ÇAĞDAŞ YAYINLARI

AZRA ERHAT

sevgi yönetimi

AZRA ERHAT

SEVGİ YÖNETİMİ

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

GAZETE, DERGİ, KİTAP, BASIN ve YAYIN
ANONİM ŞİRKETİ

Türkocağı Caddesi No: 39 - 41 Cağaloğlu İstanbul

Dizgi - Baskı - Cilt Erdini Basım ve Yayınevi
Selvilimescit Sok. Güzeler Hanı, Alt kat.
Cağaloğlu İstanbul

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5
1. **BÖLÜM** Yazın, Kültür, Düşünce	7
Eleştiri Üstüne Eleştiri	9
Soru Hep Soru	37
Kitaptan Özgür İnsan	40
Hümanist mi, İnsancı mı?	43
Biz Aydınlar Halk mıyız?	47
Sosyalist Hümanizma Nedir?	50
İnsan Ne Zaman Mutlu, Ne Zaman Özgür?	54
Mitolojik Sosyalist	58
Üçüncü Mutluluk	64
Söz ve Silâh Üstüne	70
Kel Başa Şimşir Tarak Ya da Kültür ve Kültürsüzlük	75
Mutluluk Yolları	84
Değişmeyen Değerler	89
Sevgi Yönetimi	94
Sevgi Sevgisizlik	99
Var Etmekle Yok Etmek	105
Ahlâk	109
Nerde Ahlâk?	115
«Umudumuz»	119
Düzenli Bekleyiş	123
Ben Bu Gençleri Seviyorum	128
Halk Aydını	136
Senlik Benliği Nidelim	143
Tiyatro ile Dil	148
«Benden Selâm Söyle Anadolu'ya»	156
2. **BÖLÜM** Kişiler, Önsözler, Soruşturmalar	165

Atam, Seni Niçin Seviyorum? 167
Atatürk ve Sanat 170
Bir Kahve, Bir Pilav 175
İki total insan: Halikarnas Balıkçısı ile Sabahattin Eyuboğlu 178
Akdenizin İnsanı 191
Sabahattin Eyuboğlu 200
Sabahattin Eyuboğlu'nun Düşüncesi 205
«Ağaç Bütün» . 209
Türkülerimizin İnsanlığı 218
Türk Halk Şiirinde İnsan ve Kişi 225
Bir Yolun Yolcusu 235
Yaşar Kemal'le İlk Tanışma 245
Homerosoğulları 250
Tercüme Bürosu 266

SUNUŞ

Bu kitap epeyce önce yayıma hazırlandığı için birkaç kez ad değiştirdi. İlkin «Sevgi Yönetimi» demiştim, sonra baştaki uzunca eleştiri yazısını yazınca, «Eleştiri Üstüne Eleştiri» başlığını yeğledim. Çeşitli yazıların bir araya gelmesinden oluşan bir betiğin asıl varlık nedeni yazarının düşünme sürecine ışık tutmak olsa gerek. Böyle olunca, bir öz ve içerik birliği, bir görüş yönü aranır betikte. Benimse burada dile getirmek istediğim, eveleye geveleye tanımlamaya çalıştığım bir konu, daha doğrusu bir özlem var: sevgi yönetimi demiştim buna. Kitaba da bu adı vermek yerinde olur kanısındayım.

AZRA ERHAT
Mart 1978

YAZIN, KÜLTÜR, DÜŞÜNCE

ELEŞTİRİ ÜSTÜNE ELEŞTİRİ

«Hayran çelebi» derdi Ataç Sabahattin Eyuboğlu'na, hep beğenmeden yana, olumluyu görüp göstermeden yana olduğu için. Eyuboğlu ile ters düşmesinin asıl nedeni de buydu. Yoksa biri olumluyu ortaya çıkarmaya can atan, öbürü kusuru görüp vurgulamaktan kendini alamayan bu iki büyük adamımız koşut düşünürlerdi, dünya görüşlerinde pek ayrılmazlardı birbirlerinden. Eleştiri denilen türü onlar getirdiler Cumhuriyet dönemine.. Her birinin bu yazın türündeki etkinliği üstüne araştırmalar, incelemeler yapmaya değer, yazın tarihçilerinin konuyu daha yeterince irdelemedikleri bir gerçekse de, Ataç'la Eyuboğlu'yu ayrı ayrı ve bir arada derinliğine ele almadan o dönem yazın'ının bir tablosunu çizmeyi başaramıyacakları kuşkusuzdur. Ama eleştiri ne demek? Eleştiri kötüyü, çirkini belirtmek, yani aşağılamak, kınamak, yadsımak olmadığını artık herkes bilir. Eleştiri elbette ki iyiyi ve güzeli ayırdetmede beğeniye dayanan bir yargıyı gerektirir, ama oraya varana dek nice nice işlemleri vardır eleştirinin. Değineceğiz bu konuya. Ne ki günümüzde gerçek bir yazın eleştirisinden yok-

sun olduğumuz hemen her aydının gözüne çarpmaktadır. Türkiye'de eleştiri diye bir tür var oldu mu, var oldu da bugün mü yok olmaya yüz tutmuştur? Bu konuda yanıtlanacak sorular o denli çoktur, yazınımızın gelişmesi ile koşut olarak öyle ayrıntılı düşünmeyi ve tartışmayı gerektirir ki, durumun topluca bir görüntüsünü çizmek kolay olmasa gerek. Yine de iyi kötü, tamam ya da eksik, bir yanından tutup da olguları kavramaya çalışmakta yarar vardır.

Durum nedir bugün? Ataç'la Eyuboğlu'nun eleştiri yazılarını yayımladıkları dönemden epey uzağız kuşkusuz. O günden bu yana dilimiz de, yazınımız da çokluğa, çoğulculuğa doğru dev adımlarla ilerledi. Ataç dönemi diye niteleyebileceğimiz yıllar tam anlamıyle bir yenilenme evresiydi sanat ve yaratıcılığın her kolunda. Atatürk devrimlerinin gerçekleşmesinden hemen sonra bir **tabula rasa** yapılarak eski değerlerin silinip süpürüldüğü, her alanda yenilerinin uygulanması, yürürlüğe konması için çalışıldığı günlerdi. Tartışma, bir sözcük yeni kavramının tanımlanmasına, değerlendirilmesine ilişkindi. «Yeni» deyince de kaynakların ilerisi için yararı ve geçerliği üstünde durup düşünmeyi gerektiriyordu. Eskiden kalma ne alınacak, ne atılacak, devrimin yarattığı sarsıntıdan hangi değerler canlı ve geçerli olarak korunabilecek, hangileri değer olmaktan çıkarılacaktı? Yeni ne idi, ne olmalıydı, hangi yaklaşımla değişmiş bir beğeni tanımına varılabilirdi? Sorunların özünde bu ilkeler yatıyordu. O zamanki yazıları gözden geçirince, «yeni» sözcüğünün çok büyük bir yer tuttuğu ve durmadan yinelendiği açıkça belirir. Dilde yeni,

şiirde yeni, düzyazıda yeni, hep bu konunun çevresinde dönüyordu aydın kişinin düşün işlemleri. Böyle derin ve kapsayıcı bir sorun ortaya çıkınca, öncü düşünürlerin söyleyecek çok şeyleri bulunduğu, değişme süreci içinde yaşayan aydın kesimlerinin hepsinin de bu düşünürlerin uyarı, öneri, yargılarına dikkat kesilerek, her söz ve yazılarını önemsemeleri şaşılası değildir. Çok canlı bir düşün ortamında yazı yazmıştır bir Ataç, yazarla eleştirmenin, eleştirmenle okurun nerdeyse senli benli oldukları, kesintisiz alış verişte bulundukları bir dönemdi bu. Ürünleri, tartışmalar ve kavgalar bunu kanıtlamaya yeter. Bugün imrenerek, nerdeyse ağzımızın suyu akarak izleriz biz o güzel günleri!

Her şey çoğaldı, yazının, yayının, betiğin her türü, hepsi de var, hepsi de yerine oturdu. Ama gerçekten oturdu mu, nicelikle niteliğin neresindeyiz bugün? Ahlana vahlana eleştiri yokluğundan yakınmamız bu oturmuşluğun yüzeysel olduğunu, bir yetkinliğe varmamış bulunduğumuzu kanıtlamaz mı? Bilmem. Ataç döneminin canlılığına karşın bugün de az canlılık yok yazın alanında. Roman türü devrim sonrası yazınında birkaç büyük adla simgelendi, ne var ki çoğu bu yazarların eski, devrim öncesi dönemden aktarmaydı, ayrıca da dış örneklere öykünme yoluyla kendi dil ve çevre koşullarında onları uygulama çabasındaydılar. Roman türünü Türkiyeye ve Türkçeye kazandırmaktaydılar. Verimli, güzel bir uğraştı bu, kimse yadsımaz. Şiirin çok eski, eski olduğu kadar parlak bir geçmişi vardı bizde, burada kaynağın her çeşidini yerli olarak bulmak ola-

nağı vardı. Yine de eski ile en keskin kopuşu yapıp yepyeni ve özgün bir yeniye yönelen şairlerimiz olmuştur Cumhuriyet döneminin başlangıcında. Isınarlama şiir yazan, eski deyimiyle manzume düzen şairleri bir yana bırakabiliriz. Onlar ad bile bırakmadan yitip gitmişlerdir nerdeyse. Roman ve şiir dışında tür deneblecek bir yazın kolu var mıydı o sıraları? Gazetecilik oldum olası niteliğe özenmeyen bir çokyazarlığın, tefrikacılığın uzantısını yaşıyordu. Nitekim düşün yazıları gazetelerde yer bulamaz olmuştu. Bir dergiler bolluğunun türediği görülür o dönemde. Ama her şey ilkseldir, kitaplar yanlışlarla dolu çıkar, dil de oturmadığı gibi, yeni yazında yetkinlik evresine ulaşmamıştır daha. Yapmak, yuğurmak, aydınlatıp yol göstermektir eleştirmenin o zamanki ödevi. Önemini, değerini, onsuz yapılamayacağını bilerek çalışır, onur duygusu kalemini daha da hızlandırmaktadır herhalde.

Ya bugün?

Durum öyle ilk bakışta apaydın değildir, biraz karışık görünür. Ataç kuşağının düşünce ürünlerini yayınladıkları dergilerin hemen hepsi yitip gitmiştir zamanla, yayınlarını can çekişerek sürdürenlerin bir bölüğü ise kapanmıştır. Bunun nedenini araştırmak gazetelerde yazı yazan aydınlarımızın bir uğraşı olmuştur. Soruşturmalar, araştırmalar yapılmaktadır nedenini saptamak amacıyla. Okur daha az mı okuyor, —malûm ya TV, kent koşulları, hızlı yaşam vb.— dergi okumuyor mu, yoksa dergiler bir çeşit okuma gereksinmesini karşılayamaz mı olmuşlardır? Bu sorulara çeşitli yanıtlar verilmiş, veril-

mektedir. Ortada sırıtan bir gerçek: edebiyat merakı azalmış değil, tersine gazete sayfalarına kaymıştır bile ,az satan gazetelerin satışını günlük edebiyat sayfalarının artırdığını duyuyor, görüyoruz. Çok satışlı gazeteler de bundan birkaç yıl önce bu türden bir sayfa yapmayı göze alamadıkları halde, bugün hem haftalık bir sanat-edebiyat sayfası çıkarmakta, hem de edebiyat fıkracılığına, söyleşilerine yer vermekte ,ayrıca yeni yayın ilanları ile haftada bir bir sayfa doldurmaktadır. Kimi gazetelerde sanat ve edebiyata ilişkin haber, yazı ve çizimler her gün ayrı bir sayfa olarak yayınlanmaktadır. Bu geçici bir durum olabilir, ama yazına ilginin arttığını kanıtlayan bir olgudur kuşkusuz.

Yine kimi gazetelerin öncülüğünde haftalık sanat dergileri de çıkmakta ve bakkallara dek dağıtılıp kapışılmaktadır. Yayınevlerinin çoğaldığı, ansiklopedi ve sözlüklerden tutun da, her türlü romanın ve kitabın seks ve resimli romanlar gibi caddelerdeki işportacıların sergilerinde satıldığını da göz önüne alırsak, yayıncılığın bu denli geliştiği hiç görülmemiştir denebilir.

Kültür değerlerimizi tanıtmak amacıyla bol resimli sanat kitaplarına gereksinimi karşılamayı kimi bankaların yanı sıra yayınevlerinin de üstlendiği, bu pahalı yayınlara bile alıcı çıktığı bir olgudur. Kitap sergileri, fuarları, kitapçılarda imza günleri, bunlar hep bir canlılık, ileriye yönelmiş adımlardır. Ama bu düzeyde Avrupa ülkelerinden gene de geride, çok geride kalışımız, kitaplardan çok az baskı yapışımız gerçekse de, on beş yirmi yılda çok yol aldığımız da yadsı-

namaz. Kendi ölçüleri içinde kitabın bir altın çağını mı yaşamaktadır Türkiye? Oysa TV alabildiğine beyin yıkamakta, geçmiş bir dönemde kitap üstüne tartışmalar, forumlar düzenlediği halde, bugün izleyicilerinin en azından çağın gidişine aykırı yetişmesi için elden geleni yapmaktadır. Her rastladığımız kişi yaşam koşulları yüzünden kitap okumaya vakit bulamadığından yakınmaktadır. Öyleyse nedir bu artışın gizi? Türkiye'de halkın tüm önlemelere, geriye, çağdışı bir düzene doğru iktidardaki politikacılarca itilişine karşın uyandığıdır, sanırım. Bunun toplumsal yapımızda ne denli derine gidip, ne türden değişimlere yol açacağını şimdiden saptamak kolay olmasa gerek. Yakında görürüz belki. Düşünce yayılmasından köklü evrimlere, giderek devrimlere varıldığını tarih pek çok örnek saptamıştır. Bu yönden mutlu olabiliriz: yüksek düzeyli yayınların artışı halkımızın yalnız aydınlanmasını değil, bilinçlenerek etkin, eylemci bir nitelik kazanmasını sağlayacaktır. Ama bu işin dıştan görünüşü, biraz da içeriğini irdelemek gerekir.

Neler yazılıyor, özellikle deneme ve eleştiri türünde nereye dek varabildik?

Önce, gene sevinerek, bir olguyu saptamalı: böyle bir tür bizde yokken, kısa zamanda var oldu, deneme türünden kitaplar yazmaya, basmaya gidildi. Tüm yayınlarını bu türe ayıran yayınevleri bile kuruldu, etkinliklerini bu yolda sürdürdüklerini görüyoruz. Çok yakın bir zamana değin bizde eleştiri türü yalnız çeviri ile beslenirdi.

Çan Yayınları bu yönden ilk olumlu adımları atmış olmakla övünebilir. Çok geçmeden başka yayınevleri onu izledi. Can Yayınları, görüşleri uluslararası geçerlik ve ün kazanmış düşün adamlarının yapıtlarını, kimi zaman seçmelerle Türkçeleştiriyordu. Asıl amacı dünya düşününün çağdaş durumuna bir pencere açmaktı, elden geldiğince çeşitli akım ve öğretilere aynı nesnellikle eğilerekten. Uzmanlaşmış ya da tek yönlü görüşleri yansıtan yapıtlar değildi çeviri için seçilenler. Sözgelimi yazınsal değeri genellikle var sayılan yapıtlardı. Bu girişimin arkası çok çeviri ile geldi, ama gitgide tek öğreti üzerinde yoğunlaşmış olarak belirdi. Bir dönem yaşandı ki, «sol», «sosyal» ya da «ekonomik», «sosyo-ekonomik» sözcüklerini başlıklarında taşıyan betikler daha çok satılır oldu. Bu çevirilerin nesnel değerini ölçerken, günümüzün sol eğilimli birimlerinde egemen olan görüş ayrılıklarını hesaba katmak doğru olsa gerek. Birtakım sloganlara ve slogancılıkta kılı kırk yaran ayrımcılığa varıldığı yadsınmaz bir gerçektir. Bunun sonucu nereye varacağı daha kestirilemezse de, ortada görülen uçsuz bucaksız ve her bakımdan tutarsız bir bölünmedir. Pek çoğu sindirilmemiş gibi görünen bilgilerden oluşan bir «uzman» yazını. Önceden koşullandırılmamış kişilerin zor anlayacağı bir edebiyat! Geniş halk yığınlarına ulaşımındaki kadar, etkileyici gücü de sınırlı. Bu yayınlar arasında çıkan yapıtlara deneme denemez, çünkü adından da belli olduğu gibi deneme bir düşünce sürecini, düşüncenin akışında bir gelişimi gerektirir, hazır ve kalıplaşmış bir öğretinin sayılıp dökülmesi de-

ğildir. Bir felsefenin savlandırılıp açımlanması da değildir kanımca.

Tam karşıtı da deneme değildir, yani herhangi bir konuda belirgin bir görüşe dayanmadan çeşitlemeler getirmek de bu türe sığmaz. Oysa münazara mı derlerdi bir zamanlar, okullarda da, iyi anımsıyorsam, radyolarda da yaygın bir tartışma yöntemi olarak benimsenirdi. Anglosakson ya da düpedüz Amerikan geleneğinden alınmış, sözde bir düşünce yürütme yolu. Aslında insan aklına yakışmayan bir çeşit yüzeysel yarışma, çünkü inancı olsun olmasın, en güçlü kanıtları kim sıralayabiliyorsa, o kazanıyor, onun görüşü üstün geliyor. Düşünceyi dile getirirken üstün çıkma ya da alta düşme diye bir olgu varmış gibi! Salt doğru, salt yanlış bir düşünce tasarlamak ne kadar zorsa, düşüncenin kendi dışındaki etkenlerin desteği ile baskın çıkması o denli aykırı ve yapay bir tutumdur. Bizim doğulu eğitim yöntemleriyle yetiştirilmiş kafalar için üstelik de çok sakıncalı bir yoldur bu. Aydınlatıcı, gerçek düşünme süreciyle bir doğruya varma çabasına alıştırıcı olmaması bir yana, doğulu kafaları bağnazlığa daha da itebilir niteliktedir. Okullarda, radyolarda bu çeşit tartışmalardan vazgeçilmişe benzer. Hoş, özgürce fikir tartışması da pek kalmadı bugün eğitim kurumlarımızda. Çoğu yobazca görüşlerin dört duvar arasına kapatıldığı yerler olmuştur bunlar. «Karşıt görüşlü» diye bir deyim geçmektedir bugün, çokluk kanlı çatışmalarla sona eren, gençler arasındaki ayrılıkları nitelemek için. Bu terimin anlamsızlığı bir yana, ikide birde üniversitelerde ya-

pıldığı söylenen ve kimi öğrencilerin zorla katılması istenen «forumlar» da yukarda değindiğimiz kötü alışkanlığın bir sonucu olsa gerek. Özgür düşüncenin dışarıya vurulması değil de, kimi öğretilerin, kalıp ve çerçeve içine sıkıştırılmış görüşlerin savunulması, savunulması bile değil de, zor altında, baskı ile benimsetilip papağan gibi okutulması değil de nedir bunlar? Yani demokratik değil, faşist bir yönteme benzer sağ ve sol kümelerce aynı bağnazlıkla uygulanan bu yöntem. Korkarım öyledir.

Denemeye gelince, bu türün adı türün özü ile pek az ilintisi olan yapıtlar için kullanılagelmektedir bugün. Tanınmış, sevilen bir yazarın «denemelerinin» şu başlıkla yayınlanacağını bir ilanda okursunuz, değer verdiğiniz yazarın belli bir konuda düşüncelerini topladığını sanırsınız. Oysa sonradan çıkan kitap bir yazılar, makaleler toplamıdır. Yazıların her birinin ayrı bir adı vardır, en tantanalı görünen bir yazının adı da kitaba başlık yapılmıştır. Benim şimdi yazmakta olduğum «Eleştiri üstüne» yazı da böyle bir kitaba girecekse, buna «deneme» demek doğru olmaz kanısındayım. Bir yazarın ayrı ayrı zamanlarda, başka başka yerlerde yayınladığı yazılar elbette ki bir görüş, inanış ve beğeni birliği taşır, ama deneme türü öznel birlikten çok, nesnel birliği gerektirmez mi, yani yazıların, ortaya serilen düşünce ve görüşlerin belli bir konu, bir sorun çevresinde toplanmış olarak kaleme alınmış olmasını gerektirmez mi? Türe adını ve ilk parlak ürününü veren Montaigne'in yapıtına bakalım. Sabahattin Eyuboğlu'nun Montaigne'in ömründe yazdığı tek kitap olan «Denemeler»inden yaptığı çe-

viri ne denli başarılı olursa olsun —La Fontaine'in Masalları gibi bu yapıtın Türkçesi kimi yerde Fransızca aslından daha kolay okunur ve bugünün insanına daha yakın, daha anlamlı görünür— bir seçmedir. Montaigne yapıtını bölümlere ayırmış, ama hiç bir bölümün ya da yazının üstüne bir başlık koymamıştır. Kitapta konu birliği vardır gene de, bu da kendisidir. Amacı kendisini olduğu gibi, tastamam, «sade, tabii, her günkü haliyle, özentisiz bezentisiz» olarak göstermektir. Okuyucusuna seslenirken: «Kitabımın özü benim» der ve boş vakitlerini bu kadar sudan ve anlamsız bir konuya harcamamasını öğütler. Ama Montaigne'in BEN'i koca bir kültürü kapsıyacak niteliktedir, kendisini anlatırken, beslendiği ve benimsediği o kültürle derin ve yaygın alışverişini dile getirir. Bir uyanış çağının insanını tüm ayrıntılarıyla, türün tanıdığı apaçık bir içtenlikle canlandırır gözümüzün önüne. O gün bugün deneme denilen tür birçok bakımdan değişmeye uğramıştır. Kimse artık Montaigne'in yaptığı gibi şatosuna kapanıp, okuyucuyu ve yayıncıyı gözetmeden yalnız kendi zevki için yazı yazmamaktadır. Böyle bir şey yapsa da bir yazar, buna artık deneme değil de, anı deniyor bugün. Örneğin André Malraux'nun, anı türüne tepki olarak «Anti-mémoires» başlığıyla yayınladığı kalın yapıtta yazar kendisinden hemen de hiç söz etmemekte, yaşantılarını, özellikle tanıdığı ve ilişkide bulunduğu ünlü kişileri betimlemek amacındadır. Deneme diye nitelenen yapıtlara gelince, bunlar belli bir sorunu işlemektedir. Ama yazar bu sorunu bilimsel bir yöntemle, yani bilim yöntemlerinin dar ya da geniş, ama genellikle

akademik olarak benimsenmiş araştırma ve inceleme usulleri ile değil, düşünmek isteyen her insanın, her okurun algılayıp anlayabileceği bir dille, bir üslupla ele alır, ortaya serer. Bu sorunu da istediği açılardan inceler, elbette ki bir görüşü, bağlandığı siyasal, toplumsal ve daha ne kadar -sal varsa hepsini kapsayan bir anlayışı vardır, ya da olan görüşler arasında kendi yeni görüşünü bir öneri olarak verir, bir felsefe getirir veya getirebilir. Ama deneme, anlayabildiğim kadarınca, belli bir felsefenin açığa vurulmasını sağlayan bir öğreti türü değildir. Belki bir düşünürün birçok denemelerinden bir felsefe oluşur. Alalım Sartre ya da Camus'yü: Sartre'ın çeşitli denemeleri bir felsefenin, adını koyduğu bir felsefe öğretisinin yaşamın ve düşünün birçok alanlarına ışık tutan çeşitlemelerini içerir. Camus için öyle denemez. Camus, bildiğim kadarınca, Sartre'ın varoluşçuluk felsefesini kimi yerde ayrılır bu öğretiden. Tüm özgür, yalnızca insan ve düşünür olmayı yeğlemiştir, zaman ve toplum koşullarına göre düşüncesinde değişmeler yaşamak özgürlüğünü kendine tanımıştır. Camus'nün yazılarına deneme denebilir klasik anlamıyla, Montaigne'in bu terime verdiği geniş tanımla. Ama ikisi de belli bir dönemde tüm görüş ve inanışlarını belli bir sorun üstünde toplamak ve böylece bir kitap çıkarmak özeninj göstermişlerdir. Bizim bu düşünürlerin şurda burda çıkmış yazılarından bir demet yapıp, onları seçmelerle tanıtmamız doğru değildir aslında, onların düşüncesini bölük pörçük yansıtmakla yetinen bir pis-aller, nasıl diyeyim, bir ehveni şerdir. Çağdaş düşünürlerin yapıtlarını tümü ile kapsayıp yansıtamama

bir bakıma az gelişmişliğin tuttuğu bir seçenek yoludur. Bu yöntemle yapılmış çeviriler bir düşünürü tümü ile anlamak olanağını sağlamaz bize. Birçok şairlerin şiirlerinden «antolojiler» yapmışız —anthologia çiçek seçmesi demek ya— bunların bir tanıtma değeri olabilir, ama her çiçek bir bütün olduğuna göre, çeşitli çiçeklerin kendine özgü kokuları, biçimleri bir yana bırakılarak demetin topluca biçimini algılamak, kokusunu solumak parfüm yapan tecimenin işi olsa gerek, belli bir koku, belli bir biçimin gerçeğine varmayı sağlamaz. Haydi gene şair için neyse ne, onun belli öğretilerle alıp vereceği yoktur, ama düşünür için öyle değil, hele düşünür olmaya aday bir insanı kendi kendine belli bir kokuyu seçmesini kolaylaştırmaz, tam tersine koklayanın esrikleşerek belli bir kokuyu yeğlemesini önler.

Bu koku moku imgesini uzattım mı, ne dersiniz? Amacım bugüne dek yapılan çeviri denemelerden özgünlük yolunda bir sonuç alıp almadığımızı irdelemektir. Bundan birkaç yıl önce Ecevit iktidarı zamanında «bir felsefemiz olsa, bir felsefe oluştursak» özlemi aydınların hepsini tatlı bir esinti gibi okşayıp geçmişti. Olsun demekle olur mu? Niye felsefemiz yok, olması için ne yapmalı diye saf ve iyi niyetli aydınlar —aralarında felsefenin «f»sini bilmeyen ben de vardım— düşünüp tartışmaya koyuldular. Bu konuda topluca görüş alışverişleri yapıldı, kimi felsefe eğitimi görmüş aydınlar başlıklarında «felsefe» adının geçtiği kitaplar bile yayınladılar. Bunlar da deneme türünden sayıldı. Benim gibi bilgi meraklısı kişiler dört elle sarıldılar herhalde bu kitap-

lara, içlerinde bir öneri, bir yol, bir düşünce yöntemi bulur da ordan çıkışla bir çözüme varırız diye bu sorunda. Bir de ne görsünler ki, gene bir araya toplanmış ayrı ayrı yazılar, yahut konuşmalar, kimi çağdaş düşünürlerin felsefe konusunda yeni önerileri, hepsi de batılı, hepsi de dışardan kişiler, onların görüşleri sayılıp dökülürken kitabın yazarı bu yorumları benimsemiş gibi görünüyor, ama tam benimsemiş mi, yarı benimsemiş mi belli değil, yöntem ya da yorum biçimini kendi çevresine, toplumuna uygulamak işine girişmiyor, sözün kısası ne kendini o yolun inanmış yolcusu ilan edip, bu felsefe görüşü benim görüşümdür, ben bundan böyle bir yöntemle çalışıp karşıma çıkan sorunları onun ışığında inceleyip yorumlayacağım diyor, ne de salt bir eleştirmen olarak yöntemini açıkladığı kişiyi kendi dışında yalnızca inceleyip değerlendirilecek bir konu diye ele alıyor. Sonuçta ne düşünür olabiliyor, ne de eleştirmen, tutumu çünkü ne öznel, ne de nesnel. Böylesi yaklaşımlar ülkemize felsefeyi getirmek şöyle dursun, soğutur uzaklaştırır bu uğraştan olsa olsa. Düşünüyorum da, Sokrates, Platon, Aristoteles, kendilerini felsefeye büsbütün vermiş insanlardı. Felsefe bunu gerektirir gibime geliyor. Bir sözcüğün kaynağı, o sözcük zamanla ne kadar değişmiş, gelişmiş, yeni yeni donlara bürünmüş olursa olsun, o sözcüğün ilk doğuşunu yansıtır, öz niteliğini taşır. Philo-sophia usu, bilgeliği sevmek anlamına gelir. Bilimlerin hiç birinin adında bu «sevme» kavramı yoktur —yoo, philologia'da varmış, yanılıyorum— bilim dalları hep «logos» kavramının takılması ile üretilir. mythologia, physiologia, astrologia falan fi-

lân gibi. Sevmek yalnız usa ve dile ilişkin oluyor demek. Öyle ya, en insanca, yalnız insanla ilintili bu bilim dalları bilgi dışında bir sevgiyi, sevgi dolu eğilimi gerektirir. Bir uğraş ki insanın tüm benliğin, tüm yaşamını kaplıyor. Sokrates'i düşünün, adam nedir, ne meslek güder, belli değil, gece gündüz dolaşır, sorup araştırır, araştırdığı da ne, belli belirsiz bir sürü konu. Öyle ki, kuşkulanmışlardır edimlerinden, bu adam bir deli, bir yolun delisi yahut âşıkı, nenin olabilir diye soruşturmuşlar, olsa olsa bir devrimin kararına varmışlar, düzeni değiştirme sevdasına düşmüştür demişler de, öldürmüşler adamı zehir içirterek. Kuşku, küşümle karşılanır öteden beri gerçeği arama çabası. Demek isterim ki felsefe tâ o günden bugüne sürekli, geceli gündüzlü bir uğraşı gerektirir insanda. Platon'un, Aristoteles'in öğrencilerini toplayıp, durmadan dinlenmeden söyleştikleri Akademia'lar, Lykeion'lar vardı ya, bu alanlar bizim öğretim kurumlarına adlarını vermişler ama geçmişten kalmış ses dalgalarıyla bir yankılanabilseler, kimbilir neler de neler öğrenirdik felsefenin nasıl yaşamla haşır neşir olmuş doğuşu ve oluşumu üstüne! Yaşamdan ayrılmamıştır çünkü bu filozoflar, hepsi birer «monoman», tek bir konunun Mania'sını, çılgınlığını taşıyan birer deli, birer manyak bunlar. İnsan bulamadığını ileri sürerek, bir fıçı içinde yaşamayı yeğleyen bizim Sinoplu Diogenes'i bir düşünün, meczup sayılmaz mı? «Ben bir yol oğluyum, yol delisiyim, üstü kan köpüklü meşe seliyim» diyen Pir Sultan Abdal da onlardan biri. Felsefe sözlüğünü açıyorum da, eskiden «kelbiye», bugün «kinizm» yani «köpeksilik» denilen öğretinin İslâm

felsefesinde Melâmilik akımıyla sürdürüldüğünü okuyorum. Öyle ya, bir âşık, bir tarikat ehline benzetilebilir ilkçağ filozofları. —Acaba o yoldan giderek bizim felsefemizin kaynaklarını arasak daha doğru olmaz mı diyesim gelir.— Ama şimşekleri yeterince üstüme çektiğimi sanırım bu yazdıklarımla. Bir son vermeden şunu da belirteyim ki, bir Jean-Paul Sartre belli alanlarda felsefe söyleşilerini sürdüren Eflâtun ya da Aristo'dan farklı davranmıştır, iklim elvermediği için açık değil de, kapalı yerlerde toplanmış konuşmuştur müritleriyle. İkinci Dünya Savaşı sonraları Paris'in Saint-Germain-des-Prés yöresi Existentialistes, yani Varoluşçuların toplantı yeri olmuştur. Öyle ki, bu insanların yaşamları, giyim kuşamları bir modaya yol açtı. Paris bu ya, her şey modaya dönüşür. Ama bugünün düşün canlılığı da kahvelerde oluşur demek. Varoluşçuluğun asıl yaratıcıları, öncüleri Paris'te değil, Almanya'da, İskandinavya'da yaşamışlardır, ama Kierkegaard'ı, Heidegger'i kim bilir akademik çevrelerin dışında, oysa Sartre'ı biraz mürekkep yalamış her aydın bilir. Sartre çağdaş yaşama girebilmiştir, felsefesini yaşamak yolunu tuttuğu için. Uzun lâftan sonra varmak istediğim sonuç şu: felsefe kendini bir çevreye vermiş, tüm yaşantısını o çevre içinde sürdüren düşünür kişilerin işi olsa gerek şu yirminci yüzyıl sonlarında. Eskiden bir tekkede oluşabilirdi, nitekim oluşmuş da, Mevlâna, daha birçokları buna kanıttır. Bizim işimiz de bizde bir zamanlar var olan felsefe düşüncesi ile günümüz arasındaki köprüyü kurmak değil midir? Kuramıyoruz ama. Neden? Tasavvuf dine dayalı bir felsefe idi de, bugün la-

yik bir ortamda yaşayıp düşündüğümüz için mi? Bilmem, ama bana öyle geliyor ki, kendi düşün geleneğimizle canlı alışverişi kurmadan, nerden geldiğimizi, nereye vardığımızı saptayamadığımız sürece bir felsefe düşünemeyiz, bir felsefe oluşturamayacağız biz. Bu savları ileri sürmek bana düşmez belki, yine de sezdiğimi dile getirmekten alamıyorum kendimi: biz hiç bir konuya bütün benğilimizle veremiyoruz kendimizi, âşık, tek yolun yolcusu olamıyoruz. Eklektik, seçici kişileriz, derin, dirençli, sürdürücü değiliz. Onun için de ne geleneklerimize sahip çıkabiliyoruz, ne de tam anlamıyla özgün ve yaratıcı olabiliyoruz. Bu yüzden iyi araştırıcı, gerçek denemeci değiliz. Çevirici, aktarıcı, seçici... olur mu böyle şey! Gözümüz sağlam yapıt kurmakta değil, günlük çıkarımızda. Ben böyle görüyorum, başka kanıda olan varsa, çıksın tartışalım, hodri meydan!

Gelelim şimdi dil sorununa.

Konuya değininçe bir oh çekecek, rahatlayacak mıyız? Dil Bayramının kutlandığı bu sıralarda Melih Cevdet Anday'ın bir yazısı yayımlandı Cumhuriyet'te. Kimi yazılar için ben de imzamı basarım diye düşünebilir insan, bu da öylesi, benim de düşündüklerimi dile getiriyor, belki aynı kuşağın insanları, aynı yolun yolcuları olduğumuz için. Dil savaşımı devrimci aydınların tam bir yengisi ile sonuçlandı, bir zaferi yani. Şu sözcük, afedersiniz, şu bu kelime uydurma, halk bunu tutmaz, zorla dil değiştirilmez diye yaygarayı koparanlar gülünç duruma düştüler, öztürçeyi kendileri de kullanmak zorunda kaldılar. İkide birde eski, unutulmuş yitmiş sözcüğe baş vurdu-

lar mı, çok bozuluyorlar, çünkü söylediklerini kimseye anlatamıyorlar, kendileri de anlamıyor nerdeyse. Gene de sinirleniyorlar, örnekler getirip halk bunu tutmaz, şunu benimsemez diye sesleri titreyerek nutuk çekenler var, ama onlar bağıradursunlar, atı alan çoktan Üsküdar'ı geçti ve işin tuhafı atı alan bu ulusun, bu halkın kendisidir. Çünkü yaygaracılar Frenk, Arapça bozması bir dil, bir lisan kullananlardı, İstanbul efendileriydi bunlar, halkın diliyle hiç ilişkileri olmayanlar, ömürlerinde bir halk türküsü söylemeyenler, ölülerine ağıt yakmak nedir bilmeyenler, Yunus Emre'yi hiç okumamış olanlar. Onların derdi günü bir alışkanlığı papağan gibi sürdürmek, her yeniye ayak diremek, bir yandan da halk kesimlerinin bilinçlenmesini önlemekle kendi çıkarlarını korumak. İktidardaki para babalarının dil devrimine karşı direterek, eskiyle yenisini içeren çelişik bir dil karması ile konuşmaları kaygan taşlar üstünde dereyi geçmeye uğraşan kişinin cambazlığına benzetilebilir. Ama asıl bozgun bilim çevrelerinde olmuştur, Türkçeyi savunması beklenen kimi Türkoloji hocaları arasında.

Anday dil devriminin ilk dönemlerindeki coşkusu kalmadıysa da, sürdürülmesi gereğine değinmekle haklıdır elbet. Özellikle terimler konusunda daha yapacak çok işimiz var, bu da Anday'ın belirttiği gibi yalnız terim sözlükleri yapmak değil, terimleri de kullanmasını başarmak. Doğrudur, çeviri olsun olmasın birçok yazılarda terimlerin canlı sözcük olarak değil de, terim olarak yan yana sıralandığı görülür bugüne bugün. Böylesi yazılar kısa bir süre sonra bırakılır, atılır, kimse terim dizileri okumaya katlanamaz. Te-

rimlerin düşünce içeriğini sağlayıp yazısını doğal bir canlılığa kavuşturmak yazarın görevidir. Bu yapılmadıkça, terim ha bulunmuş, ha bulunmamış, sözlükte ne denli anlamsızsa, yazıda da o denli cansız ve sevimsiz kalır. İşte bu konuda yazarlarımızın daha uzun çabalar sürdürmeleri gerekecektir. Konuşma dilinde tam ölçü bulunmuştur gibime gelir, ama yazı dilinde yapılacak daha çok iş vardır.

Ben dil çalışmalarını başka bir bakımdan da çok yetersiz bulurum. Sözlükler hep yatay olarak yapılan araştırmaların ürünüdür, étymologie'ye —bu Fransızca terimin Türkçe nasıl karşılandığını ben bile bilmiyorum, kökbilim mi ne deniyor— hiç önem verilmiyor. Oysa bir sözcüğün karşısında Arapça, Fransızca ya da Farsçadan mı geliyor, yoksa öztürkçe bir sözcük mü, bunu bilmişim, bilmemişim neye yarar? Sözcüğün kökenini, ilk kaynağını öğrendikten sonra tarih boyu, dil tarihi boyu nasıl canlı bir gövde gibi her sözcük uzun bir ömür yaşamıştır, yaşamaktadır. Bunu araştırmak yalnız bilimin işi değil, kaldı ki en yaygın bir sözcüğün kökenini bir bilim adamına sorun, yanıt veremez çoğu kez. Böyle bir merak bizde, giderek çocuklarımızda uyandırılsa, dilin canlılığını duyarak onu bilinçle, sevgi ile kullanmak hevesine kapılırız. Şöyle gülünç şeyler de olmaz: çocuk sözlükte «dimağ»ın karşılığını arıyor, «beyin» diye bulup, şu tümceyi kuruyor: «Ben terbiyeli dimağı çok severim». Gazete bulmacalarını çözenler Türkçe sözcüğün karşısına Arapçasını, Arapçasının karşısına Türkçesini yazmakla vakit öldürürler, ezbere bir işlemi

uygulayıp, ne Türkçenin ne de Arapçanın bilincine, tadına varırlar.

Tadı dedim de aklıma geldi: Fazıl Hüsnü Dağlarca «Balina ile Mandalina» diye o güzelin güzeli şiir kitabını bana verdiğinde, şöyle bir şeyler yazmıştı iç kapağına: «Ezra Erhat'ı eski dillerden bu dile, bu en güzel dile kim getirebilir? Ezra Erhat». Usta bana Ezra der, denmesini ister, o bir yana, Türkçe için «bu en güzel dile» demesi etkiledi beni. Büyük bir ozan dilini en çok sevebilir, en güzeli sayabilir, doğal, ama şunun şurasında bireysel bir görüşten başka bir şey yatmaz mı? Bana sorarsanız öyle. Ben Türkçeyi sonradan öğrenmiş bir kişi sayılabilirim, dışarda okuduğumdan çocukluktan beri unutmuştum ana dilimi, yirmisinden sonra yeni baştan elde etmeye giriştim. Ve ne sevinç, ne sevgiyle! Her gün her yazımda dil ile aramda sevişme gibi bir şey olur, bir oyun ki, daha tatlısı düşünülemez, o özgür, ben özgür cebelleşiriz. Türkçenin gerçekten başka dillerde bulunmayan bir çekiciliği var mı? Her dil kendine göre güzeldir elbette, ama Türkçenin kimi özellikleri, özgünlükleri üstünde durulmaya değer. Ne garip ki, biz bunlara alışmışız, dilimiz üstünde şaşma, düşünme, araştırma yetimiz aşınmış. Kökenlerini merak etmediğimiz gibi, sözcükbilim, biçimbilim, anlambilim bakımından dilimizi incelemek gelmiyor aklımıza. Şu yukardaki -bilimli sözcükler de yabancının yabancısı bize, Fransızca «lexicologie, sémantique» terimlerini karşılamak için kullanılmış, kullanılıyor dilbilimcilerimizce. Her Fransızca dilbilgisi, benim bildiğim, bu konulara, ayrıca da sözdizimine (syntaxe) yer ayrılır. Bizde son yıllar çıkan, okul-

larda okutulan dilbilgileri sormayın, dili ulamlara ayırıp incelemek şöyle dursun, içinden çıkılmaz bir karmaşa olarak gösterir. Türkçeye merakı ben daha çok yabancılarda gördüm, örneğin hocam Prof. Leo Spitzer Türkçenin özellikleri üstünde durur, kafa yorar, dilin özü, özgün nitelikleri üstünde düşün yürütür, yorum getirirdi. Hiç bir dilde görülmeyen neler de neler vardır Türkçede, sözgelimi sıfat ya da ismin yinelenerek zarf olması: zaman zaman, yavaş yavaş, güle güle. Her yabancı bu sözcükleri bayıla bayıla evirir çevirir dilinde. Eğlenir güler, tıpkı hayır demek için bizim başımızı havaya kaldırdığımıza şaştığı gibi. Ama dahası var: niçin güzel müzel, rakı makı, sevmek mevmek deriz? Nedir, nerden gelmedir bu aşağılaştırıcı —m— eki? Kim bilir, kim açıklar? Başka hiç bir dilde böyle bir olgu var mı, yok mu? Var ile yok sözcükleri ile yaptığımız oyunlar da bize özgüdür: «Ne var ne yok?» Hani bilgisayar da bu soruya çatlamış diye anlatılır ya. «Bir varmış bir yokmuş...» gel de bunu çevir başka bir dile. Şurası gerçek ki, bizim dilimizde tekerleme, sözcükler ve seslerle oynama eğilimi başka hiç bir dilde olmadığı gibi var. Bunu masallarımız fıkralarımızla birlikte bol bol kullanıyoruz, ama açımlamasını yapmadan, dilimizin bilincin varıp bilimselce bir sayım dökümüne girişmeden. Dili en çok merak eden, en çok tadına varan, en iyi de kullanan usta Sabahattin Eyuboğlu ölümünden birkaç. gün önce şunu merak etmişti, sorup araştırıyordu dostlar arasında: «Niçin ilk göz ağrısı denir?» Gerçekten ağrı mı bu ve niçin gözü ağrısın insanın, yoksa bu ağrı sözcüğü başka bir sözcükten bozma mı? Daha binlerce

deyimimiz vardır böylece açımlanmamış. Söyleriz ama derin anlamına varmadan. Bunları irdelemek ne hoş olur, bir yapan çıksa. Dil severlerin kuruluşların görevi yalnız sözlük hazırlamak, eskiye yahut olmayana karşılık bulmak, öneride bulunmak olmasa gerek. Derleme çalışmaları da çok değerli elbet, ama tarihsel bir gelişme gözetilse, evrim süreci daha bir açıklıkla, belirginlikle ele alınsa, öyle bir diziye gidilse... Haklı Melih Cevdet, sürecek, daha çok sürecek bu iş, benim dileğim, bakış açılarının daha bir genişletilmesi.

Dil özelliklerimiz dışardan gelen bir yabancı bilim adamının dikkatini bizden çok mu çekmektedir? Spitzer zamanında öyle idi, bugün de Istanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Fransızca Bölümünün «Dilbilim I, 1976» başlığı altında yayınladığı dergi geleneğin 1938 yıllarından bugüne sürdürüldüğüne kanıttır. Tâ kuruluşundan bu yana canlılık gösteren bu bölüm akademik çevrelerin sınırlarını aşan yayınlar yapmaktan geri kalmamıştır. Bölümün şansı, Leo Spitzer ve Erich Auerbach gibi XX'nci yüzyılın ilk yarısında dil bilimi alanında çığır açan bilim adamlarını bir süre konuklamış olduktan sonra, yetiştirdikleri Türk bilgin ve araştırıcılarının uluslararası dil bilimiyle sürekli alışveriş ve işbirliğini korumaları, bu bilim dalındaki yenilikleri, «Dilbilim I» basınımızda da yankılar uyandırmış bir dergi olmayı «structuralisme» denilen ve bizde «yapısalcılık» terimiyle karşılanıp, dil ve yazın bilimiyle ilgili geniş çevrelerde epey sözü geçen bir kuramı açımlama girişimine borçludur. Kaldı ki yapısal anlambilimle çağdaş göstergebilimin

en tanınmış kuramcılarından olan A. J. Greimas —kendisi Litvanya kökenliymiş— 1958 - 62 yılları arası Ankara ve İstanbul Üniversitelerinde profesörlük yapmıştır. Bu dergide yazı ve demeçleri bulunan Roland Barthes ile R. L. Wagner de, yanılmıyorsam, öyle. Sosyoloji ile sıkı bir işbirliği halinde çalışarak dil ve söylence belirtilerinden ulusal yapıları özellikleri ve saklı anlamları ile yorumlamayı amaçlayan bu kuramları elbette ki ben bu yazıda özetleyebilecek durumda değilim. Hiç kuşkusuz bu akımlar getirdikleri birtakım yeni terim ve kavramla yeni araştırma ve inceleme açıları açmaktadır bilime. Şu da bir gerçek ki, çağdaş bilim dil, edebiyat ve sanatın yorumunda bu kuram ve yöntemin verilerinden geniş çapta yararlanmaktadır, özellikle çeşitli kültürleri ve kültürlerarası ilişkileri açımlamak yolunda. B. Vardar'ın Prof. Greimas ile yaptığı bir söyleşide şöyle deniyor: «Göstergebilim hem 'dünyanın insan için', hem de 'insanın insan için' taşıdığı anlamı araştırır ve dinsel gösterge dizgeleriyle dil dışı gösterge dizgelerini incelemesine göre ikiye ayrılır. Göstergebilim insan bilimlerinin olgulara bakış açısını yenilemek, dilbilim ve mantıktan yararlanarak yöntemsel önerilerde bulunmak, yorumlamak örnekleri sunmak amacını taşır.» «Önceleri sözcükbilimciyken nasıl olup da göstergebilim dalına yöneldiğini anlatan A. J. Greimas... Türkiye'ye geldikten sonra anlam sorunlarını derinleştirerek büyük bir aşama yaptığını, özellikle İstanbul Üniversitesinde Atatürk Devriminin ürünü olan, dilbilim ve yazın alanındaki büyük bilginlerle yapılan işbirliği sonucunda oluşup gelişmiş çok elverişli bir ortam bulduğunu belirtir,

göstergebilim ve anlambilim çalışmaları bakımından çok önemli sayılan simgesel mantığın temel sorunlarını gene Türkiye'de bulunduğu yıllarda N. Hızır'dan öğrendiğini» ekler. Burada Fransızca «sémiotique, sémiologie, sémantique structurale, lexicologie» gibi bu dilde de yeni kuruluşlar olan terimlere Türkçede Dilbilim dergisini hazırlayan Süheylâ Bayrav, Tahsin Yücel, Berke Vardar ve daha başka dil bilginlerimizin karşılık bulmada katkılarının büyük olduğu besbellidir. Epey soyut gibi görünen bu kavramları gerek bu dergi sayısında, gerekse başka yapıtlarında uygulamaktan geri kalmadıkları da görülür. Nitekim sözü geçen dergide Yahya Kemal Beyatlı'nın «Ses», Orhan Veli'nin «İstanbul'u Dinliyorum», Oktay Rıfat'ın «Hürrem Sultana Gazel», Ahmet Hamdi Tanpınar'ın «Bursa'da Zaman», Necip Fazıl Kısakürek'in «Ben» ve Melih Cevdet Anday'ın «Ne çabuk» başlıklı şiirleri de göstergebilim açısından incelenmekte, aynı yöntemle Tahsin Yücel'in bir öyküsü çözümlenmektedir. Yunus Emre'nin «İşidin ey yarenler aşk bir güneşe benzer» diye başlayan nefesi de tümce, ses ve anlam yönünden okunup incelenmektedir.

Bu saydıklarım ilginç birer uygulama, kuşkusuz. Okurken soyut terim çokluğunun ve söz diziminde kimi işaretlemelerin çıkardığı güçlüklerin üstesinden gelinirse —ki kolay olmuyor— bu çeşit incelemelerin bizim yazınımızı açımlamak ve yorumlamaktaki yararları saptanabilir, değerenledirilebilir. Ama böyle bir uğraşa girişmeden, bu konudaki anılarımı tazelemek isterim.

Leo Spitzer ile Erich Auerbach Almanya'da

geçen yüzyıl sonlarıyla bu yüzyılın ilk yarısında etkinlik gösteren «Geistesgeschichte» akımının öncülerindendi. Buffon'un «le style c'est l'homme» savından yola çıkarlar, dil ve üslubunu incelemekle bir yazarın tüm özellik ve özgünlüklerini saptamak olasılığının elde edilebileceğine inanırlardı. Spitzer daha çok dil yorumlamaları yapar, Auerbach daha geniş metin bütünleri içinde karşılaştırmalı yorumlar çıkarmaya önem verirdi. Elbette ki ikisinin de amacı insan-yazarı tanımaktı. Bunun için bir metinde her öğeyi yeri, sayısı, anlamı vb. bakımından incelmekten geri kalmaz, en ufak ayrıntıya değerini verirler ve yorumlarını kimi zaman şaşılası küçük bir öğe üstüne kurarlardı. Yani onlar için de her sözcük bir belirti, bir gösterge değerini taşırdı. Ama —işte burada yukarda sözü edilen soyut kavramlı yöntemlerden ayrılıyorlardı— amacı, sonucu hiç gözden kaçırmazlardı. Gösterge, anlam belirtisi, her sözcük elbette ki bu işe yarardı, bu görevleri yüklüydü ve hepsi göz önüne alınarak yorumlanmalıydı, yeter ki bir sonuca varılsın, dili ve üslubu ile bir yazar yazın ve düşün tarihi içindeki yerine oturtulsun. Bu yapılamadı mı, inceleme, yorumlama yetersiz kalır, güdük kalır, bir yöntem uygulaması, bir oyundan ileri gitmezdi. Kaldı ki, dil ve üslup belirtilerin hepsi tam bir gösterge değeri ile doğru dürüst yorumlandı mı, bir sonuç almamak da olanaksız sayılırdı. İşte o çalışmalarla bugünkü çalışmalar arasındaki ayrım bu olsa gerek. Spitzer metodu dediğimiz yöntem herkese açıktı, kolaydı öğrenmesi, uygulaması, bir kez öğrenip uygulayan da ömürünce onu bir çalışma aracı olarak kullanmaktan alamazdı ken-

dini. Pek öyle iddialı da değildi ya. Neyse. Bir yargı vermek bana düşmez, ama Dilbilim I'i hazırlayıp yayınlayan dil bilginlerinin çoğu Spitzer ile Auerbach'ın öğrencileri olmuştur. Onlardan bir zaman uyguladıkları Spitzer metodu dediğimizle bugün uygulamayı yeğledikleri yapısallık yöntemi arasında bir karşılaştırma yapmaları, niçin ve nasıl oradan oraya vardıklarını bize açıklamalarını beklemek hakkımız değil mi?

1953 sularındaydı. Sabahattin Eyuboğlu'nun **kaçamak** baktığım daktilo makinesinde bir gün yeni bir yazısını gördüm, üstünde «Şiirin yapısı» okunuyordu. Bu konuyu dostlarla tartıştığını da sanıyorum. Ama o zaman Avrupa'da daha sözü geçmeyen yapısallık akımının ayrımında mıydı, değil miydi, bilmem. Sabahattin çok okur, olup biteni günü gününe izler, renk vermezdi, daha doğrusu şiir ya da sanat olaylarını konuşmalarla aktarmaktan hoşlanmaz, olguları iyice sindirdikten sonra, yeni bir düşünce yahut görüşü kendi gerçeklerimiz içinde özümledikten sonradır ki, onu açığa vurur, uygulama da o zaman onun bunun kuramının uygulaması olmaktan çıkar, kendi özgün görüşü olarak biçimlenirdi. Bu gerçek Eyuboğlu'nun tüm düşünce ürünleri için geçerlidir. Batıdan etkilendiği açık, ama hiç bir yazısında bir etki de sezilmez. Öylesine yaşardı algıladığı her şeyi. Şiirin yapısına ilişkin düşüncelerini, bakıyorum, altı yazı olarak 1953 ile 1960 yılları arasında yayınlamış, Yeni Ufuklar'da.* Aradan yıllar geçti, günün birinde Eyuboğlu'nun

(*) Bu yazılar «Sanat Üzerine Denemeler, Cem Yayınları, İstanbul 1974» kitabının s. 292 - 323'te okunabilir.

Teknik Üniversite'deki bir asistanı bu yazıları aradı, «Ortada yapı ve yapısallık diye bir konu yokken hoca şiirimizi bu açıdan incelemişti» gerçeğini vurgulayarak. Sabahattin daha yaşıyor muydu o zaman, ölmüş müydü, anımsamıyorum, benim düşün oluşumumda hiç ölmediğine göre. Bu yazı dizisini bir daha okumayı herkese salık veririm. Türk şiirinin yapısı üstünde durup düşünmeyi ne denli canlı bir olaydan başlattığını görürsünüz: bir dolmuş şoförü ile konuşmasından! Sonra da divan edebiyatından, halk şiirinden yola çıkarak ve Batı şiiriyle karşılaştırmalar yapıp şiir dünyasında epey gezinerek Türk şiirinin yapısal özelliğini saptamak olanağını bulur: Batı şiiri geliştirmeci, Doğu şiiri değiştirmeci bir yapı gösterir. Kesin gibi görünen bu yargıya Eyuboğlu birçok örnekler vererek ve verdiği örnekleri dize dize inceleyerek varır. «Değiştire değiştire hep aynı şeyi söylemek Şark - İslâm dünyasında şiir yapısının baş özelliği olarak gösterilebilir. Aynı özelliği musikide, mimaride, süslemede, dansta bulduğumuza göre bir kültür özelliği de sayabiliriz bunu. Şiirde bu özelliğin doğurduğu, daha doğrusu onunla birlikte doğan olay, iki mısra bütünlüğünün, beyitin (halk şiirinde dörtlüğün) tek kalıp haline gelmesidir. Şairin asıl işi beyit kurmak, düşüncesini beyitte başlayıp bitirmek oluyor. Beyit kurulunca yapılacak şey, yeniden bir başka beyit daha kurmaktır. Gerçi ayrı ayrı kurulan beyitler bir araya gelince aralarında konu, vezin, kafiye ortaklığı vardır, ama şiir her beyitte başlayıp biterek yürür. Hiç bir beyit ötekinin manasını tamamlamaz, açmaz, geliştirmez. O halde beyit bütünün parçası değil, bütünün

tâ kendisidir.» Bu düşünceyi sağlam belgelerle kanıtladıktan sonra, Sabahattin Eyuboğlu Cumhuriyet sonrası yeni şiir akımını ele alıyor, Tanzimat döneminin başıboşluğuna karşın kalıpların hepsini kırıp düzensiz gibi görünen bu şiir akımının Türkçeye ne denli sağlam değerler getirdiğini vurguluyor, önce dilin Türkçe oluşu, sonra yaşanan gerçeğin rahatça şiire girmiş olması, üçüncüsü de şiirde örgensel bir yapı düzenine varılması. Örnek olarak Eyuboğlu Melih Cevdet Anday'ın «Tohum» şiirini almaktadır. İncelemesinin sonucunu kendi dilinden okuyalım: «Şiir iyi kurulduğu, iyi geliştiği ve bir ustanın elinden yuğrulduğu için tohumun hikâyesi, her şeyin, dünyanın, insanlığın hikâyesi oluyor. İşte burada şiirin sırlarından birine dokunur gibi olduğumuzu sanıyorum: şiirde yapı sağlam oldu mu, konusu ne olursa olsun, birden, bir mısra, dört mısra, yüz mısra da olsa, bütün varlığın, HER ŞEYİN özü oluveriyor.»

Böylesi sonuca, yani insana varmış inceleme hiç bir ulamın içine sığmamak, hiç bir öğretisel yöntemi izlemeyip düşünce kalıplarının hiç birinin etkisinde bulunmamak ya da hepsini düşünce bütünü ve akışı içinde eritmekle eleştirinin asıl amacını gerçekleştirmiş oluyor. Ben o gün bugün böylesi bir eleştiri okumadım, görmedim. Birinin kaleminden bir yerde çıksaydı, elbette kokusunu alır, ışınına çarpılırdım. Çünkü gerçek sanat, büyük şiir gibi doğru ve derin eleştiri de ışık saçar, aydınlığı betiği aşıp yayılır, kanatlı söz olur, senin benim hepimizin kulağına çalınıp, gönlümüze girer. İşte böylesini arayıp arayıp da bulamıyoruz biz bugün.

Birkaç ay önce Ataç'ın bir yıldönümü anılıyordu, unuttum kaçıncı anılış yıldönümü, İnsan-ölümüne yandığı, yokluğunu çektiği bir dostunun sayısal anısını algılamak istemez. Ertem Galerisinde yapılan toplantıya gittim. Güzel konuşmalar dinledim. Özünü toparlayacak olursam, şu sonuca varıldı gibime gelir: Ataç bireysel bir eleştirmendi, eleştiriyi şiiri, yazını, dili yaşadığı gibi duygusal eğilimlerine göre yaşar, sağlam bir yapıya vardırmayıp bir bütün oluşturan bir eleştiri betiği de ortaya koyamamıştır. Tek partili bir dönemde yaşadığı, toplumsal yazının gelişmesine bir önyargı ile sırt çevirdiği de vurgulanan özellikleri arasında sayılmıştır bu toplantıda. Ne yapabildiği değerlendirilmişse de, ne yapamadığı gerçeğinin ağır bastığı izlenimine vardımdı ben o gün. Ses çıkaracak oldum, anlatamadım. Başaramamış olacağım, bilmem iyi konuşmasını. Yeterince dile getiremedim o dönemde eleştirinin ne denli CANLI olduğunu belirtmeyi. Bu yazıyı bitirmeden, ister duygusal ister bireysel sayılsın, şunu seslenmek isterim var gücüyle sesimin: eleştiri de, deneme de, giderek yazının her türlüsü de insanca, yazarca tüm olarak yaşanmadıkça, kapsayıcı, sarsıcı bir yaşantının yankısı olmadıkça okunmaz, sindirilmez, yaygınlaşmaz, toplum malı olmaz. Ak kâğıt üstüne kara çizgi olarak kalır ve geleceğe dönük hiç bir iz çizmez. Ne denli sağlam ve yaygın kuramlara ve öğretilere dayanırsa dayansın, bir öykünme, bir özenme olmaktan ileri gidemez. Bizim olmaz. Bugün ülkemizde eleştiri yoksa, bunun tek nedeni ulusal bir geleneği sürdürmek yoluna gitmememizdir. Yapılanı eleştirmek, küçük görmekle, atılan adımların izin-

de yürüyüp daha iyisini, daha tamam ve yetkinini yapmaya çalışmamakla, hep yıkıcı olup, hepten yapıcı olmaya kalkışmakla bir adım ileri gidemez, sonuçta da hep gerileriz. Devrimciliği yanlış anlıyor bizim en devrimci geçinenlerimiz. Başka ne diyeyim?

Ekim 1977

SORU HEP SORU

FORUM'un yeni bir çabaya gireceğini duyunca, benim de bu çabada bir katkım olsun istedim. Hemen ve bol keseden söz verdim çalışacağıma. Ne var ki benden bu ilk sayı için yazı istenince afallayıp kaldım. Ne yapacağım? Aylık bir dergiye, önemli ve değerli olacağına inandığım, öyle olmasını dilediğim bir dergiye ne yazabilirim ben? Bir konu, bir kitap, bir olay mı alayım da onu eleştireyim? Var olan bunca sorunların birini mi incelemeye girişeyim? Hangi konu, hangi olay, hangi kitap? Öyle çok konu, olay ve kitap var ki! Ve hangisi üstüne ne diyebilirim? Nereden tutturup nereye varabilirim? Nedir incelemek, bildirmek, savunmak istediğim?

Kafam bir iğneli fıçıya döndü sorulardan ve neredeyse pişman olacaktım coşkuyla verdiğim söze. Derken, bir görüntü sırıttı gözüme: Aristophanes'in bir Silen'e benzettiği, patates burunlu, ezik alınlı, yaygın dudaklı Sokrates'in yüzü. Sok-

rates bir şey yazmamış, hep Platon'un yalancısıyız onun bunca lâfı güzafını yansıtıp dururken. Yüzde yüz kendinden diye benimseyebileceğimiz ne bir düşüncesi var, ne bir görüşü. Onun ağzından hep Platon'dur düşünen, söyleyen ve yazan. Ama bu yamru yumru kafalı, çirkinin çirkini, güzelin güzeli insan bir söz söylemiş ki bize, ne Platon, ne iki bin şu kadar yıldır yeryüzünü yalayıp geçen düşünce dalgaları silememiş o sözü: Hiç bir şey bilmiyorum ben, demiş, bilmediğimi öğrenmek için de soru soruyorum. Bu davranışıyla soru sormasını öğretmiş dünyaya Sokrates —Platon değil, Sokrates— ve bundan daha sürekli ve yararlı bir bilgi öğretemezdi.

Ben de Sokrates'e sığınıp diyorum ki, ben bir şey bilmiyorum size söyleyecek ve inanın, gerçekten bilmiyorum. Ne bir bilgi aktarabilirim, ne bir yöntem salık verebilirim. Bilmediğini bilmek en büyük ustur, diyeceksiniz. Üstelik belki siz de Sokrates kesilip: Soru sormasını da bilmez misin? diye soracaksınız. Eh, ondan da yüzde yüz emin değilim. Çünkü, başta Halikarnas Balıkçısı, hepimiz biliriz ki, Sokrates «maieutike» dediği o ebelik sanatıyla soru sorup kurcaladığı insanlara hep istediği yanıtları verdiriyordu. Yani soru soran insan belli bir yanıt bekler, soruyu gelişigüzel değil, umduğu yanıtı almak amacıyla sorar. Orada Sokrates'in saflığı görünürde bir saflıktır, içtenliği de yüzde yüz duru değil, diyebiliriz. Ama Sokrates bir insandır, yönsüz insana da dördüncü yüzyıl Atina'sından bu yana insan değil, ahmak denir benim bildiğim.

Öyleyse, bir yön ve sorular.

İşte bunu yapabilirim, okurlarım ve yazımı basacak olan FORUM isterse, ben her ay size sorulacak bazı sorular bulabilirim.

Ama yönüm ne olacak?

Korkmayın, size bir nutuk çekip dünya görüşümü, yönümü yöntemimi anlatacak değilim. Kaldı ki, hep aynı doğrultuda da yürümez insan düşüncesi. Sokrates'ten çok önce ve belki onun çok üstünde Herakleitos atamız bize demedi mi ki, evrende akan sularla biz de akarız, cayır cayır yanan ateşlerle her şey değişir, bugün biziz, yarın biz değil, dün, bugün, yarın birbirine benzemez. Ay ve uzay çağına Herakleitos'tan daha uygun bir düşünür düşünülemez. Sartre'lar, Heidegger'ler, Marcuse'ler ay tozu kalıyor ateşi gözüne kestirmiş büyük devrimcinin yanında. Ben değişirim, siz değişirsiniz, toplumumuz değişir, hele dünya topluluğunda nice nice değişmeler olur. Evrenin bunca akışını bir yana bırakıp hep aynı şeyi geveleyip duracak değiliz ya bizler! Akalım, değişelim, düşünelim, ama nereye aktığımızı, niye değiştiğimizi, ne ereğe doğru düşündüğümüzü anlamak için durmadan dinlenmeden soru soralım.

— Palavra bunlar, göz boyaması! diye sözümü kestiğinizi duyar gibi oldum. — Bal gibi bilgi bütün bu sayıp döktüklerin. Sokrates'ler, Herakleitos'lar, filan falan. Nereye varmak istiyorsun? Yönünü söyle, yönünü! diye sıkıştıracaksınız beni.

Gelecek sayıya beklemeye sabrınız yoksa, şu kadarını söyleyeyim ki, yıllardı humanizma, insan ve insancılık sorunları üstüne kafa yorarım

ben, bakarım, şu bizim Türkiye'mizde bir insan sıcaklığı var ki, değme uygarlık ve kültürlerinkine değişmem. Ama bir de bakarım, bizler insana güvenmeyiz, dost ve insan bildiğimizi bir gün tutar bir gün yerin dibine batırırız, insanlık değerlerinin ne olduğunu ne anlamış ne anlatmışız açık açık, bu yüzden de toplumculuk derken alabildiğine bireycilik, tartışmasız kavga, kuşku, kumpas ve dedikodu ile karşılaşır dururuz.

İşte bu yönde soru soracağım size, kendimi de, belki biraz sizi de aydınlatabilirim umuduyla.

(Forum 1970)

KİTAP'TAN ÖZGÜR İNSAN

«Bir toplum düzenini herkesin belli kurallara uyma ilkesi üstüne kurmak kolaydır. Hiç direnmeden, bir efendiye ya da bir Kur'ana boyun eğen, gözü kör bir insan yetiştirmek kolaydır. Ama, insanı özgürlüğe kavuşturmak için, onu kendi kendini yönetir hale getirmedeki başarı başkaca üstün bir başarıdır.»

Bu sözleri Saint-Exupéry söylüyor, Fransa'nın uçan yazarı, çok da sevilen yazarı: bir yerde okudum ki, onun kitapları Camus'den sonra bugün de Fransa'da en çok satılan, okunan kitaplarmış. Saint-Exupéry bu sözleri «**Savaş Uçuşu**» diye çevirdiğim «**Pilote de Guerre**» adlı kitabında söyler. İkinci Dünya Savaşında Hitler ordusu Fransa'yı

işgâl etmeye başlayınca, Fransız halkı güneye doğru çorap söküğü gibi akıp göç etmeye koyulur. Yollar insan selleriyle, kırık dökük taşıt kervanlarıyla taşıp tıkanır. O sıralarda askerî uçaklardan ne kalmışsa, keşif uçuşlarına gönderilir; bunlar aslında keşif uçuşu değil, fedaî uçuşlarıdır. Saint-Exupéry de böyle bir anda yaptığı anlamsız bir uçuşu anlatır kitabında. Havadan gördüğü yıkıntıyı, çözüntüyü, insanların sürüler gibi yeryüzünde darmadağın sürülmelerini anlatır. Yıkıntı tamdır: yurt, toprak, toplum diye bir şey kalmamıştır. O anda uçan adam, sözümona savaş pilotu, yerden yağan Alman uçaksavarların ateşi içinde ölebilir, o anda ölmek ya da kalmak önemli değildir, ölecek ya da kalacak olanın ne olduğunu bilmektir önemli. Bunun içindir ki varlığının bir bilançosunu yapmaya koyulur Saint-Exupéry, insanın asıl varlığı kültürü ve o kültüre renk veren insancılığıdır. Nasıl bir insancılığın insanıyım ben diye soruyor kendi kendine Saint-Exupéry. Bir hümanizmaya dayandığını biliyor: «Benim uygarlığım, diyor, insanlar arasındaki ilişkileri bireyin ötesinde, İnsan'a saygı ve inanç üstüne kurmuştur, o amaçla ki her kisi kendi kendine ya da başkasına karşı davranışken, karıncalar gibi, körü körüne bir töreye bağlı kalmayıp, sevgisini özgürce gerçekleştirebilsin.»

Güzel! İnsancı sıfatını hak eden bir uygarlık demek bu. Ama kökü kaynağı nerde?

İşte burda Saint-Exupéry uygarlığının da, insancılığının da Hıristiyanlıktan, yeni bir dinden, bir Tanrı dininden geldiğini kabul etmek zorunda kalıyor ve sayfalar boyunca sayıyor uygarlı-

ğının hangi insancı değerlerden meydana geldiğini ve bu değerlerin hangi din kaynağından çıktığını. Eşitlik, kardeşlik, toplum sorumluluk, dayanışma, insana saygı ve sevgi, ödev ve görev kavramları, bunların hepsi Hıristiyanlığın ortaya koyduğu değerlerdir. Bunları bir dinden miras olarak almış ve sürdürmüştür Fransız uygarlığı.

Tanrı sözü çok geçer bu parçada. Ne var ki bundan hemen sonra gelen bölümde Saint-Exupéry daha ileri giderek aynı değerlerin tanrıyı ve dini ortadan silen bir toplum düzeninde nasıl gerçekleştirildiğini incelemeye koyulur. Geçerli değer olarak benimsenen eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve toplumsal bilinç kavramları aynıdır bugün de kurulan düzenlerde, ama kökten ve kaynaktan koparılınca neye dayandırılarak sürdürülür ve yaşatılır onlar? İşte burada keşmekeşe düşüldüğünü görür Saint-Exupéry. Ve ard arda bir sürü sorular sorar kendi kendine. O sorulara karşılık bulmak ya da yalnızca aramak bu en kopuk, sarsıntılı ve yıkıntılı savaş anında ölüm kalımdan daha önemlidir, çünkü asıl ölüm kalım sorunu budur. İnsanlar ölür, uluslar yok olur, ülkeler yer yüzünden silinebilir, ne var ki insanın değer bildiği kavramlar kalacak mı, ölecek mi, sorun oradadır. Kalacaksa, nasıl gelişip de dayanacaktır savaş yıkımına?

Nerden geliyoruz, nereye gidiyoruz?

Bundan önemli soru olamaz. Öyle bir soru ki, savaşta da barışta da hep sorulması gerekir, çünkü odur bizi bilince erdirecek.

Şimdi bakın: ben çevirdiğim bu parçayı bir

dergiye verdim bassın diye. O dergi, Tanrı sözü çok geçtiği için basmaktan çekindi bu yazıyı. Beklemedi Tanrı sözünün hiç geçmediği ikinci bölümün çevirisini. Benim okuyucularım Tanrı sözünden ürker dedi ve geri verdi bana çevirimi. Elbette bir bildiği vardı dergi yöneticisinin. Ama sorarım size, nerden geldiğimizi kendi kendimize söylemekten çekinirsek, nasıl tanımlıyacağız nereye gittiğimizi? Din ve Tanrı sözünü dile almazsak, nasıl sözünü edebileceğiz özlemini çektiğimiz, gerçekleştirmek istediğimiz Kitaptan ve Efendiden özgür İnsan düzenini?

1970

HÜMANİST Mİ? İNSANCI MI?

Yazılı birkaç soru soracak oldum eşe dosta. — Gallup Enstitüsü mü oluyorsun böyle anketler açacak? diye söylenenler oldu, ama birkaç yanıt da aldım.

Sorularım şunlardı:

1. «İnsancı» deyince ne anlarsınız? Birkaç kelime ile açıklar mısınız?

2. «Hümanist» karşılığı «insancı» mı, «insancıl» mı denmesini istersiniz? Seçtiğiniz kelimenin karşısına bir x işareti koyunuz:

insancı insancıl

3. «Hümanizma» sözcüğünün Türkçede «insancılık» sözcüğüyle karşılanmasından yana mı-

sınız, yoksa bu kavramın «hümanizma» olarak kullanılmasını mı istersiniz?

Aldığım yanıtları size açıklamadan, ne amaçla bu soruları sorduğumu anlatayım. Kelimelerden korkanlardan değilim ben. Dilimizin arınmasını isterim elbet, ama ne için isterim, sözüm ona yabancıya karşı bir savaş açılması için değil, kökünü kaynağını anladığımız sözcüklerle doğru dürüst düşünmesini daha iyi beceririz diye isterim. Örneğin kelime de derim, sözcük de derim, çünkü ikisiyle de özgürce düşünebilirim. «Yanıt»la pek birşey düşünemediğim için, sevmem bu kelimeyi. Düşünebilen kullansın onu. Ama bir dil sorunu değil değinmek istediğim konu. Ya da dar anlamda değil, çünkü düşünce ile dil aynı kapıya çıkar önünde sonunda.

Sorun şu: başlığa koyduğum iki sıfat, yani «hümanist» ve «insancı» epey kullanılır, duyulur oldu son yıllarda. «İnsan» sözcüğü Türkçemizin bir mutluluğudur diyebilirim, benim bildiğim hiç bir dilde, giderek hümanizma kavramını doğuran lâtincede bile insan anlamına gelen sözcük türkçede olduğu kadar cinsellikten arı ve salt kavrama yakın değildir. Almanca övünür erkek anlamına gelen «der Mann»a «der Mensch» diye daha genel bir kavram yaratabildiğine. Oysa bu kavram da erkeklik damgasını taşır, lâtince «homo»dan gelme lâtin dillerindeki bütün sözcükler gibi. Ya İngilizceye ne buyrulur: «the human being» diye tumturaklı bir dolaylam ile vermeye çalışır insan kelimesinin dolgun anlamını. Bunların yanında ne üstündür bizim «insan», hem

isimdir, hem sıfat, ne erkektir, ne dişi, üstelik bir de erdem taşır anlamında. Çünkü yeryüzündeki canlıların bir türü için kullanılan bu ad aynı zamanda bu türün en değerli, en belirgin örneklerini nitelemeye yarar, yani her erkek ve her kadına «insan» demeyiz, insan dediğimiz erkek ya da kadın türüne özgü niteliklerin en üstünlerini taşıyanlardır. İşte bu anlam zenginliğini hiç bir dilin insan karşılığı kelimesinde bulamayız.

Bu böyle. Bense, insan okuyucularım, kendi kendime şöyle dedim: Madem dilimiz böyle zengin bir kavram sunuyor bize, bu kavramı şöyle bir karşılaştıralım başka dillerdeki akraba kavramlarla, ve bakalım nereye varırız, kendimize özgü bir görüş niteliği çıkarabilir miyiz? Ordan çıktım yola. Ama bu işe neden giriştim derseniz, çünkü havada çok dolaşıyor bu kavram da ondan. Birçok kitaplar yazılıyor insan konusunda, sanki kırk yıllık insanı yeni yeni keşfe çıkmış gibi dünyamız. «L'homme total» deniyor, «hümanisme marxiste» de deniyor. Ne anlaşılıyor bu kavramlardan? Nedir bu herşeye insan açısından bakma eğilimi, giderek özlemi? Nedir istediğimiz, aradığımız?

Bu araştırmaya biz de katılabilir miyiz? «İnsan» gibi anlam dolu bir sözcüğümüz olduğuna göre, kendi dil ve kültür olanaklarımızla Batının hümanizma görüşüne bir katkıda bulunabilir miyiz? İşte bunu araştırmak içindir ki giriştim sorular sormaya.

İnsan sözcüğü bizimdir. Ama «insancı» ve «insancıl» sözcükleri de bizim midir, yani halkı-

mızın arasında bir gerçekliği, bir canlılığı var mıdır bu sözcüklerin, yoksa onlar yalnız yabancı kavramları karşılamak için uydurulan ve az çok benimsenen birer çeviri midir? Bizde kullanılıyor mu bu sözcükler ve kim kullanıyor onları? Size bir yaşantımı anlatayım: Ege kıyılarının birinde bir kahvede oturuyor mavi yolculuk için motor kiralama pazarlığı yapıyorduk. Ora denizcileri ile bir arkadaşımız arasında ufak bir tartışma olmuş, bir kırgınlık havası sarmıştı ortalığı. Sessizce oturup denize bakıyordum ki, yanımdaki bir denizci kulağıma eğilip: «Yazık, böyle insancı bir adamı kırmak olur mu!» dedi. İnsancı dediği bizim arkadaşımız Sabahattin Eyuboğlu'ydu. Şaşkınlıkla yüzüne baktım. Ortaokulu ya okumuş ya okumamış bir denizciydi bu, nasıl oluyor da insancı diyor, insancılıktan dem vuruyordu? Nerden duymuş olabilirdi bu kelimeyi, biz aydınların kitaplarda «hümanist» karşılığı kullanmayı denediğimiz bu anlam yüklü kavramı? Bilmiyorum ve sormadım da. Ama bir iki kez daha duydum kullandığını.

Halk kullanıyor bu sözcüğü demek. Bunun içindir ki ben de soruyorum size insancı ve insancıl sözcüklerini kullanır mısınız ve ne anlamda kullanırsınız. Soruma yanıt vermek isterseniz, yanıtlarınızı değerlendirmeye çalışırım, bugünedek aldığım öbür yanıtlarla birlikte. Ve belki de bakarız ki, Batıda bilgiç bir davranışı dile getiren «hümanist» kavramına karşılık kendi halk gelenek ve göreneklerimizde bir öz, bir esas bulunur. Arar sorar, bir sonuca varırız elbet.

(Forum, 1970)

Özür dilerim, okurlarım, bir hafta ara verdim bu yazılara. Sorularıma yanıt bekliyordum. Birkaç yanıt da almıştım. Kimi «insancı»dan yana, kimi «insancıl»dan yana çıkıyordu. Kimi de hümanizma Batıda Uyanış çağının belli bir kültür akımıdır, diyor; Ortaçağın din ve hurafe baskısına karşı bir ayaklanma, İlkçağın çıplak, yalın insan anlayışına dayanarak, özgür bir düşünceye ve tanrıdan çok insanı yüceltmeye yönelmiş bir eylem ve yaratıcılık çabasıdır, diyordu. Bu eğilim ve davranışı tarihsel koşulları içinde inceleyerek değerlendirmeli, bunun için de adı ne ise onunla anılmalı, hümanist sözcüğünü de çevirmeye yeltenmemeli, çünkü yeni bulacağımız karşılığı ne olursa olsun, onun tarihsel anlam dolgunluğunu veremez. Hümanizma eski kaynaklardan hız ve öz alarak yeniye yönelmek değil midir? Öyle olunca belli kavram ve sözcükleri bir yana atıp yenilerini kurmanın gereği ne? Kaldı ki, «insancı»daki -cı eki leblebici, mahallebici gibi alış veriş meslekleriyle çağrışım yapmakta, «insancıl» sözcüğüyse insandan yana olmayı ve insan sevgisini yansıtmakla beraber hümanist'in kültür geçmişine hiç değinememektedir.

Doğru diyordum bana verilen bu karşılıkların her birine. Doğru, ama bir amacım da vardı bu soruları sormakla, bir yere yönelmek istiyordum, ne yalan söyliyeyim, Forum'da okuyucularımla tartışa tartışa belki çığır açıcı bir düşünce doğrultusuna girerim diyordum, bir yandan Batının hümanizmasından bizim için geçerli olabile-

cek insan değerlerini saptamak, öte yandan da sosyalist hümanizmanın ne olduğunu eni konu inceleyip, Batıdan gelen bu iki akımla bizim kaynaklarımızdan gelme kavram ve değerleri karşılaştırmak istiyordum. Bunun için de marksist hümanizmayı tanımlayan yazı kaynaklarına baş vurmaya, onları dilimize çevirmeye hazırlanıyordum. Garaudy'nin «Perspectives de l'Homme» adlı kitabında bu konu üstüne yazılmış parçaların altını çizmiş, onları türkçe olarak düşünmeye ve söylemeye girişmiştim bile. Garaudy gerçi tartışmalı bir kişi bugün, ama «L'hümamisme marxiste» adlı bir kitap yayınlamış olan bu düşünürün bu konudaki görüş ve tanımlamaları herhalde gene de geçerli ve değerli, üstelik de bu kavramları biz kendimiz düşünüp kendi dilimizde söylemedikçe, onları anlamış benimsemiş sayılmayız. İşte böyle sallanıp duruyordum ki, dün akşam bana aşağıda bulacağınız mektup geldi. Silifke'den Hasan Uygur adlı bir okuyucunun mektubu, bir mektup ki, midemin üstüne atılmış bir yumruk gibi sarstı etkiledi beni. Bakın ne diyor:

«Sayın Azra Hanım,

Önce hümanist mi? insancı mı? sorusuna cevap vereyim. Hümanist'in karşılığı «İnsancıl» olmalıdır. Bu kelime çokça da kullanılmaktadır. «İnsancı» zanaatkâr, tüccar havasını taşıyor.

Gelelim diyeceğime.

Mevzu olan yazınızı ibretle okudum. Önce şu «Halk» kelimesini ele almalı. «Halk kullanıyor bu sözcüğü demek» derken burada halk kim? siz

kim oluyorsunuz? Halkın karşıtı kim? Sizce «aydın.» Halk kelimesini siyasetçi kullandı mı, karşıtı siyasetçiler oluyor. Bir vali kullandı mı, bürokratlar oluyor. Yani bölük bölük. Taraf taraf ayrılıyoruz. Bu ayrıcalık neden olsun? Sizin yazınızda da bu «ayrı görme» hissediliyor. Bu beni çok üzüyor.

Belki sizin düşüncelerinize göre yazınızda «halk» kelimesi gayet tabii bir şekilde kullanılmıştır. Ve benim dediğim şeyler yoktur.

Ama bence vardır. Benim beynimde yarattığı düşünceler bunlar.

«Demek halk kullanıyor...» Türk ulusu insancıl değil midir ki bu kelimeyi kullanmasın? İnsan kardeşlerini sevmez mi ki, bu sevgiyi taşıyanları adlandırmasın?

Söyliyeceklerim bu kadar.

Sevgilerimi sunar, başarılar dilerim.

Hasan Uygur»

Ne güzel, ne bilinçli bir mektup bu! Benim söz kalıplarına değinen tartışma çabalarımı birden durdurup, çok daha önemli çok daha can alıcı bir yöne yöneltiyor. Kavramlar üstüne tartışmak istiyorsunuz ama kim ve ne olarak istiyorsunuz diye soruyor bize. Halk mısınız, değil misiniz? Canım okuyucum, üzülüyor yazımda sezdiği bu ayrılmaya, ayrıcalığa. Beni de, biz yazı yazan aydınları da halktan yaymak, halk olarak görmek istiyor.

Ben kendimi savunmaya kalkışmayayım burda, halk benim gözümde tek ölçüdür, tek doğru-

luk ölçüsüdür ve benim şu ya da bu kelimenin geçerliliğini, yaşama ve gelişme şanslarını, çeviri yapan aydınların az çok güvenilir zevk ve kararına değil, halk diye adlandırdığım bütün ulus çoğunluğunun hiç şaşmayan sağduyusuna göre değerlendirdiğimi uzun boylu anlatmaya kalkışmıyayım. Önemlisi benim, bizim tutumumuz, görüşlerimiz değil de, bizim seslenmek istediğimiz ve doğru yanlış «halk» dediğimiz büyük topluluk üzerinde uyandırdığımız izlenimdir. O böyle bir ayrıcalık yaptığımızı duyuyorsa, demek ki yapıyoruz ve demek ki işimizi başaramıyoruz.

Gelin insancı mı, insancıl mı, bu soruları bir yana bırakalım da önce şu mektubun ortaya attığı sorunları tartışalım. Halktan olabiliyor muyuz, olamıyor muyuz biz aydınlar, toplumcu geçinen biz yazarlar? İnsan ve incancılık sorunlarını ancak bu sorunu tartışıp cevaplandırdıktan sonra ele alabiliriz kanısındayım.

(Forum, 1970)

SOSYALİST HÜMANİZMA NEDİR?

Sorunun iddialısı olur mu? Olur bal gibi. Başlıktaki soru öyle bir soru işte. Bu birkaç satırlık yazı içinde sosyalist hümanizmanın ne olduğunu size açıklayabileceğimi ummazsınız elbet. Ama araya sora tam anlayışına biraz daha yakın gelebiliriz belki.

Roger Garaudy'nin «Perspectives de l'Hom-

me» adlı kitabından söz edecektim size. Adını Türkçeye çevirmek zor bu kitabın: İnsan perspektifleri mi demeli, insana bakışlar mı, hümanizma üstüne görüşler mi? Kitabı bir özetlemeye çalışalım da, belki adını takarız sonra. Garaudy bu kitapta üç felsefe akımının insan ve incancılık sorunu karşısındaki görüş ve tutumunu incelemektedir: Existentialisme, Katolik düşünce ve Marxisme. İnceleme yöntemi de öyle ilginç anlamda diyalektik ki, yalnız onun tadına varmak için kitabı okumaya değer. İlk iki bölümün — yani kendi yön ve düşüncesinin dışında olan iki felsefenin sonunda — Garaudy sözü bu akımların asıl temsilcilerine bırakıyor ve existentialisme için Jean-Paul Sartre'ın, katolik düşünce için birkaç hıristiyan sosyalist yazarının mektup ve yazılarını yayınlıyor. Böylece canlı bir dialog olarak karşımıza çıkan kitap kendi eleştirisini de birlikte getiriyor. Ve tuhaftır ki, karşıt görüşler ve yorumlarla sunulan existentialisme ve katolik hümanizma bölümleri yalnız Garaudy'nin ağzından anlatılan marxist hümanizmaya ayrılmış parçadan daha dolgun ve değerli görünüyor.

Garaudy existentialist ve katolik humanizmaları nasıl marxist açıdan eleştirip değerlendiriyorsa, marxist hümanizmanın da başka görüş açılarından eleştirisini bu bölümün başına alıyor. Marx felsefesi insanlık tarihinde sınıf kavgalarını, onların tekniğini ve evrimlerinin diyalektiğini ön plana aldığı için, insanın birey olarak kişisel öznelliğini ve özgürlüğünü küçümsediği, bu yüzden de tüm insanın bütün boyutlarına hakkını verecek gerçek bir hümanizma kuramadığı gö-

rüşü marxist hümanizmaya karşı ileri sürülen başlıca yergidir. Garaudy bu eleştiriye şöyle karşılık verir: Uyanış çağının hümanizması derebeyliğin politik ve sosyal düzenine ve bu düzenin dayandığı dünya görüşüne karşı, gelişmekte olan burjuva sınıfının ve onun düşüncelerinin giriştikleri uzun süreli bir savaşın sonucunda doğmuştur. Bu hümanizma insanı üç belli başlı baskı unsurundan kurtarmak ve insan olarak yüceltmek amacını güder: feodalitenin köleliğine karşı insanın birey olarak haklarını savunur, din ve kilisenin otoritesine karşı vicdan ve düşünce özgürlüğünü ileri sürer ve doğal güçlere karşı da insanın doğanın efendisi ve sahibi olmak istemini tutar. Sosyal düzen, Tanrı ve doğaya karşı insanın özgürlük savaşını yansıtan bu akım Rönesanstan Fransız Devrimine kadar bu üç ilkeyi gerçekleştirmeye uğramıştır. Ne var ki İnsan Hakları Bildirisiyle dilegelen bu hümanizma bir burjuva hümanizması idi, yani insan ve insan olarak hak ve hürriyetlerini mülkiyete ve servete dayandırıyordu. Nitekim Fransız Devriminden sonra kurulan düzen insanı feodalitenin politik, sosyal ve dinsel baskısından kurtarmayı az çok başardığı halde, onu yeni yeni baskıların boyunduruğu altına sokmuştur: derebeylik yıkılmış ama yerini alan burjuva sınıfı sermayeye dayanan üretim sistemini kurarak, özgürlük savaşı güden insanı çeşitli engellerle çevirip dış dünyaya karşı yabancılaşmasını daha da derin bir uçurum haline getirmiştir. Paralı veya parasız olduğu ölçüde aktif ya da pasif bir toplum üyesi sayılan insanın özgürlüğü de bireyciliği de sözde kalmış, soyut birer kavram-

dan ileri gidememiştir. Çünkü kendisine hak ve hürriyet tanınan insan yalnız para gücü üstün olan insandı, parası olmayana eşit hak ve hürriyet tanınsa da, onun bu hak ve hürriyetleri elde etmesi olanaksızdı. Böylece bireyciliği bir yalan üstüne kurulmuş burjuva düzeninde insan kendi çevresine yabancı düştüğü, ne doğanın ne de üretimin nimetlerinden pay alamadığı gibi, bir de 19'uncu yüzyılın toplumsal belâları ile karşılaşmıştır: sömürücülük, ırkçılık, emperyalizm. Tüm insanın ve tüm insanlığın gelişmesini umursamayan bu hümanizma gerçek bir hümanizma olmayı başaramamıştır. 1840 sularında gerçek bir hümanizmanın ne olduğu şöyle tanımlanmıştı: İnsana benliğinin özgür, normal ve uyumlu bir gelişmesini sağlamak, fizik, moral ve düşünsel gereksinmelerinin hepsini karşılamak, yani insana doğal yetilerine uygun bir yaşama sağlamak... Bütün insanlara bedensel ve düşünsel gereksinmelerinin hepsini sürekli olarak karşılayacak bir düzen kurmak... Sorun budur, deniyordu. O gün bugün eski baskılar yerine yenileri konduktan ve insanın özgürlüğünü ve mutluluğunu, giderek öz varlığını tehdit eden yeni yeni tehlike ve yabancılaşma ögeleri ortaya çıktıktan sonra, bu sorun gene sorun olarak kalmaktadır. Hele ki bireyin tek başına özgür, ne de tek başına mutlu olabileceği, özgür ve mutlu olmayan bir toplum içinde bireyin de özgürlüğünden ve mutluluğundan söz etmenin hayal olduğu açıkça belli olmuştur. Buna karşı sosyalist hümanizma somut ve gerçekçi bir insancılığın yollarını aramaktadır. Yabancılaşmanın kökleri ekonomide olduğuna göre,

ekonomik düzeni değiştirmeden insanı yabancılaştırmalardan özgür kılmak olanaksızdır demekte ve tüm insan için olduğu kadar bütün insanlara gerçekten uygulanabilecek bir insancılığın ilkelerini tartışmaktadır. Bu tartışma süregelmektedir bugün de. Garaudy'nin kitabı çağımızın en önemli düşün akımlarının bu sorun karşısındaki tutumunu inceleyip ortaya koymakla hem sorunun canalıcılığını hem de onu çözümlemiş olmaktan ne kadar uzak olduğumuzu göstermektedir.

Bir söz daha: Bugünedek neden insancı mı, insancıl mı, hümanizma mı, insancılık mı, diye biçimsel gibi görünen sorularla oyalandığımı anlamayan okuyucularım belki nereye varmak istediğimi sezecek ve insancılık gibi önemli bir konunun tartışmasına girişmeden önce söz ve kavramlar üstünde durmamı haklı bulacaklardır.

(Forum, 1970)

İNSAN NE ZAMAN MUTLU, NE ZAMAN ÖZGÜR?

Döndüm dolaştım, okudum düşündüm, şu sonuca vardım ki, insancılık bir mutluluk sorunudur. Yani insan ancak mutlu olduğu zaman insan olur. Üstelik hümanizma ya da insancılık eğilimi gösteren kuram ve öğretilerin asıl amacı ve son ereği insanın mutluluğunu sağlamaktır.

Mutluluk güzel bir lâf, gün boyunca ağzımızdan düşmez, her fırsatta kullanırız, düşünceleri-

mizin, özlemlerimizin başlıca konusudur bu söz, yaşamımızın kan kırmızısı çiçeğidir sanki. Oysa ondan soyut, ondan kaypak bir kavram var mı insan dilinde? 1789 Devriminde dile ve kaleme alınan çeşitli sözler arasında Saint-Just'ün bir sözü kafama takılmış kalmıştır: «Mutluluk Avrupada yeni bir kavramdır» der Saint-Just. Ne demek ister? Milyonlarca yıllık i nsan tarihinde insan mutlu olmayı aklından geçirmedi de, ancak çağımızın şu birkaç yüzyıllık döneminde mi buldu bu gerçeği? Olacak şey mi? Saçmanın saçması değil mi bu söz? Değildir oysa ki. Doğrudur Saint-Just'ün düşüncesi. Ama neden doğru? Çünkü mutluluğu insanlık oldum olası özlediği halde, yüzbinlerce yıl boyunca onu bu dünyada aramadı, bu yaşamın ötesinde, havalarda göklerde, cennet ya da tanrı dediği bir hayal âleminde aradı durdu. Mutluluğu yer yüzünde arayan bir tek dönem vardır bizim haberini aldığımız çağlar arasında, o da Yunan ve Lâtin İlkçağı denilen dönemdir. Tanrıları insanlara benzetmiş bu dönem, insanlara kıyas fazla bir kafa üstünlüğü de tanımamış onlara, olsa olsa insanlardan daha güçlüdürler demiş. Öyle bir dönem ki, madde olarak gördüğü tüm evrenin içinde madde olarak bildiği insana da hakkını vermeğe çalışmış. Bedenle ruh ayrılığı gütmemiş o dönem, onun için de insana bir çeşit gelişme sağlamış. İlkçağ insanı mutluluğunu işte bu uyumlu, tutarlı gelişmeye borçludur. Ama diyeceksiniz, hangi insana sağlamış gelişmeyi, mutluluğu? Mutlu bir azınlığa. Ya köleler, ya esirler, giderek yurttaş olmayanlar? Onlara tanınmış bir özgürlük var mı? - Evet, evet, anladık,

yok, ama ben özgürlükten dem vurmuyordum ki, mutluluğu geveliyordum. Özgürlük dediniz ha? Doğru. Mutluluk nedir ki? Özgürlüğün ta kendisi değil midir? Düşünelim bakalım, insan ne zaman mutludur? Alalım en beylik görüşleri: bir kız gelin olduğu zaman mutludur, mutlu evlilikten dem vurulur, aile saadetinden, sınavı başarmaktan, bizi bolluk içinde geçindirecek bir göreve atanmaktan, piyangoyu kazanmaktan, Toto'da 13 numarayı tutturmaktan; kutlarız o zaman birbirimizi, talihten, şanstan, başarıdan, mutluluktan söz ederiz. Ama nedir bu talihler, şanslar, mutluluklar? Aslında bizi bir yoksunluktan özgür kılan durumlar değil midir, bizi bir yabancılaşmadan kurtaran, öbür insanlarla birlikte uyumlu, barışçı bir ortama sokan ve bize insan olmanın, insan gibi yaşamanın sevincini duyuran olaylar değil midir bunlar? Duyduğumuz sevincin özü de geçim ve yaşamın dertlerinden belâlarından kurtulmuş olmanın verdiği özgürlük duygusunda aranmamalı mı? Mutluluk eşit özgürlük derim ben. İlkçağ insanı da bir bakıma mutluydu, çünkü bedeninin ve ruhunun doğa yasalarına göre gelişmesinde bugünkü kadar çok engel dikilmemişti önüne. Yabancı değildi çevresine, yabancılaşmamış, yabancılaştırılmamıştı daha o kadar, yeni yeni kurulan yasalar kendi doğal eğilimleriyle koyduğu yasalardı, insan onurunun ne olduğunu yeni yeni anlıyor kavrıyor ve onun sevinci içinde doğayla savaşta gelip yaratıcı olmaya bakıyordu. İlkçağın mutlu bir dönem sayılması ve iki bin şu kadar yıldır insanın yeni atılışlarında, uyanışlarında hep İlkçağ ile bir ilişki kurup İlk-

çağa dayanması ondandır. Bugün de Homeros'u çeviriyor okuyorsak, insanda mutlu yaratıcılığın sırrını bu baba ozanın destanlarında arıyorsak, bundandır.

Evet ama İlkçağ insanı özgür değildi, esiri kölesi bir yana, hür yurttaşı bile özgür değildi, çünkü özgürlük, bizim anladığımız anlamda özgürlük bir engel gerektirir, bir baskı gerektirir, o engeli aşmayı, o baskıyı yenmeyi şart koşar. O gün bugün insanın önüne dikilen engel ve baskıları saymakla bitiremeyiz, sayılar yetmez onları sayıp dökmeye. Ne var ki, insan mutluluğunun da ancak bu özgürlüğü kazanmakla elde edilebileceğini anladı insanlık. Özgürlüğe dayanmayan her türlü mutluluğun, göklerde, ötelerde aranan mutluluğun ham hayal olduğunu anladı. Engelleri aşmak, baskıları yenmek anlamına gelen özgürlüğün de yalnız onun bunun, senin benim ve mutlu bir azınlığın özgürlüğü olamıyacağını, tüm insanı ve insanlığı özgür kılmak gerektiğini, yoksa özgürlüğün de yaşam ötesi mutluluklar gibi uydurma bir kavram olmaktan ileri gidemiyeceğini. Bir de şunu anladı ki, özgürlüğü de mutluluğu kurmak için bu dünyada koca bir devrim yapmaktan başka çare yoktu. Onun içindir ki, Saint-Just haklıdır, mutluluk fikri Avrupada Fransız Devrimi ile başlar. Devrimle başlar, devrimlerle gelişmektedir. Bunun başka yolu da yoktur ve hümanizma ya da insancılık ne derseniz deyin bir devrim meyvasıdır. Onu devrimden ayrı düşünmeyiz.

(Forum, 1970)

«MİTOLOJİK SOSYALİST»

«Mitolojik sosyalist» diyormuş gençler bize. Bir zamanlar «Zeus'un bacanakları» da demişlerdi Eyuboğlu ile Günyol'a. Bizleri ulaşılması güç, güç değilse de gereksiz bir dağın doruğunda görenler, yurdumuzu dallı budaklı geçmişiyle ve bugünkü bütün renkleriyle görmek ve yaşamak için yaptığımız çabaları romantik sayanlar olabilir. Bu yargılar ister doğru, ister yanlış olsun, uyandırdığı tepkiyi, bıraktığı izlenimi açıklama ya da savunma yoluyla sildiği görülmemiştir kimsenin. Öyle diyorlarsa öyledir herhalde, kaldı ki mitolojik ya da romantik sıfatlarının yadırganacak bir yanı yok, tersine. Hoşuma gidiyor bize yakıştırılan bu nitelikler, bunları şaka yoluyla yüzüme vuranlara bizim gibi olmayı salık vermekten alamıyorum kendimi. Kimi dostlar bizim devrimci olmadığımızı ileri sürerler, kimi de ister ki daha başka yollardan seslenelim gençlere. Ne istediklerini pek anlamam ya: devrimciyim demekle mi inandırayım inanmıyanı, yoksa kürsülere çıkıp şöyle ya da böyle davranmalısınız diye öğüt mü yağdırayım sağa sola? Bu işe girişmememin asıl nedeni kuşaklar arasında bir ayırım yapmanın yersiz ve gereksizliğine olan inancımdır. Ben 50 yaşında, sen de 20 yaşındaysan, ne çıkar bundan, ben edindiğim bunca deneyleri artık dile getirmek çağına gelmişsem de, sen bu deneyleri yeni yeni yaşıyorsan, önemli bir ayrılık mı vardır aramızda? Gençliğin bunalımı diye çarşaf gibi yazılar yazılıyor, kimi gençlerden yana, kimi gençlere karşı çıkıyor. Bu ülkede bir bunalım var-

sa, Ahmedin Mehmedin bunalımı da, senin benim bunalımım değil mi? Olup bitenlere uzaktan bakmak, Olympos doruklarının rahat koltuklarına oturup fetva yağdırmak hakkını yirmi otuz yıllık bir yaş farkı mı verebilir bize? Bilince ermek, yolunu seçmek çabası genci yaşlısı, kadını erkeğiyle bu ulusun tüm olarak çabası değil mi? Ben gençlik değilim, ben halk değilim, ben burjuva değilim, ben komprador değilim, ben ortaçağ karanlığında, pislik ve yoksulluk içinde yaşayan köylü değilim, ben bunca alın terine karşın emeğinin karşılığını yurdunda alamayıp da, yürekler acısı, utanç verici göçlere katlanan işçi değilim, ben bolluktan şiştikçe şişen, yağ kıvrımları koltuklara sığmaz olan siyasal partiler değilim, ama sola giden yolun tek doğru yol olduğunu anladığı halde, yolun biraz gerisi ya da biraz ötesi diye, sen ben kavgası yüzünden burnunun dibine görmez olmuş sosyalist de değilim... Bunlar beylik laflar, efendiler, ben bal gibi bunların hepsiyim. İstesem de istemesem de o'yum, bunalımı da bir avuç çamur gibi ne gençliğin yüzüne çarpabilir, ne de kendi seçtiğim demokrasi rejiminden yakınıp, kendi kör çıkarlarıma daha uygun düşebilecek bir devrilme ve onun güdümlü alaca karanlığını özleyebilirim. Ben bu yurdun herhangi bir yurttaşı olarak olup bitenin bütün suç ve sorumluluğunu taşımaktayım. Bunalım varsa, genciyle yaşlısıyla göbeğindeyim bu bunalımın. Ne olursa olsun sonuçlarını ben çekeceğim. Ama bunları ne diye yazıyorum, hep bilirsiniz.

Gelelim şu gençliğe, yani bu adın verildiği 15 ile 30 yaşları arasındaki yurttaşlarımıza. Hiç al-

dırmasınlar derim, bilsinler ki dünya dünya olalı hep yaşlılar eski zamanın özlemini çekmişler ve bu özlemi gençlere saldırı silâhı diye kullanmışlardır. Her çağda her eski kuşak yeni kuşakların aşırılıklarını görülmedik ve olağanüstü diye niteler. Oysa her yenilik aşağı yukarı aynı ölçüde şaşırtıcı ve devrimcidir; ne anlamı var sonra devrimler arasında bir orantı kurmanın? Olsa olsa şöyle bir orantı düşünülebilir: Bir kötü düzen ne kadar eskimiş kökleşmişse, onu söküp atmak için yapılan çaba o kadar zorlu olmalıdır. Bugün yirminci yüzyıl dünyamızın hemen her ülkesinde görülen ve çoğu genç kuşaklardan gelen direniş ve devirmeler gerçekten patlayıcı olmaktadır. Doğada bir patlama, bir deprem olduğu zaman onun doğal nedenini araştırmakla kalırız da, toplumda patlamalar olunca, onları karşı - patlamalarla bastırmağa çalışmamız akıl alacak şey değildir, ne var ki bu saçmalığa düşmeyen toplumlar parmakla sayılacak kadar azdır dünyamızda. Üniversitelerde bunalım der, polis göndeririz, gençliğin başkaldırması der, baskı tedbirleri düşünürüz. Birkaç kişi serin kafayla gerçek çare düşünebilse bile, o çareleri genelleştirip uygulamaya gücü yetmez o kişilerin. Toplumsal olayların nedenleri az çok anlaşılsa da, gelişimlerini önceden kestirmek ve akımlarına bir yatak açmak çok zor ve ancak birkaç üstün insanın başarabileceği iştir. Günümüzün gençlik olaylarında genellikle görülen yön şudur: Çıkarcı eğilim ve davranışları içinde donmuş, paslanmış ve çağımızın sonsuz olanaklarını kendi kendini besleyip şişirmeğe harcayan bir toplum düzenine karşı daha insan-

ca, daha özgürce ve hele haklarda daha eşitçe kurulmuş bir düzen uğruna bir ayaklanma, bir direnme. Ne var ki kurulu düzenin tutucu gücünde tam bir biteviyelik görülüyorsa da, devrimci güçlerde arayış ve seçiş döneminin olanca nitelikleri, yani çok çeşitlilik, binbir fikir ve yön ayrılığı, kararsızlık ve öndersizlik göze çarpmaktadır. Anarşi diye kıyameti koparmak tutucu kuşakların eline verilmiş bir silahtır. Nanterre'de öğrencilerin bilmem kaç milyonluk bir laboratuarı yok etmeleri neden? Çapulculuk, anarşi, komünizm! diye bağıran bağırana. Karşılık vermek zor: ne suçu vardı insanlığa aydınlık getirecek laboratuar araçlarının? Bizde de öğrenciler birbirlerine girip silahlar patladığında, saldırı sağdan mı geldi soldan mı, hakkı, doğruyu, bu ülkenin iyiliğini isteyen kim, istemeyen kim, onu araştıran soruşturan kalmıyor pek ortalıkta, molotof kokteyllerinin dumanları sarıyor kafaları. Rahatı, günlük düzeni bozulan sokaktan adam, anlamak çabasına girmek şöyle dursun, üniversitelerin kapısında asmak kesmekten dem vuruyor. Daha kötüsü, olayların hep birbirine benzeyip tekrarlanışından usanç duyuyor, bıkıyor ve bunca çabayla kendisine ulaştırılmak istenen mesajdan habersiz yoluna gidiyor, rahat uykusuna dönüyor.

Bu yazıyı yazıyordum ki, Ankara'da komandolar Hacettepe Üniversitesi'ni basarak Necdet Güçlü adlı bir genç doktoru öldürdüler Ertesi gün gazeteler «Acı Liste» diye gençlik hareketlerinde ölenlerin adlarını yayınladılar. İbretle okuduk ve hayretle gördük ki, 18 ayda 11 kurban verdiğimiz halde, gözümüzün önünde öldürülen bu gençle-

rin ne kim olduklarını iyice biliyoruz, ne de hangi olaylar ve koşullar içinde öldürüldüklerini iyice hatırlıyoruz. Onları öldürmekten suçlu kişilerinse arandığı, yakalandığı, tutuklanıp yargılandığı konusunda en ufak bir anı bile canlanmamaktadır kafamızda. Genç okurlarım bana çıkışıp: «Sizde canlanmaz ama bizim içimizde canlı canlı yaşamaktadır bu anılar» diyeceklerdir. Ama gelin bu acı listeyi bir de buraya alalım ve soralım okurlarımıza hangisini hatırlıyorlar bu gençlik kurbanlarının: Vedat Demircioğlu (24 tem. 1968), Atalay Savaş (28 tem. 1968), Mehmet Turgut Aytaç (16 şubat 1969), Duran Erdoğan (16 şubat 1969), Mehmet Cantekin (19 eylül 1969), Mustafa Bilgi (21 eylül 1969), Taylan Özgür (23 eylül 1969), Mehmet Büyüksevinç (9 aralık 1969), Battal Mehetoğlu (15 aralık 1969), Süleyman Özmen (23 mart 1970), Necdet Güçlü (13 nisan 1970). Vedat Demircioğlu, Teknik Üniversite yurdunda polis kurşunuyla öldürülen, her sabah işime gittiğimde asfalt üstünde yazılı ismini okuduğum genç; Altıncı Filoyu protesto gösterilerine kurban gitmişti. Ama Vedat Demircioğlu'nun sıcacık kanı boşuna akmamı şoldu: Ölümünün uyandırdığı tepki yurt içinde ve dışında duyuldu, bir yandan gençlik hareketlerinin belli bir yön ve nitelik kazanmasına yol açtı, öte yandan da Amerikan donanmasının İstanbul limanına iğrenç bir korkuluk gibi dikilmesini önledi.

Peki sonra? Sonra Battal Mehetoğlu'nu hatırlıyorum, bir sabah gün doğmadan nasıl bir sağcı çetenin saldırısına uğrayıp yürekler acısı bir ölümle can verdiğini. Peki, ama arada yedi

isim daha var ve aradan iki yıla yakın bir zaman geçmiş, oysa ben, gençlikle benim aramda ayrılık yok diyen ben, yurdumun en önemli olayları saymam gereken iki yıllık gençlik olayları hakkında en başta sevmem gereken öğrenci yurttaşlarımın ölmesi konusunda hiç bir şey bilmiyor, hiç bir şey hatırlamıyorum. Suçluyum elbet. Ama niçin işlemişim bu suçu ve nasıl olmuş da ilgilenmemişim bu konuyla, ben ki insan konularını her şeyden üstün tutarım? Bana: «Mitolojik sosyalistsiniz de ondan!» diye karşılık vermek kolaya kaçmak olsa gerek. Böyle bir tutumu ne ben yakıştırırım gençliğe, ne de gençlik kendi kendine.

Gençler yaptıkları eylemi gereğince duyuramıyor, ne yönlerini kesince belli edebiliyor, ne de yaptıkları büyük çabanın, verdikleri kurbanın karşılığında önemli bir tepki yaratmak gibi somut bir sonuç alabiliyorlar. Bunun nedenini araştırmak gerekmez mi? Gençliğin bağımsızlık savaşı Turan Emeksiz'le başlar. Turan Emeksiz millî bir kahraman olarak Atatürk'ün şehitliğinde yatarken, bu son onbir şehit niçin Türkiye halkının gönlünde ve belleğinde bulanık da olsa bir imge bırakmamışlardır? İlerde de etkileri olacağına inansak da niçin bugün eylemlerinin anlamı açık ve seçik bir nitelik taşımıyor da adları Üniversite duvarlarını kirleten silik, yer yer akan çirkin zift boyaları ve kötü bir türkçeyle yazılmış sloganlar gibi tiksinti ya da ilgisizlikle karşılanıyor? Bunun başlıca nedenini bağımsızlık savaşına girişmi şolan gençliğin böyle bir savaşın ancak tek ve bölünmez bir cephe haline güdülebileceğini gereğince anlamamış olmasında aramalı ben-

ce. Bugün sol cephe binbir parçaya bölünmüş olarak karşımıza çıkıyor. Bir genç arkadaşıma kaç örgüt olduklarını sorduğumda bana bir sürü isim saydı, İstanbul ve Ankara'daki gençlik gruplarının hepsini toplamayı başaramadığı için de arkadaşlarına sormak üzere gitti, tam listeyi de getiremedi. Solcu gençliğin ne gibi kitaplar okuduğu sorusuna da, biri yalnız solcu yayınları okudukları, bir başkası da Marx'tan önce yazılmış hiçbir kitabı okumadıkları cevabını verdi. Bölünmüşlük, bağnazlık, kültürsüzlük... Bu yoldan bizim gibi geri kalmış bir ülkede özgürlük ve bağımsızlık savaşı güdülebileceğine inanmıyorum ben. Ama mitolojik sosyalistim de ondan mı? Belki.

(Yeni Ufuklar, 1970)

«ÜÇÜNCÜ MUTLULUK»

Mutluluk da mutluluk... mutlulukla azıttın sapıttın diyeceksiniz. Üçüncü mutluluk da ne oluyormuş, mutluluğun birincisi ikincisi var mı ki üçüncüsü olsun, yedi kat gök mü bu ki, basamak tepesine çıkılsın? Eh, hakkınız da yok değil. Ama ne çıkar biraz oyun oynayacak olursak mutluluk terimiyle! Kendisine ermek nasıl olsa güç diyerekten... Hem ben mutluluğun büyük M ile yazılan tekini değil, kuzu kuzu meleyen çokluğunu düşünüyorum ve bu kıvırcık akkoyunlardan birini yakalayıp yumuşacık yününe sarındığım da oluyor.

Üçüncü mutluluk bir mutluluk değil aslında, benim uydurduğum bir terimdir. Yıllar yılı kafam şişti **«geri kalmış»**, **«gelişmemiş»**, **«az gelişmiş»**, **«gelişmekte olan»** ülkeler deyimlerini duya duya. Malûm a, **«üçüncü dünya»** denir az gelişmişlere, yani bizlere, uluslararası bir terimdir bu. Adamın biri, sanırım bir Fransız, buluvermiş bu terimi günün birinde. Böylesini olsa olsa bir Fransız bulurdu, Fransız Devriminde büyük rol oynayan **«tiers-état»** deyimine kıyasla. Hep bilirsiniz ya, Ortaçağ boyunca on dokuzuncu yüzyılın arifesine dek Fransa üç büyük toplum katına ayrılmıştı, bunlardan ikisi, soylular ve din adamları egemen sınıflardı, hak para pul hep onlardaydı, köy ve şehir halkının bütün katları ise toplumun üçüncü büyük kitlesini meydana getiriyorlardı. Fransız toplumunun bu üçüncü kitlesiydi devrimi yapan ve kazanan. Sonra da şişkin ve köklü bir burjuvazi kurarak devrimden elde edilen bütün olanakları kendi çıkarına kullanan. Bugün, yirminci yüzyılın ikinci büyük savaşından çıkan dünyamızın düzenini, bu bilim adamı Fransız devriminden önceki sosyal yapıya benzetmiş olacak ki, uluslar topluluğunu üçe bölüp, bir yandan güçlü, varlıklarını sağlam temellere oturtmuş iki büyük blokla, ikisi arasında insanca yaşama olanaklarını elde etmek için çırpınan geri kalmış bir yoksullar kitlesi görmektedir. İki büyük blok kapitalist dünya ile sosyalist dünyadır Çünkü yoksul ise Asya, Afrika ve Güney Amerika'ya yayılmış gelişmemişlerin topluluğudur. Gelişmişlere kıyasla çoğunlukta olan bu üçüncü dünya acaba Fransa'da olduğu gibi büyük bir devrim yapıp iki ayrı blokla

eşitlik düzeyine gelecek mi? İsim babası bilim adamı böyle bir devrimi sezinliyor mu, üçüncü kitle nasıl başa geçtiyse, üçüncü dünyanın da bir gün egemenliği kazanıp uluslararası topluluğun yönetimini ele alacağını mı tasarlıyor ya da özlüyor? Orasını bilemem. Bugüne bugün üçüncü dünyanın pek imrenilecek bir hali yok. Bir fikir edinmek istiyorsanız, Cavit Orhan Tütengil'in yeni yayınladığı kitabı karıştırıverin.* Kara kara manzaralar, tüyler ürpertici sayılar, açlık yoksulluk, çaresizlik, üstüne üstlük alabildiğine bir üreme, bir çoğalma ki, karnıtok zenginler boğazlarından kesip de şu aç yoksullara verseler bile, doyuramazlar bu karınca sürüsü gibi insanları. Bunu bildikleri için olacak, o yola gitmezler pek. Bu davanın gelişigüzel bağışlarla çözümlenemeyecek olduğunu bilirler, bunu bildikleri içindir ki, işin önemine uygun uluslararası örgütler kurmuşlardır. Bu örgütlerle yardım yaparlar az gelişmiş ülkelere. Ama ne çeşit yardım? Sadakanın onur kırıcı bir yanı vardır. Ulusların da birbirine sadaka verdikleri hiç görülmez. Yardımın nasıl yapıldığını anlatmadan, hemen şunu söyleyeyim ki, terim ve biçime çok önem verilmektedir bu işte: nasıl ki gelişmemiş, az gelişmiş terimleri zamanla beğenilmemiş ve yerine daha «iyimser» bir terim getirilmiş, «gelişmekte olan» denmişse, «yardım» yerine de «işbirliği» denmiştir. Ali Hoca, Hoca Ali demeyin, o kadar basit değil, «euphemismos» derler buna, hani şu eski Yunanlılar vardı ya, ödleri kopardı Kara-

(*) Cavit Orhan Tütengil, Gelişmemişliğin Sosyolojisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1970.

deniz'den, haşin, insafsız, sığınak ve barınak vermez bir deniz diye bilirlerdi onu, ama açık açık söylemekten de çekinirler, ne yapsınlar, tersine bir nitelik takıp «Pontos Euxeinos», «Konuksever Deniz» derlerdi ona. Teknik yardım değil de teknik işbirliği! Aslına bakarsanız, gerçekleri yansıtmıyor değil bu terim. Gelişmemiş ülkeler uluslararası örgütlere ödenek olarak verdikleri paranın karşılığında yardım görmektedirler, yani kendilerine yardım edilmek üzere koca koca örgütler beslemektedirler. Elbette ödenekleri olanaklarıyla orantılıdır, büyükler çok, küçükler az para öder, ama talihin cilvesine bakın ki, günün birinde bir büyüğün herhangi bir örgütün tutumuna kızacağı tutup, ödeneği keseceği yahut kısacağı da olur. Aslında Fransız atasözünün öğütlediği politikayı uygulamaktadır bu örgütler: «Aide-toi et Dieu t'aidera», «Kendi kendine yardım et ki Allah da sana yardım etsin.»

Ama nedir şu «teknik yardım» dedikleri? Gelişmemiş ülkelerin ekonomisi Danaos kızlarının fıçısına benzer, doldurdukça boşalır. O halde ne yapmalı bu ülkelerin kalkınması, gelişmesi için? Ama gelişmişlik, gelişmemişlik de ne demek? Gelişmemiş bir çocuk derler, ne demektir: zayıf, cılız, hastalıklı, ola ki sakat, büyümesi serpilmesi gerekirken büyümemiş serpilmemiş bir çocuktur. Uluslar için de öyle: büyümesi, güçlenmesi, kendi kendine yetecek ve başkalarıyla alışverişte bir kazanç sağlayacak yerde, yerinde sayan bir ulusa gelişmemiş derler. Böyle bir nitelik de ancak ondokuzuncu yüzyılın makine ve sanayi gelişmesinden sonra söz konusu olup İkinci Dünya Savaşından bu yana bütün dünyamıza yaygın bir

hal aldı. Gelişmemiş uluslar treni kaçırmış uluslardır, sizin anlayacağınız. Zamanında faydalanamamışlardır endüstri çağının sağladığı olanaklardan; faydalananlardan gün geçtikçe zenginleştiği halde, onlar gün geçtikçe fakirleşmekte. Peki, ne yapmalı? Okulda çözmeye uğraştığımız problemler vardı ya: bir tren şu saatte kalkar, şu sür'atle şuraya varır, şu kadar saat sonra kalkan bir başka tren de ne sürat'le gitmeli ki birinci trene şu saatte şurada yetişsin? Bu problemleri çözmekte güçlük çekerdim ben, ama bunlar çözümü pek kolay şeyler olmasa gerek ki, matematiği kuvvetli uluslarası örgütler bile sonuç alamıyorlar kimi zaman. Hızı artırma prensibinden yola çıktıkları besbelli. Teknik yardım da şu demek: sanayileşememiş ulusun bireylerine sanayileşebilme için gereken yetenekleri sağlamak. Yetenekler eğitimle elde edilir, eğitim de gelişmiş ülkelerin denenmiş yöntemlerine göre onların yetişkin öğrencilerine verdirilir. Sağlam ve tutarlı bir yola benzer bu, oysa hiç değildir. Uluslararası örgütler avuç dolusu dolar ödeyerek tekniği gelişmiş ülkelerden uzman getirtirler gelişmemiş ülkelere. Bir tek uzman fabrikada işçiye işini iyi yapmasını öğretecektir! O uzman ne o işçiyi tanır, ne içinde yaşadığı koşulları, ne de ner'den gelip nereye ne yoldan götürülebileceğini. Önce kendini yetiştirmesi gerekir uzmanın, yerine göre faydalı olabilecek bir çalışma yöntemi uygulayablimesi için. Bu uzmanlarsa gelişmişliğin bağnazlığından kurtulamamış adamlardır çokluk, kafaları olasılık ve görecelik filozofilerine yatkın değildir, gelişmişi iyi, gelişmemişi kötü bilirler. Eğitecekleri insanları da bu yüzden

hor görürler çokluk. İnsan sevgileri yoktur. insancı değillerdir. Öyle olmadıktan sonra, uzun lafa ne gerek, başarılı olamayacakları besbelli. Gelişmiş dünyanınsa gelişmemişlerin dünyasına getirmek istediği mutluluğun da boşa gideceğine hiç kuşku yok.

O halde? Teknik bakımdan gelişmiş ülkelerin mutlu olup olmadığı sorununu burada tartışmayalım, sonunu getiremeyiz. Hippie örneğinden pek o kadar mutlu olmadıkları sonucuna varırız. Ama gelişmemişler mi mutlu? İçinizden alaylı alaylı güldüğünüzü görür gibi oluyorum. Benim iyimserliğim de aptallık —estağfurullah— saflıktır, diyeceksiniz. —Bunca kara tablodan sonra mutluluk ha!— Ekmek olmayan yerde insancılık mı olur! —Mutluluğu görmek istiyorsan, bir sabah işçi çarterlerinin kalkacağı saatte Yeşilköy'e git!— Mağara hayatı süren köylerimize ne buyrulur! vb. vb... Koro olmuş, başıma arılar gibi saldırıyorsunuz. Ama bu ak sayfa benim ya, gene de yazarım düşündüğümü: mutluluk da, insancılık da hazır bir düzen değil, içinde kuştüyü yatakta yatar gibi uzanacağımız statik bir durum değil, bir ereğe doğru bir çabadır. Bugün gelişmekte denilen ülkeler gerçekten bir oluşma yolunu tutturmuş, düşe kalka yürüyen ülkelerdir. Kendilerine sözde yardımda bulunan gelişmişlerinse ard çıkarlarını, sömürücü tutumlarını açığa vurmuş, iyice anlamış ve onlara pabuç bırakmamak için baltalarını bilemesini öğrenmiş ya da öğrenmekte olan uluslardır. Bağımsızlık ülküsüne uyanmış uluslardır. Kendi işlerini kendileri görmek için uğraşırlar, öğrenmeye, yetişmeye çalışırlar. Türkiye gibi sonsuz bir kültür mirası-

na konmuşlarsa, ne mutlu onlara, çalışma ufukları sonsuzluğa dek uzanır demektir. Ama pahalılık, ama yoksulluk, ama bozuk düzen, ama geri kalmışlık, bir de üstelik o korkunç yobazlık... Var bunlar ama hepsi yenilir, yeter ki onları yenmek gerektiği bilincine varmış olalım. Mutluluk, insancılık bir bilinç sorunudur. Savaşlar vererek, devrimler yaparak yoluna varılır. «Polemos panton pater» Savaş her şeyin babasıdır, derdi ya atamız Herakleitos. Ne mutlu gelişmekte olan uluslara, derim ben. Atatürk doğru görmüştü: Gelecek onlarındır!

(Yeni Ufuklar, 1970)

SÖZ VE SİLAH ÜSTÜNE

Ne kadar sinirliyiz bugünler! Yaşamak gittikçe zorlaşıyor: pahalılık, pislik, düzensizlik, güvensizlik... Bir sabah kalkıyor bakıyoruz ki Kültür Sarayı yanmış, bir gece uykuya yatacağız ki bilmem kaçıncı gencin de öldürüldüğünü işitiyoruz radyoda. Günlerimizi zehir edecek, gecelerimizi kâbusa boğacak kadar kötü haberler. Nereye baksak dengesizliğin, eşitsizliğin, tutarsızlığın her çeşitten belirtileri, gelecek başımızın üstünde bir Damokles kılıcı gibi sallanmakta, ha düştü ha düşecek ve tuzla buz edecek hepimizi.

Aydın o insandır ki, çevresinde gördüğü bozuklukların en ufağından en büyüğüne kadar

hepsinden etkilenir, hepsine için için üzülür, sonra da hepsini akıl süzgecinden geçirip nedenlerini aramaya çalışır, bununla da kalmaz, yolda yürürken adım başında gözüne ilişen balgamlara, çöplere, kaldırım çöküntülerine de, siyasal ve toplumsal bozuklukların tümüne de var gücüyle bir çare düşünmeye çabalar. Aklın gücüne inanır ve bu inancı oranında atılgan, yürekli ve iyimserdir, çare bulunacağına ve uygulanmasının da sağlanacağına güvenir. Öte yandan da, alabildiğine rahatsız ve şüphecidir, hazır formüllerin, dogmalaşmış yöntem ve kuralların geçerliğine, yararlığına inanmaz, her durum ve soruna kendi koşulları ve gerçekleri içinde bir çözüm yolu aramaya girişir. Dünya bir iğneli fıçıdır onun için, şu yoldan çıkayım, yağmurdan kaçayım derken doluya tutulabileceğini de pekâlâ bilir.

Ne var ki aydınlarımız her zamandan daha kuşkuludur bugünlerde. Neden derseniz, çünkü bunca dert ve düzensizliğin yanıbaşında, aydının aydın olarak hesaba katmaya, üstünde durup düşünmeye hiç alışmadığı, uygarlık kuruldu kurulalı düşünce çevresinin dışında bıraktığı bir öğeyi de akıl tartısına vurmak, kınamak ya da benimsemek zorundadır bugün: Bu öğe «silah»tır. Öteden beri hep biliriz ki, silahların konuştuğu yerde aydın yoktur, aydının olduğu yerde de silah yok; söz vardır. Başka bir deyimle aydının tek silahı SÖZ'dür, onu silah olarak kullanmasını bilir ve başarır, sözü bırakıp silaha sarılması gerektiği gün de aydın olarak kimliğini bir yana iterek, başka bir kimlikle çıkar ortaya. Biz bunu böyle öğrendik, kitaplarda böyle okuduk,

böyle biliyoruz. Ama durum bugün öyle değildir. Bugün dünyanın birçok ülkelerinde ve Türkiye'de de aydınlar silaha evet ya da hayır demek zorunluğuyla karşı karşıya bulunuyorlar. Evet diyenlerle hayır diyenler birbirlerinden ayrılmaktadırlar, aralarında farkına varsalar da varmasalar da bir uçurum açılmakta, birbirlerine gün geçtikçe yabancılaşmaktadırlar. Hem, bu gerçeği açık açık görmekten ve dile getirmekten çekinmeyelim, bu uçurum ayrı bir dünya görüşünün adamları, geri kafalılarla ileri görüşlüler, sağcılarla solcular arasında değil, aynı yolun yolcuları, insanlar arasında eşitsizliği ortadan kaldırmak için, insanlığı mutluluğa kavuşturmak için, aynı ereğe göz diken insanlar arasında açılmaktadır.

Bugün dünyanın birçok yerlerinde ve özellikle emperyalizmin boyunduruğundan kurtulmaya çalışan geri kalmış ülkelerde görüldüğü gibi, Türkiye'de de bazı sınıflar ve bazı çevreler direnişe geçmiş bulunuyorlar. Bu direniş çalışma alanında grev, boykot, toplu yürüyüş gibi yasa-içi gösterilerden, yasa-dışı ayaklanmalara kadar varabilir, daha geniş bir toplum olayı haline gelerek iç savaş, gerilla, kurtuluş ve bağımsızlık savaşı biçimine girebilir; birkaç yıldır bu iki alandan üçüncü bir alana da sıçramıştır direniş hareketleri: gençliğe yayılmış ve üniversitelere yerleşmiştir. Gençliğin amacı, öğretim ve eğitim çevrelerinde özlü bir reform yapılmasını ve her sınıf ve ortamdan öğrencilerin üniversitenin verdiği bütün olanaklardan eşitçe faydalanmasını sağlamak, ayrıca da Atatürkçü anlamıyla bağımsız bir Türkiye içinde daha köklü,

yani üst yapıda kalmayıp, toplumun alt yapısını da kapsayan bir demokrasinin gerçekleştirilmesidir. Gençliğin içtenliğinden, gerçek ülkücülüğünden kimse şüphe edemez. Ne var ki bu ülkücülüğün dile gelişi, açığa vuruluşu şaşılacak olaylar karşısında bırakmaktadır Türkiye toplumunu.

Gençlik bugün eyleme girmiş bulunuyor. İdeolojisi ne olursa olsun, ister sağdan, ister soldan gelsin, onu eylemiyle gerçekleştirebileceğine inanıyor. Bunun için de bağlandığı düşünceyi kaynaktan ya da kaynaklardan alır almaz, kendine göre biçimleyip dile getirmeden hemen uygulama yollarını arıyor. Çağımız gençliğinin eğilimi ve inancı fikirden çok eylemedir besbelli. Bu inancın aşırı ölçüde belirtilerini az gelişmiş ülkelerde ve özellikle bizim Türkiye'mizde görüyoruz bugün. Batılı gençlik çağdaş toplum bunalımıyla ilgili sorunları çağdaş olayarın ışığında çağdaş bir dille inceleyen bir ya da birkaç düşünürün kendine kılavuz seçmiş, sorunları onların açısından, onların diliyle eleştirmektedir. Tüketim toplumunun isim babası ve tanımlayıcısı Herbert Marcuse bunlardan biridir. Marcuse de, çağımızın toplum sorunlarını ele alan düşünürlerden görüşleri klasikleşmiş olanlar da, ilericiliğin en aşırı uçlarını temsil edenler de tanınıyor bugün Türkiye'de. Ne var ki, son beş altı yıl içinde şaşılacak bir hızla dilimize aktarılan bu yapıtların değeri ve yazarlarının gerçek düşüncesini yansıtmaktaki başarısı tartışma konusu olabilir. Ayrıca bu çevirilerin ne dereceye kadar anlaşıldığı, değerince eleştirildiği ve bilinçle benimsendiği de su götürür. Bazı çevrelerin kuramsal te-

rimlerle konuşmaya düşkünlüğü, çevrelerindeki somut gerçeklere hiç değinmeyen soyut düşünce verilerini çarşaf gibi uzayan dergi sütunlarında dizmeye olan eğilimleri bütün bu görüşlerin sindirilmemiş ham malzeme olarak kaldığı kuşkusunu pekiştirmektedir. Bu yazılardan bir fikir kıvılcımı çıkmadığı şurdan da belli ki, bugüne dek bu düşünceler diyalektik bir nitelik kazanamamış, düşüncenin canlılığına kanıt olan ikili ya da çok kişili bir tartışmaya yol açamamıştır. Bu konuda görüş ayrılıkları ve bölünmeler olmuşsa da, bunlar halka açık seçik biçimde yansıtılamamış, bu yüzden de gerçek bir yankı uyandırmamıştır. Eylem kendi kendine hiç bir aydınlık saçmaz, onun arkasındaki düşünce ve düşünceyi dile getiren sözdür onu bugün ve yarın için anlamlı ve etkili kılan. Söze kenetlenmemiş eylem bulutlu, sisli kalır, alabildiğine yorumlara yol açar ve sonunda sabun köpüğü gibi patlayıp gider, arkasında pek bir iz de bırakmaz.

Bugüne dek toplum yapılarını gerçekten etkileyerek köklü devrimlere yol açan eylemlerin derine giden temellere dayalı düşünce yapıları olduğunu gördük. Devrimci düşünce etkili olmak istediği çevrenin kendine özgü sorunlarını ele alıp hepsine ya da çoğunluğuna bir çözüm yolu bulmadıkça ve bu çözüm yolunu sözle ve yazıyla o toplumun çoğunluğuna duyurup benimsetmedikçe nasıl eyleme geçebilir, geçse de bu eylemi başarıya nasıl ulaştırabilir? Bir toplumda etkili olmuş bir devrim biçiminin başka bir topluma olduğu gibi uygulanabildiği de görülmemiştir sanırım. Tersine halkın kendi içinden doğan dertlerini dile getirip onlara bir çare bulan eylem-

lerdir köklü değişmelere yol açan bugüne bugün...

(Bu yazı 1971 Şubatında yazılmış, bitirilememiş ve yayımlanmamıştır.)

KEL BAŞA ŞİMŞİR TARAK YA DA KÜLTÜR VE KÜLTÜRSÜZLÜK

Fıkradır, şurda burda anlatılıyor: Bir Türk, söylentiye göre Türkiye Başbakanı, Amerikaya gitmiş, Nixon ona en son model elektronik beyni göstermiş. Makina öylesine üstün akıllı ki, en güç sorulara cevap bulur, en çetrefil problemleri çözümler. Denemesi yapılmış, herkes şaşakalmış. Bizim Türkten de bir soru sormasını istemişler. Yazmış bir kâğıda, atmış makinanın içine. Derken hır gır, pat küt, makinayı bir hızdır almış, dönmüş dönmüş, çalışmış çalışmış, birdenbire de çat diye durmuş. Bozulmuş. Bu kez donakalmış herkes, sormuşlar bizim Türke neydi yetkin beynin içinden çıkamadığı soru diye. O da: Hiç! Ne var ne yok, diye sordum demiş.

İstanbul Kültür Sarayı dünyanın en güzel tiyatrolarından biriydi. İstanbul halkı 23 yıl bekledi. Tamamlanmasını, yirmi üç yıl kesesinden ödedi masrafını, yarı bitmiş haliyle de açılınca sevindi, günler ve gecelerce kuyruk bekledi bi-

let alsın da içeriye girsin diye, alın teriyle ortaya çıkardığı bu kültür ocağından payına düşeni alsın diye. Ama kim girdi içine, Kuştepede oturan Nevzat mı, yoo, siz ve ben, Nevzat'ın haberi bile yok Kültür Sarayının varlığından. Neyse, yarı bitmiş haliyle ve tumutraklı adıyla hizmete açılınca, Kültür Sarayının ilk işi tiyatroyu bu ülkeye getiren Ertuğrul Muhsin'i içeriye almamak oldu. Sonra birkaç ay tiyatro, opera, bale ve konserler düzenlendi bu göz kamaştırıcı yapıda, sonra da yirmi dakika içinde yanıp yok oldu İstanbulun Kültür Sarayı.

Bu olaya tepkiler ne oldu?

1. Önce sorumlu kişilere ve yöneticilere bakalım:

a) Kültür Sarayının iki genel müdürü olduğunu öğreniyoruz. Biri yangın gecesi İstanbulda idi ve alevler karşısında sinir krizleri geçirip ağladı, öbürü İstanbulda değil de, yanılmıyorsam Romada haberi alınca ağladı. İkisinin de ağladığını iyice biliyoruz. Birincisine yangının nedeni üstüne sorular da sorulduğunu okuduk, örneğin sahneyi salondan ayıran çelik perdenin niçin indirilmediğini. «Kısa devre»den söz etti, aktörlerin hayatını kurtarmak bakımından perdenin indirilmemesinin daha iyi olduğunu belirtti, yani herşey o kadar çabuk olmuş bitmiş ki, hiç bir tedbir alınamamış demeğe getirdi. Yapının sigortalı olup olmadığı sorusuna da, gazeteler sigorta anlaşmasının tam cumartesi, yani yangının ertesi günü imzalanmış olacağı haberini müjde verir gibi iri puntolarla yayınladılar. Dokuz aydır im-

zalanmamış da, tam yangının ertesi günü imzalanacakmış. Tuhaf şey!

b) Milli Eğitim Bakanı hemen ertesi günü radyoda yangın haberini verdikten sonra, İstanbul halkının yardımıyla Kültür Sarayının onarılacağını ve yakında yeni bir Kültür Sarayı meydana getirip onu İstanbullulara armağan etmekten «Saadet» duyacağını bildirdi. Evet, üzüntüsünü dile getirmeden saadet duygularını belirtti kültür işlerimize bakan sorumlu kişi!

c) Yangında yanan IV'üncü Murat'la ilgili müzelik eşyalar üstüne Topkapı Müzesi Müdürü demeçte bulundu. Ağzından duymadık, ama gazetelerde okuduk: önce eşyaların sigortalı olduğunu bildirdi — ki bunu Bakan da müjdelemişti radyoda — sonra — gazetenin yalancısıyım — bu sigortanın çok yüksek olduğunu, eşyaların değerini haydi haydi karşıladığını ve — tutun kendinizi — eşyalar kendisine bu fiatla teklif edilirse, almakta çekimser bile davranabileceğini söyledi. En sonunda, eşyalardan hemen hiç bir şey kalmadığı anlaşılınca, yakındı ve bu tarihsel değerdeki eşyaların pahası biçilemeyip yerine konamıyacağı kanısını gene gazetelerde dile getirdi.

d) Kültür Sarayının mimarı ile uzun bir konuşma Milliyet gazetesinde yayınlandı. Bu konuşmayı özetlemeye çalışırsak, şöyle bir anlam çıkar sanırım sayın mimarın sözlerinden: Kültür Sarayı kusursuz olarak kurulmuştu, bizim elimizde oldukça kusursuz olarak çalışıyordu, her şey düşünülmüş, her önlem alınmış, her araç ve gereç denenmişti, ama sonra ne oldu? Bilmiyo-

rum. Yirmi otuz soruya yanıtı hep böyle özetleyebiliriz: Biz herşeyi tamam yaptık, sonra nasıl oldu da bozuldu. Bilmiyorum. Öncesi nerde biter, sonrası nerde başlar, orası belli değil. Sonrası yangınla biten bir öncenin tamam olduğuna inanmak güç. Bilmiyorum'larıyla hiç de inandıramıyor bizi sayın mimar. Oysa onun bir şeyler bilmesini beklemek hakkımızdı, kaldı ki birçok şeyler bildiği ve kuşkularını yangından önce çevresinde çok kez dile getirdiği ağızdan ağıza dolaşmaktadır İstanbulda.

Görülüyor ki, sorumlu kişiler bugünedek verdikleri demeçlerle hiç bir şeyi aydınlatabilmiş, hiç bir soruya doğru dürüst cevap vermek için de çaba göstermiş değillerdir. Gazetecilerin en son sorularına Millî Eğitim Bakanı soruşturmanın açıldığını, sonucunu beklemeden hiç bir şey söylenemeyeceği gibi, kimseye de sorumluluk yüklenemeyeceğini bildirmiştir (Radyoda duydum).

Böylece binlerce soru Türkiye ulusunun ve özellikle İstanbulluların kursağında kalmıştır. Korkarım ki, birçok toplumsal davâlarımız gibi bu da dışarıya sızmayan bitmez tükenmez bir soruşturma dönemi sonucunda, zaman ve ilgi de geçtiğinden, açığa vurulmadan kalacak ve kimseye hiç bir ibret dersi verilmeden uyuyup gidecektir. Meğer ki devletin malını korumak için bu ulusun seçtiği vekiller bu konuda soruşturma, araştırma açmak şöyle dursun, aralarından bir sivri akıllının ortaya attığı nedenle, yani «IV. Murat'ın Kur'an-ı Kerîm'i vücutları ter ve alkol kokan oyuncuların eline düştüğü için Kültür Sarayının Allahın gazabına uğrayarak yandığı» gerekçesiyle yetinsinler.

Ama biz gene tepkilerimize dönelim.

2. Halkın tepkisi ne oldu?

a) Yangın gecesi orada değildim, oradan raslantıyla geçen ya da haberi alıp görmeğe gidenlerden o gece orada büyük bir kalabalık toplandığı, yangın yayılır, çevredeki evlere atlar ve Kültür Sarayı gibi başıboş olan komşu Opera Garajının, Benzin İstasyonunun ve Kültür Sarayının binlerce tonluk mazot depolarını havaya uçurur diye büyük bir korku ve telâşın ortalığı sardığını öğrendik. Ertesi sabah Taksim'e koştum ve epey zaman Kültür Sarayının kara iskeleti karşısında bakakaldım. Meydan epey kalabalıktı, ama ne yalan söyliyeyim, kimseyi pek üzgün görmedim, kimsede bir umursama, bir benimseme, bir öfke sezmedim. Dolmuş şoförleri arasında tertip, sabotaj, suikast lâfları dolaşıp geçiyordu, ama ağızlarda asıl tutunan konu Kültür Sarayının kaça mal olduğuydu. İkisi de siyah deri maksi manto giymiş genç bir çift dolmuşta konuşuyordu: «Perde üç milyona alınmış.» — «Ya sahne! Yalnız o yirmi milyonmuş!» Milyonları saydılar habire, hatırlıyamıyacağım, benim elim ayağım titriyordu daha. Şoför de birkaç rakam homurdandı. Sonra baktım, maksili çift sarmaş dolaş olmuş, güle oynaya başka bir konuya geçmiş; kulak misafiri oldum: bir arkadaşlarının maksi giymemekteki inadını konuşuyorlardı. Demin perdenin, sahnenin, salonun maliyeti konusundaki ilgileri de moda ve giyim kuşam fiatlarına değgin bir meraktı sanki ve sanki bir gurur vardı seslerinde bu kadar pahalı bir sarayı edindikten sonra onu şippadak yok etmiş olduklarına. Şımarık bir

çocuk nasıl övünürse yeni oyuncağının içini açıp da zembereğini söktüğüne. Başka bir grup da Balkanların en büyük tiyatrosu, dünyanın en modern sahnesi diye «en»li üstünlük derecelerini sıralıyordu, böylece duyduğu aşağılık kompleksini bastırmaya çalışıyordu herhalde. Ama bu kadar ilgiye de az raslanıyordu. O gün ve başka günler edindiğim izlenim şuydu ki İstanbullu Kültür Sarayını kendi evi gibi benimsemediğinden onun varlığı ya da yokluğu ile pek ilgili değil.

b) Teknisyen bir arkadaş Kültür Sarayında yabancı bir şirketin en son tekniklerle kocaman bir ses alma verme düzeni kurduğundan söz ediyordu bir yerde. Şirket bu düzeni kullanacak uzmanları yetiştirmek üzere üç yıl yerinde çalışacak bir uzman göndermeyi önermiş, parasızlık yüzünden böyle bir uzman getirtilememiş, bir üniversite profesörüne başvurulmuş, o da bu cihazı kendi öğrenmesi ve sonra da Kültür Sarayının uzmanlarına öğretmesi için belli bir para istemiş, bu da sağlanamamış, sonuçta bu cihaz işletilemez olarak kalmış ortada. Dedikodu mu, yalan mı, gerçek mi bilmem, ama Lysistrata'nın korolarının Ankara'da seslendirildiğini ve koro danslarının piyano eşliğiyle prova etmiş olan oyuncuların sonradan gelme bandın sesine adım uyduramadıklarını gözümle gördüm. Ses alma - verme cihazı ile öbür elektronik cihazları, bu arada da çelik perde ile yangın söndürme araç ve gereçlerini kullanmasını iyice öğrenmiş teknisyen var mıydı, varsa bunlar o gece görevlerinin başında mıydı değil miydi, bunu bilenler vardır elbet, ne yazık ki şimdilik susuyorlar hepsi.

c) En önemli yangınlarda bilirkişilik yapmış bir arkeolog-mimarın düşüncesini sordum. Aşağı yukarı şu sözleri söyledi bana: «Bu bir suikast değildir ve olamaz. Bu kadar tertipli suikast bizde de yok, başka yerde de görülmedi. Bir tek kişinin kafası yapamaz bunu. Birçok kişinin birden hareket etmesi lâzım, ki böyle bir şey olsaydı, meydana çıkardı. Teknik nedenler üstünde de durmıyacağım. Kontakt veya kısa devre olamaz. Bu yangının asıl nedeni ihmaldir. İdil Biret'in konserinde bulundunuz ve birdenbire konser ortasında sahneden geçen kahveciyi gördünüz. Nasıl olur da böyle önemli bir konserde kahvecinin biri sahnede olup bitenden habersiz olarak elinde tepsiyle sahneye çıkagelir? Böyle bir şey olması için sahnenin bekçisiz, kontrolsüz bırakılmış olması gerekir. Böyle bir sahne nasıl olur da başı boş bırakılır? Bu başıboşluk neden sorusuna gelince, Kültür Sarayını iki müdür yönetiyordu, birbirinden hoşlanmadıkları söylenen bu iki adamın hiçbiri binaya sahip çıkmıyordu. Koca Kültür Sarayı binasından sorumlu bir müdür yoktu. Düzeni kurmak yetmez, onun işlemesini de sağlamak gerekiyordu. Kültür Sarayının Beyoğlu itfaiyesine otomatik bir zille bağlanmış olmasını gönül istemez miydi? 350 kişilik kadroda sahne bekçiliği yapacak kimse yok muydu? Dekorlarla uğraşan adamlar birşey görmediler mi? Soruşturma belki bu sorulara cevap verecek. Yangında nerden çıktığı belki belli olacak, ama sahipsizlik buna da olanak vermiyor. Yangının nedeni ihmal ve sahipsizliktir. Şükür edilecek tek nokta salonun yetkin bir teknikle kurulmuş

olması ve çıkış kolaylığı vermesi idi, yoksa halk ezilir, büyük bir yıkım olurdu.»

ç) Bir İstanbullu da Kültür Sarayının onarılması için bir fikir ileri sürdü: yapıda asıl yıkılıp yok olan ve onarılması hem çok zaman, hem de çok para isteyen sahne ile salondur. Ama Kültür Sarayında daha açılmamış bir konser salonu ve yangından kurtulan Oda Tiyatrosu vardır. Büyük sahne ile büyük salondan vaz geçilsin, şimdilik kısa bir zamanda yapı iki kat olarak onarılsın, bir katı sergilere, öbür katı büyük bir kitaplığa ve okuma salonuna ayrılsın örneğin ve Kültür Sarayı olarak gerçekten herkese açılsın. Tiyatrosu, konferans ve konser salonu, sergileme olanakları ve kitaplığıyla İstanbulluların gerçekten benimseyecekleri bir Kültür Sarayı olur bu, masrafı da kimseyi yıkmaz. Devlet Operası da istiyorsa ve olanağı varsa gitsin başka bir yerde bir sahne kursun. Ama herkes şunu da bilsin ki, İstanbul halkının yardımı göstermelik ve içi kof bir sözüm ona kültür sarayına değil, bu adı gerçek hizmeti ile hak eden bir kültürevine gider bundan böyle.

Ben bu yazıyı bitirmeden «kültür» kelimesinin kaynağı üstünde durmak istiyorum.

Lâtince **colere** diye bir fiil vardır, esas zamanları **colo, colui, cultus, colere** olup, **cultus** bunun sıfat, fiil biçimidir, ki **cultura** (yani kültür) bu sıfattan üremedir. **Col**-kökü yunanca **polis** (şehir, uygar düzen; bizim polis sözcüğü de oradan gelir) ile aynı kaynaktan ve aynı anlamdadır. **Colere**'nin anlamları da şunlardır: 1) işlemek, bakmak, yetiştirmek; örn. **agrum colere** tarlayı işle-

mek, **arbores colere** ağaç yetiştirmek, vb. — 2) yaşamak, oturmak, yurt kurmak; örn. **Athenas colere** Atinada oturmak. — 3) bakmak, süslemek; örn. **bracchia auro colere** kollarını altın bileziklerle süslemek, ve 4) tapınak; **deos colere** tanrılara tapmak, tapınmak.

Bu fiilin sıfatı **cultus** bakımlı, süslü, terbiyeli, ince zevkli, uygar anlamına gelir, bu sıfat da iki isim türetmiştir: biri **cultus** öteki **cultura**. İkisi de aşağı yukarı aynı anlama gelen bu isimler toprağın bakımı, işlenmesi söz konusu olunca eş anlamda kullanılır, ne var ki manevi anlamda biri din ve tanrı alanına, öteki de daha çok insanların yaşama ve gelişme alanına kaymış ve biri birçok dillerde **kult** yani tanrılara tapınma, ibadet, din anlamında tutulmuş, öteki daha çok eğitim, uygarlık düzeni için kullanılarak dillerin çoğunda **kültür** diye gelişmiştir. Ne var ki lâtincenin kendisinde **cultus humanus civilisque** (insana ve kentliye yakışır bir yaşama biçimi) cümlesini de, **cultura est animi philosophia** (eğitim, kültür ruhun erdemi, filozofisidir) cümlesini de buluruz, yani bu demektir ki aslında kültür'ün hangi alanda kendini belirttiği önemli değil de, ister toprak, ister tanrı, ister yaşam düzeninde bakım, dikkat, ilgi, kendini verme ve süreklilik önemlidir. Ancak bu görüşle kültür bir erdem olup hangi alanda olursa olsun ürün vermeyi, yoku var etmeyi başarmaktadır.

Size lâtince dersi vermek değildi amacım. Kültür Sarayının bu adı hak etmediğini göstermek istiyordum. Kültür bir bakım, sürekli bir dikkat ve sevgiyi şart koşmaktadır. Yoksa kültür

yoktur. Kültür yanmaz, yok olmaz. İstanbulun bir sarayı vardı belki, ama bir kültür sarayı yoktu. Dilerim İstanbulluların bir kültür evi olsun. Belki kültürle, yani bakım ve sevgiyle onu bir gün bir Kültür Sarayı haline getirirler.

(Yeni Ufuklar, 1970)

MUTLULUK YOLLARI

Biliyor muydunuz: İstanbul ve özellikle Sultanahmet meydanı hippie'lerin haç yolunda önemli bir durakmış. Hoş, hippie'lerin haç seferine çıktıklarını da bilmiyordum ben, fransızca Express dergisinde yayınlanan bir yazıdan öğrendim. Hippie problemi üstünde duruyor bu yazı, Batı dünyasının her ülkeden gençlerini kir pas içinde, yalın ayak, taranmamış uzun saçlarla ve yırtık pırtık çingene kılığında yollara düşüren bu akımın derin kökenlerini, düşünsel ve toplumsal nedenlerini inceliyor. Dünya gençliğinin bir bunalım geçirdiği, bu bunalımın gençlerin içinde yaşadıkları ülkenin teknik bakımdan gelişmişliği, maddesel varlıklar bakımından zenginliği oranında büyük olduğu, çağımızın herkesçe bilinen ve bazı düşünürlerin etraflıca inceledikleri önemli sorunlarından biridir. Tüketim toplumunun çıban başı mı, kapitalizmin doğurduğu bu cins toplum düzenlerinin toptan zehirlenmesine yol açacak bir kangren mi bu, yoksa Express dergisinde belirtildiği gibi, XXI'inci yüzyılın toplum biçimine karışık da olsa bir ön taslak mı? Hippie'lerin

aradığı besbelli ki bir mutluluk yoludur, sınırsız bir özgürlüğü erek edinen, bireyin topluluk içinde yeni bir bilinçle yaşamasını özleyip, burjuva toplumunun kokuşmuş, çıkarcı ve yalancı düzenini toptan yadsıyan bir insancılık ülküsü. Ne var ki, bu insancılık, klâsik hümanizmanın alışılagelmiş etik ve estetik kurallarına öylesine zıt ki, bunun bir moda, bir çeşit züppelik, giderek yeni ve sağlıksız bir romantizm olmaktan çıkıp da gerçek bir hümanizmaya varabileceğine pek inanamıyor insan.

Herkes gibi ben de son zamanlar İstanbul sokaklarında raslanan hippie'lere durup bakmaktan ve tiksintiyle karışık bir şaşkınlık duymaktan alamamıştım kendimi. Bu yaz Bodruma giden vapurda kalabalık bir hippie grupuna rasladım. Anglosakson ırkından, sarı saçlı, solgun benizli gençlerdi bunlar. Kızları hadi neyse, ama solucan gibi oğlanlarına dayanılır gibi değildi: kavun kafalarından sarkan teller sakallarının daha koyu ve kıvırcık lülelerine karışıyor, rengi atmış atlet fanilalarından cılız, çilli kolları sarkıyor, diz kapaklarını ancak örten kısalmış, daralmış blucinlerinin altında kıllı bacakları görünüyor. tokyolarından insana hem dehşet, hem öğürtü veren uzun ayak parmakları fırlıyordu. Hele İsa kılığında bir genç fena sinirime dokunmuş, çileden çıkarmıştı beni. Turist mevkiinin çay salonuna gittiğimizde, onu bir kanepeye boylu boyunca uzanmış bulduk, çevresinde bir iki kız ayaklarını masaya dayamış, dizlerinin üstünde mektup yazıyorlardı. Kalkmak, yer vermek, başkasına saygı göstermek diye bir eğilim sezilmiyordu bu gençlerde, giderek bizim rahatsızlık ve sabırsızlık be-

lirtilerimize aldırış bile etmiyorlardı. Ama küstah ve saldırgan da değillerdi, yol boyunca kendi kendilerine gitar çalarak, bir köşede ekmek üzüm yiyerek vakit geçirdiler, bir bakıma mutlu oldukları, çevrelerinin özelliği, güzelliği ile ilgilendikleri belliydi. Bir gün Dolmabahçe parkının merdivenlerinden yukarıya çıkarken saçları çiçeklerle örülmüş gencecik bir kıza raslamıştım, ağzının içinde bir şeyler geveliyordu ingilizce, benden para istediğini anlayıncaya dek geçmiş gitmiştim bile, öylesine şaşırmıştım bu Ophelia kılıklı kızın ağaçların arasından birdenbire karşıma çıkışına.

Express'in anlattığına göre, hippie gençliği Amerika ve Avrupanın batı ülkelerinden kalkıp ve Balear adalarında ilk durağı yapıp doğuya doğru akınına başlıyor. Son ereği Hindistanın Nepal bölgesindeki Katmandu denilen yermiş. Burası hippie'lerin cenneti imiş, esrarı bol bol bulabilecekleri, Buddha ile Gandhi mistisizminin içinde kendilerini işsiz güçsüz ve amaçsız bir düş âlemine bırakıp devineksiz bir sonsuzluğun mutluluğuna erişebilecekleri bir çeşit tarikat tekkesi imiş. Hippie'ler burjuva düzeninin temel taşı olan paradan ve tüketim toplumunun araç ve olanaklarından tiksindikleri için bir sırtlarındaki heybeyle yola koyulurlar ve otostop yaparak, geçtikleri yerlerde dilenerek, gerekirse bedenlerini satarak ereğe ulaşmaya çalışırlar. Ne var ki bu gençlerin çoğu zengin aile çocukları olduklarından, yanlarında analarının babalarının giderken ellerine sıkıştırdıkları bir çek ya da birkaç dolar bulundururlar. Hor gördükleri tüketim toplumundan da sıyrılamazlar bir türlü. Kaldı ki, teknik

uygarlığın donattığı büyük şehirlerden uzak, ideal bir doğallık ve ilkellik içinde yaşar sandıkları doğu ülkelerine vardıkları zaman, özlemini çektikleri yaşamın gelişmemiş ülkelerin korkunç gerçeklerine hiç uymadığını görerek çok kez hayal kırıklığına uğradıkları olur. Hayallerinde canlanan cennete hiç bir zaman ulaşamıyacaklarını, çünkü böyle bir cennetin gerçekte var olmadığını önceden sezdikleri için olacak, hippie'ler daha yola çıkmadan bu cenneti sunî çarelerle yaratmaya ve esrardan marihuana'ya, haşişten LSD'ye ne kadar zehir varsa hepsinin tadına bakmaya çalışırlar. Bu tutkunun kendilerini hastanelere, hapishanelere götüreceğini, cennetlerini cehenneme çevireceğini bildikleri halde, tutum ve davranışlarında sonuna kadar direnirler görünüşte. Ama son dediğimiz de ne olabilir ki? Ölüm mü, yoksa nefretlik burjuva düzeninin kurallarına ergeç boyun eğme mi? Bunu kimse bilmez, hippie'likten sonraki yaşamlarını açıklayan hiç bir bilgi yoktur elimizde. Hippie olmaktan çıktıkları an yer yüzünden silinirler sanki. Belki ölülerin, belki dirilerin milyarlık kalabalığına karıştıkları için.

Ama neden uğraşıyoruz bu kadar hippe'lerle? Çağımızın bunalımı dedik, her çağın geçmişle hali yadsıyan, eskiyi yıkıp yeniyi kurmaya çabalayan bir gençlik romantizmi olmuştur, bu romantizmin gerçeklerle savaşı ne kadar çetinse, etkisi o kadar derin ve sarsıcıdır. En tehlikeli bunalımlar kökleşmiş, güçlü düzenlerin hemen ardından baş gösterir, Avrupa'da klâsisizmin yerleşmesini çılgınca bir romantizm izlemiştir. Öyle ki Goethe gibi bir klasik düzen ustası bile

Werther'in bunalımını bu türden bunalımlara örnek olacak ölmez bir eserle dile getirmiştir. Peki, hippie'lerin bunalımı XIX'uncu yüzyılı romantizmine temel olan bir «mal du siècle», yani çağın doğurduğu bir çeşit hastalık mı? Bir maraz mı, bir devrim mi hippie akımı? Her iki yönden ögeleri gösterilebilir.

Hippie'liğin en ilginç yönü politikaya karşı beslediği tiksintidir. Bin yıllık batı politikası savaş doğurmaktan başka bir sonuca varamamıştır: Kore savaşı, Vietnam savaşı, Hiroşima yıkımı; insanlar arasında kin ve nefret saçmaktan, ayrıcalık ve mutsuzluk yaratmaktan başka bir işe yaramamıştır politik ideolojilerin hiç biri. Bu yüzdendir ki, politika üstüne kurulu düzenler hiç bir zaman insanın insanca yaşamasını sağlayamamış, onu oyalayıp aldatmak için bir yalan düzen mekanizması olmaktan ileri gidememiş ve gidemeyecektir. Bu kanım hippie'leri ister sol ister sağ her türlü politika yollarına sırt çevirmeye itmektedir. İnsanın gerçek mutluluğuna yol açmadıktan sonra, tüketim toplumu gibi bir toplum karikatürünü doğuran gerek politika gerek ekonomik kuramların şişirilmiş birer palavra sayılmalıdır. Burjuva düzenin temel taşlarından olan toplumsal kurumların hepsi de saçmadır: aile, evlenme, çocuk, para kazanma, parayı işletme, giderek temizlik, giyim kuşam ve konut koşulları, eğitim ve öğretim, hepsi değişmeli, sevgi ve cinsel alışveriş büsbütün serbest olmalı, insanı mutsuz kılan para ve mal mülkten kaçınmalı, azla yetinip doğayla yitirilen yakınlık yeni baştan kurulmalıdır. Bunların hippie'lerin köklü bir devrime yol açabilecek gibi görünen yıkıcı ve

yapıcı kuramlarıdır. Aralarında kurdukları kardeşlik, eşitlik ve özgürlük düzeni, dayanışma ve varlıkları paylaşma yöntemi, doğaya, hayvana, çiçeğe besledikleri sevgi, uluslararası bir nitelik taşıyan barışseverlik ve insanseverlik ilkeleri yabana atılacak gibi değildir. Hippie akımı Platon'dan bu yana değerine inanılagelip uygulanan toplum düzenini toptan yıkmaktadır. Bu bakımdan görünüşte bir modayı andırıyorsa da, modadan, giderek romantizmden çok daha derine giden bir dünya görüşünü savunmaktadır. Ama bu sav tutunur yayılır da gelecek yüzyılların birinde yepyeni, bambaşka bir toplum düzeni kurulmasına yol açar mı, yoksa bu akım XX'nci yüzyıl teknik uygarlığının göz kamaştırıcı başarılarına yalnız bir tepki olarak mı kalır? Gelecek bunu gösterecektir, ne var ki gelişmişliğin bir belirtisi olarak karşımıza çıkan bu akımın gelişmemiş ülkelerdeki etkisi, geri kalmış toplumlarda yenilik ve devrimcilik eğilimleriyle ilişkisi üstünde durup incelenmeye değer bir konudur.

(Yeni Ufuklar, 1970)

DEĞİŞMEYEN DEĞERLER

Düşünüyordum bu son günlerde: politikadan bir şey anlamaz oldum, diyordum kendi kendime. Oysa anlamam gerek, eski Yunan kültürü ile beslendim, Platon'un «Devlet»ini okudum, insanın insan olmak için en başta «politik bir var-

lık» olması gerektiğini ileri süren Aristoteles'in bu düşüncesini benimsedim. Peki, niçin anlamıyorum bugünün politika oyunlarını, daha doğrusu niçin katılamıyorum bir türlü politikanın bir kurnazlık yarışması olduğu görüşüne; cin fikirlilerin, akıl ve erdeme dayanmayıp da, günün geçerli çıkarlarını savunan kişilerin, yani çirkin politikacıların akıllı, kültürlü, namuslu ve erdemli kişileri alt edeceklerine neden inanmak istemiyorum? Bugün yenilir görünseler de, yenilgileri sürmez, sonunda akıl, erdem, insanlığın ve uygarlığın değişmez değerleri nasıl olsa üstün gelir ve politika alanında da söz geçirir diye direniyorum taş çatlasa. Değişmez sandığım değerler değişti mi yoksa?

Yokluyorum tarih bilgilerimi, evet, demokrasinin bize ilk örneğini vermekle özlü ilkelerini de ışık çizgileri ile çizen Atina kent-toplumundan bu yana çok zaman geçti, demokrasi denilen ve bir halk topluluğunun özgürlüğünü, mutluluğunu, insan onuruna yakışır yaşamını sağlamaya en elverişli görünen bu düzen biçiminin bugün uygar dünyaca yeniden benimsenmesi dönemine gelmeden büyük çalkantılar geçirdi toplumlar. Tek kişilerin boyunduruğu altında inim inim inleyerek kapkara yeryüzü karanlıklarda kör değnekleri ile ilerledi halklar bilince götüren yollardan yüzyıllar boyunca. Sonra uyanış adı verilen bir çağ geldi, işte o çağda kurnazlar türedi, iyi'nin değil de, kötü'nün gücünü öven Machiavelli'ler, politikanın, yani insan yönetiminin o güne kadar olduğu gibi kaba güce değilse de, zekâ gücüne dayanacağını savunanlar. Ne yapsınlar bu adamlar ki, koyu bir zorbalık dö-

neminden çıkmış, onun zehir zemberek özüyle beslenmiş idiler, inançları kalmamıştı insanların köle sürüsü gibi kamçı altında yürümeyip de, bir gün eşitlik güneşine doğru kanat açabileceklerine. Onun için hile, desise, kurnazlık, ne varsa onu öneriyorlardı yönetimi ele geçirmek isteyen keskin zekâlara. Uyanış Çağı bunların parlak örneklerini vermişti. Yeni Çağlar da bu önerileri iyice benimseyerek ve klasik demokrasi ilkelerine bir de «ekonomi» diye bir kavramın güçlü etkisini katarak sınıfların doğmasına yol açtı. Sınıf kavgasında değer mi gözetilir. Gerçekler üstün geldi, değerler de alt üst oldu. Şu değişen yirminci yüzyılımızda değişmez değerler, insan değerleri kalmadı mı diye düşünüyordum kara kara. Ve soruyordum kendi kendime: demokrasi diyoruz madem, ilkeleriyle, inançlarıyla, sağlam çıkmış gerçekçi önerileriyle nerede anlatılır bu düzen? Onu bulup okuyayım da bakayım dile getirilen demokrasi değerleri uygulanabilir mi, uygulanamaz mı günümüzde? Yanılıyorsam, yanıldığımı anlayayım da çirkin politikacıdan yana çıkayım ben de, gülünç olmaktan kurtulayım.

Böyle düşünürken aklıma Thukydides geldi, Atina-Sparta savaşlarının büyük tarihçisi, o Thukydides ki Perikles'in ağzına Atina demokrasisinin bir övgüsünü vermişti, her dem geçerli değerler sayılıp dökülüyordu orada. Thukydides de kendi deyimiyle bir **«ktema es aei»** yani her zaman için geçerli bir varlık, ölümsüz bir eser vermiş olmakla övünürdü. Ben böyle düşünürken, gözüm bir gazete ilanına ilişti: Thukydides'in bu Ağıt-Nutkunu Türkçeye çevirmiş, ya-

yımlıyordu biri. Bu kişi de Aleksandros Hacopulos'tu, eski İstanbul milletvekili.[1] Renkli ve siyahbeyaz resimli, birinci hamur kâğıda güzelce basılmış ve içinde yalnız Thukydides'in değil, Mustafa Kemal'in de Nutkundan parçalar ve bir de İnsan Hakları Beyannamesinden alıntılar da bulunan kitabı elime geçince gözlerimden yaşlar boşandı. Bir vatandaşımız tüm olanaklarını ortaya koyarak sunuyordu bu kitabı Cumhuriyetimizin ellinci yılında, Atatürk'ü yitirdiğimizin otuz beşinci yılında. Bu vatandaşımız Rumdur, yeni ve eski Yunanca bilgileriyle kendine özgü bir düşünce yöntemi izleyerek bir köprü kurmaktaydı Atina demokrasisinin büyük yöneticisi Perikles ile Türkiye Cumhuriyetinin büyük kurucusu Atatürk arasında, ölmez bir Yunanca ile dile getirilen Atina demokrasisinin değerleri, ilkeleri, kavramları ile bugün dünya uluslarının şaşmaz kural diye benimsedikleri insan hakları arasında. Ne güzel iş! Kutlarım bunu düşünen ve cömertçe yayımlayan Aleksandros Hacopulos'u.

Eski Yunanca güzelin güzeli bir dildir, bugünün Rumcası biraz değişmiş, kimi yerde biraz yozlaşmış olsa da güçlü ve güzeldir. Yunancanın dile gelme hakkı vardır Türkiye'de, çünkü Anadolu'da doğmuş, bizim de nimetlerini paylaştığımız bu topraklar üstünde yaşayıp gelişmiştir. Homeros gibi bir ozanımızı vermiştir uygarlığa. Üstelik de, inanır mısınız, Homeros'u çevirirken kar-

(1) Thucydidis Tarihinden Perikles'in Ağıt Nutku - İktibaslar, Mukayeseler. Tercümeyi ve Mukayeseleri Yapan ve Yazan: Aleksandros Hacopulos. İstanbul 1973.

deş diller gibi geldi bana Yunanca ile Türkçe, birinden öbürüne aktarma öylesine kolay ve doğal oluyordu. Yunanca güçlüdür, girmediği, etkilemediği alan yoktur, bugün de yeni bir hastalığa, bir ilaca, bir kavram ya da bir buluşa ad mı ararsınız, başka kaynak bulamaz, Yunancaya baş vurmak zorunda kalırsınız. Ay'a, uzay'a ne fırlatsak Yunanda adlarla fırlatırız. Batı uygarlığının hiç tükenmeyen bir kaynağıdır bu dil, hele canım Türkçe ile işbirliği yapınca öyle elverişlidir ki düşünceye! Gönül ister ki topraklarımızdan nice nice taşların üstünde Yunanca yazılar çıkan Türkiye'de daha çoklarımız bu dili öğrenelim, eskisini kitaplarda okuyup, yenisini dillerde duyup anlayalım. Ve hele Atatürk'ün öneri ve isteklerine tam uyarak, Rum asıllı yurttaşlarımızla aramızda hiç bir ayrıcalık gözetmeyelim.

Yerim olsa, sayın Hacopulos'un kitabını baştan sona izleyerek alıntılarla tanıtmak isterdim bu yazımda. Kitap özgün bir görüşle Thukydides'ten, Sophokles'in «Antigone»sinden, Platon'un «Kriton»undan çevirilerle ve belli kavramlar üstünde eski Yunan düşünürleri ile Atatürk, Mithat Paşa, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik ve Ziya Gökalp gibi Türk düşünürlerini karşılaştırarak, zaman ve mekân ayrılıklarına karşın, bu düşünürlerin millet, devlet, demokrasi, özgürlük, uygarlık, kültür, dil ve din, insancılık, halkçılık görüş ve anlayışlarında benzerlikler, yakınlıklar olduğunu açığa vurmaktadır. Hele Perikles'in Peloponez Savaşında düşen Atinalılara okuduğu Ağıt-Nutuk'ta dile getirilen demokrasi ilkeleri hiç ama hiç değişmemiştir.

Sayın Hacopulos'un bu kitabını, insanlığın değişmez değer ölçüleri üstünde benim gibi kuşkuya kapılabilecek olanlara salık veririm.

(Cumhuriyet, 1973)

SEVGİ YÖNETİMİ

Otobüsle Ankara'ya gidiyorum. Sapanca gölünü geçtikten sonra, Bolu Dağına kadar olan yol boyunca bir renk cümbüşü ki, doğa tutuşmuşa benziyor, camın üstüne uzanan pul pul altın yapraklardan bir taç, gözüm daha öteye bakınca iç içe sarı, boz, kahve kızılın her perdesine bürünüp, sonunda bir ateş yığını gibi harlayan koruluklar, daha arkada değişim bilmeyen yeşil kaftanlarıyla görkemli çamlar, ufukta yer yer karlı tepeler, arada bir su akıyor, kırmızı damları, kalem gibi minareleri ile bir köy, şurada bir küme çocuk, su taşıyan bir iki kadın, bir araba, birkaç hayvan, Anadolu bütün sevimliliğiyle, candanlığıyla. Neden böyle güzeldir bu yurt toprağı, bu yurt insanları nasıl olur da bu denli çekicidir, yüreğine işler insanın her görüntüsü? Nerdeyse dur diye bağıracağım önümdeki şoföre. Dur, ineyim, bakayım, fotoğraf çekeyim, dayanamıyorum, daha çok görmek, dokunmak, sevmek istiyorum, şu okul çocuklarının sıcacık başlarına elimi dayamak, bu kadınlarla iki laf etmek, şu ağaçlardan bir dal koparmak, o da olamazsa eğilip öpmek şu canım toprağı, nasıl da

bürünmüş güz gelinliğine, bunca ölgün renklerle nasıl da yaratmış son canlılık yangınını! Sevgi, yurda, toprağa sevgi ne kadar kolay kaynıyor insanın içinde çağlayan gibi!

Otobüs yolculuğu kadar esinleyici bir yolculuk olamaz, tekerler döner, gözünüzün önünde imgeler şerit olup geçer, siz de söz düşünürsünüz, onları birbirine ekler, dile getirecek bir yazı düzeni kurarsınız. **Levent** diyecektim bu yazının başlığına, giderken öyle düşündüm de karlı yollarda Ankara'dan dönüşümde **Sevgi Yönetimi** olmasına karar verdim.

Adı üstünde levent bir delikanlı görmüştüm İstanbul'da geçirdiğim son pazartesi gecesi, Eyuboğlu'ların evinde. Levent'i bir buçuk yıl önce gene orada görmüştüm. Şaşmıştım güzelliğine, gözlerinin parıltısına, alnının temiz açıklığına, bedeninin çevikliğine. Orman Fakültesinde okuyor, kimi zaman genç tiyatro topluluklarında rol alıyordu. Ormancılık, tarım, bitki konuşmuştuk onunla, Hikmet Birand'ın «Alıç Ağacı ile Sohbetler» kitabını salık vermiştim ona. Sonra girdi içeriye, bir buçuk yıl geçti, Levent çıktı gene karşımıza. Belleğim güçsüzdür, adları yüzleri pek hatırlayamam, çünkü ayırd edemem insanları, hele genç insanları, gökteki yıldızlar nasıl birbirine benzerse, öyle ışıldar gençlerin gözleri beynimin karanlıklarında. Ama Levent o Levent değildi, gözleri kara birer taş, yüzü buruşmuş ikinci hamur kâğıdı. Elektrik mi geçmişti bedeninden, falaka mı yemişti, sormadım, sormak da istemedim. İnsanın ormandaki ağaç gibi olduğunu, hınç ve öfke baltalarının canlılığı hiç bir za-

man öldüremeyeceğini, her şeyi unutup beden ve ruh sağlığını yeniden kurması gerektiğini söyledim. Tabii, tabii, diyordu delikanlı, taş bakışlarını duvara dikerek, kansız dudaklarını gülümsemeye zorlayarak.

Sonra Ankarada dost ailelerini gezdim. Susuz evlerinde mavi beyaz plastik kaplarda biriktirdikleri sularla ellerimi yıkayarak sofralarına oturdum. Canım Ankara aileleri, erdemli, sabırlı, Atatürk yolunda ve başkentinde elli yıllık ülküye göre yaşamı sürdürmeye çalışan ak saçlı babalar, karınca telâşındaki analar. Hep aynı konuyu tartışıyorlar. Yüksel —ya da Yücel miydi adı— fidan boylu, mini etekli bir kız, yarım puan eksikliğiyle girememiş çok özlediği tiyatro okuluna, kardeşi Ceren okumamış diye, buruk bir gülüşle yakınıyor kitap bilimine kendini adamış babası, oysa Ceren daha başarılı, teknik ressamcılık yaparak cıvıl cıvıl arkadaşı Polat'la birlikte bir iş kurmuşlar. Okuyorlar gene de, neler okumamışlar bu yaz, dünya yazının büyük romanlarını yutmuşlar, sayıyorlar, tartışıyorlar.

Bir başka aile, derli toplu, Sinan mimar olmuş, Antalya'ya bir yarışmaya yetişecek diye fıkır fıkır, elleri kelebekler gibi çırpınıyor. Kardeşi Esen'in Selçuk tipli yüzü, birbirinden uzak derin bakışlı gözleri çok şey söylüyor, ama ağzı açılmıyor. Esen az puan değil, çok puan almış, fazla puan almış ve jeoloji mühendisliğine girmiş, oysa Esen'in eğilimi şiire mi, yazıya mı, dil bilimine mi, belli değil, söylemiyor, susuyor, katlanıyor şimdilik gelir getirmez bir meslekle ana babasına yük olmamaya. İkisi de uzun saçlı, sakal-

lı Sinan'la Esen! Türk gencinin saçı sakalı derli toplu ve temiz olur, Türk genci benzemez dışardan gelip de Sirkeci pisliğine kendi pisliğini katan hippilere. Kim demiş ki kesecekmiş Türk gencinin saçını sakalını, altında bin pislik türeyen uzun etekler giydirecekmiş Atatürk kızlarının fidan boylu bacaklarına? Kim önlemeye yeltenir Türk gençliğinin uygar sağlık ve özgürlük düzeninin hangi ülkede olursa olsun genç insana tanıdığı doğal serpilme hakkını? Hangi kokuşmuş ahlâk ve sapık milliyetçilik anlayışına uyarak öne sürer bu savı, geriye döndürmek ister Türk gençliğinin ileriye doğru attığı elli yıllık dev adımını?

Bir başka annenin bakışları yaşlarla buğulanmış, bu gümüşi perdenin arkasında gözleri elâ mı, kahve mi, yeşil mi kestiremiyorsunuz. Oyalı yemeniyle süslü ağır bir saç örgüsünün taç gibi çevrelediği güzel yüzü, acıyla kaygının kaynaştığı bir gülüşle açılıyor her önüne gelene. Kraliçe gibi bir Türk kadını, Anadolu kızı ve annesi. Dertli, çünkü oğlu Âli çocukluğundan beri tıp okumak isterken, tutturamamış gereken puanı, dolaşıyor şimdi çeşitli üniversite ve öğretim kurumlarını, nereye kapağı atacak, İzmir'e mi, Bursa'ya mı, Erzurum ya da Trabzon'a mı, nerde kalacak, nerde oturacak? Sinirleri gergin, dengeleri bozulmuş, zayıf, süzgün gençlerimiz, günün olur olmaz saatinde uykuya yatıyorlar, kuşku, bir yerde korku okunuyor gözlerinde.

Analar, babalar tedirgin, ya çocuğun başına bir şey gelirse, ya bir eyleme, ya bir suça itilenirse diye. Hep çocuk, hep puan, hep ders ve okul

ağızlarında geveledikleri konu. Kimisi dengesini büsbütün yitirmiş: Dışarıya gitsin oğlum diyor, Fransa'da, nerde olursa olsun okusun, isterse orda kalsın, ordan bir kız alıp evlensin, dönmesin buraya, vazgeçtim, gitsin. Bu sözlerin anlamsızlığını, olumsuzluğunu anlatamıyorsunuz bir türlü, dinlemiyorlar sizi. Bırakın gençleri, almayın özgürlüklerini ellerinden, uğraşmayın onlarla, tavuk bile ancak yumurtanın üstüne kuluçka yatar, civcivlerini kendi kendilerine bırakır diyorsunuz da, getiremiyorsunuz bu ana babaları kendi kanatlarının altından çıkacak çocuklarının yollarını kazasız belâsız yürüyebilecekleri kanısına. Ürkmüşler bir kez, çırpınıyorlar verimsiz bir çaba içinde. Puan, test, okul, üniversite, gene puan, gene test, ortaokul, lise, yüksek okul, başka lâf yok...

Karlı yollardan dönüyorum İstanbul'a. İçim yine de sevinçli: Can'lar, Özcan'lar geldiler benimle konuşmaya, kültür üstüne söylediğim birkaç sözü daha da derinleştirip bana sorular sormaya, tartışmaya geldiler, sonra da dergilerine yazı yazacaklarmış. Gözleri akşam yeni doğmuş yıldızlar gibiydi, saçları güzel taralı, yüzleri şeftali düzgünlüğünde ve yumuşaklığında. Ne güzel Türk gençleri, bizim çocuklarımız, ne sağlam, bilinçli, inançlılar yine de, güven dolu Atatürk yolunda bunca engellere karşın yürüyebileceklerine!

Son gece Özdemir Nutku'nun Atatürk'ün Nutuk'undan tiyatroya uyguladığı «**Söylev**» oyununu görmeye gittik. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesindeki Tiyatro Kürsüsünün Deneme Top-

luluğundan. Nutuk sahneye konmuş, Atatürk metni bir yerden okunuyor, bir yerde de kız erkek gençlerle ve bir koro ile canladırılıyor, oynanıyor. Olacak iş değil, ne yürekli bir denemeye girişmiş yazarı, ne ağır bir çabayı yüklenmiş bu gençler! Olanakları az, söyleyişleri iyi değil, sesleri yetersiz, yalnız yürek var, istek, atılım ve ülkü. Bir genç Mustafa Kemal'i oynuyor, benzemeye hiç özenmemiş, ince uzun bir delikanlı, başında kalpak, az jest ve ölçülü bir sesle konuşuyor, zaman zaman bir kahve fincanı tutuyor elinde, ama gözleri benziyor mu sanki Atamızın akan sular gibi alacalı, hem bulanık hem duru bakışlarına? Oyun sürüyor, Mustafa Kemal olacak genç gelişiyor, sahneyi daha çok dolduruyor andan ana, büyüyor, canlanıyor, bir de koronun kızlı erkekli gençleriyle kol kola kenetlenince perde kapanmadan ve hep birlikte alkışlarımıza eğilince, bakıyoruz ki o genç değişmiş, bir gerçek Mustafa Kemal oluvermiş. Tiyatrodan çıkarken Meziyet diyor ki: «Ne tuhaf, Mustafa Kemal'i görür gibi oldum sonunda, o muydu, değil miydi?» Evet, kim olursa olsun her Türk gencinde bir Mustafa Kemal olma olanağı, yeteneği vardır. İşte bunu ne bunalım, ne yozlaşmış politika, ne çarpık düzen, hiç biri bu olasılığı, bu gerçeği silip yok edemez. Bunu iyice anlasak artık.

(Cumhuriyet, 1973)

SEVGİ - SEVGİSİZLİK

İki ya da üç yıl önce «Sevgi Yönetimi» baş-

lıklı bir yazım çıkmıştı bu sayfada. Bir özlemi dile getirmek amacındaydım: gençler doğru dürüst okumak, seçecekleri bir bilim dalında sağlam ve kararlı adımlarla ilerlemek, yetişmek istiyorlar, önlerine dikilen engellerden bunalıyorlardı. Yönetimin bu alanda kendilerine yardımcı olmasını diliyorlardı. Aynı özlemi ana babaların ağzından da algılamıştım. Bu özlem nasıl gerçekleşir diye düşününce de, tek çare yöneticilerin soruna sevgi ile yaklaşmasıdır kanısına varmıştım. Gençliğimizi sevmiyoruz, onun sorunlarına ,bunalımlarına gerçek, içten bir ilgi ile eğilmiyoruz, sevgi yönetimini bir kurabilsek sorunlar kolayca çözümlenecek, bunalımlar sona erecek. Nedir ki o zamanlar —aradan birkaç yıl değil, koca bir dönem geçti gibime geliyor şimdi— çok yüzeyde bir sorunla karşılaşmışım: gençlerin yüksek öğrenim kurumlarının tıkanıklığından doğan sıkıntılarıydı söz konusu. Bu aşamayı ne denli geride bıraktığımızı acınarak, yakınarak anlıyoruz biz bugün, okumak isteyen gençlerimiz de, çocuklarının okumasını dileyen yetişkinlerimiz de. Özlem bir ara, çok kısa bir süre umuda dönüştü, sonra da —çirkin bir benzetme yapacağım, özür dilerim— hayvan fışkısı gibi kıraç toprağa düşüp yamyassı bir tezek yuvarlağı oluşturdu, kurudukça kurudu, ısısı da kokusu da kalmadı.denebilir. Nerde o günün sorun diye ele alıp sevgi önerisiyle çözümlemeye çalıştığımız koşulları, nerde bugünün kana bulanmış kaygan ve kaypak ortamı! Bunalım desem değil, kavram kargaşası bile söz konusu olamaz artık. Gençler de, yetişkinler de ne özlediklerini, ne istediklerini sözle söyleyemez duruma geldiler, sokaklara, du-

varlara, direklere, giderek sanat yapıtlarına kara kırmızı boyalarla birtakım harfler çiziyorlar, birtakım buyrukları kelime düzeyine çıkamamış çizimlerle dile getirmek hevesine kapılmışlar. Kentlerimiz, kasabalarımız, köylerimiz, tüm yapılarımız taşı, tuğlası, toprağıyla bu anlamsız kin ve kan lekeleri altında işlev ve görevlerini yitirmiş, aklını oynatmış bir başıboş sürünün yazboz tahtası oluvermiştir. Yürekler acısı bir görüntü kovalamaktadır sizi İstanbul ya da Ankara gibi büyük kentlerimizden yola çıkıp o cânım Akdeniz kıyılarına dek uzandığınız, ilkyazın tatlı havasını alayım, güneşinde ısınayım, canıma can katayım, ulusuma ulusal varlıklarını tanıtayım diye yeşil, mavi gezilere çıktığınız zaman. Şaşkınlıktan deliye dönersiniz siz de. Ne o? Yollarımız asfalt, geniş, düzgün, ama sevinmeye vakit bulamadan bakarsınız ki her kilometre taşının, her yol tabelasının, geceleyin kırmızı ışıldaması gereken her babanın üstüne bir parti adı yazılmış, yazılmış da silinmiş, üstüne başka harfler getirilmiş. Toros geçitlerinde, soluğunuzu tuttuğunuz uçurumlu dönemeçlerde kim nasıl kirletmiş bu işe yarayan, insanı ölümden koruyup düzlüğe yolunca çıkmasını sağlayacak el emeği kılavuzları? Peki kim çıkmış şu onbeş yirmi metre boyundaki elektrik direklerine de donatmış onları kıratlı afişlerle? Ya dokuz katlı yapının en üst duvarındaki o dev AP, ya lüks apartmanın asansöründeki pırıl pırıl tahta bölmeye bıçakla kazınmış o MHP TÜRKEŞ ne? Konya'dan geçerken insan boyundan iki kat yüksekte bir duvar yazısı: BEŞERİ SİSTEMLERE PAYDOS ne demek? Anlamıyorsunuz, şaşkınlık bile değil duy-

duğunuz, başınız dönüyor, kulaklarınız zonkluyor, geçmişin şanlı yapılarına bile, tarihin Anadolu'da ağaç yapraklarınca bol ürettiği eşsiz anıtlara bile gözbebekleriniz kara kırmızı lekelerle kamaşıyor, apaçık göremez oluyorsunuz hiç bir şeyi, değerlendiremiyorsunuz güzeli çirkini, ayırd edemiyorsunuz çünkü dünle bugünü, öylesine bir karmaşa içine batmış çırpınıyorsunuz.

Ya insanlarınız, dostlarınız? Bir otomobilde dört kişisiniz, kafa dengi, can yoldaşı. Bir söylence anlatılıyor, kıyı köylerinin birinde Dört Ayak diye adlandırılan Roma kalıntısı bir anıt var, ora bekçisi çevresinde cıvıl cıvıl okul çocuklarıyla anlatıyor size bu söylenceyi: bir padişah kızı varmış, güzel mi güzel, iki de talibi varmış, ne etsin padişah, nasıl seçsin damadını, talibin birine dört direkli bir anıt yap demiş, ikincisine de şu dağdan su getir demiş, kim daha tez bitirecekse yapıyı kız onun olacak. Dört Ayak'ın ehram çatısına son kiremiti koyuyormuş birinci talip ki su şarıl şarıl akmış ovaya, hak onun, kız ona, ne var ki Dört Ayak'ı yapana gönül vermişmiş padişah kızı, su getirici Ferhat'a varacağına atmış kendini denize. Söylenceleri güzeldir Anadolumuzun, yüzyıllar boyunca yeşerip gelmişlerdir, gelin görün ki söylenceler bile tartışma konusu olur dostlar arasında, tartışma acı sürtüşmeye dönüşür. Sinirler gerilmiştir çünkü, senlik benliğin egemen olduğu bunca sevgisizlik ortamında sevgi saygı mı kalır en yakın yol arkadaşlarında bile?

Evet, niye yazdım bu yazıyı? Sevgisizlikten bunalmış ve dönmüştüm ki, İstanbul'a gelir gel-

mez enistemi yitirdim. Duası okunuyordu akşam, bir din adamı, apaydın bir kişi masa başında Arapça söylüyor, ama öyle içten, öyle açık söylüyordu ki anlayacaktım nerdeyse. Birden Türkçeye çevirdi sözü ve SEVGİ için yakarmaya koyuldu Tanrıya. Gençler birbirini sevsin, saysın, anlasın, vurmasın, öldürmesin, ana babalar korkmasın, rahat yaşasınlar, güven ve umut içinde ömür sürsünler, sevgi ışığı altında gelip geçsin bütün insanlar bu güzel dünyadan. Gözlerimi kaldırdım faltaşı gibi baktım duacıya. Sevgi mi? Nerde, kimde sevgi vardı? Bu sevgisiz dünyada sevgi olsun demekle mi olacaktı sevgi? Ol deyip de olacak mıydı, Kutsal kitaplarda yaradanın evreni yarattığı gibi? Birden anımsadım o birkaç yıl önceki özlemimi. Acı acı gülebilirdim. Ne özlemiş de nereye gelmiştik! Ahlâk, maneviyat, sevgi, saygı lâflarının altında neler gizlendiğini anlamıştık artık. Gülecektim, ama durdum düşündüm. Bir yaratılış söylencesinde «başlangıçta kelâm, yani söz vardı» denmiyor mu? Söz yapıcı, yaratıcıdır, varlığı var eder. Buna LOGOS demiştir uygarlığımız öncülerinden bir bölüğü olan Ege düşünürleri. Ama bugün maneviyat ve ahlâkı öneren en baştaki devlet adamlarımızdan biri «Yunan safsatası» diye nitelemektedir bu akılcı düşünürleri. Varsın öyle desin. Söz öndedir ve gerçekleşebilir, yeter ki akıl taşıyıcısı söz olsun, yalan olmasın. Oysa yıllardır hep yalan duymaktayız biz, hiç bir SÖZ çınlamamaktadır kulağımıza.

Bunu düşündüm ve katıldım duasına aydın din adamının. Sevgisizliğin savunucuları yalanı direklerin tepesine, toprak anamızın arılığını kir-

leterek dağlara ovalara yazsalar bile, tutturamayacaklardır. Çünkü yalnız aydınlık tutunup gelişir insanlığın geçirdiği evreler boyunca, yalnız akıl düzeni yener düzensizliği eninde sonunda. Akıl da tek yapıcı güç olarak sevgiyi önerir. Sevgiyi özleye özleye, söyleye söyleye, gerçek insanlık sevgisini yaymayı başaracağız elbette bir gün, ama bu kavramı iyice tanımlamayı öğrenmeliyiz, soyut bir kavram olarak bırakmamalı, her gün her kişiyle her davranışımızda yaşatmalıyız. Hele hele yalan söylememeli, sevgi saygı kisvesi altında kinle nefret tohumları ekmekten vaz geçmeliyiz. Bu kavramları akıl süzgecinden geçirdikçe geçirmeliyiz, çünkü akıl ve akılcılıktan yoksun sevgi yoktur ve olamaz. Batıl inançlar sevgi değil, korku yaratır, ardından yalan, dolan, düzen, sözde maneviyatçıların önerdiklerinin tam tersi, ya da doğrusu. Akılcılığın kaynağı ise bizim Ege'de fışkırmıştır, binlerce yıllık bir akışla bize dek gelmiş ve beslemiştir uygarlık akımlarının hepsini. Akılcılığa başka kaynak yoktur ister Batı, ister Doğu'da. O kaynaktan beslenmiş insanların eserleri gözümüzün önünde, bizimse bugün doğayı da, insan yapısını da ne biçimlere soktuğumuz da gözler önünde, birazını yansıtmaya giriştim bu yazıda. Seçmesini bilelim ve iyice düşünelim ne yoldan çağdaş uygarlık düzeyine erişebileceğimizi, ne yoldan erişemeyeceğimizi.

(Cumhuriyet, 1976)

VAR ETMEKLE YOK ETMEK

Var etmekle yok etmek kavramlarına takıldı son günlerde kafam, Antakya ile Antalya arasında yaptığım bir gezi sonucu. Bir de iç etmek hırsız gibi, yani bir nesneyi olduğu yerden, kimin varlığı ise onun elinden almak ve kendi varlığına geçirmek de söz konusu olabilir, nitekim bu da az kurcalamadı kafalarımızı. Yüzyıllardır yurdumuzda süregelen bir sorun: Topraktan çıkan varlıklarımızı biz kendimiz kendi toplumumuzun ve onun geleceği yararına korumasını, değerlendirmesini dün de bilememişiz, bugün de tam bilemiyoruz. Bir zamanlar, örneğin geçen yüzyıl yabancılar gelmişler, kazılar yapmışlar, kendi müzelerine aktarmışlar bizim topraklarımızdan çıkardıkları birçok tarih yapıtlarını. Bugün kaçakçılık diye bir konu yeni baştan alevlenmiştir, varlıklarımızın bilincine erdikçe, görüyoruz ki dert ortadan kalkmamış, kül altında gömülüymüş yalnızca. Anadolu'nun binbir kentini soyup soğana çeviren kişiler, sözümona bilginler o zamanlar biz Türkleri tarih değerlerini bilmez, anıtsal yapılarını umursamaz, koruyamaz bir ulus sayarlar, böyle saydıkları için de varlıklarımızı iç etmekte hiç sakınca görmezlermiş. Kendi koruyucu çatıları altında bu uluslararası varlıkların uluslararası kamu yararına daha iyi açılacağına inanırlar ya da inanır görünürlermiş. İnancın sapıklığı ortaya çıkınca daha dolambaçlı yollara gidilmiş, gidilmekte. El altından yürütülmektedir kimi düzenler. Ne var ki düzenin gene de yürütülebildiği bir olgu, olgunun kökeni ise gene bizde aranmalı. Bilinç dediğimiz

çok aşamalı olsa gerek bu konu ve bu alanda: birinci aşama tarih kalıntısının bir değer taşıdığını bilmekse, amaçlanan son aşama bu değeri kendi öz çıkarımız için değil de, topumuzun çıkarı için kullanmak gerektiği düşüncesidir. Yoksa birinci aşamaya çoktan varmışız biz, gömü arayıcılarının gezdiğimiz kentler boyunca çabaları gerçekten akıllara durgunluk verici: Nasıl, ne denli bir güç, nerden edinilmiş araçlarla vinçlerin bile yerinden zor oynatacakları gömüt kapaklarını kaldırmışlar, kaya gibi taşlarını delmişler de götürmüşler içlerinde saklı olanı?

Gömü arama tutkusu sarmış köylünün gencini yaşlısını, hem tek kişilik bir tutku değil bu, toplumsal bir sayrılık, bir hastalık. Definecilik hastasıdır bunlar diyor bize Narlıkuyu'daki bir müze bekçisi, daha geçenlerde yörede yüzbinlerce lira değerindeki bir sikke gömüsünün dışarıya satıldığını anlatarak. Bu arada müze kaç para vermiş, verebilmiş gömüyü bulana, kaçakçılık yoluvla bu paranın kaç katını alabilmiş, bunlar da söz konusu oluyor ister istemez. Hasta, ama niçin hasta, hastalığın sosyo-ekonomik nedenleri apaçık belli değil mi? Bulduğu ya da bin zorla gün ışığına çıkardığı bir varlığı kendi çıkarına kullanmayıp da, belli belirsiz bir kamu yararına feda etmesini isteyebilir miyiz, bekleyebilir miyiz yoksul köylüden? Eğitimle bu aşamaya varmasını beklemeksizin, ilk yapılacak iş doyumunu sağlamaktır, gömüyü kamu kuruluşuna teslim ettiğinde hakkını aldığı, alacağı güvencini aşılamak. Bu alanda asıl eğitici yol da bu olsa gerek. Gezimizde ören bekçisi nice Mustafa'lar, Hüseyin'ler gördük, güzel insanlar! Termessos'un

dik tepesine çıkmak için, elinde mendiline sarılı ufacık bir çıkınla yoldan bir araba geçmesini gözleyen bekçi Mustafa saatlerce gezdiriyor sizi taştan taşa atlayıp tırmanarak; çalılar, dikenler, otlar arasında çalınmasın diye saklı kalmasına özendiği iki dev yontu ayağını araya araya bulup gösteriyor; Perge'nin yıllarca yaptığı gece bekçiliğinden sonra Termessos'un güç koşullarına sevinçle katlandığını söylüyor, karşılığı ise, Güllük tepesine çıkmayı göze alan birkaç turistin, o da belli mevsimlerde, verecekleri birkaç lira bahşiş, bir de —öyle dokundu ki bana— tâ tepede, nekropol lahitlerinin ötesinde, kimsenin ulaşamayacağı bir yerde biten üç dört zambağı kökleriyle topraktan çıkarıp bunları kendisinden isteyen karısına götürmektir, saksıya diksin diye. Bekçi Mustafa hangi ota hangi geyiğin meraklı olduğunu bilir, yürürken size arkeolojik kalıntıları yetkiyle anlatırken, eğilip eğilip yabani marulların en körpelerini de koparır ikram eder. Varlığı yok eden bu gönüllüleri değildir örenlerimizin, zaman zaman yolsuzluğa sapan tek tük kişiler çıksa bile aralarında. Onlar değil, ama varlık gene de göz göre göre yok olmaktadır.

Geçtiğimiz bölgenin adı antik çağlarda «Pamphylia» idi, tüm yapraklar, tüm yeşillikler ülkesi anlamına gelir. Doğa anamız hiç bir yerde bu denli cömert davranmamıştır insanına karşı. Tüm güzellikler, bolluklar ülkesi demeli bu yöreye. Gelin görün ki, bu bolluğu, zenginliği insanların değerlendirmesinde çağdan çağa ayrımlar görülüyor. Romalılar zengin ulustu, hoş kendi ülkelerinden çok uzakta da olsalar, kurdukları sömürgeleri öylesine geliştirmesini ba-

şarmışlar ki, şaşar insan. Bayındırlık eserleri ile yaşıyorlar bugün de Anadolu'da; bir su kemeri, bir su kemeri daha, görkemli, göz alıcı akedükler kovalıyor sanki birbirini, bugün yeşillik içine gömülü örenlere su taşıyıp da uygar kentlere dönüştürmüş her birini. Haydi su yolları neyse, ama bu gömüt bolluğuna ne denir? Silifke'den Uzunburc'a doğru düzgün, yokuşlu bir yolda ne o, bir tapınak mı, iki katlı, dört direk üstünde bir anıt, bir anıt daha, mozole olacak bunlar ehram çatılı, ama kaç tane, ne kadar çok! Bir kente varıyorsunuz —Roma çağında Diocaesarea denmiş Olba ile Ura diye çifte hallenistik kentlere— orada tapınaklar, tiyatrolar, kapılar, kuleler ki Roma'da yoktur böyleleri. Bugün fakir bir köy, ama gene de güzel evler oturtmuşlar eski bir tapınağın ötesine. Bunca bayındırlık nasıl tırmanmış bu tepelere ve bunca varlık nasıl sürdürebilmiş kendini bunca yok etme çabalarına karşın? Bu nekropollerde bir gömü yoktur ki arayıcıların çabalarıyla açılmış, delinmiş, soyulmuş olmasın.

Haydi bu tepeleri daha değerlendiremedik diyelim, ama kıyıdaki Cennet - Cehennem diye bilinen obruklara ne denir? Bunları Silifke Turizm Derneği diye bir kuruluş işletiyor, gezginden birkaç lira bilet kesiyor, bir çocuğun elinde sisli bir lambayla dev dikitleri ve sarkıtları olan akıllara durgunluk mağaralara giriyorsunuz. Ama yerler kaygan, lambanın loş ışığında pek bir şeyler göremiyorsunuz. Başka ülkelerde mağaralar ışıklandırılmış, turizme öyle bir parlaklıkla açılmıştır ki büyük bir gelir kaynağı olur onlara. Bizde yeteneksiz ellere bırakılmış, yürekler acısı bir durumda.

Var etmenin yollarını, yöntemlerini bulamamışız biz daha. Bu geçtiğimiz yörelerde insanlar yüzyıllar, bin yıllarca uygarlık yapıtları dikmişler, tarih öncesi çağlardan bu yana birçok ulus izlemiş birbirini ve hepsi de bugüne dek varlığını koruyan anıtlar bırakmış, biz ise şu yirminci yüzyılın bunca bayındırlık olanağı ve aracı varken onları yaşatamıyoruz. Dönemeçli yollardan ovalara inerken, bakıyorsunuz ki düzlükte uzun, beyaz sıralar, turfanda sebze yetişiyor buralarda, ama seraların üstü naylonlarla örtülü. Bu naylonlar bir dayanıksızlık, az gelişmişlik simgesi değil de nedir? Bir kış yelinde uçup gidecek bu yapılarla uygarlığımızı ne kadar zaman sürdürebiliriz? O zaman anı olarak bu güzelim yörelerde yirminci yüzyılın Türklerinden değil, yüzyıllar öncesi Hititlerin, Romalıların, Selçukluların eserleri kalır geleceğe. Geçmişin varlıklarını sürdürmenin çarelerini aramak belki bir yerde kendi varlığımız üstünde düşünmeye ve kendimizi uygarlık alanında var etmenin yollarını bulmaya yarayacaktır.

(Cumhuriyet, 1976)

AHLÂK

Ahlâk derslerine koalisyon protokolünde yer verildiğine şaşanlar var. Neye şaşıyoruz, bilmem, bugüne dek ahlâk diye bir dersin okullarımıza girmediğine şaşmalı. Benim okuduğum Belçika lisesinin her sınıfında ahlâk dersi vardı, son sınıfta ise bu ders felsefe adını aldı.

Ama anlaşalım ahlâk kavramı üstünde. Ahlâk Arapça bir sözcüktür, iyi davranış anlamına gelirmiş. Öz anlamını içeriyor, iyilik kavramını kökeninde taşıyor demek bu sözcük. Oysa Batı dillerinin hemen hepsinde kullanılagelen «**Moral**» hiç öyle değil. Moral, **mores**'ten gelir, **mores** ise töreler, örf ve âdetler demektir; törelere uygun bir tutum, bir davranış da «**moralis**» diye nitelendirilir. Ne var ki töre deyince, iyi ve kötü ayırımı düşünce kaynağında yapılmış, moral olan törenin iyisidir elbet, töre bir gelenek görenek sonucu ortaya çıktığına göre, yalnız iyisi tutunur, kötüsü töre olmaz, olamaz. Burada bir bilinç aşaması aşıldığına ve bugün Batı ülkelerinin okullarında okutulan moral derslerine varmak için uzun bir evrim geçirildiğine hemen parmak basalım.

Batı'nın layik okullarında okutulan ahlâk binyıllardan bu yana insanlığın din, inanç ya da düşünce olarak oluşturduğu, uzun ve yaygın deneylerle pekiştirip yaşama kuralı haline getirdiği, benimsediği ilkelerdir. Bunlar bir dinle ilişkili olabilir, bir büyük dinin ışığında oluşmuş, kesinlik, belirginlik kazanmış olabilirler, ama özlerine gidilirse, kaynaklarında yatan etkenlere bakılırsa, dinlerarası, uluslararası insan ilkeleridir bunlar, insanın uygarlık yolunu tuttuğu en eski zamanlardan bugüne değin kendi mutluluğu, yararı ve çıkarı için uygun gördüğü yollardır. Az çok farkla hemen hemen aynı önerilerde bulunur dinler de, felsefeler de, insanın çevresiyle ilişkilerini yönelt meye uğraşırlar, iyi ile kötü, doğru ile eğri arasında sınırlar çizerek, çeşitli yollardan ve binbir çareye baş vurarak

insanı kendisine ve topluluğa faydalı gördükleri bir düşünüşe, bir yaşayışa itelemek isterler.

İlkçağ felsefesinin orta direği ahlâktır, fizik ve fizikötesi alanlarını inceleyip araştıran birkaç düşünce akımı dışında, Yunan felsefesi diye nitelendirilen filozofi insancıdır, yani insanla uğraşır, baş konusu bütün yanlı yönleri ile insandır. Amacı, ereği de erdemdir denebilir tek kelime ile. Sokrates, Platon, Aristo, sonra da Hıristiyan ve İslâm düşünürleri, Montaigne, Descartes, Pascal, Spinoza, Kant, Schopenhauer, daha birçokları —ki sayınakla bitmez— ve tâ bugüne dek «moralist» diye anılan Alain'ler, Camus'ler hep insanın bu erdem ve mutluluk sorunları üstünde kafa yormuşlar, yormaktadırlar. Koca koca kitaplar da yazmamış değiller, ama ahlâkın en mutlu çağları, iyi ve kötü, doğru ile eğri, erdem ve erdemsizlik konularının ayağa düştüğü dönemlerdir. Alalım Fransa'nın on yedinci yüzyılını, gerçi Montaigne bir yüzyıl kadar önce yazmış «Denemeler»i, ama kim takar, kim okur Montaigne'i, Molière diye bir tiyatrocu çıkınca ve iyiyi kötüyü, bütün gerçekliği ile, olanca toplumsal renkleri, güldürücü ve ağlatıcı yanları, yönleri ile birer insan tipi olarak sahneye çıkarınca, işte o zaman ahlâk, canlı canlı, cıvıl cıvıl yerleşir insanların kafasına. Hepsini iyi mi eder, meleğe mi çevirir? Hâşa! Taş çatlasa, huylu huyundan geçmez, ama ahlâk da tüm insanların iyi, erdemli, faydalı olması demek değildir, ahlâk insana bilinç vermeye yarar. Onun bunun neler söylediğini ben hatırlamam, ama Larousse'a bakın şu büyük adamlar nasıl tanımlamış ahlâkı: «Ahlâkın kökeni bilinçtir» demiş

Saint-Augustin; «İyi düşünmeye çalışalım, ahlâkın ilkesi budur» demiş Pascal; «Aklın başlıca görevi iyilik ile kötülük kavramlarını birbirinden ayırmaktır» diyor Descartes. Bu bilinci yaymakta en büyük başarı elbette ki her ülkede sanat ve edebiyat adamlarının elindedir. Montaigne ile başlayıp, Molière ve La Fontaine gibi büyük yazarlar ahlâk kavramı ve sözcüğünün Fransa'da herkesin ağzında dolaşacak kadar yaygın bir günlük tartışı kavramı canlılığına erdirmişlerdir. Fransa'da ve Fransız diliyle yapılan öğretimde moral derslerine bu kadar büyük bir yer ayrılması da ondandır. Bu derslere konu edilebilecek okuma metinleri sonsuzdur çünkü.

Bizde öyle mi? Hemen söyleyeyim ki, bizim gelenek ve göreneklerimiz Batı'nın bu alanda beslendiği kaynaklardan çok daha zengin, özgün ve özdendir, kanımca. Dilimizin kendisi bir töreler anıtıdır. Türkçenin deyimleri, özdeyişleri, atasözleri, söz ve ses tekerlemeleri öyle çok ve çeşitli, öyle derin anlamlı, öyle çarpıcı ve etkin, öylesine gerçek bir insan ve doğa bilgisine dayalı, öyle şiirsel bir canlılık gücüne sahiptir ki, yalnız dilimizi bu açıdan incelemekle bir ahlâk hazinesi çıkarabiliriz ortaya. Böyle bir değerlendirmede, sanırım ki, varlığımızın iki orta direğe dayandığı görülecektir: akıl ile gönül. Nerden girmiştir bu iki akım dilimize olduğu kadar düşüncemizin de özüne?

Burada Müslümanlıkla Türk milletinin ana hasletleri eşsiz bir başarı mutluluğu içinde birleşmişlerdir. Bunun yansımasını gözle görmek için en eski çağlarımızdan bu yana halk edebi-

yatımızı izlemek yeter. Bu kısa yazıda ayrıntılara girmeyip, birkaç örnek vermekle yetineceğim.

Bakın Mevlâna ne diyor: «Gene gel, gene. / Ne olursan ol, / ister kâfir ol, ister ateşe tap, ister puta, / ister yüz kere tövbe etmiş ol, / ister yüz kere bozmuş ol tövbeni. / Umutsuzluk kapı; / nasılsan öyle gel.»[1] Bunu bir Hıristiyanın ağzından duymadık, duyamayız da.

Yunus Emre hoşgörünün daha da derinini söyler: «Sen sana ne sanırsan / Ayruğa da onu san / Dört kitabın mânası / Budur eğer var ise.» Sevgiye, kardeşliğe çağrısı ne içtendir Yunus'umuzun: «Gelin tanış olalım / İşi kolay kılalım / Seveli sevilelim / Dünya kimseye kalmaz.» Günah sevap üstüne de düşüncesi ne kadar insancadır: «Bir kez gönül yıktın ise / Bu kıldığın namaz değil / Yetmiş iki millet dahi / Elin yüzün yumaz değil.» Yunus için tek düşman kin, tek dost sevgidir: tanrı sevgisi, insan sevgisi: «Adımız miskindir bizim / Düşmanımız kindir bizim / Biz kimseye kin tutmayız / Kamu âlem birdir bize.» Ve: «İşitin ey yârenler / Aşk bir güneşe benzer / Aşkı olmayan gönül / Bir kara taşa benzer / Taş yürekte ne biter / Dilinden ağu tüter / Nice yumuşak söylese / Sözü savaşa benzer.»

Bu özlü düşünceler bugün de bir ahlâkın değişmez temelleri olabilir ve olmaktadır. Mevlâna ile Yunus'a katacağımız daha nice nice ilkeler, kurallar vardır! Pir Sultan Abdal bir inançta

(1) A. Kadir çevirisi.

direnme, insanın inancı ve onuru için ölüme meydan okumasına örnek olmuştur, ki eşsizdir bu örnek de. Erkek bir adam olan Karacaoğlan'ın şiirinde nice güzel davranışlar öğütlenir. Köroğlu haksızlığa karşı savaşında yiğidin ne denli yoksulluklara katlanabileceğini göstermiştir. Onda Türkün milli karakteri olan yüreklilik körü körüne bir cesaret değil, hakka dayanan bilinçli bir karşı koymadır. Köroğlu Kurtuluş Savaşımızın kahramanlarına öncü sayılabilir.

Ama bu tutum ve davranışın kaynağı hep gönül mü, yalnız duygusal mı? Türk düşüncesinin baştan başa akıl ile yoğrulmuş olduğuna tanık olarak Nasrettin Hoca'yı, bir de Karagöz'ü çıkarabiliriz. Haydi diyelim ki Karagöz zaman aşımına dayanamadı. Ya Nasrettin Hoca? Bugün Türkiye'de kaç Türk varsa, hepsinin içinde yaşamıyor mu Nasrettin Hoca? Ne zaman nerede yaşamışsa, bugün de her yerde aynı canlılıkla yaşamakta ve fıkralarını sürdürdükçe sürdürmektedir. Türk halk usunun ağzından boyuna akıl ve akılcılık saçar Nasrettin Hoca. Bu akıl ise eşine hiç rastlanmayan ince, yumuşak, gerçekçi ve de insancı bir zekâ parıltısıdır, bir nükte fışkırması ki, insan olmanın bütün tadını ve acısını duyurur insana. Batı'nın tüm «humour»undan üstündür Nasrettin Hoca, üstünlüğü hem özünde, hem de ölmezliğindedir.

Ama ahlâk örnek ister. Türk milleti o talihe de ermiştir: Atatürk'ü yaratmıştır. Dört kıtada ve en son çağın uygarlık düzeyinde insana örnek olabilecek bir üstün insanı. Ben inanırım ki, yüzyıllardan beri gelişegelen törelerimizin bir sonucudur Atatürk, gelenek ve göreneklerimizin hep-

sinden pay almış ve öyle yetişmiştir Türk'ün çağdaş iyi insanı, iyi yurttaşı olarak.

(Cumhuriyet, 1974)

NERDE AHLÂK?

9 Şubat 1974 günü «Ahlâk» başlıklı bir yazım çıkmıştı bu sütunlarda. Aradan epey zaman geçti, üç yıl dört ay kadar uzun bir süre. O sıralarda ahlâk sözü çok geçiyordu, okullara ahlâk dersi konmak isteniyordu yeni kurulmuş CHP-MSP koalisyonu çevrelerinde. Ben de biraz mürekkep yalamış bir vatandaşınız olarak ahlâk kavramı üstünde durayım, çağdaş dünyamızda bu kavramdan ne anlaşıldığını gözden geçireyim demiştim. Çok eski çağlardan bu yana insan toplulukları görenek ve geleneklerine dayanarak iyiye ve doğruya değgin birtakım ilkeler çıkarmaya girişmişler, bireye ve kamuya yararlı olacak, toplum yaşamını kolaylaştıracak kimi yol ve yöntemleri saptayarak, bunları birer kural olarak benimsemişler. Bu işi başta din kitapları yapmış, sonra çeşitli toplum yönetimleri yazıya dökerek yasalar haline toplamışlar, yaymışlar bu kuralları. Yasaların dayandığı ana ilkelere bakılırsa, bunların özünde çağlar ve toplumlar arası büyük ayrımlar olmadığı görülür. Adam öldürmemek, hırsızlık yapmamak, zina işlememek, zorbalığa ve kaba kuvvete baş vurmamak, hak ve haksızlığı ayırdetmek, topluca yaşamı kolaylaş-

tırmak üzere insanlar arasında sevgi ve hoşgörüye önem vermek, insanlığın her dönem ve katında özümsenip benimsenen ana ilkeler olmuştur. Ahlâk da bu ilkelerin toplamına denir.

Ne var ki gelenek ve göreneklerden oluşturulan ahlâk kuralları beslendikleri kaynaklara göre ulusal bir renk, değişik bir nitelik taşıyabilir. İnsanlığın ana ilkelerine uymakla birlikte, bizim ulusal kaynaklarımız, dilimiz, dinimiz, törelerimiz kendimize özgü bir değerler toplamı yaratmamıza olanak vermiştir. Yani bu kaynaklara giderek, bulduğumuz değer ölçülerini, erdem görüşlerini inceler, özenle betimler, yorumlar ve çağdaş bir görüşle dile getirirsek, kendi ahlâk anlayışımızı ulusal bir düzeyde saptamak, böylece kendi öz varlığımızın bilincine varmak olasılığı doğar. Bu türden bir değerlendirme yapılacak diye sevinirken, Türk - İslâm düşüncesinin erdem ilkelerini parlak biçimde dile getirmiş olan Mevlâna, Yunus Emre gibi büyük şair ve düşünürlerimizin varlığına, halkımızın çok renkli, ölümsüz insan değerlerini yansıttığından uluslararası düzeyde bugün de geçerli sağ duyusunu simgeleyen Köroğlu, Pir Sultan Abdal, Nasrettin Hoca gibi ulularımızın varlığına da değinmiştim.

Vurgulamak istediğim bir nokta da şuydu: Batı'da ahlâk ilkçağ uygarlıklarının kurduğu temel üzerine Hıristiyanlığın katkıları ile oluşmuştu. Oysa katı, kurumsal bir din anlayışının, bir klişe baskının izleri görülmekteydi bu ahlâkın her belirtisinde. Nitekim ortaçağ dönemi aşılıp uyanış çağlarına gelindiğinde, dinsel kalıplardan sıyrılarak daha evrensel bir kültüre ula-

şabilmek için Hıristiyanlık öncesi layik insancılık görüşlerine doğru bir dönüşüm yapmak gerekmişti. Hümanizma buradan doğmuştu. Bu aşamalara sapmadan, doğrudan kendi kaynaklarımıza uzanarak, biz bu gelişimi daha kısa yoldan, daha evrenselce geçerli görüşler ortaya sererek yapamaz mıydık? Üstelik böyle bir hümanizmaya yol açabilecek bir örnek yetiştirmemiş miydik Atatürk'ün kişiliğinde. Türk - İslâm kültürü ile çağdaş Batı değerlerinin bileşimini gerçekleştirmek, uyanmakta, gelişmekte olan mazlum millet-lere yeni bir insancılık yolu açmak anlamına gelebilirdi. Bu çaba, özlemi duyulan bir ulusal felsefeye de götürebilirdi bizi.

İşte bunu bekliyorduk o yazımın yazıldığı 1974 yılının başlarında. Ne umuyorduk, ne oldu!.. Kısa bir süre özgün erdem ilkelerimizin uygulanması yoluna gidildi. Toplumlararası barış, eşitlik ve güvenlik inancına dayalı bir silahlı eylem gerçekleştirildi. Ne var ki Kıbrıs çıkarmasının gerçek etkenini anlamak, anlatmak şöyle dursun, tam ters bir sonuçla zararımıza dönüştü. Kültür alanında girişilen çok kısa soluklu çabalar daha doğacakken boğduruldu. Tam bir bilinçsizlik, bir bilisizlik keşmekeşi içinde değer olabilecek kavramlar en aşağılık, en anlamsız demagojinin elinde boş birer slogan gibi fırlatıldı düşünceden arınmış bozkır alanlarına. Ahlâk, maneviyat, milliyetçilik, bu değerlerin şampiyonları kesilen kimseler bir kez olsun bu kavramların tanımını yapmak gereksinmesini duymadılar. Biz milliyetçiyiz, maneviyatçıyız, ötekiler beynelmilelci, maddiyatçı. Peki kanıtı nerde? Beşyüz yıl önce feth edilmiş bir kentin kalesine tiyatro kılığın-

da askerlere bayrak diktirmekle mi olur akıncılık, geçmişin manevi ve milli değerlerine saygı ve hürmet, yoksa devletin müze diye kamuya açtığı bir yabancı din anıtında namaz kılmakla mı? Din değerlerimizin önem ve geçerliliğini dünyaya kanıtlamak propaganda mitinglerinde Kuran'ı öpmekle mi olur? Maddiyatçılığı kınamak, maneviyatçılığı yüceltmek eş dost akrabaya bol keseden dünyalık dağıtıp devlet kesesini sıfıra tüketmekle mi? Okullarda ahlâk dersine yarıyacak kitapları da gördük, çocuklarımızda erdem değil, bölücülük duygularını körüklemekten başka bir amaca yönelik değildi. Uygulamaya gelince, durum ortada, yıllardır tüyler ürpertici bir gerçeklikle serili gözlerimizin önüne: adam öldürme, kan, kin ve düşmanlık. Bir gençlik ki okumak, okuyabilmek, kendini ve ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak, çıkarabilmek şöyle dursun, ortalıkta egemen olan her daldaki anarşi yüzünden okulu, üniversiteyi bırakıp sokaklarda kaçak sigara satmayı yeğleyecek nerdeyse. Saymayayım, saymakla bitmez, günümüzde ahlâkın ne denli bir ahlâksızlığa dönüştüğüne örnekler günlük gazetelerden taşmaktadır. Her gün bir ölü sayısı ki vatandaş bakmaktansa gözlerini yummayı yeğlemektedir. Duymamak, bilmemek, umursamamak daha iyi, çünkü çaresi yok. Çare arayacak, belki de bulacak olan yetkililere gelince, onlar olguyu olgu diye saymıyorlar, kim, nasıl, neden diye hukuksal bir soruşturma yönüne bile gitmiyorlar. Olmuşsa olmuş, ölmüşse ölmüş... Kışkırtan şudur ya da budur. Sandıktan kim çıkarsa çaresine o baksın. Sandıktan nasıl çıkılır? Şöyle çıkılır, böyle çıkılmaz...

Güldürünün bu denli acısına dünyanın hiç bir yerinde rastlanmamıştır. Hangi nedenden olursa olsun ulusun umudu olan gençlik kırılıp giderken, yetkililer birbirine safsata, gazoz, makarna diye tekerleme düzmekle uğraşırlar.

Nerde ahlâk sorarım size? Hoş sormamda yarar da yok ya. Bir toplumun bu denli yüksek bir umut düzeyinden bu denli aşağılık bir keşmekeşin içine düştüğünü gören, duyan varsa bildirsin, bir avuntu olur hiç olmasa.

(Cumhuriyet, 1977)

«UMUDUMUZ»

Şişirilmiş hacı yatmazı Ali Ömer'e, Ömer Ali'ye atıp gülüşüyorlardı ki, babaları: «Oğlum Ali, umudumuz kim?» diye seslendi. Ali ayağı ile topu havaya fırlatarak: «Umudumuz Ecevit!» diye bağırdı.

Umut sözcüğünden oldum olasıya hoşlanmam. Mitolojide hani bir efsane vardır umut üstüne: Pandora efsanesi. Tanrı ilk adamı yarattıktan sonra, ona eş olacak bir kadın da yaratmış. Ama tanrı bu yaratıklarına kızmış her nedense, kadının eline bir kutu vermiş, bunu açma demiş. Pandora ise merakına dayanamayıp açmış kutuyu, bir de bakmış ki, ne kadar dert, âfet, hastalık, kötülük varsa, hepsi dışarıya sızıyor, yayılıyor yeryüzüne, aklı başına gelmiş son anda, kapatmış kutuyu, ama kötülüklerin hepsi dışarda,

bir umut kalmış içerde hapis. Beyinsiz karı, ne açarsın kutuyu? O gün bugün hastalıklar kol gezermiş insanların arasında, derde devâ ise kutuda kapalı kalan umut. Bunu anlatan Hesiodos da —ki çok kadın düşmanı bir ozandır— işte, diyor, kadın belâsı böyle geldi insanlığın başına.

Bir başka efsane vardır, çok daha insanca: Sisyphos efsanesi. Sisyphos da tanrıları öfkelendirecek bir suç işlemiş, suçun adı pek belli değil, ama kızdırmış işte tanrıları, onlar da yeraltı ülkesinde korkunç bir cezaya çarpmışlar Sisyphos'u: önüne bir kaya dikmişler, Sisyphos bu kayayı bir yalçın tepeye kadar itmek zorundaymış, kaya tepenin üstüne vardı mı, aşağıya yuvarlanırmış kendiliğinden, adam da gene iner, gene çıkartır taşı tepeye, taş gene düşer, Sisyphos gene ite ite yukarı yuvarlar, kan ter içinde, inleye inleye sürdürürmüş bu işkenceyi sonsuzluğa dek. Sisyphos'un hiç bir umudu yoktur, işkencesi bitmeyecek, sonu gelmeyecektir bu tükenmez didinmenin, bu boşuna çabanın. Sisyphos'un umutsuz çalışması, ne var ki, insan kaderini simgeler. İnsan durmadan dinlenmeden, nedenini bilmediği, sonucunu görmediği bir yokuşu kaya gibi sert ve ağır bir yükle çıkmak zorundadır, çabasını da, yükünü de benimsemesi ve yazgısı ne ise onu kabullenmesi insan onurunun gereğidir. İnsanlığını kabullenen insan kahraman insandır, diyor Fransız düşünürlerinin en büyüklerinden biri, Albert Camus, güzel bir kitabını Sisyphos efsanesi diye adlandıran yazar; insana tek yaraşır yiğitlik budur, umuda yer vermeyip sonsuz ve anlamsız bir didinmeyi anlamlı kılmaktır.

Düşünüyorum da, gerçek aydının umutla pek bir ilişkisi yoktur, olamaz diyorum. Gerçek aydın çevresine ışık saçan insandır, ama insan dünyasında ışık güneş gibi kendiliğinden doğmaz, yığınla birikmiş karanlıkları bir ışık okuyla delmek bir kayayı yokuş yukarı itmekten daha güçtür, daha çok yürek, inanç ve atılganlık ister. Karanlığa gömülü hiç bir topluluk akıl ışığının getirdiği ya da getireceği faydayı ilkten ve hepten görmez, ona karşı direnir. Prometheus'tan başlayıp tarih öncesi ve tarih sonrası çağların ışık taşıyıcı kahramanları az mıdır? Ateşi tanrılardan çalıp da insanlara uygarlığı kursunlar diye ulaştırmaya çalışan Prometheus'un çektiği işkence az mıdır? Sisyphos'unkinden beterdir nerdeyse. Prometheus'un da hiç bir umudu yoktur, bilir ki bir gün zorla tanrı Zeus'un öfkesini yenmeyi, böylece cezasından kurtulmayı başaracaksa, ancak kendi akıl gücüyle ve insan bilinciyle başaracaktır.

Bu iki insanca serüvene örnekler çoktur. Kendi çağlarımıza en uygun düşeni belki de Sokrates'in yaşam öyküsüdür. Enti püften bir nedenle ölüm cezasına çarpar Sokrates'i demokratik geçinen bir topluluk, Atina'nın anlı şanlı sitesi. Suç nedir? Gençleri kötüye itelemek, kentin tanrılarına saygısızlık etmek, kurulu düzene karşı gelmek, anarşiyi yaratmak bizim bugünkü deyimimizle. İyi ne kötü ne, tanrı denmeye kim nasıl hak kazanır, bu sorunları enine boyuna ölçmüş biçmiş, tartmış tartışmış Sokrates, ama çoğunluk böyle gördü, suçsuzluğu suç saydı diye umutlara sarılıp suç ve suçsuzluk kavramlarına gölge getirecek, gelecekte kavram kargaşasının sü-

rüp gitmesine, karanlığın ışığı alt etmesine izin mi verecektir düşünen aydın kişi? Ölmese, kaçıp kurtulsa, bu ışığın parlaması daha yıllar, yüzyıllar sonraya kalacaktır. Bunu bilir Sokrates, onun için de hemencecik içer zehiri ölür ki, ışık daha çabuk delsin karanlığı. Öyle olmuş ve olmaktadır. Sokrates örneği ile suçlamalar yeryüzünden silinmiş değildir elbet, kimi çağlar, dönemler vardır ki, büsbütün kızışır karanlığın güçleri, kara çalarlar aydınlara, o dönemde aydının tek çaresi —yenilik getiren gerçek aydınsa— Sokrates gibi yazgısına boyun eğmektir, çarpıldığı ceza ne ise, ona sessizce katlanmak ve sadece tutum ve davranışı ile haklı olduğunu belirtmektir. Başka yolu yoktur çünkü bunun, bağırmak çağırmakla olmaz, kötülüğe karşı kötülükle, suçlamaya karşı suçlamayla yanıt vererek bir sonuç alınmaz, hele kaçmak, sorumluluğu üstünden atmak, dönmekle hiç olmaz, insan aydınlığından olur sadece. Böyle gelmiş, böyle gider bu, aydının yazgısı budur efsanelik çağlardan bu yana, hep bu.

Çağımızdan, ülkemizden örnekler mi istersiniz? Çook... «Okumazların okurlardan daha çok olduğu ülkelerde gerçek yazar ya hapiste olur, ya gurbette, ya da başı dertte» demiş Sabahattin Eyuboğlu, ölümünden sonra yazı masasında bulunan bir özdeyişte.

Bizim aydın yazarlarımızın bir sürgün öyküsüdür gider. Edebiyat tarihimizde sürgüne gönderilmemiş kaç yazar, kaç şair var, iki elin on parmağını geçer mi sayıları? Ama sürgün var, sürgün var, Halikarnas Balıkçısı gibi sürgününü mavi sürgüne dönüştüren, bir bölgeyi doğası, denizi, insanı ile cennete çevirenler var. Hasan Âli

Yücel gibi bütün bir ulusu eğitim ve kültür yoluyla kalkındırmak için insanüstü bir çabaya girişip de sonra «komünist» diye atılanlar, suçlananlar, üstünden ölüm ve yıllar geçtiği halde, kadri hâlâ bilinmeyenler var. Tonguç gibi, az gelişmiş ülkelerin hepsine örnek olabilecek, milliyetçinin milliyetçisi kurumları gene insanüstü bir çabayla kurup da, milyonlarca köylüyü aydınlığa ve yararlığa kavuşturmak üzereyken, kiminin «faşist», kiminin de «solcu» suçlamasına uğrayanlar, işinden de ülküsünden edilerek süründürülenler var. Sabahattin Eyuboğlu gibi, aydınca düşünen, aydınca çalışan ve büyük iş görenler var, binbir çeşit yapıtı ortada, herkesin gözü önünde iken komik suçlamalarla ömrü kısaltılanlar, bugün bile saldırıya uğratılanlar var. Var oğlu var, saymakla bitmez. Gerçek şu ki, bu aydınların hiç biri umuda fazla önem vermeden işlerini görmüş, sonra da çekip gitmişlerdir. Yaptıkları iş bu milletin yuğurulmakta olan uygarlık ekmeğine maya olarak girmiştir nasıl olsa. Onlara bu kadarı yeter.

Diyeceğim şu ki, gerçek aydının umutla alışverişi pek yoktur. Başa geçenlerden kendilerine umut vermelerini değil, kendileri gibi iş görmelerini isterler, beklerler. O zaman umut çabucak güvene dönüşür, insana da yaraşan budur.

(Cumhuriyet, 1974)

DÜZENLİ BEKLEYİŞ

Klasik Çağ Araştırmaları Kurumunun dü-

zenlediği «Klasik Düşünce ve Türkiye» konulu II. Simpozyumuna yetişmek üzere uçakla Ankara'ya geldim, çarçabuk bir taksiye bindim, gencecik bir şoföre Türk Tarihi Kurumu adresini veriyorum. Yanıt yok, besbelli ki bilmiyor şoför Tarih Kurumunu. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin yanında, Nümune hastanesine çıkan sokakta, diyorum. Gene anlamış gibi görünmüyor. Fakülte, diyorum, Atatürk Bulvarında büyük bina var ya, hani üstünde Atatürk'ün sözleri yazılı: «Hayatta en hakiki mürşit ilimdir» diye. Atatürk'ün sözleri... Bu kez ne yanıt, ne yankı. Profilden görüyorum yüzünü, kapalı, buz gibi anlamsız. Sen Ankara'lı değil misin, nasıl şoför olursun Fakülteyi bilmezsen? Kızacağım, köpüreceğim nerdeyse. Ama önümdeki genç hiç tınmıyor, ne bilirim, ne bilmem diyor. Gidiyor... ama nereye? Ankara çok değişmiş, geniş caddeler, bilmediğim, bir sürü hiç görmediğim büyük yapı, sokaklar tenha ve temiz. Birden duruyor. Fakülte diye bir şeyler mırıldanıyor. Hacettepe Tıp Fakültesi. Başkasını bilmiyor bu çocuk. Çık, diye bağırıyorum, Sıhhiye'ye çık, gösterirm oradan. Yokuş aşağı iniyoruz ki, bir anıt, meydanda o çok tartışmalı Hitit Anıtı: üstü örtülü sanki, hasırlara mı ne sarılı. Güzelim Hitit Güneşi bir barış çelengi gibi sarmış havayı, kucaklayacak pırıl pırıl parlayan bakır kanatları ile, hele bir açılsa, o senatör olacak, vali olacak köstekler hele bir bıraksalar kendi toprağı üstünde nur saçsın Anadolu uygarlığı! Sinirlerim iyice gerilmiş, Tarih Kurumunun kapısından elimde bavulumla içeri girerken, sendeleyip düşüyorum. Fena vurdum dizimi, kanıyor.

İçerisi ne güzel serin, yumuşak koltuklar konferans salonunda, sıra sıra insanlar dinliyor İoanna Kuçuradi'nin «Özgürlükler» üstüne konuşmasını. En eski çağlardan bugüne gelmiş insan özgürlükleri, akmış gelmiş de yerleşmiş bizim Anayasamıza. Aydınlık tam bir uyum içinde akmış yasalarımıza. İnsanlık onurunu oluşturmuşlar. Konuşmacı sözünü bitirince, tartışma başlıyor. Evet bu özgürlükler yasalarda var, ama ya uygulama, ya gerçekler? Özgürlük kâğıtta kalırsa özgürlük mü? Bilim adamının işi olguyu saptamak, dile getirmektir, eleştiri, kınama, özlem karışmaz sözüne. Ama bilimsel açıklık öyledir ki gerçekte olanı da olmayanı da gösterir bize. Sonu çıkarmak bize düşer.

Arkasından Macit Gökberk konuşuyor gelenekçilik ve değişme üstüne. Gelenek başka, gelenekçilik başka. Gelenek saygın, yapıcı ve kutsaldır, değişimi önlemez, besler tersine, ama ya sımsıkı, tutucu gelenekçilik, oluşumu, gelişimi engelleyen ve güzelim insan geleneklerini olumsuz yasaklara, korkulu tanrılara dönüştüren... Ara verilip çaylar içiliyor, ak saçlı dost bilginler birbirini bulmaktan, dışarının gergin ortamından uzak, bilime yeni açılan öğrencileri ile hoşbeş etmekten kıvançlı. Koşuyorum Suat Sinanoğlu'na, iki yanağından öpeceğim, seçimlere iki hafta kala nasıl başarmış böyle bir toplantıyı düzenlemeyi, klasik düşünce, hümanist, akılcı görüşler çevresinde bunca aydını bir araya getirip bu düzeyde bir tartışmaya katmayı! Çünkü tartışma canlı ve ateşli, her konuşmadan sonra isteyen söz alıyor, sorular, eleştiriler, ayrı görüşler seriyor ortaya. Aykırı fikirler de beliriyor, kı-

namalar sert ve keskin, ne var ki düşünce ortamı aşılmıyor hiç bir yerde, ha patlak verdi verecek derken, bilimin ak kanatları süpürüyor çirkinlikleri. Şaşılası bir örnek Fehmi Yavuz'un konuşması. Koca bir insan, düşüncenin sapsağlam direklerine dayanmış ülkemizde din eğitimi sorununu inceliyor. Ve öyle şeyler söylüyor, söylemek yürekliliğini gösteriyor ki, arkadan bir tabanca patlayacak korkusuyla bakınıyorsunuz sağa sola. Din konusunda medreselerden bu yana eğitim kisvesi altında sömürünün ve çıkarcılığın ne denli dev adımlarla yürüyüp nice yıkımlara yol açtığını elde kanıtlar, belgelerle canlandırıyor. Sayıyor. 50.000 izinsiz Kuran kursu ve buralarda öğrencilere içirtilen andlar, Atatürk ilkelerini yıkmak, şeriat düzenini kurmak için tam bir sayfa boyunda bir yemin metni. Ağğınız açık kalıyor, yakınmak, dövünmek değil, her dinleyen bir suçlu gibi kendini polise teslim etmek isteğini duyuyor. Bu ülkede ne suçlar işlemiş tüm aydınlar! Cumhuriyet, Atatürkçülük, devrim ve eğitim ne onulmaz karanlıklara gömülmüş de seyirci kalmışız ya da birkaç yazı ile geçiştirmişiz! Bomba gibi patlayan bu bildiriden sonra dinsel kurumların olacak birkaç temsilcisi söz alıp hakarete varan kınamalar yağdırıyorlar konuşmacının başına. Başkan durduracak gibi oluyor. Bırakmıyor Fehmi Yavuz, alışıkım diye bir şeyler mırıldanıp her eleştiriye karşılık, her soruya yanıt veriyor belgelere dayanarak. Yüzü kızarmıyor bile, hatları kımıldamıyor. Yalın gerçeğin yengisi, yalan dolanın sindirilmesi böyle olur. Felsefeyi koca gövdesinde öbek öbek taşıyan Nusret Hızır o çocuk sevimliliği ile Kavram

Kargaşası konusunu ele almakta, enine boyuna incelemekte. Kavram kurma yetisi yalnız insana özgü, ama kavramların çatışması da, karşıtlaşması da insanca. Aslında kargaşa yok, çünkü kavram da görece, kavrama yükletilen anlam da göreceli olarak değişebilir. Yeter ki insan düşünsün ve kavrama varsın. İyimser bir felsefe görüşü Hızır'ın dile getirdiği görüş. Yahya Zabunoğlu Çağdaş Demokrasi anlayışı üstünde duruyor. Aydınlatıcı bir konuşma, demokrasi diye dört elle sarıldığımız bir ülkü nice sakıncalar getiriyor kendisiyle birlikte, bir kıl payı ile oligarşiye ya da totaliter rejimlere geçildiğini gözlegörüyoruz anlatısı boyunca. Ve kendi durumumuzu görüyoruz hayıflanarak ya da kuşkulanarak. Ama tehlikeleri görmek de ne iyi sakınmasını bilmek, savunmasını tasarlayıp uygulama çabasına girmek için. Simpozyumun son oturumunda Türkiye'de klasik dillerin yüksek ve orta öğretimde eğitimi söz konusu ediliyor, yıllar boyu bu öğretimin uygulanması için gösterilen çabalar ve hep olumsuz sonuçlar. Bu öğretimden neler beklenebileceği ve bir gün nasıl gerçekleşebileceği. Bu konuda çok yönlü tartışmalar...

Ertesi günü Hacettepe Üniversitesinin Beytepe denilen Ankara'dan epey uzakta, bir düzlükte kurulan Kampus. Öğretim üyeleri ve öğrenciler oralara nasıl gidip geliyorlar, zor iş. Ama Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi burası da bir gün yemyeşil bir alan, üstü vızır vızır işleyen bir karınca yuvası olacak. Gerici güçler ergeç burada da yenilgiye uğrayıp gençlerin kanına girmekten vazgeçecekler. Oluşmayı kim durdurabilmiş ki bunca yüzyıl boyunca? Gezdim gezdim

de her yerde, tüm Ankara'da bir bekleyiş havası sezdim bu kez gidişimde. Nasıl diyeyim, sabırsızca bir bekleyiş değil, birkaç gün sonrası bir bozuk düzenden seçimlerle hemen kurtulma umudu da değil. Sapasağlam bir bilinç bekleyişi. Ankara sokaklarında bizim İstanbul'da görülen o tüyler ürpertici çirkinlik imgeleri, o üst üste boyanmış ne idüğü belirsiz slogan yazılışları da yok, ya da pek az var. Dalokay, deli ya da akıllı, çizmiş, kurmuş meydanları da, caddeleri de, trafiği de anıtı da hazırlamış, düzenlemiş. Ankara'lı sağlam basıyor bastığı yere, heyüla gibi duvarla bakıp da sendelemiyor. Anarşik ortamda yaşamıyor, hava mı kirli, toplum yönetimini eşkiya mı bastı, ne olduysa biliyor, tüm acı gerçeklerin bilincine varmış, çaresini düşünüyor kendi kendine elbette, ama renk vermiyor, belli etmiyor düşüncesini, eğilimini. Düzenli, bilinçli bir kararlılık içinde gördüm başkenti. Sevindim, böyle bir bekleyişin sonu kötü olamaz dedim kendi kendime.

(Cumhuriyet, 1977)

BEN BU GENÇLERİ SEVİYORUM

Coşkun ve coşkulu bir insan diye tanınırım. Olsun. Coşku bir duygudur gerçi, ama bu duygunun en özlüsü bize akıl yolundan gelir. Bakıyorum bu günlerde yazarlarımızın, aydınlarımızın hemen hepsi coşmuşlar. Hele gazeteler dopdolu, yazılarını okumak, fotoğraflarına bakmak-

la doyamıyorsunuz. Bir hükümetimiz var, hep gençlerden oluşmuş. Güzel gençler, yüzleri temiz, giyimleri düzgün, tutumları saygılı, söyledikleri içten ve anlamlı. Gazetelerden fotolarını keseyim, saklayayım diyorum, ama nereye koyacağım, dosyalar dolup taşacak, hem geçici değil ki bunlar, kalıcı.

Birbirine benziyor bu gençler, birinin küçük çocuğu çıkıyor, baba sen şuna benziyorsun diyor; benziyor muyum, benzemiyor muyum diye düşünüyor genç bakan. Benziyor gerçekten. Aile fotoğrafları görüyorsunuz, boy boy okuyan çocuklar, çağdaş giyimli eşler, anneler, ölçülü konuşuyorlar, hepsi işinde gücünde, görevinin başında, hele evlerinin içi derli toplu ve sade, en önemlisi de, duvarlar boş değil, kitaplar görülüyor, kitap ve resim aydınlatıyor bu çevreleri. Besbelli ki bir uğraşı, bir ülküsü var bu genç kuşağın. Politikaya bir görev yapmak, bir amaç gerçekleştirmek için atılmışlar. Çoğu bir makam koltuğuna usturupluca oturmasını bile bilmiyor, fır dönüyorlar misafirlerini kahveler, çikolatalarla ağırlayalım diye. Makam arabalarına karşı bir alerjileri var sanki. Kiminin midesi bulanır, başı dönermiş, kimi bu petrol sıkıntısında arabasının ne kadar benzin yakacağını hesaplıyor. Habire yazıyor bunları gazeteler, doğru yanlış, ne çıkar, ateş olmayan yerden duman çıkmaz diye inanmıştır bu millet. Ticaret bakanına bir köylüsü bir teneke bal getirmiş, getirmez olsaydı, genç bakan tıkır tıkır ödüyor belâlı armağanın parasını, borç alarak üstelik de. Bir başkası hiç havyar görmemiş, sabuna benzetmiş. Olacak şey değil, ama gene de kıs kıs gü-

lüyoruz, öyle sevimli, öyle cana yakın buluyoruz ki bu adamları! Hele servet bildirileri, evlere şenlik. Doğru dürüst evleri, katları yok, ya bankadaki hesapları milletçe para biriktirme gücümüze pek parlak birer örnek değil. Ne var ki para biriktirmeye daha vakit bulamamış bu gençler. Okumalarını yeni bitirmişler. Bir çoğu köyden, kasabadan gelme Anadolu çocukları. Kimi okulsuz köyünden saatlerce yürürmüş ilkokula, kimi ortaokul ya da liseyi dışardan, binbir zorlukla ve bir yandan geçimini sağlamak için çalışarak bitirmiş. Kimi üniversiteye, liseyi bitirdikten çok sonra, aradan yıllar geçtiği halde, girmiş ve diplomasını yeni almış. Bir adalet bakanı düşünün ki, daha bir yıl önce hukuk fakültesi sıralarında oturuyor, kitaplardan ve hocalarından edindiği bilgiler taptaze, canlı canlı kafasında. Bu genç yönetmen kadrosunun başlıca niteliği ve özelliği bilgi alanında hazıra konmuş olmaması, onu özlemesi, bilgiye erişmek için birçok güçlükleri yenmiş olması ve dışardan aldığı bilgileri kendi yaşantılarıyla yoğurmuş olmasıdır. Asıl değerli, yararlı bilgi de buna derler.

Bu kadronun kaynağına bakacak olursak, doğusu batısı, kuzeyi güneyi ile Anadolu'dur diyebiliriz. Şehir çocukları az aralarında, köy çocukları çoğunlukta. Millî Eğitim Bakanlığı bir Köy Enstitülü'ye verilmiş, ama bakan Köy Enstitüsünü ve başka eğitim kurumlarını bitirmekle kalmamış, eğitim biliminin her aşamasından geçerek bir Amerikan Üniversitesinde de tamamlamış uzmanlığını.

Ağır basan öğrenim nedir bu kadroda diye

araştıracak olursak, teknik öğretim olduğunu görürüz. Çağımız teknik çağıdır, teknoloji çağı. Dünyamızın ileri, gelişmiş denilen ülkelerinde asıl yönetimi teknokratlar tutmaktadır ellerinde. Bilimle teknik çok karmaşık bir bütün olmuştur bugün. Teknik nerde biter, bilim nerde başlar; saptayamayız. Bir zamanlar bilim amaç, teknik araç diye düşünülürdü. Bugün bu sınırı çizmek güç oldu. Uzayda 84 gün yaşayan adam bilim adamı mı, teknik adam mı, makine-insan mı, kahraman-insan mı? Ne demeli?

Tekniğe değer vermeyen çağlar vardı. Teknik sözcüğünün kaynak aldığı eski Yunan uygarlığı bunlardan biridir. Yunanca **«tekhne»** el işi, el sanatı, meslek anlamına gelir; elle meydana getirilen her sanat yapıtı ise, ne kadar güzel olursa olsun, düşünce ürününden aşağı sayılırdı. Asıl değer, kafa gücü ve düşünce ürünü olan yapıtları veren adama biçilirdi. Yapan, yaratan anlamına gelen **«Poietes»**ten Batı dillerinde **«poet»** yani şair sözcüğü üredi. Ama **«sophia»** yani bilgeliği seven anlamına gelen **«philosophos»**, filozof şairden de, sanatçıdan da üstün tutulurdu. Nitekim Platon **«Devlet»**inde yalnız bu tür adamları devlet yöneticiliğine lâyık görür, ötekileri yöneticinin buyruğunda birer araç, birer işçi sayar. Platon'un beyin aristokrasisine bu kadar önem vermesi, toplum sınıfları arasında böyle kesin ve aşılmaz bir ayırım yapması tarih gerçekleri ile bağdaşmaz, bu yüzden **Devlet**'i bir ütopya olmaktan ileri gidememiştir.

Bugün dünyanın neresinde olursa olsun, devlet yönetimi ekonomi üstüne kurulmuştur. Eko-

nomi biliminden habersiz, ekonomik ve sosyal bilgilerden yoksun bir politikacı düşünülemez. Devlet yöneticisi en başta ekonomik bir görüşü ve düşünüşü olan kişidir, politikasını da çeşitli ekonomik ve sosyal bilim dallarında uzman olmuş bir teknisyen kadrosunun yardımı ile yürütür. Batılı bazı devletler teknokrat denilen ekiplerle ekonomi düzenini öyle bir dengeye koymuşlardır ki, politikanın çalkantılarına, dalgalanmalarına aldırmazlar bile, hükümetler gelse de, gitse de, düşse kaksa da, yürütürler toplum işlerini. Teknokratlar başta gelir bu düzenlerde; yazarlar, düşünürler, şairler hor görülmez, ama yöneticiliğin dışında kalırlar bir bakıma. Onlar toplumun bir ağacı, bir çiçeği gibi, insanlığın uygarlığı ve mutluluğu uğruna çalışan kişilerdir.

İleri tekniğin donattığı sanayileşmiş ülkelerde insanın ve toplumun ne gibi dertlerle karşı karşıya kaldığına bu son yıllar örnek üstüne örnek yığmıştır. Tüketim toplumunun rahatsızlığı çağdaş düşünürleri en çok uğraştıran bir konudur. Bu rahatsızlık ruh ve beden alanında kendini göstermekte, insanı bunalımdan bunalıma ve türlü yabancılaşmalara sürüklemektedir. İnsanlığımız aya gitme yolunu bulmuş ama doğadan koptukça kopmaktadır. Havası, suyu, toprağı kendisine zehir olmakta, mekanik araçlardan faydalanabildiği ölçüde, doğanın insan doğrudan doğruya sağladığı olanak ve nimetlerden pay alması güçleşmektedir. Çağımızın bu dertlerine çağdaş toplumlar gene teknik yoldan çare aramakla kalmayıp, tekniğin ters tepen bir silah olduğu bilincine de varmışlardır, bu yüzden tek-

nik ve teknolojiyi gem altında tutmaya uğraşmaktadırlar. Hangi toplum öğretisine dayanırsa dayansın, çağdaş devletlerin hepsi insanı baş taca ederek, onun mutluluğuna çalışmayı, ona insan onuruna yakışır bir yaşam sağlamayı görev edinmişlerdir. Bunu amaçlayan ilkeleri de **sosyal adalet** adı altında toplayarak, insan hakları bildirileriyle dile getirmekte, pekiştirmekte ve yaymaktadırlar. Sosyal adaleti ülkü diye benimsemeyen, benimsemek zorunda kalmayan hiç bir ülke yoktur uygar dünyamızda. Her toplum ya da topluluk devlet biçimine girdi mi uluslararası örgütlere üye olarak katılmak ve uluslararası çoğunlukça onaylanan ilkeleri benimseyip gereğince uygulamayı yükümlenmektedir. Uluslararası örgütlerin denetimini de göze almaktadır böylelikle. Bu denetime karşı çıkan, çağdışı uygulamalarla kendi başlarına buyruk davranmaya kalkışan devletlerin ulaşım ve haberleşme olanaklarının tek bir insanlık topluluğuna indirgediği dünyamızda ne kadar kınandıkları ve sonunda da yaya ve çaresiz kaldıklarına da örneklerle doludur son yıllarımız.

Uluslararası ilişkilerde de, uluslariçi ilişkilerde de DİALOG denilen bir alış veriş yöntemi yerleşmiştir insanlar arasında. Yirminci yüzyıl insanlığına en yakışır bir yöntem diye benimsediği bu barışçı, bu akılcı yolun kaynağı besbelli ki Sokrates ve onun her alana yayılan, her konuyu inceleyip tartışan, her tür insana uyguladığı sorulu cevaplı ikili konuşmalarını koca yapıtlarda ölümsüzleştiren Platon'da aramalı. Daha üç yıl önce Uluslararası Çalışma Örgütünün genel müdürü Wilfred Jenks «**Freedom by Dialogue**»

(Dialog Yoluyla Özgürlük) başlığı altında Uluslararası Çalışma Konferansına sunduğu raporla çağdaş toplumun her katında olduğu kadar, uluslararası ilişkilerde de ancak karşılıklı konuşma ve anlaşma yoluyla hem barışa, hem de gerçek özgürlüğe varılabileceğine parmak basmaktaydı. Özgürlüğün ayaklanmalarla, direnmelerle elde edilebileceğinin sanıldığı dönemler çok geride kalmıştır. Şiddete dayanan her eylemin insana özgürlük getirmek şöyle dursun, çeşitli karşı tepkilerle özgürlüğü insanın elinden almaya yaradığını gene son yılların örnekleri açığa vurmaktadır.

Her ulus, her zümre, her toplum ya da meslek sınıfı, her parti, her kuşak arasında dialog çağımızın araya araya en yararlı, en çıkarlı bulup ortaya koyduğu şaşmaz bir prensiptir. Uygar dünya bu yoldan dev adımlarla yürümektedir. Fikir çatışmasının ancak bu yoldan olumlu bir sonuca vardırıldığı artık aklı başında herkesçe anlaşılmıştır.

Dönelim konumuza: Genç kuşak temsilcilerinden oluşan hükümetimiz yukarda ele aldığımız ilkeler üstüne kuruludur: Dialog, teknik ilerleme ve sosyal adalet.

İki parti arasında dialog ilk ve yüzeyde bir bakışla zıt gibi görünen anlayış ve görüşleri kapsamaktadır. Ama asıl sentez, zıt fikirleri içeren sentez değil midir? Platon pirimiz de dialoglarında gerçekte var olan bu karşıt görüşleri dile getirmek istememiş midir? Bizim koalisyonun ilginç, dinamik, merak uyandırıcı ve bayağı çekici yanı da budur. Aydınlar ilk kez olarak derine

giden, gerçekleri gizlemeyen bir tartışmayı açabilmektedirler; herkese fikirlerini açık açık söylemekle olumlu ve yapıcı bir katkıda bulunmak fırsatı verilmiştir bugün. Ve şimdiden şu da belirmiştir ki, dialektiği kendi bünyesinde taşıyan bir yönetmen kadrosunda her birey bütünle tam bir uyum ve denge halindedir. Bakanların ilk çalışmalarına bakınca, hangisinin hangi partiden olduğu unutulmuş, tek bir ülkü ve yönün belirlenmiş olduğu görülür.

Kadroda teknik elemanların çokluğu göze çarpmıştı ilk gününden. Teknisyenlerin yanı sıra hukukçular da ağır basmaktadır. Burada da çağımızın en önemli bir sorunu: tekniğin katı, insanın manevi değer ve özlemlerini yozlaştırıcı yanını sosyal adalet ülküsü ile dengeye getirmek, insancıllaştırmak, bir kardeşlik ve sevgi yönetimi kurmak eğimi belirmektedir.

Benim özellikle üstünde durmak istediğim bir nokta da şudur: Hümanizma denilen insancılık akımı ve tutumu bence seçilen bir ustaya hizmet yoluyla en iyi gerçekleştirilebilir. İnsancı düşünür kendini değil, örnek seçtiği bir ya da birkaç kişiyi söylemek, dile getirmekle düşüncesini en başarılı biçimde yaymak ve aşılamak yolunu bulur. Ancak bu yöntemle, bu alçak gönüllü davranışla bencillikten, bireycilikten, çıkarcılıktan kurtulabilir. Ustaya hizmet eğilimi bu genç kadroda ilk gününden belirmiştir. Önce milletvekili, sonra bakan olmuş bu genç adamların politika dışında işleri güçleri vardı. Bunları bırakıp millet işlerine, devlet işlerine yönelmeleri bir büyüğün çizdiği yoldan millete hizmet etmek iste-

ğiyle olmuştur. Çırak ustasını aşabilir, aşması doğal ve gereklidir. Nitekim gene bu son deneylerin ışığında gördüğümüz şu iki, genç adam yılmayan, yorulmayan çabaları ile ustalarının tek başlarına varamadıkları anlaşma, uzlaşma düzenine varmışlar ve yenilmez gibi görünen güçlükleri, engelleri aşmak, liderlerine de aştırmak yolunu bulmuşlardır. Böylesi bir olay Türkiye'de ilk kez görülmektedir. Çağımızın en değerli, en geçerli politik davranışını kişilerinde simgeleyen bu yönetim kadrosuna güvenim yukarda sıraladığım düşüncelerden doğmuştur.

(Yeni Ufuklar, 1974)

HALK AYDINI

Halkevi, Halk Bankası, Halk Partisi... bunlar sık sık duyduğumuz terimler. Ama halk aydını? Bülent Ecevit —başbakanlığından önce mi sonra mıydı?— kullanıverdi bu deyimi, iyi hatırlıyorsam, bundan böyle aydın, halk aydını olmalıdır, ancak bu tür aydın ulusumuza yararlı olabilir gibi bir düşünce attı ortaya. Ne yalan söyleyeyim, yadırgadım bu deyimi. Halk aydını da neymiş, aydın var, bunun halkçası, köylücesi, kentlicesi olur mu? Aydın aydındır, aydınlar arasında bir nitelik ayırımı düşünülebilirse, olsa olsa gerçeği, sahtesi, tam aydını, yarı aydını söz konusu olabilir. İyi ama bununla kalmadı, daha doğrusu bir genç arkadaşım halk aydını terimi üstün-

de durmamı önerdi. Gençler nenin açıklığa kavuşup nenin kavuşmadığını bizden iyi bilirler, sezerler. Aldım Bülent Ecevit'in kitaplarını ve utanarak söyleyeyim ki, aydınlara bugün umut ve güven veren, ama aydınlardan çok daha önce halkın tuttuğu ve başbakanlığa kadar getirdiği Bülent Ecevit adlı yazarın kitaplarını ben okumamışım, yazılarını gereğince değerlendirmemişim. Eh, bu ne demek? Ben gerçek bir aydın değil mişim demek, hele halk aydını hiç değildeğilmişim demek, hele halk aydını hiç değilkalım Bülent Ecevit aydın ve özellikle halk aydını konusunda neler düşünmüş, neler yazmış?

İlk basımı 1970'de, ikinci basımı 1973 temmuzunda yapılan **«Atatürk ve Devrimcilik»** başlıklı kitabında Ecevit önce aydınların, özellikle solcu aydınların halktan kopukluğuna değiniyor. Yıllar geçti, iyi oldu, bu kitabın ilk yazıldığı dönemlerde «halkla rağmen halk için» diye bir slogan uçurulmaktaydı ülkemizdi. Halk kendisine yararlı olanı bilmez, cahildir, tutucudur, gericidir, yanılır, halkın yararına olanı başkası —gökten inme bir esinle her halde— halka zorla benimsetmeli, halk sonradan, alınan tedbirin, kurulan düzenin kendi yararına ve çıkarına olduğunu anlayacaktır, anlamasa da önemi yok, bilen bilir, bilmeyen ne bilir ki. Halk adına bilme yetkisinin kime nerden geldiği üstünde pek durulmaz, yabancı düşünce kaynaklarından esinlenerek bu böyledir, hep böyle olmuş ve olmaktadır denir ve geçilirdi. Bu görüşün bize nelere mal olduğunu hiç açmayayım. Gelelim Ecevit'in yazdıklarına. Şöyle diyor (s. 119-122):

«Bizim, Türk toplumunda aydınların gelenek-

sel olarak halktan kopuk, halka yabancı olduklarını belirtmek üzere söylediklerimiz; bu yabancılıktan kurtulanlar son yıllarda gitgide çoğalmakla beraber kendilerini ileri devrimci sanan bazı aydınları, hâlâ, halka, Osmanlı çağının İstanbul efendileri kadar yabancı kaldıklarını hatırlatmamız, bu aydınları kızdırıyor. Bu yüzden bizi aydın düşmanlığı ile kınayanlar çıkıyor içlerinden... En doğrusu, böylelerine Atatürk'ün dilinden cevap vermek. Atatürk 20 mart 1923'de Konya'da gençlerle yaptığı konuşmada şöyle diyordu «İslâm âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam, diğeri ekalliyeti teşkil eden münevveran (aydınlar). Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyeti azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu sınıf arasında zıddiyeti tamme, muhalefeti tamme vardır. Münevveran, kitlei asliyeyi kendi hedefine sevketmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıfı münevvere tabi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıfı münevver telkinle, irşatla kitlei ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmağa kalkar... Halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürükleme muvaffak olamadığımızı görüyoruz; Neden? —Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyeti ve herefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıfı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur? O münevverlerin telkinleri

milletimizin umku ruhundan alınmış mefkûreler midir?— Şüphesiz hayır. Münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibariyle şu hatamız vardır ki, tetkikat ve tetebbüatımızda zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyet ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz... Bir millet için saadet olan bir şey diğer bir millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mes'ut ettiği halde, diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.»

Atatürk'ün tam elli yıl önce söylediği bu sözleri hangimiz kulağımıza küpe edindik? 50 yıl önce Atatürk'ün şaşılacak bir isabetle teşhis ettiği «münevveran» hastalığından kaçımız büsbütün arındık? Bu elli yıl boyunca ve asıl son dönemde halk ile aydın arasında ne dereceye kadar bir yakınlaşma oldu? Bunun yanıtını Sabahattin Eyuboğlu'nun yazdıklarına bakarak vermeğe çalışalım. Eyuboğlu «Mavi ve Kara»da bu konuya defalarca değinmektedir:

«Biz aydınlar, kendimize halkçı dediğimiz zaman bile, hatta belki en çok o zaman, halkı kendimizden ayrı bir dünyada yaşayan dumanlı bir kalabalık sayarız. Halk bizim inanmadığımıza inanabilir. Bizim bayağı dediğimize güzel, güzel dediğimize saçma diyebilir; biz ağzımızın

tadını biliriz, o bilmez. Oysa radyodan bile bazen halkın bugünedek duymadığı bayalıkları yayan, gazete ve dergilerde düşünülmedik saçmalıklara düşen, kitap kapaklarına, köşe başlarına, ev içlerine umulmadık zevksizlikleri döşeyen bizleriz. Halk Karagözü yapmış, biz o cıvık operetleri; halk Yemen türküsünü söylemiş, biz o yapışkan, o ağlamış şarkıları; halk alçak gönüllü ustalar yetiştirmiş, biz burnu kaf dağında üstatlar; halk Türkçe gibi bir dil yapmış, biz geçenki gibi bir kongre; halkın atasözleri var, bizim binbir tuhaf vecizemiz... Halka inmeği bırakıp kendimizi aşmağa bakalım.» (Halk Kavramı, 1949).

«Gelin dostlar bir olalım, diyordu Atatürk; hep birden Türkiye halkı olalım; bu yurdu bütün geçmişi geleceğiyle, değişik, karışık, karmaşık bütün insanlarıyla benimseyelim; hor görülmüş çoğunluğumuzun adı, Türk adı hepimizin adı olsun; ayrılık gayrılık, gâvurluk müslümanlık, sünnilik şiilik kalksın ortadan. Dilimiz çoğunluğumuzun dili olsun, tarihimiz topraklarımızdan çıkan en eski uygarlık kalıntılarıyla başlasın, coğrafyamızın sınırları Yeni Türkiye'nin sınırları olsun; yurdumuzda ve dünyada savaşa karşı barıştan yana olalım... Yeni Türkiye'nin halkı, mikroplardan kurtulduğu gün, dünya demokrasisine yeni değerler katabilecek bir halktır... Milliyetçilik halkçılık demektir bizim için... Doğrusunu isterseniz, halkı hor gören bir insanın, ne kadar akıllı ve bilgin olursa olsun, halka yararlı olabileceğine inanmıyorum ben... Filozofun da, şair ve sanatçıların da en iyisi, sahicisi halkı hor

görmez, görmemiştir, üstelik ders almasını bilmiştir ondan.» (Halk, 1965).

«Halktan uzaklaşma tabiattan uzaklaşma gibidir: Her ikisi de belki insanı yükseltir, sivriltir, inceltir, ama kökünden ayırdığı gibi kurutur da... Dil gibi sanat da halktan ayrı düşünülemez. Sanat halkı, halk sanatı çağırır ve besler. Üst tarafı züppeliktir.» (Halk Kavramı Üstüne, 1964).

«Kimine göre halk ve insanlık ayrı kavramlardır: İnsanseverlik başka, halkseverlik başkadır; halk aydınların altında, insanlık üstündedir. Halk mı bize çıkmalı, biz mi halka inmeliyiz gibi çıkmazlar bu görüşten doğsa gerek. Oysaki kimse kimsenin üstünde, altında değil, herkes aynı bütünün içinde.» (Sokakta, 1958).

Alıntılarını verdiğimiz yazıların tarihlerine bakacak olursak, Atatürk'ün 1923 yılında kınadığı ve değişmesini istediği tutum son zamanlaradek süregelmiştir. Halk aydın kopukluğu ortadan kalkmak şöyle dursun, 1971 olaylarında en korkunç biçimde hortlamıştır. Aydın bugün de halktan ayrı düşünür, davranır, halkı tanımaz, hor görmezse bile uğraşına katılmaz, onunla bütünleşerek tek bir ereğe doğru çalışmaya önem vermez. Bugün bile halk edebiyatı ayrı, şehir edebiyatı ve sanatları ayrı yoldan gider. Halkın sanat ürünlerini folklor diye —adı bile kuzey ülkelerinden gelme— soğuk ve daha çok müzelik bir bilim dalı içinde derler toplarız ve kendimizden uzak tutarız. En büyük eleştirmenimiz şiirine halk motifleri ve halk türküsü biçimi veriyor diye bir

şairimize çıkıştığını bilirim. Belki haklıydı, ama bunlar aydın ile halk arasındaki ayrılığın, yabancılığın bugüne bugün ortadan kalkmadığını kanıtlar. Bugüne bugün Türk aydınının halk aydını olamadığını.

Bugün yazıyı yazdığım zaman, sayın Ecevit'in Abdi İpekçi ile konuşması daha yayınlanmamıştı. O konuşmanın sanat ve sanatçıya ayrılmış bölümünü okurken, içime bal damladı, bir yandan da benim yazım aktüalitesini yitirdi diye düşündüm. Çünkü sayın Ecevit değme düşünürlerin varamadıkları bir görüş açıklığı ile seçkinler sanatı ile halk sanatı arasında öyle uzlaştırıcı bir tutumu dile getirmekte, ikisine de öyle yüksek ve insancı bir düzeyde hakkını vermektedir ki, gelecek benim çıkardığım olumsuz sonucu yalanlayacağa ve hep özlediğimiz gerçek aydının yetişmesine, ya da ortaya çıkmasına olanak vereceğe benzer. Nitekim bu sütunlarda yayınlanan Melih Cevdet Anday'ın «Seçkinler ve Halk» adlı yazısı şu sözlerle bitmektedir: «Aydın ile halk arasındaki yüksek duvar yıkılınca, sanat yapıtının gerçekte küçük bir zümre için değil, bütün insanlar için olduğu ortaya çıkacaktır.» Sayın Ecevit'in sözleri iki bakımdan uyarıcı ve sevindiricidir: biri aydınlar arasında öze değgin bir dialog kurulmasına yol açmış, ikincisi düşüncenin Türkiye'de böyle hızlı bir gelişimini sağlayabilmiş olmasından. Benim yazım da geçerliliğini bitirmiş olduğunu kanıtlamak üzere çıkıversin.

(Cumhuriyet, 1974)

Yukarıdaki başlıkla bir yazı yazmıştım, üç daktilo sayfası; bitirmiş, temize çekmek üzereydim ki, içime bir kuşku düştü. Niçin böyle öfkeli, ok ok, şimşek şimşek bir yazı olmuştu bu? Nedenini araştırdım, buldum da sanıyorum: Son yıllarda hümanizma üstüne yazılanlara karşı bir sinir birikmiş olacak içimde, beğenmiyordum lehte ve aleyhte söylenenleri, ne var ki «aman geç!» diyordum. Konuyu umursamadığımdan değil, ancak bu kavram kargaşasında en iyisi polemiğe girmemek, hümanist dedikleri dünya görüşünden benim ne anladığımı kendi yaşantımla, insan ve toplum sorunları karşısında kendi tutumum, davranışımla belli etmektir diyordum. Ne yalan söyleyeyim, tartışmayla ilgili yazıların hepsini şöyle dikkatle, üstünde durup düşünerek okumamıştım bile. Taslağını yazdığım yazıyı Konur Ertop'un Nesin Vakfı Yıllığı için benimle yaptığı konuşma üzerine kaleme almıştım. Ama şimdi bu Yıllık'ta sözü geçen tartışmayı baştan sona okudum. Vardığım sonuç şu: Benim bu konuda düşüncemi oluşturup dile getirmem gerekir, aydın ve yazar namusu gerektirir mi, sığmaz mı, kestiremem şimdiden, iyice düşünmeli, herkese hakkını vermeli, duyguya kapılmamalı, hele onur savunuculuğuna hiç girişmemeli, yani «efendiler, ben bir hümanistim, hümanizma konusundaki eleştirileriniz bana saldırıdır, öyleyse onları toptan kınıyor, yadsıyorum» demek insan namusuna sığmaz bu kez. O halde, yazıyı yırtıp atayım, ilerde daha derli toplu bir düşünceyi oluşturana dek mi bırakayım? Öylesi de benim kişisel inan-

cıma ters düşer: Hiç bir konuda son sözün söylenebileceğine inanmıyorum, yüksekten konuşmayı da hiç mi hiç sevmiyorum. Peki ne yapmalı? Şöyle bir çözüm için izin istiyorum okurlarımdan: Şimdilik bu oklu, şimşekli yazıyı vereyim de, ilerde konu üstüne daha bir özenle eğilmek yükümlülüğünü alayım üstüme. Olacak şey değil belki, ama başka çare bulamadım, yazdım yazıyı da hiç değiştirmeden veriyorum:

«İki insan gerçekten dost olabildiği yerde uygarlık vardır» demiş Sabahattin Eyuboğlu. Ustam bir sözü daha ağzından düşürmezdi: «Bizde, derdi, üç adam bir araya gelemez!» Üç adam bir araya geldikti de, gizli örgüt kurduk gerekçesiyle atmıştı bizi içeri 12 Mart hükümeti. Bu üçleşmenin yalnız kültüre hizmet amacı güttüğünü anlatana dek anamız ağlamıştı, hoş benim anam daha önce öldüğünden, bir kez olsun kurtulmuştu ağlamaktan. Aman doğrudur Eyuboğlu'nun bu sözü! Karıştırıyorum 1976 yıllarını da görüyorum ki biz aydınlar, yazarlar bir düşünce, bir görüş çevresinde bir araya gelmek şöyle dursun, incir çekirdeği doldurmaz çekişmelerle yıpratıyoruz birbirimizi. Tartışma denmez bile bu hırlaşmalara. Çünkü tartışma belli bir sorun üstünde çeşitli görüşlerin çatışmasıdır benim bildiğim; ayrı ayrı düşünüşlerin bir araya gelip belirginlik kazanmasından da sorunun bin bir yönü aydınlanır. Eleştiri de düşün düzeyindeki tanımı gereğince, bir konuyu açımlamaya yarar, bir gerçeği belirlemeye, bu arada da onu akı karası ile betimleyip soyutluktan somutluğa erdirmeğe. Yoksa eleştirmek, yerin dibine batırmak değildir, olamaz. Hoş, yerin dibine batırdık diyelim, ne yarar beklenir

bundan? Bugüne bugün eleştiri niteliğine hak kazanacak bir yapıt, ya da hiç olmazsa bir yazı çıkaramadık bunca kalem oynatmalardan, tomar tomar ak üstüne kara sözcük çizimlerinden. Neden, niçin? İzin verirseniz, bu işin kaynağına gitmek istiyorum, aklımın erdiğince.

Bir umacı sözcük dolaşıyor ortalıkta: Hümanist kavramı. Konur Ertop, benimle bir konuşma sırasında «Size hümanist diyorlar, ne yanıt verirsiniz buna, çünkü biliyorsunuz, tartışmalı bir sıfattır bu?» gibilerinden bir soru sordu, nazikçe, bir az mahcup gülümsedi de bu arada.

Bekledi ki: «Evet, ben bir hümanistim!» diye böbürleneyim, ya da «Haşa, ben hümanist filân değilim, yok öyle bir iddiam» diye pusayım. Çünkü kimi dergiler hümanistin tanımında taş direkler gibi birbirine zıt kavramlar dikiyorlar ortaya, hümanist isen x'sin, değilsen z'sin, ya da tam karsıtı hümanist isen z'sin, değilsen x'sin. Bu arada Allah bilir hangi öğretinin doğru ya da yanlış yorumundan birer değer ölçüsü biçiyorlar x'e ve z'ye. Ürktüm, korktum bayağı: hümanistim desem mi iyi olur, değilim mi desem iyi olur diye aldı beni bir düşünce. Bak sen aydını korkutan, gerçek kimliğini açıklama çabasında köstekleyen bir tutuma!

Nerden geliyor bu çelişik tanımlara varan görüş? Hümanist deyince ne anlıyor insan, ne anlaması gerekiyor? Doğrusunu isterseniz, ben bu tanımı yapmağa yetkili görmüyorum kendimi. Erasmus'u biraz karıştırdım, Rabalais'yi de Montaigne'i de eh okudum sayılır, eski Yunan ile şöyle böyle bir alış verişim var, ama bu çağlar geç-

miş, hümanist'e Türkçe bir karşılık (insancı mı, insancıl mı demeli, karar veremiyoruz) bulamadığımız gibi, eski çağlara koşut biçiminde gereğini de duymuyoruz demek bu kavramların. Olabilir, ama öyleyse neden bu kavga, savaşan olmayınca savaş biter benim bildiğim. Oysa bitmiyor işte bizde.

Hümanist değiliz de ondan. Ama ne demektir hümanist olmak? Hiç sağcı ya da solcuların anladığı gibi değildir bu kavram. Anlamamalarına da şaşılır, çünkü hümanizmanın özü daha Batı'da ana karnına düşmeden birkaç yüzyıl önce bizim halk geleneğimizde vardı ve hiç kopuksuz kesintisiz süregelmiştir günümüze dek, bugün de canlı bir saygınlık içinde yaşamaktadır aramızda. Televizyonda bir program vardı son haftalar: âşıklar, halk ozanları üstüne. Orada gördük, çıkıntılar bir çayır üstünde toplanmış on onbeş kadar ozan, mikrofonu ellerine alarak döktürdüler olur olmaz konularda doğmaca dizeleri. Ben şaştım kaldım doğrusu doğal yeteneğine bu ozanların. Şair mi doğmuştur bu ulus diye sordum kendi kendime. Ama sorunun yanıtı gözlerindeydi, saygılı tutumlarındaydı bu halk çocuklarının: her biri pirine sığınıyordu, herbiri ustasına dayanıyor, onun sevgisi ile söylüyordu söyleyeceğini. Koca Yunus dememiş mi: «Taptuk'un tapusunda / Kul olduk kapusunda» diye? Sonra da yıllar yılı odun kesmemiş, odun taşımamış mı tekkesine, tek kaygusu topluluğuna getireceği odunların dümdüz oluşu. Bu görenek Anadolu'da Pir Sultan Abdal'larla filiz vermiştir. Şah yoluna baş koyduğu içindir ki Pir Sultan hem koca bir devlete meydan okuyabilmiş, hem de «kara

topraktan üstün olup» «Şu halkın diline destan olmuştur». Mistik bağlamlar bunlar diyeceksiniz, hiç de değil, bugün de bir Nazım Hikmet olmadan bir Ruhi Su düşünülebilir mi? İnsan aydın ve sanatçı olarak bir kişiyi kendine örnek etmek zorundadır, eğer bir yol tutmuş, o yolun yolcusu olmak istiyorsa. Kişi kendi kendine yetişmez, kitap okumakla da yetişmez, hele soyut öğretileri papağan gibi yinelemekle hiç bir bilince varamadığı gibi, hiç bir eylemi de başarılı bir sonuca erdiremez. Bir kişide o düşüncenin de, eylemin de örneğini görecek ve bilinçli sevgi yolunda kendisinden vere vere bulacaktır kendini. Yoksa kendine baka baka bir Dorian Grey olmaktan öteye gidemez.

Hümanizma bir duygu işi değildir, hele bir bilgi işi hiç değildir. —Bu sözü söyledim sanki bir kez— Ama Batı'da uyanış döneminin aydınları ve sanatçıları Antik örnekleri özümseyerek gelişmişler, insan olmuşlar. İnsan olmanın başka yolu yok mu? İlle de eski Yunana bak kim diyor sana? Ama bir düşünceyi simgeleyen bir kişiye uyarak bir geleneği sürdürmeğe bak. O kişiyi aşmayacak mısın, elbette insan insanı aşar, çağlar akar tıpkı ırmaklar gibi, insanlık da tümüyle gelişir. Ne var ki bir taş üstüne bir taş koyarak yükselir yapılar. Altındaki taşı yıktın, yapı mı yapabileceksin? Ben, sen diyeceksin de vuruşmanın hırgüründe kendi taşını da yitireceksin. Bunlar onca basit düşüncelerdir de, gene unutuyor gibiyiz onları.

İnsancı geleneklerimizi folklor diyerek müzelik etmenin de yararını görmüyorum ben. Folklor denmez yirminci yüzyılın son çeyreğinde bugüne

bugün halkımızın yaşayan düşün değerlerine. Hele felsefemiz yok diye yakınıp dururken yüzyıllardan bu yana tek canlı kalmış hümanizmamızı da görmezlikten gelirsek.

(Cumhuriyet, 1976)

TİYATRO İLE DİL

Ustam Sabahattin Eyuboğlu benim şimdi yazmak istediğim yazıya «Tiyatro üstüne aykırı düşünceler» derdi herhalde, ben diyemiyorum, çünkü söyleyeceklerim belki aykırı düşer, ama onun çapında düşünce olmaz kuşkusuz. Tiyatro son zamanlarda epey tartışılan bir konu oldu. Dünya tiyatrolar günü mü ne kutlandı, yuvarlak masa konuşmaları, forumlar yapıldı. Aslında, ekonomik bir sorun çıkmaktadır ortaya. Ekonomiden pek anlamam, ama son yılların tiyatro enflasyonunun buna varacağını görmek için pek kâhin olmaya gerek yoktu sanırım. Tuhaftır ama enflâsyon kuaförlerde de görüldü, kalfalığa yükselen her berber çırağı Şişli Nişantaş yöresinde kendine göre bir kadın berberi dükkânı açıverdi. Ben buna sinirlendim hep, bir ahlâk konusu yaptım, gerçek çapta bir sanat topluluğu yapmak varken, kendi çıkarını öne sürerek ayrılmak, bireysi yollara sapmak hiç hoşuma gitmez. Kuaförler bundan zarar gördü mü, görmedi mi bilmem, araştırmadım, ama tiyatro topluluklarının zarar gördüğü, bugün yaşayamaz hale geldikleri apaçık bir

gerçek. Bunun nedenlerini araştırmaya koyulmuşlar şimdi de. Nedenlerini bulup ortaya koymaya çalışırken, görüş açısını açıyorlar alabildiğine. Tiyatronun dünyanın öbür ülkelerinde de parlak bir dönem yaşamadığı besbelli. Epey yıldır sürüp gider bu durum. Bir zamanlar tiyatro alanında başı tutan Paris bile sanki sönük gidiyor; bundan altı yedi yıl önce son Paris'e gittiğimde beni çekecek bir tiyatro bulmamış, bulamayınca da oh, param cebimde kalır, bu pahalı eğlenceden kurtulurum diye hem sevinmiş, hem de üzülmüştüm diye anımsıyorum. Tiyatroda gerileme ya da duraksamanın nedenleri hangileridir? Her yerde ve her şeyde sosyo-ekonomik etkenler aramaya alışmış kafalar —ki bu çeşit nedenlerin dışında neden arayanlara romantik derler çoklukla bugün— bunun nedenini önce sinemada, sonra da televizyonda bulmakta karar kıldılar. Sinema gelişir, bunca geniş topluluklara çok daha yaygın ve ucuz görüntü olanakları sağlarken, tiyatroya kim gider dendi, iyi, öyle olsun, bir bildikleri vardır diye düşündük. Gelgelelim iş onunla da bitmedi, şimdi TV ve TV diye tutturmuşlar, kim gidermiş tiyatroya, kendi evinde, rahat rahat, terlikli ayaklarını uzatıp tiyatro ve sinemaların bütün verilerinden faydalanmak varken? İlk darbeyi tiyatroya sinema indirmiş, son darbeyi de TV, artık can çekişmesi olağan ve doğal. Bırakalım ölsün, ölmesine de pek o kadar fazla üzülmeyeceğiz gibime gelir ne var ki, şu sosyo-ekonomik canavarın kuyruğu bize de değiniyor. Ufalmışız bir kere, binbir küçük topluluk getirmişiz meydana, geçimimiz oradan, aç mı kalacağız şimdi? Olumsuz yönümüzü radyo, televizyon, trafik

ve insanların tembelliğine, sanattan anlamazlığına çevirelim, olumlu yönümüzü de devlet babaya ve ödenek, ödenek, yardım, yardım diye bağıralım avazımız çıktığı kadar. Hele sanattan yana bir hükümet geldi mi iş başına, onun başını şişirmekten hiç geri kalmayalım. Sanatsever olduğuna göre, ödesin bakalım bunun cezasını, yok buna yanaşmazsa, heykel konusunda olduğu gibi, burada da hani sanatı tutuyordu, hepsi palavra, bozulsun koalisyon, batsın memleket, yeter ki, sanatçı denilen —ya da kendine o adı yakıştıran— kişi ve kişiler bir hak, erdem ve anlayış yontusu gibi dikilsinler karşımıza. Sanatçı hep haklıdır demek, yöneticilerle hep savaştadır, çünkü onlar bilgisizdir, tutucudur, gericidir, anlamazlar sanattan. En ufak sözleri didik didik edilir, bir harf ve ses paçavrası haline getirilir: aman efendim, belediye başkanı ne demiş, bakan ne demiş, müdür ne demiş... Sanata hakaret, saygısızlık, cehalet... Neye varacak bu tutumları? Batacak, ama ne batacak?.. Orasını lütfen bir düşünsek artık. Düşünmeye de gerek yok ya, sosyo-ekonomik koşullar ve sonuçları ortada: tiyatro ufala ufala kırıntı haline geldi bunları bir araya getirip de bir somun ekmek yoğurmak belki olanaklı, belki olanaksız. Ne var ki, bu işlemi yine dışarıdan bekler görünüyor tiyatro erbabı. İşte orada da, hep olduğu gibi yanlış bir yol tutuyor. Hiç bir ödenekle, dışarıdan gelme hiç bir yardımla tiyatromuzun canlanacağına inanmıyorum ben. Hastalığı teşhis edilmeyen bir hastanın gelişigüzel iğne ile, serumla ayağa kalkıp iyileştiğini gören var

mı? Hastalığın üstüne eğilmek gerek, önce hastalığın nedenlerini bulmak, sonra da bünyenin niçin hastalandığını araştırma yönünden hastanın sağlam iken ne gibi özellikler taşıdığını ayrıntılarıyle saptamak daha doğru olmaz mı? Anlamam ama öyle geliyor bana, sağduyu gereği.

Tiyatro niçin hasta ve tiyatro nedir ki, bugünün koşulları ile ters düşüp de hastalanıyor? Bunu araştırmada hiç kuşku yok ki en yetkili kişiler yine tiyatro adamlarıdır, ama bu konuların üzerine açık ya da kapalı tartışmalarda değinildiğini göremedim ben. Televizyonda bir röporter tutmuş sokakta onu bunu, çoluk çocuğu, ev kadınlarını, küçük işçi ve esnafı, işine gücüne koşan kişileri yakalamış, burunlarına bir mikrofon dayamış, haydi söyle bakalım diyor, niçin gitmiyorsun tiyatroya? Sokaktaki adam ya, o bilecek en iyiyi, o söyleyecek gerçeği. İnsaf yahu! Elâlemi rahatsız etmeye ne hakkımız var? Hoş, ayak üstü söyledikleri de ilginç, aşıladığımız yanlış görüşlerin yansıması basbayağı. Tiyatro öğretici imiş. Nefretliktir bu «öğretici» sözü. Niçin ve neden öğretici oluyor tiyatro? Öğretmen kesilmiş bütün sanatçılar, halkı almış karşısına, dersini bilirse, iyi not, bilmezse, kırık not... Böyle bir tutumla zor kullanarak tiyatroya seyirci çekemeyeceğimiz apaçık. Aşılanan, aşılanmak istenen görüş çarpık çünkü. Özeleştiriyi halktan beklemektense, kendi kendimize yöneltsek daha iyi olmaz mı? Şu açık oturumlarda bir tiyatro adamı çıkıp da, kabahat bizde, biz tiyatroyu, tiyatronun iyisini veremiyoruz da ondan halk bize rağbet etmiyor diyen oldu mu? Ben duymadım. Biz halka ne veriyoruz ki, bize gelsin istiyoruz? Ne öğretmeye kalkıyoruz

ki, dersini bellemesini istiyoruz ondan? Yalnızca bu bir derstir, öğrenmen gerek deyip geçiyoruz gibime gelir. O da dersten, okul ve öğrenimden bıkmış olacak ki, kaçıyor tabana kuvvet. Tiyatro öğreticidir diye bir sav, saçmanın saçması bir savdır gibime gelir. Ama tiyatro nedir, biraz sonra örneklerle belki yaklaşımını buluruz, şu anda eleştiriyi tiyatrolarımızın kendilerine uygulayalım ve diyelim ki, tutum ve davranışınız çarpıktır, siz önce kendi kendinizi eğitmeye bakın da, sonra çıkın halkın karşısına öğretici olarak, hoş aklınız varsa hiç kalkmayın öğretici olmaya, çünkü öğreticilikle hiç bir sonuç alınmaz, tiyatro kanımca canlılık alanıdır, canlı olduğu oranda öğretici olabilir, öğretici değil de etkileyici. Bir oyunu canlı canlı, ama gerçek bir canlılık, çok insana üstünde düşünecek, yaşar gördüğü için kendi yaşamına benzetecek bir konu, bir dram halinde vermeli —dram ve komedi ayırımı da yanlış yansıtılmaktadır bizim toplumumuzda, biri ağlatıcı, öteki güldürücü diye geçer, oysa drama bir olayın seyircilerden ayrı bir sahnede oluşması demektir, o olgu ağlatıcı da, güldürücü de olabilir; komedyaya gelince, bilindiği gibi, eski Yunan dünyasının «komos» alaylarından gelir, hep birlikte sokaklarda oluşan bir çeşit karnaval alayıdır, canlı bir sataşma, lâf atmadır, komedya da ordan doğmuştur.

İşi epey karıştırdım, tiyatrocuların yıldırımlarını üstüme çekeceğim besbelli, ama tiyatronun bir söz sanatı olduğunu hatırlatmak istiyorum yine de. Sen söze hiç önem verme, şu anda düşmanı olduğun, kınadığın ya da beğendiğin bir tutum ve davranışı, güncel bir politika olgusunu bun-

ca olanakların, sanatın ve ifade gücünle ortaya koy, emperyalizme karşı çıkmayı söz gelişi tek amacın say ve tiyatro yapıyorum diye yutturmacaya giriş. Olur mu böyle şey, tutunur mu o tiyatro? Tiyatro bir söz sanatıdır, ama sahnede okunan güzel söz de değildir, şiir değildir örneğin. Sahnede söylenen söz, sözün ölümsüzlüğünü taşıyacak, insanı dile getirecek, insana seslenecek, öylesine oturmuş olacak ki, bugün de yarın da insan o sözden pay almasını bilecek ve isteyecek. Bir örnek size, tiyatronun güncel olayların dışında kalması gerektiğine, Atina'da tiyatronun en parlak bir döneminde tragedya yazarlarından biri, —adı lâzım değil— kalkmış Atinalıların güncel yaşamındaki bir olayı sahneye koymuş, gerçi o olay Atinalıların Milet'te uğradıkları bir yenilgiydi, hoşlarına bu bakımdan mı gitmedi, sanmam, olayın olay olarak, güncelliğinden arındırılmadan gösterildiği için kızdı Atina halkı ve oyunu yuhalayıp sahneden kaldırdığı gibi, yazarını da para cezasına çarptırdı. Başka güncel bir konuyu Aiskhylos «Persler» tragedyasında işledi, ama kalıcı bir dile, insanın insan olarak geçici olmayan yönlerini ortaya koyarak işledi ve günümüze dek yaşama olanağını buldu. Tiyatro insanın her çağ ve dönemde insan olarak başlıca niteliklerini açığa vurmanın ve bu niteliklerin doğal ve toplumsal gerçeklerle çatışmasını yansıtmanın yoludur, dram buradan doğar, ama bu dram insanı ağlatır da, güldürür de. Örneğin, Gogol'un geçen gün televizyonda oynanan «Palto» oyunu hem ağlatıcı, hem güldürücü değil miydi? Tiyatro kavramını çarpıtıp, halka öğreticidir, gitmelisin demeye ne hakkımız var. Öğretici olan

bir şey varsa, seyircinin duyduğu sözlerle, canlı canlı karşısında gördüğü oyunda kendini bulup düşünmesine yol açılmasında aramalı. Tiyatro budur sanırım, bunu yapmayıp da, sahneyi başka bir amaca kullananlar tiyatrodan fayda göremez, güncel çıkarları için bir süre fayda görse de, sürekli olmaz bu. Tiyatronun klâsik bir yönü vardır oldum olasıya, insanı ölmez nitelikleriyle canlı canlı bize göstermesinden gelir bu özelliği. Fransız klâsik tiyatrosu, eski Yunan dramasına uyarak birimler kuralını uygulamaktaydı: zaman birimi, yer birimi ve eylem birimi. Bu kısıtlamalar içinde bulurdu yolunu. Bugün tiyatroya özgü, onun asıl niteliğini çiğneyerek bizi bir yerden bir yere, zaman içinde geniş alanlara sürükleyen, bir iki saat içinde birçok olayı canlandırmayı amaçlayan bir oyuna tiyatro denir mi? Öylesini görüp de şaşırmaktansa, elbette ki, seyirci televizyonu seyretmeyi sinemaya gidip dünyaları görmeyi yeğler.

Olay değil de dil, dedik. Söz sanatıdır tiyatro, bunu epey söyleyen oldu, ama bu gerçek unutuluyor çokluk, hele bizim ülkede. Geçenlerde Yunan Tiyatrosu geldi bize, Ankara ve İstanbul'da temsiller verdi. Rumca bilmem, ama Oidipus'un Rumca çevirisi söze, Sophokles'in söz sanatına pek sadık kalmadı izlenimiyle ayrıldım tiyatrodan. Dekoru, oyunu güzeldi, ama şiir diliyle çevrilmişe benzemiyordu, sonuçta da Oidipus'un kişiliği bize bir İsa'nın dramını verir gibi oldu, koro ilkçağ korosu olmaktan çıkıp, yakarmalarında Hıristiyanî bir tavır takındı ki, beni rahatsız etti doğrusu. Sanırım ki, Türkçe çevirisiyle bizim Devlet Tiyatrosu'nun sahneye koyduğu Kral Oi-

dipus tarih ve insan gerçeklerine daha uygun düşer. Burada dil tutmadı, dram anlayışı tutmadı gibime gelir.

Başka bir örnek, Güngör Dilmen'in «Bağdat Hatun»udur. Tiyatroda dil araştırması ve uygulaması olarak büyük bir başarı, bir ileri adım saydım ben bu oyunu. Geçmişin bir dramı içinden arı bir dil anlayışını apak yontulmuş bir heykel gibi dikiyor bu oyun karşımıza. Bu yönü üstünde eleştiriler pek durmadı, oysa bu oyunun asıl özelliği ve deneyinin asıl değeri buradadır bence. Şaman kadınının tüten büyüleri arasından bir dil olgusu yükseldi çıktı, bu dil hem şiir, hem tiyatro dilinin tâ kendisi olabildi. Ama bir eksik var mıydı bu oyunda, vardı belki, tiyatronun insanın yüreğine işleyen ve herkese bu benim dramımdır dedirten bir yönü vardır, toplumsal yönü derler buna, işte o sıcaklık, o etkenlik yoktu belki Bağdat Hatun'da, ama bal gibi tiyatroydu, kendi çapında, yani büyük çapta.

Uzun ettin, kimini de kızdırdım herhalde, dışarıdan bir insan olarak tiyatro üstünde aykırı sözler ederek, ama tiyatro adamlarının hoş görüsüne sığınarak bu konular üstüne yeterince eğilip de sonra açık oturumlara çıkmalarını dilerim. Tiyatroya saygın, sevgim çok büyüktür, tiyatrocularımızın şikâyet kutusuna dilekçe atar gibi yakışıksız bir davranışa düşmelerine katlanamam.

(Yeni Ufuklar, 1974)

«BENDEN SELÂM SÖYLE ANADOLUYA» (*)

Anadolu Kurtuluş Savaşını Troya Savaşına benzetirim öteden beri. Benzerlik şurada: Her iki savaşta da topraklarının bunca verimliliğine göz diken yabancıların saldırısına uğramış Anadolu, ikisinde de halkı ayaklanmış, var gücüyle direnmiş dayanmış ve sonunda da bitkin düşmüş ama kazanmış zaferi, yani kovmuş saldırganları, bir çeşit özgürlüğe kavuşmuş ve daha da derinine kök salmış üstünde doğup yaşadığı toprakların. Buraya kadar benzerlik var, ama bir yerde önemli bir ayrılık çarpıyor göze: Troya Savaşında Anadolu halkı tek bir ulus olarak çıkıyor karşımıza. İlkçağın başlangıç dönemlerinde bunun ne demek olduğunu düşünün bir kez: Yunanistandan gelme kral ve beylerin çıkar birliği tam ve kesindir, çok varlıklı Troya kalesini yıkmaktır tek amaçları, gene de Akhalar ordusunda beliren ayrılmalar, bölünmeler ve kavgalar savaşı on yıl sürdürür, İlyada destanı da bu bitimsiz çekişmelerin öyküsüdür aslında. Saldırganlar birbirlerini yiyedursun, su geçmez Troyalılarla Anadolunun her köşesinden gelme savaş ortakları arasında. Tâ uzaklardan, Phrygia'lardan, Lykia'lardan, Karia'lardan geldikleri halde Troya'yı asıl savunanlar onlardır, onlar akıtır kanlarını topraklarının binlerce mil ötesinde dikilse de koruyucu diye benimsedikleri bu kale uğruna. Bu Phrygia'lılar, Karia'lılar, Lykia'lılar kimlerdir? Saldırgan Akha ulu-

(*) Dido Soteriyou, Benden selâm söyle Anadolu'ya, Türkçesi Attilâ Tokatlı, Sander Yayınları, İstanbul 1970.

sundan ayrı mıdırlar ve birbirlerinden ayrı uluslar mıdırlar? Bilimin bu konuda sağladığı aydınlık yetersizdir bugüne bugün, ama şu kadarını biliyoruz ki, ayrı ya da birleşik, kaynakları aynı ya da başka olsun Anadolu boyları, budunlarıdır bunlar, üstelik de tarih öncesi denilecek çağlarda yaşadıkları halde, bir çeşit toprak ve yurt bilincine varmışlardır; oysa böyle bir bilincin en ufak bir izi bile bulunamaz son zamanlara dek Yunanistandan gelme ve Yunanistanda yaşayan boylarda.. Anadolu'ya yöneltilen bu ilkçağ savaşında Anadolu'nun yerlileri arasında böyle bir birlik beraberlik varken, niçin çağımızın bağımsızlık savaşında Türk, Rum, Ermeni diye bölündükçe bölünmüş bu toprakların halkı, niçin korkunç bir kardeşlik kiniyle boğuşaraktan lekelemişler bu besleyici toprakları, işte buna yıllardır akıl erdiremem ben ve yıllardır Ege kıyılarında dolaştıkça hep sorarım kendi kendime ne olmuş bu mavi Anadolu'nun yerlileri, niçin kendi kendilerine kıymışlar da uygar kentlerini, güzelim evlerini, verimli bağ ve bahçelerini boş bırakıp göçmüşler yaban ellere? Burada sorulacak bir soru olduğunu görmemek için kör olmalı, büyük bir dram oynandığını sezmemek için duygusuz olmalı: Ege, asıl yerlisi olan halkı yitirmiştir besbelli, bu yüzden kıyılarının da denizlerinin de gelişmesinde bir duraklama olmuş, bu sarsıntıdan yeni toparlamaktadır kendini. Yok, öyle değil deyip de şovanizme kapılmayalım biz Türkler, yakışmaz bize. Ayvalıktan Bodruma, Fethiyeden Kalkan ve Kaş'a (kıyılarına adalara) bir bakın, nice nice uygarlık kalıntıları boş ve harap, kimi köyler kasabalar var ki çalılara dikenlere bırakıl-

mış, denize basamak basamak inen konutların ocakları yeni sönmüş, bacaların dumanı daha tütecek gibidir. Ve karşıda, Oniki Adalarda pırıl pırıl ışıklar yanar geceleri, büyük evler, konaklar, oteller görünür, vapurlar yelkenliler gider gelir, denizcilik, balıkçılık, süngercilik ve turizm de besbelli ki çok daha gelişmiştir oralarda, nitekim bizim denizcilerin ağzından düşmez Yunan adalarının dedikodusu, herkes bilir ki süngerin de, balığın da, her türlü malın da kaçakçılığı oradadır ve her gören de anlatır ballandıra ballandıra Rodosun, İstanköyün, giderek küçük Meis adasının bile üstünlüklerini, zenginliklerini. Kaç kez dinledim bugünkü Ege yerlilerinin ağzından ki Rumlar gideli herşey değişmiş buralarda, Rumlar usta denizci, usta balıkçıymış, üstelik de adalarla alış verişi sürdürdüklerinden üstün koşullar içinde çalışır yaşarlarmış, oysa kendileri çıkaramıyorlarmış ekmeklerini ne denizden, ne de bu kıyılardan. Örnek mi istersiniz, alın Kekova köyünü. Binlerce yıl öncesinden kalma kayalara oyulmuş ve kocaman anıtlar gibi dikilen mezarları bayırlardan aşağı denize kadar inen, kalesi bir tiyatro ile taçlanan, her evinin yapısı mimarların gözünü kamaştıran bu köy bizim oraya gittiğimiz ağustos ayında bomboştu. Neden, çünkü halkı yaylaya çıkar, neden çıkar, çünkü geçimini deniz kıyılarının koşullarına uyduramamıştır ve karşı kıyılar adalarla ilişiği kesildiğinden yürekle acısı yoksuldur. Ege'nin binlerce yıllık tarihini miras alan Egeli orada yaşamamaktadır artık.

Onun ana yurdunu bırakıp göçmesinin nedenini bize Dido Sotiriyou'nun «Benden selâm söyle Anadolu'ya» adlı kitabı bırazcık açıklamakta-

dır. Dido Soteriyou Yunanistanlı bir kadın yazardır, romanı ise Efes yöresinde Kırkıca Rum köyünün bir köylüsü ağzından yazılmıştır. Romanın kahramanı Manoli Aksiyotis «Anadolu Rum köylüsünün sembolüdür, diyor romancı. 1914 1918 arası Amele Taburu'nda bulunmuş, Anadolu'yu Rum istilâsiyle birlikte Elen üniformasını sırtlamış, esaret görmüş ve nihayet Yunanistan'da mülteciliğin zehirli ekmeğine ortak olmuştur. İltica ettikten sonra kırk yıl boyunca dokerlik, sendikacılık yapmış; İkinci Dünya Savaşını izleyen Yunan Milli Direnme Hareketi'ne katılmıştır.»

«Emekli olunca da, altmış yılı aşkın yaşantısını kaleme almıştır Manoli. Büyük bir sabırla ve cefa çekerek: Çünkü, doğru dürüst okuma yazma bilmemektedir.

Bu romanın dokusunu ben işte bu denli tanıklardan süzüp çıkarttım. Bir daha geri gelmemek üzere çökmüş bir âlemi gözlerinizin önünde canlandırmak amacıyle yaptım bu işi. Yaşlılar unutmasın; ve gençler, bütün olup biteni çırılçıplak bir şekilde görsün, öğrensin diye...»

Hemcinsim yazara önce bir selâm çakmak isterim: kadına özgü bir yüreklilikle bugünedek kimsenin işlemeyi göze alamadığı bir konuya ışık tutuyor ve ne dürüst, ne namusluca, ne insanca yapıyor bu işi! Benim yukarıdaki bunca yıllık sorularıma somut, nesnel, kandırıcı cevaplar veriyor. Bu kitabı her Rumun olduğu kadar her Türkün de okumasını salık veririm. Attilâ Tokatlı'nın onu çevirmek için kullandığı dil de ayrıca övülmeğe değer. Gelin bir göz atalım bu faydalı kitaba.

«Cennet Hayatı» adlı birinci bölümünde Manoli Aksiyotis köyündeki yaşamı şöyle anlatır:

«Şu yeryüzünde cennet diye bir şey varsa, bizim Kırkıca o cennetin bir parçası olsa gerekti. Ormanlarla kaplı dağlık bir bölgede kuruluydu köy. Önümüzde denize kadar göz alabildiğine uzayan Efes ovası... Ve baştan başa yemiş bahçeleriyle, incirliklerle, zeytinliklerle, tütün, pamuk, mısır ve susam tarlalarıyla dolu olan ova bizim köye aitti.

Hani köylüyü iliğine kadar sömüren büyük toprak ağaları vardır ya, bizim orada yerleri yoktu onların. Ve o çağda, tarlaları zorbalığa getirip ipotek altına almak da kolay bir iş değildi. Kendi arazisinin efendisiydi her köylü. İki katlı bir evi vardı köyde herkesin. Ayrıca ceviz, badem, elma, armut, kiraz ağaçlarıyle ve sebze bahçeleriyle çevrili yazlık bir evi vardı. Ve hiç kimse bahçesini çiçeklerle donatmayı ihmal etmezdi. Ve dört bir yandan fışkıran akarsuların ne kış, ne yaz kesilmezdi türküsü... Buğdayla arpa yetiştiği vakit, tarlalarımız altın yaldızlı bir denizden farksız olurdu. Bizimkiler gibi verimli, dalları ürün bolluğundan yerleri yalayan, özsuyu dolu, yusyuvarlak, simsiyah, pırıl pırıl zeytinli ağaca başka hiç bir yerde rastlayamazdınız. Yavaş ama sağlam bir gelir kaynağıydı zeytinyağı. Ama incir köylünün kemerini altınla dolduran incir! Sadece Aydın ilinde değil, bütün Şark'ta, Avrupa ve Amerika'da bile ün salmıştı incirlerimiz. Derisi var mı yok mu anlayamazdınız, öylesi inceydi; Anadolu'nun o cânım güneşiyle ballanmıştılar.

Tanrının bizleri garkettiği bir başka nimet de, dalgalandığı vakit okyanusu andıran göllerdi. Hacısuluk istasyonunda duran trenden her Allahın günü bir alay yolcuyla tüccar, seyyar satıcıların hemen oracıkta mangallar üzerinde kızarttıkları göl balıklarına büyük bir iştahla saldırırlardı... Balık deyip de geçmeyelim, herbiri iki üç okka tartan balıklar! Çayırlarımıza bir ebedi bahar havası kazandırıyordu bu bolluk. Hayvanlar nasıl da besiliydi!. Otlağın ortasına yayılıp da dinlenmeğe koyuldukları vakit, «var mı bana yan bakan» diye çalım satan beyleri andırırlardı.»

Babası, Manoli'yi bu cennet hayatından ayırır ve bir iş tutup para kazanması için önce bir çiftlik kâhyasının yanına, sonra da İzmir'e gönderir. Kitabın bu bölümünde canlandırılan Rumlar ahlâksız, namussuz, yoksulu sömüren, zenginе uşaklık eden, türlü dalaverelerle keselerini doldurmaya bakan kişilerdir. Hepsinin işi gücü, kurnazca çevirdikleri dolaplarla saf ve dürüst Türk köylüsünü soymaktır. Yazarın şaşılacak bir gerçeklikle betimlediği o zamanın İzmir'i baştan aşağı Rumların, Yahudilerin ve Levantenlerin elindedir ve hepsi de bu yollardan büyük yetkiler ve varlıklar elde etmektedirler. Manoli Aksiyotis bu yolları kınar, onun çoban Şevket'le olan dostluğu Ege yerlileri köylüleri arasında bir Rum - Türk ya da Hıristiyan - Müslüman ayrılığının anlamsızlığını belirtir. Ne var ki olaylar böyle bir ayırımı aklından bile geçirmeyen Rum gencine onun varlığını zorla kabul ettirecektir. Osmanlı idaresinin 1915 sularında askere aldığı ve Orta

Anadolu'da angarya yapınağa gönderdiği Hıristiyan delikanlılardan meydana gelen Amele Taburunda kendini bulunca Manoli Aksiyotis'te şafak atacaktır. Angarya, pislik, açlık, tifüs, insana yakışmaz dehşet verici yaşama ve çalışma şartları ile pençeleşmek bundan böyle Manoli'nin değişmez alın yazısıdır. Asker kaçakçılığı, bozgun, salgın yıprattıkça yıpratır Anadolu'yu. Cennetten cehenneme döner bu cânım yurt ve Osmanlı İmparatorluğunun bir yamalı bohça gibi yırtık pırtık dağılması, halkının da kanayan et parçaları gibi kurtlara köpeklere savrulması kitabın son iki bölümünün konusudur. Manoli Aksiyotis mensup olduğu Rum topluluğunun etkisi altında Yunan ordusuna girdiği ve sözüm ona «Hürriyet» ile «Büyük Yunanistan» kuruntularına kapılarak ana yurduna düşmanca saldırdığı halde, sağ duyuyu hiç bir zaman büsbütün yitirmemektedir; yaptığı işin kötü bir iş olduğu bilinci içini kemirmekte ve çektiği çileyi bir kat daha arttırmaktadır. Kör Mehmet adlı bir Türk çetecisinin Yunan askerlerinin eline geçen damadını sorguya çekip işkence etmek Manoli Aksiyotis'e düşer, Manoli adamın ağzından bir tek lâf bile alamadan onu öldüresiye döver, ama can verdiği anda da dehşete kapılır, birden gözleri açılır ve herşeyi anlar: «Ne biçim bir kuvvetti bu kuvvet ki, her vuruşumuzu kendi kendimize indirdiğimiz bir darbe haline getiriyordu?» diye sorar kendi kendine. Ege Rumlarının kendi kendilerine vurdukları darbeler birbirini kovalar, bozgun, İzmir yangını, halkın denize dökülmesi de tüyler ürpertici sefalet ve felâket manzaraları halinde canlandırılır. Manoli Aksiyotis yırtık pırtık insan kümele-

riyle birlikte göçer gider Anadolu'dan, ama son sözleri de şunlardır:

«Şevket! Tanımadın mı yoksa beni? Ben, senin dostun... ben, senin arkadaşın! Yıllarca birlikte gülüp, beraber ağladık... Ne yapıyor Şevket? Ah Şevket! Şevket! Vahşi birer hayvan kesildik! Karşılıklı hançerledik, paramparça ettik yüreğimizi! Durup dururken!...

Ve sen... Kör Mehmet'in damadı! Hele sen! Neye öyle tiksinerek bakıyorsun yüzüme? Öldürdüm evet seni, ne olmuş! Ve işte ağlıyorum... Sen de öldürdün! Kardeşler, dostlar, hemşehriler... Koskoca bir kuşak, durup dururken katletti kendi kendini!...

Bütün bu çekilen acı bir kötü rüya olsaydı ah!.. Ve yan yana... omuz omuza verip yürüseydik tarlalara doğru yeniden!.. sakakuşlarının türküsüyle şenlenen ormanlara doğru yürüyebilseydik! Ve herbirimizin sevdiceği kendi kolunda, yan yana eğlenmek üzere... şenlik meydanlarının yolunu tutabilseydik!..

Anayurduma selâm söyle benden Kör Mehmet'in damadı! Benden selâm söyle Anadolu'ya... Toprağını kanla suladık diye bize garezlenmesin... Ve kardeşi kardeşe kırdıran cellâtların Allah bin belâsını versin!»

(Yeni Ufuklar, 1970)

KİŞİLER VE ÖNSÖZLER

ATAM, SENİ NİÇİN SEVİYORUM?

Şu ellibeş yaşımda sana bir ilkokul öğrencisi gibi seslenebiliyorum. İnsan, tanrıya seslenir. Sen ne bir insan - tanrısın, ne de tanrılaşmış bir insan. İkisinden de benim tiksindiğim kadar tiksinirdin. Öyleyse, nasıl oluyor da seslenebiliyorum sana, kendi ölmüş babama seslenemediğim gibi? Yunus şairimiz «bende bir ben var benden içeri» diyor. Kendi bilincime varmak için bu içimdeki ben'i tanımlamaya çalışacağım.

Bundan birkaç bin yıl önce, Anadolu toprağı iki düşünür yetiştirmişti, biri Urla'dan, öbürü Efes'ten çıkmıştı. Birinin adı o zamanın diliyle Anaxagoras, ötekinin adı Herakleitos'tu. İkisi de bu evrenin sırlarını çözmeye uğraşıyorlardı. İkisi de bir ilkeyi öneriyordu evrenin kurulduşunda. Anaxagoras her çeşit düzen, çekirdeğinde «NOUS»u taşır diyor, Harakleitos ise bu ilkeye başka bir deyimle «LOGOS» diyerek, onu sürekli devinek halinde görüyordu. Maddeci düşünürlerdi ikisi de, Anaxagoras çok ince bir madde olarak düşündüğü NOUS'u tüm evrende yapıcı ve düzenleyici bir güç olarak tasarlıyor, Harakleitos da en çok değişip devinen maddenin ateş olduğunu ileri sürerek, her türlü değişimin özünde ate-

şi görüyordu. Anaxagoras Urla'dan Atina'ya gitmiş, bu kültür merkezinde otuz yıl boyunca öğretisini yaymış, bir de yönetici insan yetiştirmişti NOUS ilkesini kendi varlığında canlandıran. Bu insan, adını bütün bir çağa veren Perikles'ti. Bakın Nietzsche nasıl tanımlıyor bu adamı: «Halka seslenmek için kürsüye çıktığında, NOUS'un insan biçimine girmiş imgesi gibi görünüyordu: yapıcı, çözümleyici, uyarıcı ve düzenleyici, aydın ve yaratıcı insan gücünün ta kendisiydi.» Perikles'i çekemeyen tutucular Anaxagoras'ı da dinsizlikle suçlayarak, ölüme sürüklemek istediler. Anaxagoras o sözde kültür merkezinden kaçtı ve gene Anadolu toprağında Lapseki'ye sığındı, orada öldü. Neydi Atina'da bağnazlığın çekemediği: NOUS yani AKIL'dı. Kokuşmaya yüz tutmuş eski düzenin yerine halkı yapıcı, çözümleyici, düzenleyici aydınlık ve yaratıcılık yolunda yeni ve daha mutlu bir geleceğe doğru iten insan zekâsıydı. Atina'nın Sokrates'i de öldüren dinsel tutuculuğu unutuldu gitti, Perikles ise kültür ve sanat başarılarıyla ileriye yönelmiş demokrasinin kurucusu olarak kaldı.

Batı düşüncesi Anaxagoras'tan NOUS ilkesini aldı benimsedi ve sürdürmektedir. Ya Herakleitos'tan ne aldı? Devrimci ve ilerici filozofilerin hepsi, öğretilerinin özünde kaynağında görürler onun devinekçi değişim ilkesini. Herakleitos «her şey akar, her şey değişir, evrende değişmeyen hiç bir şey yoktur» demekle çağımıza en can alıcı iki ilkesini esinledi: DEVRİM ile EYLEM'i. Ne var ki, bu ilkelere içtenlikle ve gerçekten bağlı pek az devrimci görebiliyorum ben çağımızda. Çoğu, eylemlerini devrimle yürütüp temellendir-

dikten sonra, unutuveriyorlar Herakleitos'un ana düşüncesini .Devrim sonucu kurdukları düzeni katı ve değişmez öğretilerle yöneterek ihanet ediyorlar Efes'li düşünüre. Anaxagoras'la Herakleitos'a ihanet etmeyen tek eylem adamı Atatürk'tür bence çağdaş dünyamızda.

Atatürk'ün belli bir öğretisi yoktur. O, düşünceyi eylemden ayırmayan, düşünceyi eylemle gerçekleştirmek, eylemi de düşüncenin kaynağından getirmek sürecini uygulamış, böylece varlığın akış ilkesine günü ve geleceği için uymuş bir devrimcidir. Değişim gerçeğine göre her durumda, her ortamda uygulanacak eylem başkadır, insan akıl ve devrim ilkelerini gözden kaçırmamak şartıyle uygulayacağı eylemi kendi bulabilir.

Nitekim Atatürk de öyle yapmış: gününün gerektirdiği devrimleri gerçekleştirdikten sonra, bunların sonsuz eylem süreci içinde ancak birer başlangıç olduğunu iyice belirterek, kendinden sonraki aşamaları aşmak görevini kendinden sonraki kuşaklara yüklemiştir. Atatürk'ün Türkiyeli insana kişi ve ulus olarak açtığı en mutlu çığırlardan biri, araştırıcı eylem yöntemini dil ve tarih bilimlerine uygulamasıdır. Bir insanın benliği en iyi dilinde, bir ulusun niteliği en iyi tarihinde belli olur. Ama ne dil, ne de tarih belli birer başlangıç ve bitimi olan sınırlı varlıklar değildir. Her dem canlı süreçlerdir. Dili ne yaparsan o olur, tarihi nasıl yorumlarsan öyle yaşarsın. Geçmiş ve gelecekte sonsuzca uzanan bu iki canlılık alanı araştırıldıkça yaratılır, yaratıldıkça gerçekleşir. Her iki alanda bütün ulusun olduğu kadar her ulus bireyinin de katkısı ve sorumluluğu vardır. Katkıda bulunmak, sorumluluk yüklen-

mek kişiyi de ulusu da bilincine götürür. Bu bilinçli çalışma yolunda kültür doğup gelişir. Yoksa kültür kuşaktan kuşağa olduğu gibi aktarılan donmuş bir varlık değildir. Türkiyeli insan bugün dil konusundaki incelemeleri ve araştırmaları ile kendini bulmak, yansıtmak ve çeşitli düşünce yapıtları ile yaratıcı olmak olanağına kavuşmuştur. Topraklarımızın üstünde ve altındaki araştırmalar geçmişimizi insanlığın en erken doğuş çağlarınadek götürmektedir. İnsanın en değerli, en sürekli varlığı olarak kültürü benimsemeğe ve yaşamaya çağırmıştır bizi Atatürk. Bize bu ufku açtığı içindir ki, İlkçağdan bugüne, Ege düşünürlerinden çağımız insanlarınadek uzanan köprüyü kurabiliyor, Atatürk'ün kişiliğinde Anaxagoras'ın da Herakleitos'un da yaşadığını görebiliyoruz.

Atam, seni bunun için seviyorum.

(Cumhuriyet, 1970)

ATATÜRK VE SANAT

Ne demiş Atatürk sanat konusunda? Şu aşağıdaki düşünceleri dile getirmiş:

— Sanatsız kalan bir **milletin hayat** damarlarından biri kopmuş demektir.

— Bir **millet** sanat ve sanatkârdan mahrumsa tam bir **hayata** malik olamaz.

— Sanatkâr, **cemiyette** uzun ceht ve gayret-

lerden sonra alnında ışığı ilk hisseden insandır.

— **Hepiniz** mebus olabilirsiniz... Vekil olabilirsiniz... Hattâ Cumhurreisi olabilirsiniz... Fakat sanatkâr olamazsınız. **Hayatlarını** büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim.

İşte bu kadarını söylemiş. Çok şey söylememiş diyeceksiniz. Sanat üstüne yeni, kapsayıcı, yol gösterici lâflar etmemiş, yani belli bir doktrinin sanat görüşünü dile getirmemiş de, genellikle geçerli, her zaman ve herkes için geçerli sözler söylemiştir. Bu dört cümlede **siyah** yazılmış sözcüklere dikkat edelim bir de. Bu sözcüklerin altını ben çizdim, bunlar hemen her cümlede tekrarlanıyor diye. Nedir bu sözcükler: **hayat, millet, cemiyet, hepimiz** ve bir de sevelim. **Sanatı** doğal bir oluş içinde görüyor Atatürk, yaşam ve toplumla ilişkisini ele alarak insan için kaçınılmaz yönünü belirtiyor: sanat insan topluluğunun can damarıdır, diyor, bu damarda dolaşan taze kan topluluğun yaşamasını sağlar, bu kandan yoksun insan topluluğu yaşamaz, bu kanla beslenen topluluksa ışık saçar, ama böyle bir ışığı kendi varlığında biriktirip saçmak bireylerin işidir, sanata ermek ve sanatı yaşatmak bireyin ancak büyük bir çabasıyla olur, kişinin toplum çıkarına kendini büsbütün vermesiyle gerçekleşir, her kişi bu sevgiyi, bu verimi kendinden veremez, onun içindir ki toplum görevlerinin en zorudur sanat görevi, bu görevi yerine getirerek topluma görevlerin en büyüğünü yapan kişi toplumun saygısını ve sevgisini hak etmektedir.

Az ama öz sözler söylüyor burada Atatürk. Hak, bağımsızlık ve özgürlük üstüne dile getirdiği düşünceler kadar büyük ve önemli düşüncelerdir bunlar. Dinleyin bakın:

— Her halde âlemde bir hak vardır ve hak kuvvetin üstündedir.
— Her ilerleme ve kurtuluşun anası özgürlüktür.
— Bir millete şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın doğup yaşayabilmesi, o milletin özgürlük ve bağımsızlığa sahip olmasına bağlıdır.

Alt yapı, üst yapı, Mustafa Kemal'e evet, Atatürk'e hayır, gibi günümüzde ve basınımızda dolaşan safsataları hallaç pamuğu gibi havalara savuracak nitelikte sözlerdir bunlar. Çünkü dünün ve bugünün ufak tefek akım ve eğilim, çıkar ve kavgalarını değil, insan ve insanlığın süresiz ve sınırsız sorunlarına ışık tutan, zaman ve mekân koşullarını aştığı için «ölümsüz» diye niteleyebileceğimiz tek sorunumuz, «mutluluk» sorunumuza değinen düşüncelerdir. Atatürk'ün insanın mutluluk sorununu iddialı ve ukelâ filozoflar gibi değil de, yalnız düşünen ve seven bir insan gibi ele aldığını hep biliriz. Sesinden birkaç örnekle tazeleyelim mi belleğimizi? İşte:

— Artık insanlık kavramı vicdanlarımızı arıtmaya ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yükselmiştir.

— Uygarlığın emrettiğini ve istediğini yapmak insanlık için elverir.

— Memleketler çeşitlidir fakat uygarlık birdir.

— Hayatta tam zevk ve saadet ancak gelecek nesillerin varlığı, şerefi, saadeti için çalışmakta bulunabilir.

— Eğitim bir ulusu ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum haline getirir, ya da köleliğe ve yoksulluğa sürükler.

Ve gene sanatla ilgili iki düşünce:

— Dünyada uygarlığa ulaşmak, ilerlemek, gelişmek isteyen her ulus ister istemez heykel yapacak ve heykelci yetiştirecektir.

— Müzikle ilgisi olmayan yaratıklar insan değildir.

Atatürk'ten bu kadar. Onun uyarması ve kılavuzluğuyla Türkiye toplumunun sanatta nerden yola çıkıp nereye vardığını tartışmak bize düşmez kanısındayım. Bu derginin yazarları da, okurları da, ben de bu yolun yolcularıyız. Atatürk bizi mebusundan da, vekilinden de daha çok sevilmeye lâyik görmüş, eksik olmasın, bu sevgiyle beslenmiş gelmişiz nereye gelebilmişsek, önümüzde açılan yol da yine bu sevgi yoludur. Ama gelin şimdi bir az da sağımıza solumuza bakalım, Atatürk'ün yürekten kopan sözlerinden çok daha tutarlı, daha yöntemli, dört başı mamur sistem ve doktrinlere dayanan dünya görüş ve anlayışları üstüne kurulu sanatlara bir göz atalım.

Devrimci ülkeler devrim ilkelerine dayalı birçok sanat teorisi koymuşlar ortaya, sanatın nerden gelip nereye gittiği, neyi dile getirip neyi getirmesi gerektiğini uzun uzadıya inceleyen iktaplar dolusu malzeme sermişlerdir gözümüzün önüne. Bilimselliğinden hiç şüphe olunmayan bu yapıtlar felsefenin de sosyolojinin de, giderek bio-

lojinin ve daha birçok —loji ve —izm'lerin de kök ve kökenlerine dek izlemektedir sanatı. Ne var ki, asıl amaç ve erek devrimci sanatın doğmasını, gerçekten devrimci bir sanatın nasıl ortaya çıkıp nasıl gelişeceğini ve devrim mutluluğunu dile getirip nasıl yayacağını anlamak ve anlatmaktır. Gel gör ki, bu sapasağlam bilimsel kılavuzların hiç bir etkisi olmadığı gibi, sanatçıların örgütlenmesi için yapılan bütün çabalar, giderek sanatçıya bir yandan verilen gözdağlar, öte yandan maddi ve manevi rahatını sağlayan bütün olanaklar boşa gitmiş, inadım inat devrimci sanatçı devrimci olamamıştır. Yazının burasında kesip de beni taşlamak üzere yola çıkmamışsanız, birkaç örnek dinlemeye dayanırsınız belki de. «Hürriyeti seçtim» edebiyatı bunda yıldır aldı yürüdü, devrimci ülküleri devirmeyi kendine amaç ve çıkar edinen batı blokunun ekmeğine yağ sürüldü, ödüller yağdıkça yağdı kendi devrimci ülkelerinin olmıyacak kötülüklerini açığa vuran yazarların başına. Bu yazarlar iyi yazar, büyük yazar olabilir, yana yakıla anlattıkları gerçek olabilir, yaşam ve sanatlarını sürdürmekte, kötü bildiklerine direnmekte, iyi bildiklerini yaymakta gösterdikleri çaba övülesi güç bir çaba sayılabilir, ama sorarım size devrimci bir ülkeyi yermek batırmak için bu sapık yollara başvurmak yakışır mı yazara, sanatçıya, giderek insana? El altından eserini Amerikaya satmak, Fransaya kaçırmak, sonra da büyük sanatçı olarak devletin armağan ettiği kır evlerinde kurulup Nobel ödülü almak... Ben bu yazarların hiçbirini okumadım, okumıyacağım da, «Hürriyeti seçtim» edebiyatından tiksiniyorum çünkü. İçinde yaşadığı

toplumu anlatmaktır elbette bir sanatçının ödevi, onu eleştirmek, ona ışık tutmaktır, ama bu iş el altından ve dolambaçlı yollardan olmaz, savaşını yerinde de açık açık sürdürmek zorundadır sanatçı. Arkasında kendi ülkesi insanlarının yankısı ve desteği olmayan sanatçı köklü bir yeniliğe yol açamaz, gerçekten devrimci olamaz. Solzenitzin'in çağımızın Dostoievsky'si olduğuna inanmıyorum ben. Çünkü benim gözümde sanatçı her şeyden önce insandır, öbür insanlardan daha insan bir insan.

İşte Atatürk'ün sanat üstüne kısa ve açık seçik sözlerinde söylediği bu gerçektir. Atatürk sanatı baş tacı etmiş, onunla kalmış, sanatçıyı kendi yolunu seçmekte özgür bırakmış, karışmamış onun ne söyleyip nasıl söyliyeceğine. Bir devlet adamına yakışır en uslu akıllı davranış da budur. Bu anlayış ve davranışın mutluluğu içinde yaşıyor bugün benim sanatçım.

(Güney Dergisi, 1970)

BİR KAHVE, BİR PİLAV

1947 yılının bir bahar günüydü, saat 11 sularında, Ankara'da, Sakarya Caddesindeki bir dükkândan çıkıyordum. Yüz gram kahve almıştım. O zamanlar kahve kıttı Türkiye'de, bulmuştum nasılsa bir azıcık ve dükkândan çıkarken elimdeki paketçiği burnuma götürmüş kokluyordum. O sıra iki göz yüzümü deler gibi oldu, bir ses «Oh!»

çekti. Gözlerimi kaldırdım baktım ki Hasan Âli Yücel, yüzü gülüyor, bakışları alaylı alaylı, bir «Oh!» daha çekti. Ve durduk, karşılıklı güldük gülüştük. El sıkıştıktan sonra, birkaç adım daha yürüdük, kahveden, kahvenin tadından söz ettik. Ben Fakülteden kovulmuş, o da Bakanlıktan ayrılmıştı, aynı karalama kampanyası ikimiz için de başlamıştı, kara bulutlar kaplıydı ufkumuz, ama ne o, ne ben değinmedik bu konulara. Bir sıcaklık yayılmıştı içime, kahveyi yudumlar gibiydim. Ayrılıp eve gidince, kahve pişirip içmedim, ama masama oturup çalışmaya koyulduğumu anımsıyorum. Ondan sonra Yücel beni nerede görse bir «Oh!» çekiyor, kahve kokusundan bu kadar haz duyan bir kişiye ancak o gün rastladığını anlatıyordu ballandıra ballandıra. Destanlaşmıştı benim yüz gram kahvem. Gene yıllar geçti, iyi kötü, iyiden çok kötü, güç yaşama dönemleri, kara güçlere yenilmeyip benliğini kanıtlama, bu arada da ekmeğini taştan çıkarma çabasıyla dolu yıllar. Homeros'un İlyada'sını çevirmeye başlamıştım A. Kadir'le. Dağ gibi büyüyordu bu iş gözümde, olacak, sonu gelecek bir uğraş değildi bu. Koca İlyada'nın nasıl üstesinden gelecek, haydi geldik diyelim, kim basacaktı, Tercüme Bürosu listesinin başında bulunduğu halde, yıllar yılı kimsenin yapmağa girişemediği, ama ben çevirip versem de bana düşman kesilmiş olan Millî Eğitim Bakanlığının basmayacağını bildiğim destanı?. Çalışıyordum umutsuz, keyifsiz, göğümdeki yoğun bulutlar dağılmamıştı daha, dağılacağa da benzemiyordu. Bir gün —gene mi bahardı?— Yücel telefon etti evime. İlyada'yı çevirdiğimizi öğrenmiş, benimle konuşmak istiyormuş.

Sevinçle buyrun dedim, ertesi günü öğle yemeğine çağırdım. Aldı mı bizi bir telâş! Sabahattin'e haber saldım, onun da gelmesini istedim, annem hazırlığa koyuldu söylene söylene: «Aman kızım, koca vekili çağırırsın da hiç düşünmezsin ne pişireceğiz, ne yedireceğiz!» İyi ahçı değildi benim anneciğim, nazlı alışmış, baba evinde ahçılarla büyümüştü, yemeği tarif etmesini bilir ama kendi yapmasını pek beceremezdi .Yine de ne yapar, yapar, kime pişirtirse pişirtir, ince, nefis yemekler çıkartırdı soframıza. Bu kez de eski günlere yakına yakına girişti hazırlığa ve ertesi günü öğleyin masaya oturduğumuzda ayna gibi bir zeytinyağlı enginar ile bir tavuklu pilâv koydu önümüze. Yücel ile Eyuboğlu konuşuyorlardı, şurdan burdan, edebiyattan, gazetecilikten, yeni yayınlardan. Tavuk ve pilâv sofraya gelince, Yücel bu lâfların hepsini kesip attı, anneme dönerek ömründe bu kadar lezzetli bir pilâv, böyle kıvamında pişmiş bir tavuk yemediğini söylemeğe koyuldu. Annemin yanakları pembeleşmiş, gözleri sevinç parıltıları saçıyordu. Pilâv da pilâv... Başka söz edilmedi yemeğin sonuna dek. Hazdan dört köşe olmuştuk hepimiz. Homeros, İlyada unutulmuş, ama pilâvla birlikte o da pişirilmiş kotarılmıştı sanki. İki ay gibi kısa bir zaman içinde ilk altı bölümü, uzun bir önsözle birlikte hazırlayıp Çituris matbaasına vereceğimizi biliyordum. Tercüme Bürosunda bizlere kanat taktırıp birkaç hafta içinde en güç yapıtları dilimize çevirten o itici hız, o akıncı, ilerletici güç tavuklu pilavlı soframıza da yayılmış, körüklemekteydi yaratıcılık ateşimizi. Geldiği gibi gitti Hasan Âli Yücel güle

oynaya, şakalar yapa yapa, yüzünün ve soylu bedeninin tüm devinimden etkileyici, esinleyici anlamlar saça saça. Annemin pilavı... O günden sonra nerde görse beni, bizde yediği pilavı anlatıyordu. Pilavı da destanlaştırmıştı. Bir akşam, bahara erişememiştik daha, Hâkkiye Koral hanımefendinin evinde toplanmış, doğum günü şöleninde bir lenger dolusu, anneminkinden bin kat daha leziz bir iç pilavı yemeğinden kalkmıştık ki kötü haber geldi: Hasan Âli Yücel biraz önce Tevfik Sağlam Paşanın evinde can vermiş... Haber söylendi, yayıldı durdu. Acı değil, sızı değil, başka bir şey duydum, durdu bir şey, durdu içimde. Piyanonun bulunduğu salonda duvara bakındım, saat mı vardı da durmuştu? Bir şey durmuştu birden, tak diye bir sesle. Sonradan anladım nenin durduğunu, nenin bir bıçakla kesilir gibi kesildiğini: Hasan Âli Yücel'in o akıncı, o ileriye itici, o cana can katıcı gücü yitmişti aramızdan. Ama kahve - pilav destanı çınlıyordu kulaklarımda, o canım büyük adamın kırçıl kaş göz devinimleriyle içimde. Akıncılığı, ülkücülüğü bizimdi artık, canı bizim canımıza ekli, saat bir an durmuş, yeni baştan işlekliğe koyulmuştu. İşlemesi hiç durmayacak da.

İki «total» insan:

HALİKARNAS BALIKÇISI İLE SABAHATTİN EYUBOĞLU

(Aşağıdaki yazı 30.11.1973 günü Ankara Sanatseverler Derneğinde yapılmış bir konuşmadan özetlemedir.)

İlginize, sevginize teşekkür ederim. Aslında ben böyle karşınıza geçip konferans verecek adam değilim, ama ne yapayım ki, bu yıl ard arda yitirdiğim iki büyük ustam Halikarnas Balıkçısı ile Sabahattin Eyuboğlu'ndan söz etmeye doyamıyorum.

Ankara'ya ilk geldiğim gece televizyonda kültür üstüne bir açık oturum vardı. Burada Nusret Hızır'ın «total» insan konusunda yaptığı bir tanımlama dikkatimi çekti. Sonra gittim, Nusret'e söylediği sözleri yazdırdım, şöyle dedi: «Total insan kültür çevresini(infra ve superstructure'ü ile) bütün elemanlarından etkilenen, fakat aynı zamanda onları etkileyen ve böylece kendini ve çevresini değiştiren yani çevresiyle dialektik bir alışverişte bulunan insandır.» Nusret Hızır şu sözleri de ekledi: «İnsan için bir yabancılaşma tehlikesi de vardır: insan ne fildişi kulesine kapanan bir münzevidir, ne totaliter rejimlerde gördüğümüz sürüdür. İnsan sosyal varlıktır ve onu bir tehlike beklemektedir, kültüre yabancılaşma, ya kendini tamamın çekme, ya sürü olma tehlikesi.»

Total insan —tüm insan desek mi— yani tam insan beni oldum olasıya ilgilendirmiştir ve ömrüm oldukça da ilgilendirecektir. Beni büyük talihim total insan diyebileceğimiz iki insana rastlamış ve onlarla dostluk kurabilmiş olmaktır: biri Halikarnas Balıkçısı, öbürü Sabahattin Eyuboğlu'dur. İstedim ki, bugün bu iki insanı alalım ve bütün yaşamlarını izleyerek, bunların hangi niteliklerle ve ne gibi eylemlerle total insan vasfına lâyik olduklarını, bu hakkı nasıl kazandık-

larını görelim ve bunlara total insan diyebilir miyiz, diyemez miyim, bunu araştıralım, tartışalım. Bir yana Halikarnas Balıkçısını koyalım, bir yana Sabahattin Eyuboğlu'nu ve hep birlikte düşünmeye girişelim.

Halikarnas Balıkçısını ilkin Bodrum'da sürgün olarak görüyoruz. 1928 yılları mı neydi, unuttum. Uzun, çok yorucu, yıpratıcı bir yolculuktan sonra hiç bilmediği ve o zamanları Türkiye'de hemen hiç kimsenin bilmediği, adı bile çirkin, bir kasabaya varıyor, at ya da katır sırtında, yani başında candarmalarla. Balıkçı Bodrum'un görüldüğü tepeye varınca ilk çarpıcı izlenimini «Mavi Sürgün» kitabında anlatır. Bodrum'un açıklığı, koyları ve mavisi allak bullak eder onu. Cevat Şakir o zaman olgun bir adamdır, bir İstanbul efendisi, bir Babıâli yazarıdır. Aylar süren korkulu bir sürgün yolculuğundan sonra büsbütün yabancı bir çevreye geliyor. Bodrum kalesinde kalebent olmaya mahkûm edilmiştir. Gelir ki kaleye kapatılacağını sanır, ama Bodrum Kalesi bir harabedir, oraya kapatılmasına olanak yoktur, Cevat Şakir'e o gece oturacak bir ev bulunur, üç aylığı yirmi beş kuruşa, deniz kıyısında bir ev kiralar. Yerleşir, yaşar. Orada birkaç yılı var Cevat Şakir'in. Bodrum'u ve dolaylarını gezer, denize açılmasına izin verilmemektedir daha bu ilk yıllar. Yapayalnızdır, tek başın bu yabancı çevrede ne yapabilir? Kahvede memurlar tavla oynamaktadır, kendi çevresinden sayılabilecek bu adamlarla günlerini mi öldürsün? Öyle yapsaydı, Cevat Şakir bir «kara sürgün» olarak kalır ve cezası bittiği zaman da dö-

nerdi. Ama öyle yapmamış, o toprağı, doğayı düşünmüş, yaşamaya koyulmuş, tüm doğa ile alışveriş kurmuş, ağaç, bitki ne varsa ve ne olabilecekse, o yıllarda Bodrum toprağına ektiği bellasombra'ları, ökaliptüsleri, palmiyeleri ve daha adını bildiğim bilmediğim bitkileri sayınakla bitiremezdi Balıkçı, Latincelerini de bilir söylerdi. Balıkçı burada toprağı işlemeye koyulur, madde üzerinde bir etkide bulunur, yani maddesel anlamdaki «cultura», kültürü gerçekleştirir. İlk zamanları denize açılamadığı için, denize başka bir yoldan yaklaşımı sağlar: balıkçılarla, süngercilerle, halkla alışveriş kurar, ilişki kurar. İnsanca, derin ilişkilerdir bunlar, bir baba oluverir Bodrum halkına, bir hekim, bir tarım uzmanı, her alanda kafası çalışan, derde derman bulan bir yol gösterici. Cevat Şakir burada hem alıcı hem de vericidir, alışverişi de tümdür, bütün insanlığını ve bütün insanları kaplar.

Denize açılabildiği gün başka bir kültür alanı, başka bir eylem olanağı açılır Balıkçı'ya. Bir sandal kiralar, sonra da Yatagan diye bir sandal yapar kendine, başlar Cova'yı dolaşmaya. Bu ana kadar Balıkçı'yı çevresinden bütünüyle etkilenmiş ve bütünüyle bu çevrede bir etkiye koyulmuş insan olarak görüyoruz. Balıkçı bununla da yetinmez. Sanatçıdır, yaratıcıdır, hikâyeler, romanlar yazarak çevresiyle tüm alışverişi dışarıya yaymaya başlar. Böylece Balıkçı Bodrum'u, Ege'yi yaratıcılık alanı olan yazına, edebiyata sokar, mal eder.

Yıllar geçer. Halikarnas Balıkçısı, toprağını cennet bahçesine, denizini ürün maviliğine çe-

virdiği Bodrum'da kalamaz olur, çocukları büyümüştür, liseye gitmek ister, aradan savaş geçmiş, hayat zorlaşmıştır, tuttuğu balıkları konu komşuya dağıtmakla ailesinin geçimini sağlayamaz artık Balıkçı. Ne yapsın? Kendi eliyle yaptığı deniz kıyısındaki evi satmak, Yatagan'ı elden çıkarmak ve bir daha başka bir çevreye göçmek zorunda kalır Cevat Şakir. İzmir'e gider yerleşir. İkinci bir kez, ikinci bir yabancı çevreye ayak basar. İzmir gerçi Ege kıyısındadır, ama Arşipel, o çok sevdiği el değmemiş Adalar denizi, mavi kıyılar değildir, İzmir bir büyük şehirdir. Bodrum kıyılarını, Knidos'u, adaları, bükleri nasıl için için tanımaya, bugünden uzak bir geçmişe dek canlı canlı tanımaya alışmışsa, öyle girişir İzmir'i ve çevresini de anlamaya, tanımaya. Önce Kültür Parkında bahçıvanlık eder, diker bir sürü ağaç, bir sürü bitki ve çiçek. Sonra da kendine yeni bir iş bulmaya koyulur. Ekmek parası, geçim parası kolay mı, çıkar mı topraktan büyük şehirde? Balıkçı bu kez başka bir alan arar ve bulur: kılavuz, tercüman-rehber olur. Bütün Ege'yi içine alan bir canlılığa, yaratıcılığa başlar. Ege'yi bütünüyle ele almaya, binlerce yıllık geçmişiyle kavrayıp anlamaya ve gezdirdiği insanlara anlatmaya girişir. Burada bir an duralım, düşünelim, hep yabancı çevrelerle karşılaşan ve aydın zekâsıyla onları aydınlatmaya çabalayan Halikarnas Balıkçısı bu kez yepyeni ve gerçekten yabancı bir uğraş alanı içine girmiş bulunmaktadır. Gerçi Oxford'da tarih okumuş adamdır, bilimle karşı karşıya gelmişti gençliğinde, ama bu kez eskiden ilişki kurmuş olduğu bilim dünyası ile kıyasıya bir karşılaşma yapmak

zorundadır. Ege kıyılarının bilimi, tarihi, arkeolojisi çizilmiştir Batı bilimince, Yunan uygarlığının ilk merkezi diye tanımlanmıştı, ama görüş açısı Ege'den Yunanistan'a kaymış, Batı âleminin gözünde Ege ve Anadolu önemini yitirmiş, Yunan uygarlığı, kültürü on dokuzuncu yüzyıl şairlerinin ve bilginlerinin duygusal yanlışlara ve haksızlıklara yol açan görüşleri ile yalnız Yunanistan'a mal edilmişti. Halikarnas Balıkçısı İzmir yöresinde tercüman-rehberlik mesleğini kurarken, o mesleğin bir yanlış yön tutuculuk üstüne kurulmasına izin vermez, bilimin bozuk düzenini düzeltmeye koyulur. Bildikleri, gördükleri, okudukları arasında tek başına köprüler kurmaya girişir, uğraşır, uğraşır, düşünür, yazar, bakar ve çizer, böylece İlkçağ bilimine yeni bir anlayış getirmeye, bunca yüzyılların yaptığı haksızlıkları düzeltmeye koyulur. Halikarnas Balıkçısı'nın evrensel bir kafası ve bilgisi, daha doğrusu merakı vardı. Her bitkiyi doğanın kökenlerine giderek incelediği gibi, her taşı da aynı kaynağa giden ve bütün gelişimi boyunca, bütün ayrıntıları ile izleyerek aydınlatan bir görüşü vardı. Bu uğraşında Cevat Şakir büyür, Halikarnas Balıkçısı doğa ile cebelleştikten sonra, bilimi karşısına alıp onunla yaman bir savaşa giren adamdır. Buluntularını her geçen gün Efes'in, Bergama'nın, Milet, Priene ve Didyma'nın anıtları karşısında dimdik duruşuyla, gür sesiyle dağa taşa karşı, insanları tanık alarak haykıran ulu'dur. Hayır, diye bağırır, Yunan Mucizesi yüzyıllardan bu yana Batı biliminin sandığı ya da savunduğu gibi Yunanistan'dan —kendi deyimiyle Hellenistan'dan— doğmuş değildir,

Yunan Mucizesi diye bir şey yoktur, Ege Mucizesi vardır. Felsefe burada doğmuş gelişmiştir ve o, Hellenistan'a göçtüğü zaman, arılığını ve yararlığını yitirmiştir. «Physiologoi» denilen maddeci ve doğacı düşünürler doğa ile insanı bir bütün olarak almışlar, gerçek bilimin temellerini atmışlardır. Nitekim yirminci yüzyılda yeniden parlayıp doğan atom bilimi, insanlığa çağ değiştiren büyük düşünce Ege filozoflarının buluşudur, bu düşünce Yunanistan'a göçünce doğa bilimi kısırlaşmış, insan bilimi soyutlatmış ve Platon gelmiş, Aristo gelmiş, soyut idea'larla insanlığı bütünlüğe doğru açtığı çığırdan saptırarak, dinlerin ve hurafelerin kucağına atmışlardır. Atina felsefesi önünde sonunda bir kesinti olmuştur, insanlığı en az iki bin yıl geriye atmıştır.

Halikarnas Balıkçısı bu savaşında kıyasıya bir tutum takınır, Platon ve Sokratees'i canlı birer insanmış, bugün de yaşıyorlar da kendisine yanıt veriyorlarmış gibi karşısına alır, onlarla tartışır, döğüşür, boğuşur, ölüm kalım savaşı verir gibi cebelleşirdi. Bu davranışı ile bir kavga adamı oluvermişti Balıkçı, bu kavgasını anlamak ve gereği gibi değerlendirmek zordur. Tarihin tozlarına karışmış olayları ve değerleri bunca coşku ve canlılıkla tartışmasının nedenini yanlış yorumlamak, dar bir bölgeselliğe ya da ulusalcılığa indirgemek kolaydır, ama bu, hem Balıkçı'ya, hem de kültürümüzün gelecekteki gelişim olanaklarına kapıyı kapatmak olur.

Balıkçı'nın bu tutumu bilimsel midir, değil midir? Tartışılacak bir konu bu, ne var ki üniversitelerimiz, bilim kurumlarımız onu pek ciddiye

almadıklarından olacak, üstünde bile durmazlar Oysa Balıkçı önerilerinde ne kadar cüretli olursa olsun, yalnız da değildir, Batı biliminin bir bölüğü —örneğin Robert Graves— kendi görüşlerine yakın görüşler savunur. Öncülerin hemen hepsi klasik bilimce yadırganmış, bilim dışı sayılmıştır. Balıkçı'dan ne kalacak, ne kalmayacak, bunu ileride göreceğiz, ama bir öncü olduğu şimdiden apaçık, besbellidir. hem de bilimden öte bir alanda öncüdür: kültür öncüsü. Türkiye'de bütün Türkiye'nin derinliğine giden bir tarih bilinci uyandırmıştır, tarihi sevdirmiş, benimsetmiştir, hem bu toprağın tarihini dar sınırları ile yalnız bir Türk ulusunun ya da ırkının tarihi olarak değil, yüzyılları kaplayan bir uygarlık tarihi olarak anlamıştır. Işık tuttuğu savlar üstünde durmaya değer, kurduğu köprülerin sağlamlığı Anadolu'da bugün bulunmakta olan ve yarın daha da çok sayıda ortaya çıkarılacak olan anıtlarla pekiştirileceğe benzer. Anadolu şaşırtıcı bir topraktır, sanırım ki daha çok gizlerin çözümünü sunacak bize. Yakın zamanda bir Hitit uygarlığı kadar önemli bir Lykia uygarlığına tanık olacağa benzeriz. Balıkçı haklı çıkacak. Özünde haklı olduğuna hiç kuşku yok: özde haklı çünkü yalnız arkeolojinin buluntularıyla iş bitmez, bir uygarlık varlığı gün ışığına çıkmaz, kültür olmaz, bulguyu gerçeği de gün ışığına çıkarmak sanatçının işidir. Kültür canlı canlıdır ve canlandırır, nitekim Balıkçı Türkiye'de turizmi kurdu, Bodrum, Ege diye bir ön bölgeyi canlandırmakla bütün yurda bu bilincin yayılmasına yol açtı. Geçmişi bilmek ve benimsemek diye bir davranış kurdu, Homeros'un yurdu bildiği İzmir'de

şairin çocukluğunu, sanatının o çevrede uyanışını bir roman gibi anlatırdı, onun ağzından Homeros gerçekten İzmirli oldu, yaşadı ve benimsendi. Kültüre, giderek bilime bundan büyük hizmet olur mu?

Sabahattin Eyuboğlu'na gelelim. Eyuboğlu ile Balıkçı çok ayrı kişilerdir. Sabahattin Eyuboğlu Trabzon'da doğmuş, liseyi orada bitirmiştir. Atatürk'ün Avrupa'ya okumaya gönderdiği ilk öğrencilerdendir Sabahattin. Dönüşünde İstanbul Edebiyat Fakültesine doçent olur. O sıraları büyük bir filoloji bilgini vardır Edebiyat Fakültesinde: romanist Leo Spitzer. Sabahattin onun Fransızca verdiği ders ve konferansları Türkçeye çevirir, oradaki öğrencilerin hemen hepsi Fransızca bildiği için Sabahattin'in ağzından duyduğumuz bu ilk sözlü çevirilerin ne denli yerinde ve güzel olduğunun farkına varmayız. Leo Spitzer çok aranan bir profesördür, İstanbul'da üç yıl kaldıktan sonra bir Amerikan üniversitesi çağırır onu. Gitmeden bir konuşma yapar Spitzer ve şöyle der: «Batı bilimi diye bir şey var, ben de onun temsilcilerinden biriyim, ama ben burada sağır ve dilsiz kalırdım eğer yanımda Sabahattin Eyuboğlu olmasaydı. O, Batı ile aranızda köprüyü kurdu. Bununla da kalmayacağını, gerçekten Batı ile Doğu arasında bir köprü kuracağına inanıyorum» demişti. O zaman Spitzer'in ne demek istediğini pek anlamamıştım, bilincine varmamıştım. Bu sözün doğruluğunu, derinliğini şimdi anlıyorum, şimdi ki 1934'ten bu yana yazdığı bütün yazıları topladık da yayınlamak üzereyiz. Ne almışsa Batı'dan ve aldığı, üstünde düşünüp kendi aydın kafasıyla anlayıp be-

nimsediği, özüne giderek çözümlediği bütün Batı değerlerinin hepsini aktarır Sabahattin. Dil, şiir, roman, resim, heykel, sanat, kültür, nesi varsa Batı'nın hepsini en ufak ayrıntısına kadar aktarır. Bu görevi öyle bir titizlikle yapar ki, köprüyü öyle sağlam kurar ki, böylesi daha yapılmamıştır, alır verir, bu verme de öylesine bir vermedir ki, her alanda yeninin doğmasına yol açar Türkiye'de, şiirde, resimde, heykelde, mimaride, yazıda. Bir yeni Türk insan ve sanat görüşünün temellerini atmaktadır Sabahattin, bunu da bir insancılık, bir hümanist anlayışıyla yapar. **İnsan** dergisinin kurucularından ve en önde gelen yazarlarındandır. İlk gününden total insan ve büyük hümanisttir.

Hasan-Âli Yücel Sabahattin Eyuboğlu'nu Ankara'ya çağırınca, dostumuzun bu yapıcı ve yaratıcı çabaları daha bir yaygınlık kazanır. Bir yandan Ataç'la birilkte Tercüme Bürosu çalışmalarına koyulur, bir yandan da Tonguç'la Köy Enstitülerinin kuruculuğuna girişir. O yıllar destan yıllarıdır Ankara'nın. Çalışmalar gırla gider, Eyuboğlu binbir alanda birden çalışmaktadır. Salı günleri Talim Terbiye binasındaki tercüme Bürosu toplantıları olur, gelen klasikler çevirileri tartışılır, ama haftanın her günü, her gecesi çalışılır, pazar günü Molière, çarşamba akşamı Musset, bir başka gece Yunan klasikleri, Latin klasikleri, Rus edebiyatı, romanlar, oyunlar, şiirler, hepsi birden ele alınır ve aktarılır, hepsi Sabahattin'i nbaşta gelen çabasıyla. Montaigne çevirilerine başlar. Sabahattin her yerde vardır, o günün şairleri ile dostluk ilişkileri kurar, sanatçıların hepsini yöneltir. Haftanın iki üç gü-

nünü de Hasanoğlan Köy Enstitüsünde geçirir, orada Platon'u okutur, sevdirir, anlatır, tartıştırır köylü çocuklarına. Piyesler koydurur sahneye Hasanoğlan'da, çorak toprakları Yunan heykelleriyle süsletir. Cumartesi geceleri türkü ve oyun şenlikleri düzenletir. Öyle bir canlılık ki, böylesini görmemiştim Türkiye.

Gün gelir ki, bıçakla kesilir bu kültür mutluluğu. Kara çalınır Sabahattin Eyuboğlu gibi aydınların yüzüne, solcu damgası vurulur. Sabahattin yılmaz gene de, bu kez Milli Eğitim'den ayrılır, İstanbul'a döner ve yapıcılığını, yaratıcılığını gene de sürdürür. Hem öyle çok ve çeşitli alanlarda ki, izlemesi zordur artık. Köy Enstitülerinde insan üzerinde canlı canlı etkiyi ve insanlarla birlikte imece çalışmasını öylesine benimsemiştir ki, tek başına kitap yazmak hoşuna gitmez onun, yalnız kendisi ürün vermekten hoşlanmaz, bütün bir çevreyi ürün vermeye iteler, çevre deyince de dar bir dostlar çevresi anlaşılmamalı, Eyuboğlu'nun kapısı herkese açıktır, her isteyen gelir danışır onunla yapacağını, yazacağını, yaratacağını. Onun Pazartesi'leri iyi niyetli Türk aydınının sonsuzca gelişmeye olanak bulduğu sıcak bir dostluk havası içinde geçer. Düşünce ve yazın üstündeki tartışmalar belki çok verimli olmuştur, ama pazartesi akşamları oraya gelenlerin Sabahattin'den aldıkları esin, kişiliğinin yurt sevgisi, ulusal yapıcılık anlayışı, gülümser olumluluğunun verdiği sonsuz bir atılım ve coşku özlemidir. Bana öyle gelir ki, yıllardan beri İstanbul'da olumlu olarak ne yapılmış, ne yaratılmışsa, bir yerde Sabahattin'in Pazartesi'lerinden alınmış hızla yapılmıştır. Bir yan-

dan da kendi kendine çalışırdı, geceleri, dostları evini boşalttıktan sonra, sabahlara dek. La Fontaine, Montaigne, Prévert, daha birçok, birçokları işte o geceleri Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Çünkü Türkçe konuşurlar Sabahattin Eyuboğlu'nun kaleminden çıktıktan sonra. Alalım La Fontaine'i, bugün Fransa'da bile kaç kişi okur ve anlar onu, 17'nci yüzyıl dili eskimiştir, birkaç masalını çocuklar okulda ezberlerler, ama kimse ne Montaigne'i, ne La Fontaine'i alıp da okumaz bugün Fransa'da, birkaç uzman ve edebiyat adamının dışında. Oysa Türkçe çevirisiyle herkes okuyabilir bugün Montaigne ile La Fontaine'i Türkiye'de, nitekim birer roman gibi yapılmaktadır beşinci altıncı baskıları. Fransızlar bunu bilir, hele Türkçe bilen Fransızlar, şaşarlar La Fontaine'i bütünüyle —çünkü tek şiirini eksik bırakmamıştır Eyuboğlu çevirisinde— bugünün diliyle ve kendi diline, düşüncesine bunca yakın bir ustalıkla Türkçeden okuyabilmek şaşırtır onları. Şaşılmayacak gibi değildir Sabahattin'in çevirideki başarısına, dehasına diyeceğim. Böylesi çeviri dehası ben göremiyorum başka bir kişide, başka bir ustura. André Gide Eyuboğlu'dan çok gerilerde kalır.

Eyuboğlu bu aydınlatıcı ve topluma yayıcı dehasını yalnız çeviri, yazı ya da eleştiri alanlarında kullanmamış, filmde, fotoğrafta, daha bir sürü alanda güzeli, verimliyi, yapıcı ve yaratıcıyı ortaya koymak ve yaymak için kullanmıştır. Bugün lokantalarda, pastanelerde, takvim ya da tebrik kartlarında Surname'leri, Saray kitaplıklarında bugüne kadar kapalı kalan daha yığın-

le minyatürleri, resimleri canlı canlı görebiliyorsak, bunu Eyuboğlu'nun değerleri müzelerden gün ışığına çıkartmaktaki çabasına borçluyuz. Derdi günü kapalı çevrelerde, birkaç uzmanın tekelinde bulunan varlıkları herkese mal etmekti. Bu amacı gerçekleştirmek için de nelere katlanırdı! Görmek, bulmak ve başkasına göstermek, buldurmak, öyle eğitici bir bilim anlayışı vardır ki Sabahattin'in ve bu bilimsel yoldan bilgin geçinenlerin hiç akla getirmedikleri varlıklar üstünde çalışmıştır ki, yalnız Türkiye sanatına yol açmakla kalmamış, bir Türkiye sanatları biliminin de temellerini atmıştır. Ama bunun kitabını yazmamış, istemezdi kendi yazmak, adını büyük büyük kitap kapaklarına yazdırmak, bundan alçak gönüllü bir adam da görülmemiş, böylesi bir bilim ve sanat adamı, giderek bir hümanist bile görmemiştir dünyamız.

Balıkçı ile Eyuboğlu'nu karşılaştıracak olursak, ikisinin de tam alıcı verici olduğunu görür, ikisine de total insan diyebiliriz, ama özellikleri çok başkadır. İki örnek vereceğim: Halikarnas Balıkçısı Ana Tanrıça Kybele'yi düşüncesinin ve Anadoluculuk savının simgesi yapmış, onun üstüne çok konuşmuş, çok yazmıştır. Sabahattin Eyuboğlu bu tanrıçanın filmini yapmıştır. Bu film elimizde en değerli belgedir, tek belgedir ve gelecekte bu konuyu işleyecek her insan bu belgeden faydalanacaktır. Halikarnas Balıkçısı «mavi yolculuk»un fikir temellerini atmış, onu tek başına gerçekleştirmiştir de, Sabahattin Eyuboğlu «mavi yolculuk»u yıllarca uygulamış, yürütmüş, somutlaştırmış, yaymıştır. İnsanlara açmıştır bütün ayrıntılarıyla, bütün güzellik, doğayı ve

yurdumuzu tanıtmak, tanıtmaktaki bütün yararlarını somut somut, canlı canlı ortaya koyarak.

Bu iki insanın ikisi de total insandı. Onların örneği total insana varmanın ne çok ve birbirinden ayrı yolları olduğunu gösterir, içimizi iyimserlikle doldurur.

(Türk Dili, 1974)

AKDENİZİN İNSANI

1956 sularındaydı, Halikarnas Balıkçısı bana Ege'yi gezdiriyordu. Geziye çıkmadan önce, onun bir kitabında basılmış bir cetveli incelemiştim düşüne düşüne: sayfa ikiye bölünmüş, bir yana Anadolu, öbür yana Yunanistan diye başlık atılmış, altına da kara zeminde ak yazılarla ne kadar şair, düşünür, tarihçi ve daha başka türden yaratıcı varsa, adları alt alta dizilmişti. Bakıyordunuz, sayfanın sol yanında, yani Anadolu bölümünde adlar uzayıp gidiyor, sağ yanı ise kara, boşluklarla dolu, hele en eski çağlar için. Kimleri yetiştirmemiş ki Anadolu! Homeros'tan başlayarak, Alkman, Arkhilokhos, Sappho, Alkaios, Mimnermos, Ankreon, şairlerin hepsi ya Ege kıyılarından, ya da Ege adalarından. Thales, Anaximandros, Anaximenes, Herakleitos, Pythagoras, Xenophanes, Anaxagoras... insan düşüncesinin bir ışık seli gibi fışkırıp çağlamasına öncü olan büyük adamlar Miletos'ta, Ephesos'ta,

Samos, Kolophon ya da Klazomenai'da, yani hep İzmir yöresinde doğmuşlar. Düz yazı derseniz öyle: Hekataios, Kadmos ve de tarihin babası Herodotos Ege kıyılarına inci gibi dizilmiş İonia şehirlerinde gelmişler dünyaya. Güneş nasıl doğudan doğarsa, uygarlık da öyle doğmuş Akdeniz'in doğu kıyılarında, Halikarnas Balıkçısının sonraları «Akdeniz Uygarlığı» diye adlandıracağı aydınlık bizim bu topraklardan yayılmış dünyaya.

Kara zemin üstündeki adlar bilinen adlardı, her birini kitaplarda izlemiş, iyi kötü okumuş, anlamıştım dile getirdiklerini, yerlerini yurtlarını da bilmem gerekiyordu, nitekim bir Fransız dergisinin Herodotos'tan söz ederken Halikarnassos'u Yunanistan'a yerleştirmesine içerlediğim olmuştu, ama yine de o güne dek cansız adlar, kitapta kalan soyut kişilerdi bunlar benim gözümde. İklimlerinin içinde yaşamamıştım hiç birini. Halikarnas Balıkçısı yaman bir yaşatıcıydı, her adım atışında canlanıveriyordu bir toprak parçası, binyıllar öncesine uzanan kökenleriyle ayaklarının altında. Bergama, Ephesos, Miletos, Priene, o mermer caddeler, o taş üstüne taş tapınaklar, o sıraları yamaçlara tırmanan tiyatrolar, o pazar meydanları, o hamamlar, o beden eğitimi alanları, kapılar, taklar, kemerler otlarla, dikenlerle, çiçeklerle sarmaş dolaş olmuş örenler doğanın ölümsüz karmaşıklığı içinde insandan da izler taşıyordu. Bir tür insan yaşıyordu bugün de oralarda, bizim gibi etten kemikten, ak dokulu, dil konuşan, dert döken. İnsanın mutluluğu şu ki, ölümlülüğün en karası içinde ışıl ışıl bir ölümsüzlüğe erişebilir, eğer bir taş diker, bir yapıt bırakırsa kendinden geri. Nice yapıtlar yap-

mış da bırakmış bu Ege insanları! Dev tapınaklar, dağ gibi tiyatrolar, bu ne akıl düzenidir ki kurmuş bunca sağlam yapıları? Hippodamos diye bir usta, şehir dediğimiz yerleşme yerinin evler ve sokaklardan oluşacağını, sokak ise birbirini dikine kesen düz yollardan kurulacağını düşünmüş de gerçekleştirmiş bugüne dek en ufak bir değişiklik yapmadan uyguladığımız şehircilik bilimini. İlk maddeyi arayan fizikçi bilginler, doğadaki akış ve değişim sürecini düşünebilen öncüler, atom çağının müjdecileri hep bu yörenin insanları. Doğanın cıvıl cıvıl uykusuna dalmış bu canlar nasıl oldu da yapabildi bunları? Ne biçim kafalardı kafaları ki, binlerce yıl önce kavrayıp tasarladılar bizim güç belâ, türlü araçlar, gereçler ve birbirini kovalayan deneylerle sökebildiğimiz sorunları, çözebildiğimiz sırları?.. Balıkçı yürüyor, koca bedeniyle salına salına, ellerini, kollarını, bacaklarını yerine ve sözüne göre kıpırdata kımıldata anlatıyordu bunları ve daha nice nice konuyu, gerçeği. Ben de var gözümle bakıyor, kafamda tek soru biçiminde kabaran yüzlerce soruya onun dilinden ve devineğinden yanıt alacağıma inanıyordum. Evet, öyle de oldu, Ege'nin sırrını Balıkçıyı derinine anlamakla çözebildim kendimce.

Halikarnas Balıkçısı kimdir, nedir ve beni gezdirdiği o 1950 yıllarında ne yapıyordu? Hemen söyleyeyim ki, şu birkaç sözden sonra sayfalar dolusu eserini okuyacağınız Halikarnas'lı Herodot'un günümüzde yaşayan bir tıpkısıdır da ondan giriştim size birini öbürünle anlatmaya.

Bodrum'da otuz yıllık sürgün hayatı ile Ha-

likarnas Balıkçısı Türk yazınında daha denenmemiş bir girişimi sonuca bağlamış bulunuyordu: bir çevrenin yaşamını ayrıntılı gerçeklerinin tümü ile paylaştıktan sonra onu dile getirmeyi başarmıştı. Balıkçı ile balıkçılığı, süngerci ile süngerciliği, denizci ile denizciliği yaşamış, toprak, güneş, su ve hava ile karşı karşıya gelerek insan aklının madde ile sıkı fıkı alışverişinden neler çıkartabilir, yaratabilirse hepsini deney süzgecinden geçirmiş ve bu teke tek karşılaşmadan, doğa ile insan arasında, her iki varlığın da tüm yetkilerini ortaya koydukları bu yaman kaynaşmadan insan, düşüncesi ve dili gereği olan ürünü vermiştir. Esin kaynağı yalnız ve yalnız yaşantısıydı Halikarnas Balıkçısının. Cevat Şakir denilen adamın tüm ögeleri, içinde yaşadığı doğal çevrenin tüm verileri ile birlikte yoğurulunca, Halikarnas Balıkçısının bildiğimiz romanları, hikâyeleri, resimleri ve kendine özgü, tadına doyulmaz o sözlü yaratıcılığı, yazıya dökülemeyen, teype bile alınamayan o eşi benzeri bulunmaz «dili» doğup gelişti. Bu dil biriciktir ve karşımıza diktiği düşünce ve imge yontularından çok akışı, devinişi, sürekli gelişimi, değişimi ile değerli, önemlidir. Balıkçı ne derse desin, sözlerinin yerine ve anına göre kanatlanıp uçmasıdır bizi büyüleyen. Hep aynı şeyleri söyler sanırsınız, oysa Herakleitos'un dediği gibi, iki kez dalamazsınız onun düşünce ırmağının sularına, onu her dinleyişte bir şeyler değişmiştir, konuşan o konuşan değil, dinleyen de başka başka izlenimlerle etkilenmektedir. Herakleitos'un da geleneğini yaşatmaktadır Halikarnas Balıkçısı. Bu nasıl olmakta, yirminci yüzyılın bir insanı ne hikmet

ve kerametle binyıllar ötesindeki bir düşünürü de, bir anlatıcıyı da öz ve kökenlerine varıncaya dek kendi kişiliğinde canlandırabilmektedir?

Bu soruya gene Halikarnas Balıkçısı'nın bir buluşu ile yanıt verilebilir: Herakleitos, Herodotos, Cevat Şakir... üçü de Akdeniz uygarlığının ürettiği birer insandır. Coğrafya bize dünyamızda beş kıta olduğunu bildirir, oysa yanlış, uygarlık düzeyinde beş değil, altı kıtaya bölünmelidir yeryüzü. Çünkü tarihin en bulanık çağlarından günümüze dek başka türlü bir insanlık başka türden bir yaratımla çıkmaktadır karşımıza Akdeniz denilen bu çevrede. Ya nedir bu insanın özü özelliği? Gözü vardır açık ve gözle algıladığı, damarlarından dümdüz, şıp diye varır beyninin merkezlerine, oralarda da dolaşır dolanır da sanki birer soru işareti ile yansır gene karşımıza. Akdeniz insanı gördüğünü düşünür, düşündüğünü dile getirir, dile getirdiğini başka insanlarla tartışır, ne kendi görüşünün, ne de başka görüşlerin tam ve son gerçek olduğuna inanmaz, uğraşır didinir somut gerçeğe ulaşmak için, kulak kabartır, kim ne verirse ondan alır, alır ama hemen aktarır, aktardıkça düzeltir, sundukça atar, temizler, arındırır; katı, donuk, yerleşmiş hiç bir kanıya, inanç ya da sanıya kapılmaz, dışardan bakar çeşitli törelere, gelenek ve göreneklere, kafasının eleğinden geçirip eleştirir onları. Kimi zaman şaşar, kimi zaman beğenir, kimi zaman yerer, kimi zaman da doğruyu bulacağım diye yanlışı benimser, yanılır, yalan söyler, aldanır, yutturur. Ama hep kafası işler, gözü dört açılmıştır, koşar koşturur. Sonsuz bir merak kemirmektedir beyninin kıvrımlarını, durmak didin-

mek bilmez, susmak dinlemek bilmez. Özgür kaîadır, özgür insandır, doğa içinde yaşamı bitmez tükenmez bir savaştır. Ne demiş Herakleitos hemşerimiz: «**Polemos panton pater**» savaş her şeyin babasıdır. Akdeniz insanı işte bu savaşı sürdürür, meydana çıkardığı, çıkarmaya uğraştığı «her şey» de aydınlıktır, insan aydınlığı.

O anlattığım yıllarda beni gezdirirken Halikarnas Balıkçısı ne yapıyordu? Rehberliği meslek edinmişti İzmir yöresinde. Çocukları büyümüş, liseye gitmeleri gerekti, İkinci Dünya Savaşı bitmiş, Bodrum'da bile geçim zorlaşmıştı. Balıkçı mavi yaratıcılığa boyadığı sürgünü bırakır, gelir İzmir'e yerleşir. Gönlünün yurdunu, Eski Denizin şarap gibi köpüren dalgaları arasında mermer adaların yükseldiği, tanrıların balıklarla oynaştığı, gözün sonsuzluğa dek uzandığı gök ovaları Balıkçı değişen koşullar yüzünden mi bıraktı da geldi büyük şehre yerleşti dersiniz? Değil. Balıkçı Yatagan sandalı içinde engini dolaşa dolaşa tattığı mutlu yalnızlığa bir son vermek zorundaydı. Aktarmak bundan böyle onun ödevi ve alın yazısıydı. Yaymak gerekiyordu mavi mutluluğu ak denizden kara topraklara. Bugün Knidos'ta bulunan bir parmak, ufacık bir mermer parçası Praxiteles'in ünlü şanlı Aphrodite heykeli bulundu bulunacak diye yüzlerce arkeologu dünyanın dört bucağından Türkiye'ye, İzmir'e koşturuyorsa, bunu Halikarnas Balıkçı'sına borçludur yurdumuz. Bodrum'u, Knidos'u, Gökova'yı o yarattı, Ege kıyılarını o tanıttı, bilime, turizme o açtı. Merhaba'sını çınlattı aşılmaz engellerin, kapalı kapıların ötesine. Rehberlik yaptı ve yapmaktadır. Kökleşmiş çarpık

görüşleri düzelterek o yerleştirdi Akdeniz uygarlığının Anadolu'da kaynak bulduğu bilincini. Gerçeklere ışık tuttu. Işık doğar ama güç sızar yığınla toprak altına gömülü mezarlara, bilimin yanlış sanılar ve kanılarla örülmüş tozlu ağlarını zor yırtar gerçek sevgisi. Bu merak, bu aydın göz yurdumuzun maviliği ve mutluluğu uğruna binbir aşamayı aştı ve Akdeniz Uygarlığının başarısını sağladı. Işığım yayılmasına bundan böyle hiç bir karanlık engel olmayacaktır. İşte Halikarnas Balıkçısı bunu yaptı.

İki bin beş yüz kadar yıl önce bir başka yurttaşı aynı başarıyı sağlamıştı: Halikarnassos'lu Herodotos. Yaşamından ne biliyorsak, sözlerinden ne kalmışsa bundan sonraki sayfalarda okuyacaksınız. Bir gezgindi Herodotos, röportaj yazarlarının piri, şu ya da bu neden ötürü o da ayrılmıştı Ege kıyılarından, dolaşmış dolaşmış, nerelere dek gitmemişti! Akıllara durgunluk bu kadar yer gezmesi, bu kadar bilgi toplayıp, hepsini aklında tutması ve o canım İonia diliyle açık açık herkese anlaşılır bir anlatıyla aktarması. Tarihin babası derler ona. Ama tarih nedir? Bugün bile bu yaratıcının ardından binlerce yıl geçtiği halde, biliyor muyuz uygar dillerin çoğunda HİSTORİA diye geçen sözcüğün tam ne anlama geldiğini?

Açınız eski Yunanca sözlüğü: «**historein**» diye bir fiil bulursunuz, anlamları şu: «öğrenmeye çalışmak, araştırmak, incelemek, keşfe çıkmak, gezerek tanımak (bir ülke, bir şehir için), sormak soruşturmak, sorarak bilgi edinmek», sonra da «bilmek, tanımak» ve sonunda «sözle ya da

yazı ile bildiğini aktarmak». Bu fiilden türeme «historia» sözcüğü de ilk anlamda araştırma, bilgi edinme ve keşif, onun sonucunda elde edilen bilgilerin dile getirilmesi, anlatılması demektir. Herodotos'un da bu anlamda kullandığı «historia» sözcüğünün koca bir bilim dalı haline gelmesi elbette ki yüzlerce yıllık bir gelişme sonucunda olmuştur. Tarihin babası denilen adam: «Bu, Halikarnassos'lu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır» derken, ne böyle büyük bir ünvan kazanacağını, ne de bugün bile tartışmalı bir kavram olarak yaşayan tarih bilimine yol açacağını aklından geçirmiştir. Nitekim kendisinin Atina'da anlatımını dinleyen geleceğin tarihçileri tuttuğu yolun hiç de yol olmadığı kanısına varmışlar, Herodotos eleştirileri o gün bugün süregelmiştir. Herodotos'un anlattıkları ne dereceye kadar doğru, ne dereceye kadar yanlış, anlatırken konudan konuya sapması, duyduklarını, gördüklerini kişisel izlenimlere göre değerlendirmesi, nesnel olamayışı, bütün bunlar ve daha bir sürü eleştiri büyük yurttaşımızın kafasına sözümona tarihçilerce bugüne dek kakılagelmiştir. Çokluk unutulur ki, Herodotos evrensel bir meraka kapılıp bu kadar yer gezmek, bu kadar şey görmek, duymak ve kaydetmek sevdasına kapılmasaydı, tarihin doğması şöyle dursun, ilkçağ üstüne hiç denecek kadar az bilgimiz olur, bilgi edinmek için de günümüzün arkeoloji kazılarından çıkan tek tük çanak çömlek parçalarını beklemek zorunda kalırdık. Hele Akdeniz çevresi, Anadolu, Girit, Mısır, Mezopotamya, Fenikye, İran, Hindistan, Asya ve Avrupa, doğu ve batı, ve de coğrafya, etnoloji, antropoloji, mi-

toloji, filoloji ve aklıma gelen gelmeyen daha bir sürü bilim dalı ve konusu onun girişimi, atılımı ile var olmuştur. Herodotos'suz bir insan ve uygarlık bilimi düşünülemez. Herodotos, sözünü ettiği Homeros gibi büyük sanatçıdır, düz yazının yaratıcısıdır. Böyle bir yaratıcı da ancak Ege kıyılarından çıkabilirdi. Zamanla değerden düşmesi, bunca bilim dalı onun ilk ortaya çıkarıp açıkladığı verilerden beslenerek yaşarlarken, onun daha çok bilim kitaplarındaki dipnotlarda anılması, kamuya sunduğu eserinin her çağda gereğince yayılmaması yeni zamanların af edilmez bir hatasıdır.

Yıllardır Herodotos'un iyi bir Türkçe çevirisini özler dururum. Bunu kendim yapmaya ne vakit bulabildim, ne de olanaklarımı yeterli gördüm. İçimde özlemin en ateşli olduğu bir anda dostum Müntekim Ökmen gitti Bodrum'a yerleşti. Uzun bir çeviri yapmaya istekliydi. Müntekim Ökmen, Halikarnas Balıkçısı'nın hayranlarından ve vefalı dostlarındandır. Gökovanın karşısında, Herodotos'un yurdunda, Halikarnas Balıkçısı'ndan aldığı esinlerle bu çeviriyi herkesten iyi yapabileceği kanısına vardım. Çeviri bir iklim ister, coşku ve çaba olduktan sonra başarı insan elindedir. Nitekim öyle oldu. Müntekim Ökmen'in çevirisi tam anlamıyla bir başarıdır. Bir roman gibi sürükleyici olduğu gibi, Herodotos'un üslubuna ve eserinin içeriğini kusursuzca yansıtmaktadır.

Bu çeviriyi okurlara candan salık veririm. Eminim ki okuyup öğrenecekleri bunca konu dışında, yurdumuzda doğmuş bir yazarın o insana

özgü ateşle ne ereklere kadar ulaşabileceğini görerek, onu kendilerine örnek, coşkusunu kendilerine ülkü edinebileceklerdir.

(Cumhuriyet, 1978)

SABAHATTİN EYUBOĞLU

Sabahattin Eyuboğlu 1909 yılının bir şubat günü Trabzon ilinin bir kazasında doğar. Babası Rahmi beydir, anası Lütfiye. Beş kardeşin büyüğüdür: Bedri Rahmi, Nezahat, Muallâ ve Mustafa'nın ağabeyleri. Okur, okumaya başlar, Rahmi bey Batı düşüncesine açık, namuslu, erdemli bir aydındır, oğluna Rousseau'yu, Voltaire'i tanıtır; Lütfiye hanım Anadolu toprağının mayası ile yuğrulmuş, sesi sözü ile dillenmiş güçlü bir anadır, Yunus'un ilahileriyle ninniler beşiğini. Büyür Sabahattin, daha oniki yaşına gelmeden yük yüklenir, sorumluluk alır, Rahmi bey İstiklâl Savaşında savaşırken ordan oraya göçmek zorunda kalan ailesine destek olur. Liseyi bitirir, Fransızca öğrenmiştir, Atatürk'ün Avrupaya okumaya gönderdiği ilk grup öğrenci arasındadır: Dijon üniversitesinde okumaya gider. Bir yıl geçmez, yanına kardeşi Bedri'yi çağırır, bursu paylaşacak, Bedri'nin ressam olarak yetişmesini sağlayacaktır. Paylaşmak, hep başkasına vermek, herkesin ağabeyi olmak, aydınlık, sevinç ve mutluluk saçmaktır karakteri.

İstanbul'a gelir, Edebiyat Fakültesinde Prof.

Leo Spitzer'in doçenti olur, derslerini Türkçeye çevirir, Batı düşüncesi ile, her varlıktan üstün tuttuğu yurdu arasında köprü kurmak görevine koyulur. Atatürk devrimleriyle Türkiye'nin aydınlığa ve mutluluğa kavuşacağına inanmaktadır. Var gücüyle bu amacı gerçekleştirmeye koyulur. «İnsan» dergisinin kurucularındandır. Yazılar yazar, Türkiye'nin insanına uyan, yerli ve özgün bir hümanizma'nın temellerini atmak çabasına girişir. Hemen anlar ki, bunun için İstanbul'da kalmak olmaz, Anadolu'ya gitmeli, Atatürk'ün Ankara'sına. Ankara'ya gelir, Talim Terbiye üyesi olur, Atatürkçülük ışığında öğretim ve eğitime yön vermek, bu yönü sağlam bir bilgi tabanına oturtmak için Tercüme Bürosunda Nurullah Ataç'la birlikte çalışmaya başlar. Hasan Âli Yücel'in sağ koludur. Temel bilgi ve kültür eserlerini kapsayan Klâsikler Listesi hazırlanır. Tercüme işine koyulunur. «Tercüme» diye bir dergi çıkarılır. Öyle bir çalışma çalışılır ki, böylesini oldum olasıya görmemiştir Türkiye. Haftanın her günü ve her gecesi çeviri yapılır, tek tek ya da topluca, salı günleri Tercüme Bürosunda toplanılır, yapılmış ve yapılacak çeviriler tartışılır, terimler, ilkeler saptanır, perşembe günleri Eflâtun, pazar günleri Molière, cuma geceleri Musset... çeviriler, eserler, kitaplar rotatif makinesinden geçercesine basılır, dağılır, yayılır. Yüz, beş yüz, bin... Hasan Âli mekik dokur hükûmetle Tercüme Bürosu arasında, daha, daha çok kitap ister. Karınca yuvasıdır Ankara, taşınan besiler dünya insanlık düşüncesinin en pırıltılı incileri.

O sıra Hasan Âli'nin yanı başında bir fener daha aydınlanır: İsmail Hakkı Tonguç. İyi, bunca

kültür ürünü depolanmaktadır, ama kime dağıtılacak bu besinler? Sorunun cevabını Atatürk vermiştir: bu yurdun fedakâr hizmetkârı, asıl efendisi Türk köylüsüne. Türkiye'nin tek anlamlı, verimli ve tutarlı çabası başlar o zaman. Köy Enstitüleri kurulur. Sabahattin Eyuboğlu Tonguç'un yanı başında küreğe, çapaya sarılır. Nerden vakit bulur, nasıl başarır? Talim Terbiye, Tercüme Bürosu, vızır vızır tercüme derken, bir yandan da haftanın birkaç gününü Hasanoğlan Köy Enstitüsünde geçirir. Tiyatrolar kurulur, kitaplıklar açılır, heykeller dikilir Hasanoğlan'da, cumartesi geceleri Türkiye'nin dört bir yanından çınlayan türküler, oyunlar, şenliklerle coşan Ankara'nın kıraç toprakları. Köy çocukları, kafaları traşlı öğrenciler dünyanın hiç bir üniversitesinde görülmedik, bilgiye susamış, bilimin onur ve erdemini yüklenmiş kişiler olarak dikilir karşımıza. Şiir, hikâye, roman, dergi, hamarat ellerle sulanan bozkır gibi yeşermeye koyulur Hasanoğlan'da. Gider, bakar, şaşarız: Eflâtun orada canlanmış, Apollon orada konak kurmuş. Diller orada dilleniyor, müzikler orada uyumlanıp yankılanıyor. İnsanoğlu mutlu, geleceğe açık, imece içinde çalışıyor, imece içinde seviyor, seviniyor ve aydınlanıp saçıyor insanlık ülküsünü geçmişten geleceğe.

Sonra bir kesinti, bir yıkılış. Saat duruyor birdenbire. Ama Sabahattin Eyuboğlu durmuyor. Ankara'dan İstanbul'a, köy çocuklarından dost çevresine, oradan oraya taşıyor gene aydınlık meşalesini. Türkiye'nin topraklarında ve denizlerinde, nerde olursa olsun inanıyor bu ışığın sönmeyip ortalığı aydınlatacağına bugün, yarın ve her

zaman. İşte burada Sabahattin Eyuboğlu'nun ömrünün son dönemi başlar.

Çeviri çabalarını sürdürür: Batı düşüncesinin insana en yararlı, insan onurunu en iyi dile getiren, insanı insan olarak en elverişli eserleri hangileriyse, onları apaydın, herkesçe anlaşılır, okunur, sevilir bir halk diliyle, Türkçemizin hiç bir zaman erişemediği bir açıklık, bir tutarlık ve bir güzellikle aktarıyor, kazandırıyor bize. Eflâtun, Montaigne, La Fontaine, Shakespeare, Rousseau, Ömer Hayyam, Eyuboğlu'nun kalemi altında bir canlanıyor ki, kendi dillerinde erişemedikleri bir anlam zenginliğine kavuşuyorlar. Yunan klâsikleri, tragedyalar, tiyatro yapıtları, romanlar, atasözleri, deyimler, binbir diyarın masal ve türküleri, hepsi Türkçe ünlüyor.

Sabahattin Eyuboğlu bilgi ve bilimin yalnız insanın mutluluğuna yarayanın gerçekliğine inanır. Onun içindir ki kitapta kalmak istememiş, asıl çabasını canlı araçlarla insana seslenmeye harcamıştır. Büyük halk topluluklarına değinen sinemayı bu araçlardan biri yaparak, Anadolu'nun eşsiz kültür hazinelerini film yoluyla tanıtmaya girişir. Sonsuz güçlüklere katlanarak çevirdiği belgesel filmler geleceğe çevrik birer anıttır. Dar ve kısır üniversite çevresinden çıkıp da bütün Türk milletinin gözü önüne serilecekleri zaman bu filmler Eyuboğlu'nun Türk kültürüne hizmetini daha da belirgin bir hale getirecektir.

Sabahattin Eyuboğlu bununla da yetinmez, her gün, her an dostluğunun engin çerçevesi içine aldığı, evinin açık kapısından içeri giren yerli yabancı her insana bir armağan vermek ister.

Her dem dönen renk renk fırıldakları, kımıldakları, döngeç ve dönerceleri, kabaklara oyulmuş lambaları, adlı adsız daha binbir çeşit oyuncakları onun elinin altında can bulur, canlılık saçar.

Sevincin topluca olanı bayramdır. Mavi yolculuk işte böyle bir şenliktir. İnsanı doğa ile haşır neşir etmeğe, insan sevgisini doğanın güçlükleri ve güzellikleri içinde sürdürmeye yarar. Yaz mevsimi geçince, mavi yolculuk pazartesi günleri evinde renkli fotoğraflar, filmler göstermek, türkü söylemek ve insanla ilgili türlü konulardan söz etmekle devam ettirilir, ve de ettirilecektir.

Sabahattin Eyuboğlu Türkiye'nin yedi bin yıl önceki geçmişi ile bugünü arasında, Yunus Emre ile yirminci yüzyıl aydını arasında insanlık ve yaratıcılık alanında bir köprü kurmak yolunu bulmuştur. Cömert sevgisiyle yanına yaklaşan her insanı nasıl kucaklar, o insanı yaşama sevgisiyle doldurmuşsa, geçmişin bütün insan değerlerini öyle kucaklamış canlandırmıştır. Sevmediği, öfkeyle, üzüntüyle karşıladığı bir tek şey vardır, onu da, insancı görüşünü dünyaya tanıttığı piri Yunus Emre'nin ağzından söyleyelim:

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kâmu âlem birdir bize

(Sanat Dergisi, 1973)

SABAHATTİN EYUBOĞLU'NUN DÜŞÜNCESİ

Sabahattin Eyuboğlu'nun düşüncesi çok yönlü olduğu kadar, özgün kökenlere dayanan ve bu kökenler üstünde tutarlı bir gelişme yaşamış bir düşüncedir. Eyuboğlu'yu andığımız birinci ölüm yıldönümünde Yaşar Kemal «yaşayarak düşünmek» kavramını ortaya atmış, bu tanımı, birden aydınlığa ermiş insanın coşkusu içinde Eyuboğlu'nun yaşamındaki birçok alanlara uygulayıp sermişti gözümüzün önüne. Üçüncü anma yılı olan 13 Ocak 1976 günü Yaşar Kemal bu kez «köylü kökenli düşünce» diye ikinci bir kavram dile getirdi: Sabahattin Eyuboğlu Batı düşüncesini öykünmeden benimseyen, Türk köylüsüne özgü baş kaldırıcı ve atılımcı tutumu batılı akılcılıkla birleştiren bir düşünürdü dedi. Böylece Eyuboğlu'nun eşine pek rastlamadığımız özgünlüğü ile Anadolu'nun köylü geleneğine olan eğilimine ışık tutmuş oldu.

Bu tanımların ikisi de doğrudur: Eyuboğlu düşüncesini sapına kadar yaşamış ve yaşatmıştır. Ölümünden şu kadar yıl sonra bugün de, daha birçok yıllar sonraki yarınlarda da bu düşüncenin yaşayacağına inanıyorum. Biz dostları Eyuboğlu'nu sağlığında yaşadığımız gibi bugün de yaşıyoruz. Her birimiz yaşayarak düşünmenin ne olduğunu sürü ile örnekler vererek anlatabiliriz, ama Eyuboğlu bugün dünyadan göçmüş düşünürün arı ve mutlu yaşamını sürdürmektedir. Geçmişin belleğimizde az çok tozlanmış, ya da çarpıtılmış anıları ile onu tanımlamak, incelemek yakışık almaz artık. Kendi dili, kendi sözü, kendi edimiyle kendisini konuşturmak zamanı

gelmiştir. Düşüncesini en ufak ayrıntılarına dek, duygusunu tüm renkleriyle ortaya sermiş, insan yaşamının türlü çeşitli halleri karşısında tutum ve davranışını tam bilinç ve amaçla saptamış bu düşünürü elbette ki birkaç sayfalık bir yazıda kapsamak olanağı yoktur. Sabahattin Eyuboğlu üstüne çok kitaplar yazılacağını biliyorum. Bunun bugün değil, yarın olacağı da şurdan belli ki bu yıllık anısına hazırlanması düşünülen kitap gerçekleşememiştir. Bir kitaba sığmaz çünkü Sabahattin Eyuboğlu. Benim burada yapabileceğim, ilerdeki incelemelere kaynak olabilecek yazılarına parmak basmaktır. Karşımızda iki toplu yapıt duruyor: biri yaşamı sırasında Şükran Kurdakul eliyle hazırlanmış «Mavi ve Kara» ikincisi ölümünden sonra eşi Magri Rufer ve dostu Vedat Günyol emeğiyle düzenlenmiş «Sanat Üzerine Denemeler» adlı kitabı. Bu iki kitabı gözden geçirirken şöyle bir gelişim çizgisi saptanabilir:

1. Yazınsal-düşünsel dönem: 1935-1939/40
2. Edimsel-eğitsel dönem: 1940-1947
3. Siyasal-toplumsal dönem: 1947-1973.

Eyuboğlu'nun düşüncesindeki bu üç aşama yaşantısına koşut olarak izlenebilir. Birincisi yazınsal-düşünsel diye nitelediğim evre Fransa'dan döndüğü 1935 yıllarında başlar. Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doçenttir ve aldığını kuruşu kuruşa vermek çabasındadır: genel kültür sorunlarını insancı bir görüşle inceler, batılılaşma ve batılılaşma süreci içinde ulusal değerleri koruma, değerlendirme ve işlemeyi dil, edebiyat ve sanat konularında gerçekleştirir.

Özellikle eski-yeni çelişkisini tartışarak, şiirin gelişmesine ışık tutar, Ataç'la birlikte ve ondan daha olumlu bir davranışla yeni Türk şiirinin doğumuna öncü olur.

1939 yılı sonlarında Talim ve Terbiye üyesi olarak Ankara'ya gelir. Köy Enstitüleri girişiminde düşünce birikimini kendi toprağı üstünde kendi insanına uygulamak fırsatını bulur. Aynı zamanda ulusal geleneğe yaşayarak filiz verme yollarını arar ve bulur. Bu dönem Sabahattin Eyuboğlu'nun yaşadığı en mutlu dönemdir, kendi kişiliğinin ve kendi halkının özüne, bilincine varır, batılı yöntemleri uygulayarak Anadolu insanını eğitme ve özgün bir gelişmeye itelemeyi başarır. Yaşayarak eğitmenin uygulamasını da felsefesini de o dönemde gerçekleştirir. Mutlu dönemidir, çünkü kanımca Eyuboğlu ömrünün sonuna kadar bu dönemin özlemini çekmiş, başka yollardan o mutlu uygulamayı denemeden hiç bir zaman vazgeçememiştir: Mavi Yolculuk, Pazartesi Toplantıları da gerçek uygulamadan kopmuş insanın daha dar çevrede de olsa gerçekleştirmeğe çalıştığı bu eğitsel uğraşın belirtileri sayılmalıdır. Film gibi geniş kütlelere seslenen bir sanata gönül vermesi de ondandır.

1947'de kara ve gerici güçlerin bir bıçak vuruşuyla sona erdirdikleri bu dönemden sonra Eyuboğlu'nun düşüncesi siyasal-toplumsal niteliğe bürünür: kültürün, sanatın, edebiyatın ve eğitimin siyasal-toplumsal içeriği, değeri, mavi ve karası üstünde durup düşünür Eyuboğlu. Bir kavram onun ülküsünnü odak noktasıdır: HALK. Ama yukarda saydığım yazın ve sanatla ilgili

çabaları durmuş değildir, asıl verimli evrelerini yaşar. Türk aydınının ilk görevi bildiği Batı düşüncesini aktarma, düşün yöntemlerini uygulama uğraşı çeviri çalışmalarında doruğuna ermiştir bu dönemde. Eğitsel girişimleri de tutarlı bir gelişme içinde yetkinleşip filizlenmektedir. Bizi şaşırtan —ve çoğumuzun bugün bile anlayamadığı— fırıldak yapmaya kadar varan yaratıcılığı, insana mutlu olmayı el becerisiyle öğretme, sanatla şiiri her düzeyde, her yaşta, her inanıştaki toplumsal güçlere yayma çabası ile ortaya çıkmaktadır. Bu ülküsü sapasağlam solcu, özgürlükçü, halkçı ve evrensel olduğu kadar ulusal bir taban üstüne kuruludur. Bence Sabahattin Eyuboğlu'nun düşüncesi bu öğeleriyle Atatürk devrimlerinden doğma Cumhuriyet döneminin aynası olan Türk düşüncesinin ta kendisidir.

Bu düşüncenin zenginliği içinde bir niteliğe daha parmak basmak isterim: Sabahattin Eyuboğlu bir öğreti adamı değildir, ya da sıkı kalıpları aşan, yalnız ulusal ve toplumsal gerçeklere dayanan gerçek, özgür ve özgün öğretinin kurucusudur. Herkesin hoca bildiği, bunca kuşaklara yaşamın her alanında aydın kişi olmanın sırrını açtığı bu büyük insan öğreticilikten kaçınır, tiksinir, derslerinin hiçbirinin «ders» niteliği taşımamasına önem verirdi. Onun düşüncesi öyle doğal, öylesine candan gönülden kopma öğelerle yoğurulmuştur ki, bir sevgi merhabasından öteye gitmez gibi görünür, bu nedenle içimize işler, yalnızca insan, özgür, mutlu olmamızı sağlardı.

(Cumhuriyet, 1976)

Bedri Rahmi Eyuboğlu'yu ve sanatını en iyi bana eşi Eren Eyuboğlu anlatabilir düşüncesiyle, sanatçıların Kalamış'taki evine gidip Eren'le konuştum. Bu konuşmayı aşağıda veriyorum.

A. — Merhaba Eren! Bir yazı yazacağım Bedri için, Bedri'yi anlatmak için. Aslında Bedri anlatıyor kendini, bir şiiri var, bir mektup, sana yazdığı bir mektup. O mektubu okuyalım burda, Mehmet okusun.

Ne güç bir ağaç misali meyve verebilmek
Vaktinde açabilmek çiçeğini
Daldırabilmek köklerini damar damar
Toprağın etli cömert karanlığına
Düşmek peşine diş diş, budak budak, zerre zerre
Aramak aramak aramak milyon kerre
Tadını meyvenin
Tuzunu dalın
Cilâsını yeşilin yaprağın
Yarısını çıldırasıya aydınlık gökyüzünde
Yarısı yedi kat dibinde toprağın
Bir yandan uzatabilmek dallarını güne güneşe
Bir yandan salabilmek köklerini sinsi sinsi
...
Ne güç bir ağaç misali meyve verebilmek
Koruyabilmek tomurcuklarını kurttan kuştan
Yapraklarını kurudan yaştan
Ne güç mevsimlere dert anlatabilmek
Ne güç bir ağaç misali meyve verebilmek
Sonra kendi ellerimizle devşirebilmek meyvemizi
Uzatabilmek insanlara: alın taze taze diyebilmek
Bir ağaç kadar titiz, bir ağaç kadar temiz
Bir ağaç kadar hilesiz hurdasız ve peygambercesine ahmak
Sormadan çektiğimiz çilenin hesabını
Meyvelerimizin cana değdiğini duymak.

(Eren'e Mektup - Tuz)

Bedri bu şiirinde her şeyini söylemiş, Eren, ve sana söylemiş, sanatını söylemiş. Bedri bir ağaç ve sen de bir ağaçsın. Siz ikiniz ömrünüz boyunca, kırk yıl, kırk yıldan belki daha çok bu ağaca bir dal, bir çiçek, bir sürü renk kattınız. Şimdi, istersen, bu ağacı başından beri nasıl süslemeye, nasıl yapmaya koyuldunuz, düşünelim senle birlikte. Bedri ile seni ben kırk yıl önce tanıdım, hocam Prof. Leo Spitzer'in evindeydi. O zaman Paris'ten yeni dönmüştünüz. Seni anımsıyorum, incecik, dal gibi bir kadındın, saçların arslan yelesi gibi gür. Sonra anımsadığım şu: Anadolu'ya gittiniz, sizi gönderdiler, nereye gittinizdi?

E. — Edirne'ye gitmiştik beraber, Arif Kaptan da vardı.

A. — Nelere çalıştınız, hangi konularda resim yaptınız?

E. — Dere başında ağaçlar vardı, dükkânlar, çarşı, gayet hoş yerler vardı Edirne'de, camiler, camiler... tekke...

A. — Ben sizden birçok ağaçlar anımsıyorum, Eren, koca çınarlar, Beyazıt Küllük kahvesinde, o döneme mi rastlıyor?

E. — Evet, 1937 yılları, arkadaşlarla birlikte çıkardık çalışmaya, birçok gravürler yaptık...

A. — Ya bundan sonraki dönem?

E. — 1939'da Bedri askerliğini yapmaya gitti. 1941'de Bedri'yi Çorum'a yolladı hükümet, kendi başına gitti, ben evde kaldım, çocuk, Meh-

met küçüktü. Bedri Çorum'da kahveler, meydanlar, çarşıyı, kalabalık yerleri çiziyor, bir parça da kostüm çalışmış, yerli kıyafetler.

A. — Sen o sıralarda ne yapıyordun?

E. — Ben çıkamıyorum, evde kapalıydım, birçok portreler yaptım.

A. — Ama paralel çalışıyordunuz, değil mi?

E. — Evet, 1945'te beni Bursa'ya yolladılar, orada çok çok çalıştım. Susamıştım tabiata, Bursa'nın altını üstüne getirdim, ağaçlar, camiler, hanlar, çarşı, her şey benim için bir mevzu oldu, günde 16 saat çalıştığım oluyordu, arzularım birikmiş çok. Bursa'ya Sabahattin de geldi, Fuat Ömer'le, şaşırdılar, bir atelye dolduracak kadar çok resim yapmıştım, öyle hızlı bir çalışmaydı bu.

A. — Ya Bedri?

E. — Bedri o zaman İzmir'e gitti, dönünce beraber çalışmaya çıktık.

A. — Çıktık diyorsun, şövalye ile mi?

E. — Evet, bir şövalemiz vardı, kutu gibi açılıp kapanıyor, biraz ağırdı ama herşey vardı içinde.

A. — Bak Eren, o şiiri okuduk ya, o şiirde iki konu var, iki istek: biri meyve vermek, öteki toprağa kök salmak, ağacın yarısı aydınlıkta, yarısı toprağın dibinde, meyveyi verebilmek için hangi kökenlere daldınız? Nereden ne aldınız ve nasıl verdiniz? Yazma, mozaik, freskler, bu çalışmalarınız nasıl başladı? Ağaç nasıl büyüdü?

E. — 47-48'lerde ağaçlar yapıyorduk, ama dekupajla, ya da tuşla, mozaik gibi işleniyordu bu ağaçlar, sonra da ben Paris'e gittim 50'de, Bedri de geldi, birkaç ay kaldık. Müzeleri çok gezdik, o sırada yazmaları keşf etmiş, dedik ki bizim yazmaları yeniden canlandırmalı, yeni bir biçim vermeli. İstanbul'a dönünce yazma çalışmaları başladı, kalıplar aramaya koyulduk, kendimiz stilizasyonla kalıplar yaptık. Bedri desenleri veriyordu, çok hoş, ekspresif desenler siyah leke için, sonra renk çalışmaları başladı, tekniğini öğrendik, geliştirdik, kırmızı, bir de yeşilleri denedik. Maya Galerisinde büyük bir yazma sergisi açtık. Ondan sonra Lito dönemi başlar, albümler... Çok az renk vardı elimizde, gitgide Avrupa'dan boyalar geldi, o zaman daha zengin paletimiz oldu. Daha sonra. 60'dan sonra ilk defa mozaik panolar ısmarladılar. 1953 ile 60 arasında çok mozaik çalıştık, büyük mozaik panolar yaptık Ankara için, oteller için...

A. — Peki Eren, bu mozaik panolar yeni bir şeydi. Nasıl oldu, düşündünüz mü, bu konuda bir tartışmanız oldu mu Bedri ile?

E. — Resim yaparken tuşlarla çalışıyordu, bu tuş çalışması en iyi taşla yapılabilir; önce fırçayla, sonra taşla işe giriştik, kendiliğinden oldu geçiş, hiç bir sıkıntı çekmedik. Sanki bunu bekliyor, buna hazırlanmış gibiydik.

Eren dalmış, bana öğrencileriyle birlikte çalışarak meydana getirdikleri büyük çaptaki panolardan, fresklerden söz ediyordu ki, merdiven-

den yukarı Abdurrahman Hancı çıkageldi. «Bedri Rahmi mimariye karışan ilk ressamdır, bu yolda öncüdür, sanatçılarımıza yararlı, verimli bir çığır açtı» diyerek, başladı 1950 yıllarından Reis'in son günlerine dek süregelen coşkulu, çok yönlü, topluma açık bir dev çalışmasını sergilemeye. Hangı saydıkça ben not alıyordum, ama şimdi bakıyorum ki bu çalışmalar o kadar çok, öyle çeşitli ki, hepsini yerleri, malzemeleri, konuları ve tarihleri ile buraya almak yazımın sınırlarını aşacak. Eren'le konuşmamızı dinlerken, bir yandan da hocalarının çekmecelerine düzen koyan iki genç, Can ile Aydın o sırada birkaç yazı uzattılar bana. «Sedat Eldem'e Açık Mektup» başlıklı yazıların birinde Bedri Rahmi mimarla ressamın işbirliğin konusunda düşüncelerini açıklamış, sözü Koca Reis'e bırakmak en iyisi: «Hiç bir sanat tek başına para etmez... Bütün sanatlar bir vücudun çeşitli organları kadar birbirlerine yardımcıdırlar... Sanatlar elele verdikçe herkesin olurlar... Mimar niçin kardeş sanatları değerlendirmez? Mimarın değerlendirmediği heykelin, resmin, nakışın dünya çapında olması mümkün mü? Kariye mozaiklerini düşünün, Sultan Ahmet, Yeşil Cami çinilerini düşünün! Yalnız Türkiye'de değil, dünyaın malı olan mozaikler, çiniler, dövme demirler, bakırlar yapı sanatı dışında kendilerini nasıl kabul ettirebilirler?»

Ama nasıl büyüdü ağaç? Daha, daha bilgi edinmek istiyordum. Bedri Rahmi hem fırçayı, hem de kalemi ustalıkla oynatabilmiş sayısı az

sanatçılardan biridir. Aslına bakarsanız, şiirinde resmi, resminde şiiri dile getirmiştir. Ağacın nasıl dal budak saldığını şiiri de anlatabilirdi bana, ama sözü bir tanığa daha vermek istedim: iki genç öğrencisiyle daha yaşlı bir öğrencisine gittik.

Nedim Günsür iç açıcı resimlerle dolu atelyesinde şöyle konuştu:

— Bedri Rahmi yetenekli bir insan, el attığı yerden bir şey çıkartabilen bir sanatçı. D Grubu topluluğu içinde —ki bunların çoğu Paris'te çalışmış, Batıdan yararlanarak dönmüş ressamlardı— Bedri Rahmi ile Eren Eyuboğlu ta başından beri ayrı bir çizgide çalışmaktadırlar. Batıdan yararlanmakla birlikte geleneksel sanat çizgisini izlemekle, gelmiş geçmiş halk sanatlarımızdan esinlenmekle ayrı bir yol tuttular. Oysa öbürleri çağdaş akımları, modaları aktarma çabasındaydılar. Bedri sanatında yerli bir geleneğe dayanma gereksinmesini arkadaşlarından daha önce duymuş olacak ki, hemen ayrıldı, öbür ressamlardan. Tepkisi de geldi: motif aktarmacısı, süslemeci diye eleştirildi.

— Bedri'nin bu tutumunu nasıl yorumlamalı? Eleştirenler haklı mı?

— Yorumu daha derine giderek yapmalı: geri kalmış toplumlarda sosyal, siyasal, kültürel açıdan bir bilinçlenme başlıyor, bağımsızlık diye bir slogan, kültür emperyalizmine karşı gelme, Batının baskısından kurtulma çabası beliriyor. Son yıllarda üzerinde durulan noktalar bunlar. Bu nakış açısından alırsak, Bedri Rahmi Turgut Zaim, Mâlik Aksel gibi ressamlarla birlikte bir ulu-

sal resim, bir Türk resmi yaratma özleminde görünürler. Bu iş sezgiyle başlamış, sonra sonra bilinçlenmiş. Bedri Rahmi bilinçle başlamadı, belki tutkusundan, sevgisinden bu yola koyuldu. Bedri bir duygu adamı, duygusallık nedeniyle zaman zaman inandığı bir şeyi atladığı, kendisi ile çelişkiye düştüğü olurdu. Bir örnek vereyim: 10' lar denilen bir arkadaş grubunda ulusal resmin tartışıldığı bir gece Bedri: «Reis, diyor, bu ulusal resim düşüncesi birçok ressamın kafasını yemiştir ve yiyecektir.» Yani bu yol tıkalıdır demek istiyor. Bir TV röportajında Hıfzı Topuz'a şöyle diyor: «Biz yıllarca bilinçsiz bir Batı hayranlığı izlemişiz. Galiba yanıldık, bir şeyler kaybettik, zaman kaybettik, Batıyı tek kaynak olarak aldık.» — Topuz soruyor: «Başka kaynaklar ne olabilirdi?» — «Afrika.» Herkes şaşırdık kaldı, Anadolu demesi beklenirken ağzına almıyor, sonra soruyorlar niçin demedin diye. «Tevazudan söylemedim,» yanıtını veriyor.

Burada ben araya girdim ve bir anımı aktardım Günsür'e:

— Sabahattin Eyuboğlu ile yaptığımız mavi gezilerde akşamları koylara, limanlara demir atar, çevredeki köylüler, balıkçılar gemimize gelirlerdi. Biz soframızı kurar, yer içer, türkü söylerdik. Sıramızı savdıktan sonra, Sabahattin konuklarımızdan da bir türkü söylemelerini isterdi. Ne ki çoğu türkü bilmediklerini ileri sürer, kimisi de radyodan duyduğu beylik bir şarkıyı söylerdi. Sabırla dinledikten sonra Sabahattin: «Güzel, ama biz böylesini değil, anandan öğrendiğin bir türküyü dinlemek istiyoruz senden»

derdi. Ne dese boş, adamlar analarından öğrendikleri bir türküyü anımsayamazlardı bir türlü. Eyuboğlu'lar gerçekten de analarından öğrenmişlerdi Gül İlâhilerini, Yunus Emre'yi ve daha nice halk şairlerini. Analarından emdikleri süt kadar doğaldı bu kaynak onlar için, bilinçle varılan bir köken değil, bir seçmeyi gerektirecek bir alıntı değil. Bedri de söylememiş mi şiirinde:

Ah bu türküler
Türkülerimiz
Ana sütü gibi candan
Ana sütü gibi temiz

Tevazu demesini böyle anlamalı. Eyuboğlu'lar halk sanatıyla yoğurulmuştu, emdikleri sütle övünecek değillerdi ya.

— Bedri Rahmi kalacak bir ressamdır, diye sürdürüyor Nedim Günsür konuşmasını, Türk resmi oluşmaktadır, bir bütün, ulusal bir resim, bir Türk resmi çıkacaktır bir gün ortaya. Bugün kendini tam bulma, bütünlüğünü kurma kavgası içindedir. Bu eylemde Bedri Rahmi'nin büyük yeri var. Durmadan araştırma içindedir, yaşamı boyunca değişik yönlerde araştırmış, değişik resim yapmış, ulusalını da, soyutunu da denemiş, çok çalışmıştır. Aramaları içinde hep aynı çizgiyi görüyoruz: halk sanatlarımızı, kendi geleneğimizi izler, değerlendirirken öyle şeyler oluşturmuştur ki, hem çağdaş resim, hem batılı, hem ulusal, hem yeni ve özgün bir resim çıktı ortaya. Paris'te Bedri Rahmi'nin kendi portrelerini görünce Abidin Dino: «Daha ne istiyorsun, bunlar hem evrensel, hem ulusal» demiş.

Nedim Günsür bundan sonra Bedri'nin hoca-

lığından açtı. «Belki ressam değil, belki şair değil, ama hocayım» sözlerini sık sık yineleyen o gerçek hocanın öğrencilerinden eski ve yeni kuşak arasında gözlerimi yaşartan bir konuşma oldu. Onu buraya almaya yerim yetmeyecek düşüncesiyle, bu konuda sözü gene Bedri Rahmi'ye vermek istiyorum. Bakın ne yazmış: «Sanat kollarının tümünde, sevdadır her işin başı, hem de kara sevda. Sevdiğin ustaya öylesine bağlanacaksın ki yıllarca senin işini gören senden önce ustanın adını anacak: Bu genç falanca ustanın yolunu seçmiş, diyecekler. Herhangi büyük bir ustaya sevgilisine bağlandığı kadar bağlanmayanların sanatçı olduğu görülmemiştir. Sanat alanında şaşmaz bir kural var: Sevdiğin kadar sevileceksin.» (Sindirme mi - Taklit mi?).

Ustalarının bu görüşlerini anlamış, özümsemiş Bedri Rahmi'nin öğrencileri, gerçek sanatçı yetiştikleri de davranışlarından, yapıtlarından belli. Bedri Rahmi ağacı böylece büyütmüş, köklerini yedi kat toprağın dibine salarak, dallarını güne güneşe uzatarak ve çektiği çilenin hesabını vermeden meyvelerini canlara değdirerek. Özlemi gerçekleşmiş, ağaç bütün olmuş, meyve bütün olmuş. Karşımıza dikilmiş duruyor ve duracak insan yapıtları ne kadar durur, durabilirse. Bedri Rahmi Eyuboğlu'nu yurdumuzun bir ağacı olarak selâmlar, sevebiliriz bundan böyle ve dostu Ruhi Su'nun ağıtını yakabiliriz ardından:

Sevenin arkasından konuşma
Ölenin arkasından
İster konuş ister konuşma
Kalınca böyle kalmalı insan
ışıyıp gitmeli

Bedri dersem çıkma
Eren dersem
İster çık ister çıkma
Kalınca böyle kalmalı insan
ışıyıp gitmeli

(Sanat Dünyası, 1976)

TÜRKÜLERİMİZİN İNSANLIĞI

Bir gelenek aramaktayız kendimize. Yanılmıyorsam, hep böyle olur kültür devrimlerinin sonunda. Eskiden arınıp, yeniye açılmış bir düzey kurduk mu, üstünde beliren değer filizlerinin köküne inmek, onlara bir derinlik, bir sağlamlık kazandırmak yoluna gideriz. Daha doğrusu, bilinç altında gelişen bir süreci yüzeye çıkararak, geçmişle gelecek arasındaki köprüleri gözönüne sermeye uğraşırız. Düşüncede hiç bir gelişme, çünkü, yoktan var olmaz, birdenbire ve gelişigüzel filizlenmez; yazınımızda da, dilimizde de her fışkırma derinde yatan bir kaynaktan gelmedir. Devrimden bu yana kaç yıl geçmişse bu yıllar boyunca dilimizi, düşüncemizi, gereği kadar eskiden, canlılığı çağları aşamayacak olandan arındırmış olacağız ki, eskinin, canlılığı geleceğe kadar uzanabilecek değerlerini arayıp dile getirmek gereksinmesini duymaktayız bugün. Ve bunun içindir ki, şairlerimiz birer program, birer öneriyle çıkıyor karşımıza, onların izinden de tartışmaya girişiyoruz bu önlerileri, asıl canlı gelene-

ğimizi şurda mı burda mı bulacağımızı araştırıyoruz. Gelişme sürecinde birçok aşamaları aşıp bilinçli tartışma ortamına geldiğimiz besbelli. Buna sevinmek, var gücümüzle de geçmişten bu yana hangi kaynaklardan beslendiğimizi açık açık görmek ve göstermek gerek. Yeniyi izlemek yolunda öncülüğü elden bırakmayan CUMHURİYET böyle bir çabaya girişmiş bile. Öyle ki, epey zamandan beri kafamda evirip çevirdiğim bu yazı «Sanat ve Geleneklerimiz» soruşturmasına bir cevap yerine geçebilir.

Bu soruşturmada «gelenek görenek» deniyor, bir de gelenek olarak divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında bir ayırım yapılıyor. Edebiyat söz konusu olunca, «görenek» sözcüğünü bir kez atalım bence, yeri yoktur, gelelim gelenek sözcüğüne. Soruşturmaya katılanlardan kimisi bu geleneklerimizin, özellikle halktan bize aktarılmış geleneğin yetersizliği üstünde duruyor, haklı olarak. Halk edebiyatı geleneğimiz sözlü gelenektir, sazı ile sözü ile dilden dile geçerek varmıştır günümüze. Yazı eleğinden geçirilmiştir çokluk, onu yazı eleğinden geçirme çabaları ise tutarlı bir yönteme göre yapılmamıştır. Homeros destanlarını alalım: Bunlar da sözlü bir geleneğin ürünleridir, yıllar yılı ağızdan ağıza aktarıldıktan sonra, günün birinde kaleme alınmış, bu da İlkçağın erken yüzyıllarında yapılmış, sonra koca bir Ortaçağ boyunca bu destanlar manastırlarda kopye edile edile çoğaltılagelmiş, Yenilenme çağıyla da sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçmiş kişisel el yazmaları olarak ortaya çıkan bu yapıtların eleştirilmesine girişilmiştir, yani «edition critique» denilen bilimsel eleştirili

metinler meydana getirilmiştir. Bugün «appareil critique» denen eleştiri araçlarıyla birlikte —ki bunlar metin sayfasının dibinde ve kimi zaman metin kadar yer tutar— basılıp yayınlanan bu metinler üstünde durup düşünülebilir, en doğru, Homeros'un deyim ve anlatımına, yani sanatına en uygun düşecek her sözcük, her tümce, hem parça türlü araştırı ve eleştiri olanaklarından faydalanarak kesinlikle saptanabilir. Böylece sözlü gelenekten bugünün koşullarına daha uygun bir yazılı gelenek elde edilir. Batılı yazın geleneği bu denli bilimsel, sağlam bir düzen içinde sunulduğu halde, bizim geleneklerimizden hiçbiri —ne divan, ne de halk edebiyatı —güvenilir bir kaynak olarak karşımıza çıkmaz. Yayıncıları cönkleri çağımızın düşünce mantığına hiç uymayan bir sıra ile vermekle yetindikleri gibi, bir şiirin çeşitli okunuşları arasında nasıl, hangi estetik ya da tarihsel görüş açısından seçme ve saptama yaptıklarını hiç belirtmezler. Belirtseler bile, ileri sürdükleri nedenler öylesine keyfî ve kişisel görünür, ya da öylesine karışık bir biçimde ortaya serilir ki, okuyucuya güven vermez. Sözün kısası bizim yazın geleneklerimiz çağdaş bir yazın geleneği olmaktan çok uzaktır daha. Bu yolda güçlükle —divan edebiyatından dil ve dünya anlayışı bakımından uzaklaşmış olmamız, halk edebiyatınınsa her an üstünde yeni yeni filizler biten bereketli bir toprak oluşu— gözönüne alınarak, tutarlı ve yöntemli bir gelenek kurmak yolunun başlangıcındayız. Bu bakımdan da bir yenilenme çağına girmiş bulunuyoruz.

Soruşturmaya kimi yanıtlarda halk yazınının «laik ve hümanist» bir geleneği sürdürdüğü,

bu özüyle bizim gerçek edebiyatımız olduğu belirtilmektedir. İşte bu görüş yalnız bir yazıda değil, koca kitaplarda eleştirilip tartışılmaya değer. Türkülerimiz gerçekten insancıl mı? Bundan böyle, izin verirseniz, halk şiiri, halk edebiyatı, folklor gibi çeşitli ve ayrıntılı terimlerden kurtulmak için kısaca **türkü** diye söz edelim bu yazıda. Evet, türkü hümanist bir nitelik taşıyor mu, ki taşıyorsa, terimin kapsadığı öz anlama göre tanrıdan yana değil, insandan yana olmalı, yani lâik ve insancı bir dünya görüşünü yansıtmalıdır. Gönülden bağlıyız bu türkülere, onları dinledik mi duygulanırız, coşarız, içten sarsılırız kimi yerde, yüreğimizin bir ülküye doğru ağdığını sezeriz. Dinleyin bakın:

Mezarımı derinde kazın dar olsun
Altı lâle üstü çimen bağ olsun
Ben ölürsem sevdiceğim sağ olsun

dedik mi, kendimizi uğruna kurban etmek isteyeceğimiz gerçek bir sevgili canlandırırız içimizde, gizlice, bu sevgilinin kim olduğunu açığa vurmayız ama gözlerimiz parlar bu ülküyle, sesimizde duyulur coşkusu; yok, katılmıyorsak türkünün çağrısına, söyleyemeyiz ki bu sözleri. Türkü bize bir sevgi ahlâkı aşılıyor demek.

Ya Pir Sultan Abdal'ın şu türküsüne ne denir:

Uyurken uyandılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Halımızı hal eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Hak divanına dizildik
Aşk defterine yazıldık
Bal olduk şerbet ezildik
Doluya saydılar bizi

Pir Sultan Abdal'ım şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Veli'ye saydılar bizi

Bu türkünün daha başka kıtaları ya da ayrı deyişleri olabilir, elimde eleştirilmiş metin olmadığına göre, ben bunu en güzeli diye seçiyorum. Üç yönden incelenebilir bu türkü: İnsanın insan olarak bilincine varması, insanın toplum bilincine varması, insanın insan ve insanlık üstünde düşünmesi. Bir tarikatta ikrardır Pir Sultan'ın yaptığı ve «halımızı hal eyledik», «yolumuzu yol eyledik» ya da «sürüye saldılar bizi» dizelerinde geçen çoğul fiil ve zamir biçimleriyle şair kendini amaçlıyor, kendi yaşantısını anlatıyor, ama kendi benliğinin bilincine vardığı gibi, seçtiği yolun da değerini, ereğini ve üstelik de başkalarının gözünde nasıl görülüp değerlendirildiğini eleştirip dile getiriyor. Bu yolu kendi bile bile tutmuştur, ama yalnız değildir, bir topluluk içindedir, kendisi gibi bu yolu yol diye seçmiş olanların topluluğundadır, ayrıca da bu toplum düzeni ve bu ülkü için savaşa hazır olduğu —Pir Sultan'ın öbür savaşa çağrılarını bilmesek de— sezilmektedir. Bu şiir kendi adına ve ülküsüne bağlanıp bildirisini yaydığı bir toplum dü-

zeni adına açılmış bir bayraktır. Eyleme götüren bu bilincin verdiği üstün usun ışığında da şair tüm insan ve insanlık üstüne bir yargıda bulunuyor: «Çok keramet var insanda» sözleriyle şaşırtıyor bizi. Hiçbir hümanist şair dünyanın hiçbir yerinde bundan daha hümanist ve hümanizmayı bütün yönleriyle bu denli kapsayan bir şiir söyleyemezdi. Sorarım size buna karşı koyabileceğiniz bir tek örnek var mı aklınızda?

Lâik mi bizim türkülerimiz? Tanrıya karşı gelmeler ve ayrılık gayrılık yaratan dinleri yermeler yığınladır türkülerimizde, dalga dalga ulaşır bu tür günümüze dek. Kaynağı da Yunus Emre'dir benim bildiğim. «Münacât»ında şöyle der Yunus:

Ben bana zulm eyledim ettim günah
Neyledim nettim sana ey Padişah
Kıl gib ikköprü gerersin geç diye
Gel seni sen duzağımdan seç diye

Ya düşer ya dayanır yahut uçar
Kıl gibi köprü gerersin geç diye
Kulların köprü yaparlar hayriçin
Hayrı budur kim geçerler seyriçin

Geçmedi mi intikamın öldürüp
Çürütüp gözüme toprak doldurup
Hiç Yunus'tan değdi mi sana ziyan
Sen bilirsin aşikâre ve nihan
Bir avuç toprağa bunca kıl ü kal
Neye gerek ey Kerim-ü zül celâl

Yunus'u bir tarikatın eri değil de, sünni Müslümanlığın en düz yönlü bir sözcüsü sayanlar yukarıdaki bu dizelere sonradan katma mı, ard niyetlerle uydurma mı diyecekler? Yadsıyama-

yacakları bir gerçek, küfür sayılabilecek bu akımın tâ Yunus'tan günümüze dek hiç kesintisiz süregeldiğidir. Yüzlerce örnek arasından Âşık Veysel'in şu dörtlüklerini sayalım:

Bu âlemi gören sensin
Yok gözünde perde senin
Haksıza yol veren sensin
Yok mu suçun burda senin

Kâinatı sen yarattın
Her şeyi yoktan var ettin
Beni çıplak dışar'attın
Cömertliğin nerde senin

Hoş, bu türkü İstanbul Maarif Kitaphanesi denilen yayında yok, ama Veysel yaşıyor bugüne bugün, türküyü söyleyip söylemediği kendinden sorulabilir.

Ya din ve din kitapları üstündeki lâik, insancı görüşüne ne denir halk geleneğinin? Bu akım da Yunus'la başlar:

Sen sana ne sanırsan
Ayruğa da onu san
Dört kitabın mânası
Budur eğer var ise

Ve ondan yedi yüzyıl sonra Ali İzzet şöyle der:

Bir Allah'ı tanıyalım
Ayrı gayrı bu din nedir
Senlik benliği nidelim
Bu kavga döğüş kin nedir
dost dost dost

.....
Mûsa Tevrat'a hak dedi
Firavun aslı yok dedi
İsa İncil'e bak dedi
Sonra gelen Kur'an nedir
dost dost dost

.....
Al'İzzet bâtın ilmine
Neden Cebrail Emine
Sorun Rabbil'âlemine
Bu gâvur müslüman nedir
dost dost dost

Belgeleri alabildiğine çoğaltabiliriz. Amaç, sözlü geleneğimizin gerçekten var olup olmadığını ve var ise insancı bir görüşü hümanizma denebilecek bir tutarlıkla dile getirip getiremediğini incelemektedir.

(Cumhuriyet, 1970)

TÜRK HALK ŞİİRİNDE İNSAN VE KİŞİ

Türk halk şiirinin, başka hiç bir şiirde görülmeyen bir özelliği vardır: sözlü gelenek olarak yedi yüzyıla yakın bir zamandan beri süregelmekte, canlılığını yitirmeden çeşitli dönemlerde ve bugün de giderek yenilenmektedir. Güncelliğini hep koruyan bu şiirin çağdaş sınıf kavgasında da etken, ileriye itici bir araç gibi kullanılabilmesi yalnız edebiyatçılarımızı ilgilendirecek bir olgu değil, Türkiye'nin koşullarını betimleyip açıklamakla yükümlü toplumbilimcilerinin de

önemle üstünde durmaları gereken bir konu olsa gerek.

Bunca yıldan bu yana bir gerçek hiç değişmemiştir şiirimiz alanında: Osmanlının ilk dönemlerinden başlayıp çöküşüne değin süregelen sözlü ve yazılı gelenek arasındaki ayrılık, saray edebiyatı ile halk edebiyatı arasındaki ikilik. Bugün de kentsoylu şair, söz gelişi kendine «ozan» diyorsa da, bu, dil devrimine bağlılığının yüzeysel bir belirtisidir, aslında kendini «şair» bilir ve Divan edebiyatından bu yana birçok evrelerden geçerek aydınlara miras kalan yazılı şiirin sürdürücüsü sayar. Kimi şairlerimiz bu geleneği ne denli benimsediklerini ürünlerinde, yapıtlarının havasında, biçiminde de dile getirmeye özen gösterirler, kimisi o akımla bağını kesmiş ve başka, daha eskiye giden, daha evrensel ya da uluslararası şiir geleneklerinde esin kaynağını bulmuş gibi görünür. Ama hiç biri doğrudan doğruya halk şiirine dayandığını söylemez. Kendini şair bilen her kişi birey olarak ortaya çıkar, toplumcu bir dünya görüşünün savunucusu durumunda, tutumunda olsa bile. Bireycidir deyince, şair olarak kendi ürününü kendi yaratır, herhangi bir geleneği kendine örnek almaz demektir. Hele halk şiirinin kalıplaşmış biçimselliğini özümseyip sürdürmeye yanaşmaz, bu tutum ona şairlikten ödün vermek, aşağılamak gibi görünür. Yabancı bir yazın akımına katılmayı, söz gelimi batılı şaire öykünmeyi kendi dil değerlerini korumak koşuluyla yeğ görür nerdeyse. Kentsoylu aydın böylece Türk şiirinin eskiden beri süregelen ikiye bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmak için bir katkıda bulunmaz. Bu görüşte Ataç gibi eleştir-

menler desteklemişler, pekiştirmişlerdir Cumhuriyet dönemi şairlerini.

Bu durumda, halk edebiyatımızın yüzyıllar boyunca türlerini ve ürünlerini sayıp dökmeye girişmek ve kültürümüzün bu kaynaklarını saptayarak bugün ve yarın için bunlardan ne denli yararlanabileceğimizi soruşturmak elbette ki bir kımıltı, söz konusu kesin ayırıma son vermek için olumlu bir atılım sayılabilir. Kentsoylu aydın iki gelenek arasında köprüyü yeni baştan kurmak, ya da hiç olmasa halk şiirinin etkinliğini, canlılığını görerek, halkın sorunlarını açık seçik, herkesçe anlaşılır ve benimsenir biçimde dile getirmede bu şiirin erdem ve başarısını tanımak yoluna gitmekte midir, gidecek midir? Bunu önceden bilemez, söyleyemeyiz. Ne var ki iki şiir geleneği arasındaki kopmuşluğa, yabancılaşmaya şaşmamak elden gelmez. Türk halk şiirini başka şiirlerle karşılaştırınca bizde ayırımın bunca kesin tutulmasını yanlış değilse de, tuhaf bulduğumuzu belirtmek isteriz. Bu yazımızın anlamı da o olsa gerek.

Baska edebiyatlar deyince, aklıma eski Yunan edebiyatı gelir. Biraz bildiğim için, üstelik evrelerini yaşamış, kapatmış, klasik bir nitelik kazanmış olan bu yazın karşılaştırma aracı olabilir kanısındayım. Homeros ile başlar bu yazın. Homeros bu toprakların ürünüdür biliyoruz, batılı yazınların hepsine kaynak olduğu halde, kökenleri en çok bizim çevremizde filiz vermiştir tarih boyu. Ve denebilir ki Homeros'un başlattığı gelenek bir bizim şiirimizde süregelmiştir. Büyük ozanın kullandığı İon dili ise gene Ege kıyı-

larında «epos» denilen türün bir gelişim aşamasın varmış ve toplumsal anlatıdan kişisel içdökmeye geçmiştir. Ozan artık epik konuları işlemekten vazgeçerek kendini söylemek sevdasına düşüyor. Kendini açıkça ortaya sererken de adını veriyor, kimliğini bildiriyor. Epik ile lirik arasında başlıca ayrım budur, yoksa Homeros da aslında ezgi söyler, Sappho da. Ezgiye eşlik eden sazın başka oluşu önemsiz, içerikteki başkalık önemlidir. Konu bambaşka olunca eski kalıplar, biçimler de değişir. Değişken biçimin sözlü olarak sürdürülmesi güçleşir, yazıya dökülmesi doğal olur. Batı edebiyatlarında hep bu süreci görürüz: sözlü gelenekten kopulur, yazılı edebiyata geçilir. Kopuş ise kesin ve süreklidir, yazılı edebiyat egemenliğini kurunca sözlü edebiyat diye bir türe yer kalmaz, tarihe karışır o ve öylesine karışır ki, bir zamanlar var olduğu bile unutulup gider. Ama işte bu böyle olmamıştır bizde. Onun içindir ki, sözlü geleneklerini yitirmiş olan batılı çevrelerin bizim canlının canlısı, güncelin günceli halk edebiyatımızı birçok az gelişmiş ülkelerin folkloru gibi müzelik malzeme saymalarına göz yumulamaz. Yanlış bir tutumdur bu, bizim bu tutumu benimseyip yanılgıya yardımcı olmamız ise yazınsal bir suç sayılmalıdır. Bu gidişin tam tersine halk şiiriiz evrensel nitelikte ne gibi deeğrler taşıyor, onu araştırıp ortaya çıkarmamız gerekir. Çünkü insanı da kişiyi de dile getirmekte halk şiirimizden daha zengin bir kaynak düşünemiyorum ben. Bu kısa yazıda ancak birkaç örnek verebileceğime yana yana.

Ben'in Dile Gelmesi, Kişiliğin Vurgulanması :

Karşıda görünen yayla ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Elâ gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan Şaha giderim

Eğer göverüben bostan olursam
Şu halkın diline destan olursam
Kara toprak senden üstün olursam
Ben de bu yayladan Şaha giderim

Dost elinden dolu içmiş deliyim
Üstü kan köpüklü meşe seliyim
Ben bir yol oğluyum yol sefiliyim
Ben de bu yayladan Şaha giderim

Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan Şaha giderim

Pir Sultan Abdalım dünya durulmaz
Gitti giden ömür geri dönülmez
Gözlerim de Şah yolundan ayrılmaz
Ben de bu yayladan Şaha giderim

PİR SULTAN ABDAL

Yıllarca aradım kendi kendimi
Hiç bir türlü bulamadım ben beni
Hayal mıyım ürüya mı bilinmez
Hiç bir türlü bulamadım ben beni

İnsan mıyım mahlûk muyum, ot muyum
Ekilî biçilir bir nebat mıyım
Yoksa görünüşte bir sıfat mıyım
Hiç bir türlü bulamadım ben beni

Leylâ mıyım Mecnun muyum çöl müyüm
Arı mıyım çiçek miyim bal mıyım
Köle miyim bir güzele kul muyum
Hiç bir türlü bulamadım ben beni

Varlığım yokluğum bir Veysel adım
Gök kubbede kalacaktır ses kadim
Elli üç yıl kendi kendim aradım
Hiç bir türlü bulamadım ben beni

AŞIK VEYSEL

Bu konuda Yunus Emre'den, Pir Sultan'dan ve daha başka halk şairlerimizden örnekler verebiliriz. Benliğinin, kişiliğinin bilincine varmada Pir Sultan Abdal'dan daha ileri gitmiş bir ozan düşünemiyorum. Ne var ki hiç bir alanda üstünlüğü hiç bir şaire vermemektedir koca Yunus. Düşün taşın, Yunus Emre de aynı bilinci aynı keskinlikle algılıyor diyebiliriz. Ama nedir bu bilinç, ögeleri nedir bu benlik ve kişilik vurgulamasının?

Alalım Pir Sultan'ın «Ben de bu yayladan Şaha giderim» koşmasını. Pir Sultan, adına Şah dediği bir kişinin yoluna baş koymuştur, onun inanı ne olursa olsun yaymak kavgasına girişmştir. Hızır paşa diye bir zorba Şah'ın adını ağzına almasını yasaklar, alırsa asılmasını buyurur. Bu baskı altında Pir Sultan inancının da,

kişiliğinin de, mesleğinin de bilincine varır ve baskıya meydan okuyarak bunu haykırır. Kendi benliğini o Şah ya da Dost dediği kişi ya da inanne ise onunla birleştirir ve bütün yaşamını, doğa ile ilişkisini bu varlık üstüne kurar. Ölüm ile karşı karşıya gelerek yaşam ve ölüm arasında bir seçme yapar, insan için, insanın tam bilincine varması için bundan daha keskin bir seçim olamaz. Şair tüm insanlığı ve mesleği ile ne olduğunu açık seçik anlamak ve dile getirmek fırsatını bulur. Kendini betimler: «ben bir yol oğluyum, yol sefiliyim» der, başkasının gözünde ise «dost elinden dolu içmiş deliyim» olduğunu bilir. Kimliğini böylece hiç bir yanılmaya fırsat vermeden saptar. Ölümü göze almış inançlı insandır, ama yalnız insan değil, bir de şairdir, şairliğin de ne olduğunu anlamış bilmiştir: «halkın dilinde destan» olmak, «kara topraktan üstün» olmaktır amacı, ereği. Bu iki amacı gerçekleştirmek için de yaşam koşulları ne ise, onları da göze alır: abdesti alınmış, namazı kılınmıştır, ölmeye hazırdır yani. Ölümün ne olduğunu engin bir us ile saptayıp insana özgü genel kuralı bulup çıkarır: «dünya durulmaz», «gitti giden ömür geri dönülmez». Hem insan, hem de şair olarak varlığının kesin bir dille anlamını açığa vurmuş olur. Bu yüreklilik karşısında yargı artık kendisinin değildir. İnsan bilinci de budur.

Pir Sultan Abdal bu bilince bir kavga sonucu varmaktadır. Koca Yunus'umuz, şairlerimizin şairi, dilimizin gülü bülbülü aynı bilinci gene bir aşk yolunda dile getirmektedir. O da Pir Sultan gibi betimler kendi özünü: «Miskin Yunus biçareyim / Baştan aşağı yareyim / Dost ilinden ava-

reyim / Gel gör beni aşk neyledi» Dış çevre Pir Sultan'ı olduğu kadar Yunus Emre'yi de yadırgar: «Kimseler dost olmaz bana / Münkirler bakar gülüşür / Selâm dahi vermez bana». «Sanırlar ki ben deliyim» diyen Yunus kendi iç dünyası ile dış dünya arasındaki ayrılığı, zıtlığı bilir, ama onun kavgası başkadır, o bu zıtlığı kabullenir, nedenini de bilir, onun seçmesi yaşam ile ölüm arasında değil, aşk ile aşksızlık arasındadır ve elbette ki aşkı seçer: «Ben yürüm yana yana / Aşk boyadı beni kana / Ne akilem ne divane / Gel gör beni aşk neyledi». Yunus ben'liğinin daha da derin bir anlamını bulmuş çıkarmıştır: «Bir ben vardır benden içeri», «Beni bende demen bende değilim» demekle daha yüce bir hakikate ermiş, kendisi ile birlikte özünün ateşi, varlığının gerçek anlamı olan aşkın da bilincine varmıştır. Hak'ı kendi eylemlerinin tek yargıcı olarak görür, yadırgayan dünya karşısında yalnız ona sığınır: «Bana namaz kılmaz diyen / Ben kılarım namazımı / Kılarısam kılmazısam / Ol Hak bilir niyazımı». Pir Sultan gibi Yunus da mesleğini saptamıştır: derviştir, derviş olmanın, olmamanın tüm yasalarını sayıp döker. Kendisi derviş olmayı seçmiştir ama dervişliğin dışında da tüm insanlara gerçekler ve erdemler üstüne bildiri dağıtır, bilgi verir: «İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir» «Dört kitabın manası / Bellidir bir elifte / Sen elifi bilmezsin / Bu nice okumaktır» «Yunus Emre der hoca / Gerekse bin var hacca / Hepisinden iyice / Bir gönüle girmektir». Bundan daha insanca bir sağtöre anlayışını kimse bundan daha sade bir dille anlatamamıştır insanlığa. Koca Yunus gelmiş geçmiş şairle-

rin en büyüğüdür yetmiş iki dil konuşan tüm uluslar arasında.

Uygar insanın yürekliliğini bizim halk şairlerimiz ne şaşılası haykırışlarla dile getirmişlerdir! Alın Nesimi'yi. Seçtiği yol kendi benliğinin yoludur, iyi ya da kötü olsun yargıyı kimseye verdirmez: «Günah benim kime ne» diye meydan okur. Bu arada da tüm benliğini, yaşamının koşulları ve biçimleri ile, beğenileri ve sevgileri ile ortaya serer. Kendözünün bilincine kadehindeki son damla şaraba dek varmıştır.

İnsansal tutum ve davranış geleneği ta zamanımıza dek süregelir. Bir Âşık Veysel yirminci yüzyılın içinde bulunduğu bunalıma özgü kuşkulu tutumla kendözünü aramak, varlığının anlamını bulup çıkarmak sevdasına düşer. Doğa içinde yerini de saptamaya çalışıp vardığı sonuç şairliğinin bilincidir olsa olsa: «Varlığım yokluğum bir Veysel adım / Gök kubbede kalacaktır ses kadim».

Âşık İhsani toplumsal kavga içindeki yerini iyice bilmekte ve açığa vurmaktadır, kötü bildiği kişilerden kendini iyice soyutlayarak. Toplum düzeni bozuktur hemen her katında, kendisi ise savunmasız bulunan, hem dert hem de erdem sahibi tek olumlu varlığın temsilcisidir, halk ile bütünleşerek milletin, halkın şairi diye hem bilincine varır, hem de bu bilincin kavgasını gütmeye hazır olduğunu bildirir.

Bu incelediğimiz örneklerin hepsinde halk şairi tam bir insan, kişi ve meslek bilinci içinde dikilmektedir karşımıza olanca gözü pekliği, yürekliliği ile.

Toplum Bilinci :

Kalktı göç eyledi Avşar elleri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eder ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmanî
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu bir gün kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir.

DADALOĞLU

Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz gül bizdedir
Biz bir Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

Erenlerin gerçeğiyiz
Tekkelerin köçeğiyiz
Hacı Bektaş kulcağıyız
Edep erkân yol bizdedir

Adem vardır cismi semiz
Alır abdest olmaz temiz
Halka tâan eylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçip gezer
Zahit bizden kaçıp gezer
Arı biziz bal bizdedir

Kuldur Hasan Dedem kuldur
Manayı söyleyen dildir
Elif Hakka doğru yoldur
Çim ararsan dal bizdedir.

HASAN DEDE

Toplum bilincinde: Halk ozanlarının «biz» dediğine tanıkız. Kendini «ben» diye tanımlayan ozan bu kez bir topluluk içinde görmektedir kendini, davasında kavgasında yalnız değildir, yandaşları yoldaşları arkadaşları vardır, onlarla omuz omuza vermiş yürümektedir ve türküsünde «biz» diye seslenmektedir dış dünyaya, ele güne. Kendisi de bütün bir topluluğun temsilcisi, sözcüsü olarak çıkmaktadır karşımıza. Şair olduğu için dildir, tüm topluluğu dile getiren ulu kişidir. Onuru, gururu bu oranda daha da büyüktür. Genellenmesi gereken bir sağtörenin savunucusudur.

Pir Sultan Abdal, Hasan Dede ve Dadaloğlu'ndan çıkacak örneklerde şairlerin üçü de «biz» diye çoğul olarak konuşmakta ve bütünleştiği bir topluluğun görüşlerini yansıtmaktadır. Ozan benliğini ister bir soy, ister bir inanç birliği içinde eritmektedir. Birliğe dayanmakla simgesel bir varlık kazanan şair bir öncü, bir kılavuz, bir peygamber niteliğine bürünerek, yandaşı olduğu topluluğun inanç ve erdemlerini gür bir

sesle haykırmak, karşıt ya da düşman bildiği güçlere korkusuzca meydan okumak hakkını görür kendinde. Hasan Dede bir bildiri ile dünya âlemi Hacı Bektaş tekkesine katılmaya çağırmakta, Dadaloğlu ise devlete ve padişaha karşı ayaklanmayı önermektedir. Bu öneride doğayı da tüm canlıları da kendilerinden yana görmektedir şu dizelerde: «Hakkımızda devlet etmiş fermanı / Ferman padişahın dağlar bizimdir» «Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir». Pir Sultan'ın tutumu daha da derin ve kapsayıcı bir birlik anlayışından doğar, «biz» görüşünden «insan» kavramına geçerek özümsediği yol'un gerçek insanlık yolu olduğunu ileri sürer. Kişi olarak yaman bir kavga veren bu şairin düşüncesini genelleştirerek evrensel bir düzeye çıkarmayı başardığına tanık olmaktayız. Kişi'den insan'a varmış bulunuyoruz. Bu çok yüce bir aşamadır.

Erdem Ve İnsan :

Nerde beyim gelip gelip şu yeri
Dolduran herkesi insan mı sandın
İki şak şak ondan sonra bir parmak
Kaldıran herkesi insan mı sandın?

Bağırdık çağırdık değişilen ne
Ben hasta, sen işsiz, o yoksul gene
Sırtımızda birbirine itcene
Saldıran herkesi insan mı sandın?

Namussuzun masasında viski, but
Namuslunun arkasında iki şut
Milletin malını çalan veyahut
Çaldıran herkesi insan mı sandın?

Teresler türedi çeşitli tipte
Kimisi kürsüde, kimisi ipte,
Açıkçana kanun benim deyip de
Çıldıran herkesi insan mı sandın?

AŞIK İHSANİ

Mert dayanır namert kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir
Şahlar şahı divan açar
Divan gümbür gümbürlenir.

Yiğit kendini öğende
Oklar menzili döğende
Şeşper kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürlenir.

Ok atılır kalasından
Hak saklasın belasından
Köroğlu'nun narasından
Her yan gümbür gümbürlenir.

KÖROĞLU

Erdem bilincinin ve insanlık anlayışının ne denli yükseklere çıktığını belirlemek için Köroğlu'ndan günümüz âşıklarına varan birçok örnek seçilebilir. Bunlar da ayrı ayrı çevrelerden, ama hepsi de yaman bilinçli. Köroğlu bir eşkiyadır, ne var ki eşkiyalığı bir sağtöre görüşüne dayandırmakla yiğitliğin simgesi olmuştur tarihimiz boyunca. «Mert dayanır namert kaçar» deyince bir insanlık kuralı dile getirmiş olur. Bilinçli şair olması eşkiyalığın insanlık düzeyine çıkmasına yol açmıştır. Şair koca bir gelenek kurmuştur, Pir

Sultan'ın deyişiyle kara topraktan üstün, halkın dilinde destan olmuştur. Böylesi bir eylem de başka edebiyatlarda var mıdır, sanmam.

Ya Âşık Karacaoğlan, o erkek kişi, o doğayı ve kadını bunca renkleri ile gören, algılayan, seven dolgun, coşkun şair, o da erdem, insan ve insanlık üstüne derin derin düşünmüş, insan kardeşlerine yumuşak, uyumlu, sevecen sözlerle seslenmesini başarmıştır. Herkesçe değerlendirilebilecek, uygulanabilecek öğütlerdir verdikleri.

İnsan bugünkü toplumumuzda artık bir kavram olmuştur. Kim insandır, kim değildir, bunu ayırt etmeye uğraşır Âşık İhsani ve kendine göre toplumsal, siyasal derinliği ve geçerliği bulunan bir tanımlama yapar.

Benden bu kadar. Bundan sonra, benim gibi siz de düşünceyi bu derinliğe vardırmış, özü bunca yetkin bir dille biçimlendirmiş, üstelik de binlerce yıllık geçmişi olan bir halkı sözü sazı ile ölümsüzleştirmeyi başarmış bir geleneği öz kültür temeli olarak benimsememeye şaşmaz mısınız?

(Sanat Dergisi, 1977)

BİR YOLUN YOLCUSU

Ruhi Su'yun geçenlerde İMECE Plakları arasında «Seferberlik Türküleri ve Kuvayı Milliye Destanı» adıyla büyük boy bir plak çıkarması anılar uyandırdı bende: sanatçının ne uzun bir

yoldan, ne büyük emek ve çabalarla bu aşamaya vardığını düşündüm.

1940 sularındaydı, halk ozanları ve halk türküleri günlük yaşamımıza girmemişti daha. Radyoda zaman zaman türkü okunsa da, türkü ile şarkı arasında bir ayırım yapılıyor, köyün malı olan türküyü köye, şehrin malı olan şarkıyı şehre bırakmak eğilimi görüldüğü gibi, Türkiye de şarkı ya da radyo programlarında ne kadar yer verileceği saptanamıyordu bir türlü. Alaturka alafranga tartışması sürüp giderken, Türkiye'ye gelen bazı müzik uzmanlarınca türkülerimizin pahası biçilmez bir hazine olarak değerlendirilmesi müzik çevrelerini etkilemişti. Halk Evlerinde halk türkülerini çok sesli bir sisteme sokup korolarla yaymak ya da halk temalarından Batılı müzik ilkelerine göre bestelenmiş yapıtlarda faydalanmak yoluna gidiliyordu. Bir yandan da İstanbul'da çok az bilinen ya da hiç bilinmeyen Anadolu türküleri derlenerek folklor çalışmaları yapılıyordu. Köy Enstitüleri kurulunca, halk türkülerinin tanınıp yayılmasında daha ileri bir adım atıldı, daha doğrusu müzelik çalışmalar dışında, türkünün yaşadığı ve bu yaşantının bizden uzak olmayıp şehir hayatına da girebileceği anlaşıldı. Burada önemli bir aşamaya varıldığı besbelli. Köy çocuklarının köylerinden taze taze, canlı canlı getirdikleri ve geceler gecesi, pazarlar pazarı topluca horonlar, oyunlar, gösterilerle dile getirdikleri sesli ve sözlü halk geleneğimizin ne denli uçsuz bucaksız, ne coşkun ve pırıltılı olduğunu şehir aydınları asıl o zaman anladı, daha doğrusu anlamak isteyen ve kulak veren anladı, ötekiler anlamamakta direndilerse de, bugün dal-

lı budaklı bir ağaç olarak bahçemizde yükselen bu ekinin ilk tohumları o günler atıldı ve köy çocuklarının eliyle ekildi. Hasanoğlan Köy Enstitüsünde öğretmenlerin öğrencilerden duydukları türkülerle defterler doldurduklarını da bilirim. O zamanlar türkü çalışmalarını yönetsin diye Âşık Veysel de Ankara'ya çağrılmış ve bir süre kalmıştı Hasanoğlan'da.

İşte Ruhi Su o sıralarda, hem yanılmıyorsam, daha da önce çıkar sahneye. Ruhi Su Devlet Konservatuvarında yetişmiş ve opera için eğitilmişti. Ankara'da ilk oynanan opera Beethoven'in Fidelio'suydu. O zamanın Ankaralıları unutamazlar bu oyunu, büyük bir olaydı; ben Fidelio'da zindancı rolünü oynayan Ruhi Su'yu unutamam, mahpusluk dramının bütün ağırlığını yansıtan sesi çınlar bugün de kulağımda. Ama bir yandan Konservatuvarda çalışırken, bir yandan da türkü söylüyordu Ruhi Su. Tam yılın bilemeyeceğim ama Ankara Halkevinde verdiği bir türkü resitalini de hatırlıyorum. Klasik Batı müziği konserlerinden hiç aşağı kalmıyordu bu resital. Bugün de söylediği bazı türküleri o zaman ilk kez duymuştum ağzından. Benim için yepyeni bir dünyaya açılıştı bu. Başkaları için de böyle miydi? Bir opera sanatçısının türkü söylemesini Batıya özenen şehirli de, şehirlinin kendisine özendiğini gören köylü de yadırgamamış mıydı? Yadırgamıştı belki, ama o zamanın Ankaralısında Atatürk'ün devrimci nabzı atıyordu daha. Âşık Veysel'e ne dersin diye sormuşlar, o da Sivas dağlarında biten güzel kokulu bir çiçeği örnek vermiş, o çiçek şehir bahçelerinde de yetişir demiş, hem daha büyük daha renkli olur,

«ama rayhası o rayha değildir». Ne var ki ezginin de, deyişin de her türlüsünü sonsuz bir hoşgörüyle karşılayan cömert Anadolu köylüsü Batılı yöntemle eğitilmiş sanaçıyı da bağrına basmaya hazırdı. Ruhi'nin halk türküsü geleneğini canlı tutmak, hem sözlü hem de yazılı gelenek olarak sürdürmek ve geliştirmek çabaları o zamandan başlar. Çalışmalarında gösterdiği titizlik, sanatına beslediği saygı değme Batılı ses sanatçılarına taş çıkartacak yetkinliktedir. Saz çalmak, türkü söylemek üstün bir görev, bir çeşit «âyin»dir onun gözünde, nerde olursa olsun bir an bile unutmaz görevini, görevli olduğunu, bütün benliği ve var gücüyle sanatına hizmetini. Ne bir damla içki içer, ne de bir sigara koyar ağzına. Türkü bir tapınak, Ruhi onun sadık kuludur. Bu tutumuyla özbeöz Yunus Emre geleneğine bağlayabiliriz Ruhi Su'yu, yıllar yılı odun taşır tekkesine, taşıdığı odunların da dümdüz olmasına bakar, tekkesine odunun bile eğrisini sokmak istemez.

Ruhi Su bu yollardan nasıl gidip nereye vardı, hep bilirsiniz, benim anlatmam gereksiz. Ve ne güç koşullar içinde kör kuvvetlere, yoz düşmanlara karşı nasıl savaştığını. Bu savaşında yalnız mıydı, değildi elbet, insan ve sanatçı dediğin yalnız olmaz, dostlar fıkır fıkırdır çevresinde. Türkiye'de halk türküsünün tutunup yayılması ve radyoda olduğu kadar topluluklarda da okunmasında birçok sanatçımızın emek payı vardır. Bazı bilim adamlarının beslediklerı sanıların tam tersine, bugün halk ozanları ve halk türküsü köy ve kasabadan sonra büyük

şehirde de kök salmış, giderek gazino, dansing ve barlarda çağdaş dans müziğinin, caz ve şarkının yanı başında, hiç de küçümsenmeyecek bir yer almıştır. Tanınmış folklorcularımızdan İlhan Başgöz 1955 yıllarında şöyle yazmıştı: «Tekniğin akıl almaz imkânlarıyle donanan modern sanatın önünde, omuzunda sazı ile halk şairinin dayanıp duracağını sanmak hayalcilik olur».* Karagöz ve Orta Oyunu yitip gittiği halde, halk şiiri nasıl olur da yüzyıllardan beri sürdüğü bir yeraltı yaşamından sonra, birdenbire yüzeye yayılmakta ve nasıl olur da bu şiir bugün şehir halk sınıflarının bayrak olarak kullandıkları yeni yeni devrimci şairler doğurmaktadır? Bunun nedeni, halk türküsünün özü ve biçimiyle günümüzün toplum koşullarının en uygun düşmesi ve ortamı en iyi dile getirmesiyle açıklanabilir. Ne var ki, halk şiiri ve türküsü yalnız folklorcuların bir uğraşı olarak bırakılsaydı, Karagöz ve Orta Oyunu gibi tarihe karışır, ya da bilemediniz, halk oyunları gibi birer gösteri konusu olurdu. Canlı ve gerçek bir halk geleneğinin taşıyıcısı olarak yaşıyorsa, bunu yalnız sanatçılara borçludur: Yaşar Kemal gibi romanlarını halk ozanlarının hikâyeleriyle dokuyan romancılara, Ruhi Su gibi Batılı yöntemleri halk türküsüne uygulayan ses sanatçılarına. Modern sanatın akıcı gücüne dayanmak modern sanatın değer ölçülerini benimsemek ve düzeyine yükselmekle olur. Bu düzeyi tutmada Ruhi Su'yun rolü büyüktür. Gece kulüplerine türküyü ilk

* İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, Ararat Yayınevi, İstanbul 1968. Önsöz s. 21.

sokanlardandır o. Buna ilkin çok şaşanlar olmuştur benim gibi, ama düzeyi her zaman çok yüksek tuttuğu içindir ki, türkü hem soysuzlaşmamış, şarkının bir Zeki Müren'in elinde aşağılaşıp bayağılaştığı gibi, hem de genç sanatçılara da yayılarak yeni yeni biçimlere söylenmesine, modern müzik araçlarına uygulanmasına, kısacası modernleşmesine yol açmıştır. Âşık Veysel'in türküleri bugün değişik biçimlerle çok söyleniyor da yaşlı âşık dava açmak için İstanbul'a geliyorsa, çok iyiye yormalı bu olayı, Veysel de saz şairi olarak buna kızmak şöyle dursun, sevinmelidir tersine.

Ama lafı uzattıkça uzattım, oysa amacım «Seferberlik Türküleri» ve «Kuvayi Milliye Destanı» plağından söz etmekti. Ruhi Su burada üç anonim halk türküsü ile Nazım Hikmet'in üç şiirini birleştirip bir bütün yapmış. Türküler: Çanakkale, Sarıkamış ve Karayılan, şiirler: Kuvayi Milliye Destanı'ndan «Kadınlarımız», «Büyük Taarruz» ve en son olarak Nazım'ın

Dörtnala gelip Uzak Asya'dan
Akdeniz'e bir kısrak başı gibi uzanan
bu memleket bizim

diye başlayan «Süvarinin Türküsü».

Ruhi Su bu parçaları bir senfoni gibi dizmiş, besteyi kimi zaman halk ezgilerinden, kimi zaman da kendisi yaparak bir bütün haline getirmiştir. Sazla sözün öyle dengeli bir uyumu, resitatifleri öyle içli ve etkili bir okuyuşu var ki anlatamam, göz yaşını tutamıyor insan. Bağlaması

bize kağnıların ay ışığında ilerlemesini, gece büyük taarruz arefesinde patlayarak gibi olan bekleyişi tüyler ürpertici bir gerginlikle duyuruyor, kimi zaman da Mustafa Kemal'in sesini işitiyoruz ağzından, onun sigara içişini görür gibi oluyoruz, kimi zaman da Nazım Hikmet'in okuyuşu canlanıyor, yansıyor kulaklarımızda. Anadolu'nun koca destanı, kadını erkeğiyle, koca halk yığınlarıyla düşman karşısında erdemi görkemiyle, gerçek, bugünün gerçeği oluveriyor. Ruhi Su en sonunda kendisi sesleniyor bize, kendi çağrısını dile getiriyor. Birden:

Dostlar, dostlar!

diye sesleniyor ve başlıyor okumaya:

Dörtnala gelip Uzak Asyadan
Akdenize bir kısrak başı gibi uzanan
bu memleket bizim
(Bizim dostlar)
Bilekler kan içinde, dişler kenetli, ayaklar çıplak
ve ipek bir halıya benzeyen toprak
bu cehennem, bu cennet bizim
(Bizim dostlar)

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın
yok edin insanın insana kulluğunu
bu dâvet bizim
(Bizim dostlar)

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine
bu hasret bizim
(Bizim dostlar)

Halk türküsü çağdaş şiire bağlanmış, çözülmez bir bütün içinde kaynaşmıştır. Ruhi Su'yun hayatının çabası da bu: halk geleneği ile çağımı-

zın sanatı arasında köprü kurmak. Plak bu çabanın tam bir başarıya ulaştığının kanıtıdır.

(Yeni Ufuklar, 1971)

YAŞAR KEMAL'LE İLK TANIŞMA

Anılar zaman geçtikçe silineceğine, belirginleşir benim kafamda. Sorarım kendi kendime, edindikleri kesin çizgiler dünün mü, bugünün mü gereğine daha uygundur, yoksa geçmişle bugün arasında bir bileşkenin ürününü mü yansıtırlar? Kimbilir? Bir arınmaya uğrar elbette anılarımızın süzüle süzüle günümüze dek yaşamaya hak kazananları. Onlara damla damla katılan gerçeklerle daha bir ölümsüz gerçek yüzeyine erişirler belki. Her ne ise, bugün içimde yaşayan bir anıyı: Yaşar Kemal'le ilk tanışmamızı anlatmak isterim.

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinden çıkıyordum bir akşam üstü, öğleden sonra dersim olduğu bir gündü, ya çarşamba, ya cuma olacak. Yorgundum, yorgun değil de dalgın olacaktım, insan derste içini boşalttı mı, kalan bilgi posasının daha bir canlı ve renkli olduğunu duyar, söylediğinin söylemek istediğine, söyleyebileceğine uymadığını düşünür de bir burukluk, bir düş kırgınlığı sarar içini. Öyle yürüyordum Fakülte kapısından, araları çimle döşeli büyük taş dörtgenlerine basa basa, gözlerim yerde. Bir karaltı da bana doğru yürüyordu sanki, ince uzun bir genç

mi ne, görüntüsü toprak rengi boz, kılığı bir başka, öğrencilere benzemiyordu, bacaklarındaki geniş bir pantolon muydu, yoksa bir şalvar mı. Başka kılıkta, başka bir yerden gelme bir insandı bu; daha yüzüne bakmadan yolumu saptırmaya çalıştığımı anımsıyorum, bilinçsizce, doğal olarak. Ama o bana yaklaştı, ben de durdum ister istemez.

— Ben Kemal Sadık Gökçeli'yim, diye bir şeyler mırıldandı. Abidin Bey gönderdi. Güzin hanımın selamı var, benim Ağıt'ları almışsınızdır. Okudunuz benim ağıtları, tanıyorsunuz beni...

Evet, almıştım Ağıtları, okumuştum da Adana Halkevinin yayımladığı o kitapçığı. Çok da duygulanarak okumuştum, elime yeni bir şey, yeni bir tür geçti sezgisiyle. Bu kez tam durdum ve elimi uzattım gence. Uzatmamla yüzüne bakmam bir oldu, bir gözü yarı kapalıydı, yüzünün toprak rengi cildi parlıyor, ak dişleri ışıl ışıldı. Sesi şu bildiğimiz gür patlayan sesiydi Yaşar Kemal'in, yalnız biraz daha çekingen ve kısık o zaman. Fakültenin kaldırıma çıkan yolunun sonuna gelmiştik. Ne olacaktı şimdi? Tokalaştıktan sonra caddede yürüyecek miydim bu köylü çocuğuyla? Bilemiyorum şimdi, bir duraksama geçirdimse de, uzun sürmedi. Eve gidiyordum, haydi gelin evime gidelim dedim ve yürüdük Sıhhıye'den tâ Karanfil Sokağına dek. Konuştuk durmadan, Abidin'i, Güzin'i anlattı, Adana'da ne yaptıklarını, nasıl olduklarını, bol bol da benden söz etti. Ben onu tanımıyorsam da, onun beni ne kadar çok tanıdığını vurgulamak istiyor-

du besbelli. Tuhaftır ama o yirmi dakikalık yürüyüş sırasında kırk yıllık tanış gibi geldi bana bu genç. Daha doğrusu biraz başka bir duyguydu duyduğum: hiçbir doğrudan ilişkim olmayan Anadolu'nun toprak kokan köylüsüyle alış verişim bu gençle başlıyor gibime geldi. Koca Ankara'da beni aramağa gelmişti, o gün Kemal Sadık Gökçeli bana «bacı» dedi mi, demedi mi, bilmem, ama demediyse de, o anda onun bacısı duydum kendimi. İlişki kurulmuştu, Kızılay'a doğru yürürken de, biri görür de kiminle dolaşıyor doçent Azra Erhat diye soracak olursa, içimden ağıtlar toplayan Çukurova köylüsü, Kadirli'li Gökçeli ile demelerinden bir övünç duyacağımı düşündüm. Eve girdiğimizde dostluğumuz perçinleşmişti bile. Oturduk çay yaptık, içiyorduk ki bir piyanist arkadaşım, yanılmıyorsam Roji Sabo geldi. Roji şaşırdı ve besbelli yadırgadı kara yağız oğlanı. Gökçeli de birden değişiverdi, sert, tatsız, kabaca bir davranış içine girdi. Ne tuhaftı ki ondan yana çıktım, arkadaşımdansa ona daha yakın duydum kendimi. Yabancılık kalmamış, tersine dönmüştü. Gökçeli'nin dili çözülmüş, habire konuşuyordu, bugünkü o safça böbürlenmesi vardır ya, ilk tohumlarını serpmeğe başlamıştı. Bir öykü yazmıştı —«Bebek» olsa gerek— Abidin Bey çok beğenmişti onu, hiç böylesi yazılmamış demişti, hem yalnız ağıt değil, tekerleme de toplamıştı, sayıyor, döküyor, sele kapılmış gibi konuşuyor, biz de gülüyorduk. Ataç'ı görecekti, Sabo'yu tanıyordu, hepimizi biliyordu, ne yaptığımızı, ne yapmadığımızı. Akşam oldu, misafir gitti, sonra ne oldu, yemeğe alıkoydum mu Gökçeli'yi,

anımsamıyorum artık. Ama o bana gelmişti ve ben onu benimsemiştim, o kadarını biliyorum.

Belleğim hiç yoktur, Kemal —ki o zaman Gökçeli derdim ben ona— askere gitti geldi sanırım, o sırada Dino'lar da Ankara'ya taşındılar yerleştiler. Gökçeli gene aramızda. Abidin'le Aristophanes'in Barış'ını çeviriyorduk onların oturdukları cehennemin bucağı Maltepe'de yeni kurulmuş bir mahallede. Gökçeli bizi dinler, ikide bir bir şeyler söyler, bir öneride bulunurdu olur olmaz. Gece beni Karanfil Sokağına kadar götürürdü. Konuşurduk yolda. Çarpıntı çekerdi o sıralarda hep çarpıntıdan, kalbinden söz ederdi. Ne olacak bu çocuk derdim kendi kendime. Korkardım bir patlak verecek diye. Daha doğrusu patlayacağından emindim, ama sonra ne olacaktı? Bu korku uzun zaman yaşadı içimde. Fırtınalar geldi geçti, çil yavrusu gibi dağıttı hepimizi bir köşeye. Daha önce Abidin hastalandı, başka bir eve taşınmışlardı, yatıyordu Abidin, yeni çıkan Streptomycin ilacını uyguluyordu doktorlar. Gökçeli orada, kılığı kıyafeti pek değişmemişti daha, toprak kokan o zayıf uzun delikanlıydı, kendinden de pek dem vurmuyordu o sıra, put gibi duruyordu Abidin beyinin yanında bir köylü saygısı, suskusu içinde. Ağır basıyor mu, basmıyor mu, umurunda bile değildi: baba dediği Abidin beyini seviyordu, doçent dediği Güzin Dino'nun her çıkışına baş eğiyordu.

Zaman geçti gene, bir de İstanbul'da buldum kendimi, işsiz, evsiz, kocasız, annemin yanında sığıntı. Derken Gökçeli gene çıkageldi havagazı memuru olarak, saatleri saymağa. Gülüyordu ak dişler dolusu, birşeyler yapmış, yapacaktı, hava-

gazı saymanı idi ama geleceğin büyük romancısı olacağının bilinci ya da muştusu düşmüştü artık içine. Bir gün —Cumhuriyet'te röportajları şimşek gibi patlamıştı ki— İnce Memet romanının ilk bölümünü okudu bana. Anaforlarla dalgalandı kafam ve patlama oldu işte dedim. Sonra gene zaman geçti, Yaşar Kemal diye bir yazar çıktı ortaya. Bir yazarın büyüklüğü, ünü şanı ilgilendirmez pek beni, insanı güçlü olarak değil, güçsüzlüğü ve asıl sorunları ile sever, sayarım. Bu kez de içime bir kuşku daha girmişti: Yaşar Kemal —Kemal Sadık Gökçeli iken adını değiştirmesini yadırgamıştım— İnce Memet'i yazmıştı, gerçek büyük patlama olmuştu, ama sonrası? Sonrasını nasıl getirecek diye titriyordum. Ya tükenirse, ya tek gençlik romanıyla kalırsa bu iş? Yazarlığın çilesini daha pek bilmiyordum ben kendim, ama sezinliyordum. Kaldı ki ev bark sahibi olmuş, Thilda gibi güçlü bir yaşam arkadaşı edindiği halde, gene de bunalımlar geçiriyordu Yaşar Kemal. Tıpkı o Maltepe'deki çarpıntıları gibi bir şey. Kolay mı o oluşum, o köklü dönüşüm köylüden kentliye?

İşte böyle geldi geçti yıllar. Yaşar Kemal benim için hem bugünün Nobel adayı ünlü romancısıdır, hem de Fakülte kapısında beni bekleyen o köylü çocuğu. Ben de onun ilk «bacı» dediği kentli dostu. Hiç kırılmadık birbirimize, birçok güzel şeyleri, güzel insanları birlikte coşkuyla sevdik. Bu böyle gider, bir gün bizim de göçüp gideceğimize dek.

1976 (Yayınlanmadı)

Homerosoğulları diye söze başlıyordum ki, Gül gene durdurdu beni:

— Ne demek istersin bu deyimle? Boyuna söylüyorsun bunu, bir ara bu başlıkla bir yazı da yazmıştın. Homeros'un oğulları mı var?

Var elbette, koca bir edebiyatın başında kaynağında olur da onu sürdüren, yaşatan, çağdan çağa aktaran olmaz mı? Edebiyat dediğin bir süreklilik kumkumasıdır. Homeros bugün yaşamıyor mu sanıyorsun, bence İlyada ve Odysseia'dan da günümüz yapıtlarında yaşıyor. Ne kadar roman yazılmış yazılıyorsa, hepsinde Homeros vardır derim.

— Hoppala! Attın abarttın gene. Yaşar Kemal'e de Homerosoğlu demiştin. Şişindi epeyce o yazıdan sonra.

Şişinir, şişman bir adamdır Yaşal Kemal, şişman ve şişkindir, öyle olması da doğal çünkü koca bir geleneği sürdürüyor. Üstelik bu geleneği kendi toprağının öz kaynaklarından alıyor, Anadolu'nun memelerine dayamış ağzını, habire emiyor. İnan bana, günün birinde Nobel ödülünü kazanırsa, asıl ödül kazanan Homeros olacak, daha doğrusu Batı bu ödülü Yaşar Kemal'e vermekle önemli bir gerçeği anlamış olacak: Homeros'un başka bir yerde değil, Anadolu'da sürüp geldiğini, nasıl Anadolu'dan çıkmışsa bizim yurdumuzda da en iyi, en gerçek, özlü verimli biçimiyle yaşadığını anlamış olacak.

— Aç bakalım şu savını, yoksa kimse anlamaz nereye varmak istediğini.

Anlar ya da anlamaz, dediğim doğrudur. Homeros geleneği, yani destan geleneği bugün Anadolu'da yaşıyor, yaygın ve canlı. Yüzlerce, binlerce ozan şöyle ya da böyle, iyi ya da kötü birer Homeros olma yolunda. Bunu yaparken de bir iddiaları falan yok, biz büyük şairiz diye çıkmıyorlar ortaya, babadan dededen öğrendiklerini sürdürüyorlar ancak, ellerinde bir saz, âşık olmuşlar, dolaşıyorlar köyden köye. İşte bu, dünyanın başka hiçbir yerinde yok. Güney Amerika'yı, Afrika'yı bilmiyorum, ama oralarda da sözlü geleneğin sürdürücüleri ozanlar varsa, bunlar Homeros'a bizim âşıklarımız kadar yakın değil her halde. Yani söyledikleri öylesine yansıtmıyordur Homeros'un dünya görüşünü, insan görüşünü. Oysa bizimkiler... dur bunu sana daha bir anlayacağın yoldan anlatayım: birkaç ay önce, bizim TV'ye kuş ya da tavuk beyni hâkim olmadan, bir program vardı, âşıkları, halk ozanlarını çıkartmışlar, birbirleriyle yarıştırıyorlardı, atıştırıyorlardı. Şaşmadın mı sen bu programa? Benim ağzım açık kaldı, küçük dilimi yuttum o kır meydanında bir sürü genç yaşlı adamın çıkıp da hiç hazırlıksız olarak binbir konuda, o anda kendilerine gösterilen ya da verilen herhangi bir konuda bunca şiir döktürmelerine. İşte o zaman anladım ki, Yaşar Kemal'e Homerosoğlu demekle yanılmamışım. Tek yanılgım şu olmuş; ben bu akımın bir simgesi olarak Yaşar Kemal'i biliyordum, oysa yüzlerce, binlerce Yaşar Kemal varmış, Yaşar Kemal'in kendisi de oradan gelme olduğunu söylüyor. Onunla bir konuşma yaptım, buraya aktaracağım. Ama önce ben Yaşar Ke-

mal'i nasıl tanıdığımı anlatayım sana, Homeros' la doğrudan ilişkilidir.

İlyada'nın nasıl bittiğini gördün, okudun, bir ağıtlarla bitiyor. Ama bundan sonra daha başka bir şeyler vardı ya da yoktu, elimizdeki destan öyle bitiyor ya, olan üstüne konuşulur, olmayan üstüne değil. Bu destan insanın iliğine işleyen güzellikte, duyarlıkta bir sahne ile kapanıyor: kadınlar gelmişler, ağıt yakıyorlar Hektor'a, hem en yakınları, anası, karısı, uğruna öldürüldüğü baldızı Helene. Ben Batı edebiyatını destanı, romanı ile birazcık okudum, hiç bir yerde böyle bir sahneye rastlamadım. O kadar ki ağıt sözü bile geçmez İlyada'nın Fransızca, Almanca ya da İngilizce çevirilerinde, yani terim olarak geçmez. Nasıl geçsin ki ağıt yakmak diye bir şey yoktur onlarda: bilmezler, tanımazlar öyle bir töreyi. Oysa Yunancasında böyle bir sözcük var: «Goos» deniyor; yakınma, dövünme, ağlama anlamına gelir, ama burada herhangi bir yakınma değil ki, özellikle ölüye yakınma, bir töreyi tanımlayan bir terim bu. Çevirilerde, söz gelişi, Almancasında buna «Totenklage» deniyor, iyi ama bunun karşılığında belli bir töreyi gözünün önüne getiremiyor ki Alman okuru. Oysa bizim için ağıt yakma öyle doğal, öyle alıştığımız bir şey ki, Hektor için yakınlarından olan kadınların toplanıp ağıt yakmalarını olağan, çok olağan görüyoruz. Daha başka bir örnek geldi aklıma: Yunanca «nymphe» diye bir sözcük var, buna da Batı dillerinde tam bir karşılık bulunamaz, oysa bizim «gelin»dir. Gelin'in bütün anlam yaygınlığını taşır, hoş bizim gelin ondan da daha şiirseldir ya. Eh, böyle özden benzerlikler, doğru-

dan ilişkiler olunca eski Yunanca ile bizim Türkçe arasında, A. Kadir ile benim yaptığımız çeviri bir yerde öbür çevirilerden daha aslına uygun, daha yakın, daha sadık oluyor.

— Yani şimdi kendi çevirinizi mi öveceksin burada? Yakışık alır mı, alçak gönüllülüğe sığar mı?

— Yoo, ben kendimizi övecek değilim, öbür çeviriler olmasaydı, biz çeviremezdik, doğrudan doğruya ve Batı biliminin yardımıyle oldu ne olduysa, burada erdem bizce çevirmenlerde değil, kullandığımız dilde, Türkçede. Bu da rastlantı olmasa gerek. Homeros destanın nasıl bu topraktan çıkmışsa, töresel de, dilsel de geleneği bu topraklarda yaşıyor demektir. Yaşar Kemal'e yanaşmam da ondan. On altı on yedi yaşındayken Çukurova yöresindeki ağıtları derlemiş toplamış, Adana Halkevi'nin bir yayını ile yayınlamıştı, bu kitapçığı bana göndermişti. Sonra Ankara'ya geldiğinde beni aramış, hemen dost olmuştuk Kemal Gökçeli ile — o zamanlar romanlarında kullandığı Yaşar Kemal adını almamıştı daha. Köyünün adını taşıyordu. Yani ilk Türkçe ağıtları Yaşar Kemal'den dinledim ben. O zaman daha İlyada çevirisine başlamamıştım elbet, ama dikkatimi çekmişti destanın 24'üncü bölümü ile Anadolu'daki ağıt yakma geleneği. Gelelim şimdi Yaşar Kemal ile konuşmamıza. Onu nerdeyse konuştuğumuz gibi aktaracağım buraya, belki yer yer başka konulara dalınıp ipucu kaçmış gibi görünür ama Homeros'un, daha doğrusu Homeros'un en büyük, en ünlü ad olarak simgelediği epik gelenek, destan geleneğinin bugün de Anadolu'

da nasıl canlı olduğunu göstermeye yarar sanırım.

Yaşar Kemal'in Basınköy'deki evindeyiz, ses alma aygıtı önümüzde. Yaşar Kemal Amerika'daki bir edebiyatçılar toplantısından yeni dönmüş, daha oradaki izlenimleri ile dolu, orada da roman ile epik, kendi deyimiyle epope arasındaki ilişkileri anlatmaya çalışmış, kimi büyükler arasındaki bağı belirtmiş. Hemen söze başlıyoruz:

Ben — Yaşar, Homerosoğlu dedim sana bir yazımda, bu tanımlama sana hoş gelmiş olabilir, ama gerçektir aslında. Sen de ben de edebiyatın bir geleneğe dayandığına inanırız...

Yaşar Kemal — Ben de son işte bir yazı yazdım, Nazım Hikmet'i bir geleneğe bağladım, dedim ki Nazım Hikmet Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Yunus Emre geleneğini sürdüren adamdır dedim. Ve bir şansı oldu sanıyorum. Anadolu kökenli bir adam olmadığı halde, hapishaneye düştü, orada büyük ilişkileri oldu, halka, Anadolu halkına karıştı, böylece gelenekle kurabildi ilişkilerini. Ben epope günceldir diyorum. Ben düşündüm düşündüm, Flaubert «ben Madam Bovary'yim» diyor ya, evet Flaubert gibi bir romancı Madam Bovary'den başkası olamaz...

Ben — Niçin?

Yaşar Kemal — Flaubert çünkü kendi düşündüklerini, kendi duygularını yaşıyor, Madam Bovary Flaubert'in kendi yaşantısı, Flaubert romanında yöresini yaşayacağına kendini yaşamıştır, oysa epik sanatçı kendini yaşayan adam değildir, onun yapıtında yaşayan kendisi değil, top-

luluktur, toplumun insanıdır. Homeros Akhilleus değil, Helena değil, Hektor bile değildir...

Ben — Hem Akhilleus'tur, hem Hektor'dur, hepsi birdendir, yani birey değildir...

Yaşar Kemal — Bir Çağdır, yaşayan topluluktur, yaşayan çağdır, epik hepsini birden yaşar, bir çağı tüm olarak yaşar ve yaşatır. Fransız edebiyatı sanırım ki iki akımdan oluşmuş, biri Flaubert, öteki Stendhal akımı, Stendhal başka, Stendhal kendini yaşamaz, Stendhal Kontes San Severina değildir. Ben de Stendhal geleneğine bağlarım kendimi, ben de kendimden daha çok yöremi yaşayan bir adamım, yani epik gelenekte olduğu gibi... Stendhal benim yastık kitabımdı, her roman yazışımdan önce Kırmızı ve Siyah'ı okurum bir kez...

Ben — Sen şimdi Fransız romanını bırak. Homeros'a gelelim. Homeros'a bağlayarak epik nedir, onu tanımlamaya çalış, sen Homeros'tan ne aldın, ne anlıyorsun epik gelenek deyince? Biraz önce söylediğin önemlidir: ben bir epik geleneğin içindeyim diyorsun, yöresel bir gelenek bu, tutup da bir Hektor'u, bir Helene'yi yaşatmam diyorsun, kendini daha büyük bir çerçeve içinde, bir topluluk içinde yaşatmak istiyorsun...

Yaşar Kemal — Hayır gelenek böyle gelişmiş, istiyorum istemiyorum diye bir şey söz konusu değil...

Ben — Peki, ama sen bu geleneği nasıl bağlıyorsun Homeros'a? Ben sana Homerosoğlu diye bir laf ettim, sen ne anladın bu sözden?

Yaşar Kemal — Bizim memleketimizde epik geleneği sürdüren adamdır demek istedin sanıyorum, bu da beni sevindirdi ama Homerosoğulları bir tane değil...

Ben — Elbette değil, sen biriciksin demedim ki...

Yaşar Kemal — Dünyada bir edebiyat geleneğidir Homerosoğlu olmak, sağlıklı bir edebiyat geleneği...

Ben — Tamam tamam...

Yaşar Kemal — Hele çağımız Homeros geleneklerine çok yakın, çünkü çok büyük halkları yaşamaya doğru giden bir çağdır, büyük halkların düşünce ve dünya görüşlerini dile getirmek ister, dünyamız çok küçüldü, artık edebiyatçı dünyanın savaşlarına, devinimlerine katılmak amacında, gelenekleri de böyle büyük çapta sürdürebiliriz artık. Bu yolda çok insan var, ben yalnız değilim, yalnız olmak hoş bir şey değil, örneğin Faulkner var, ben bir yazımda dedim ki, Homeros bizim zamanımızda, Amerika'da dünyaya gelseydi Faulkner olurdu. Faulkner köyünden çıkmamış ömrü boyunca, kasabasının insanlarını yaşamış, Amerika'nın güneyi, güney insanlarını dile getirmiş...

Ben — Anladım, ama bırak şimdi Faulkner'i. Ben sana Homerosoğlu dediğim zaman ille de sen Yaşar Kemal öylesin demek istemedim. Batı yazını doğrudan Homeros'tan gelme, onu herkes biliyor, ama ben özellikle Anadolu topraklarında bu geleneğin nasıl sürdürüldüğünü izlemek istiyorum. Birçok Homerosoğlu var dünyanın dört

bir yanında, hepsine merhaba! ama ben bizim Anadolu'ya değinmeni...

Yaşar Kemal — Faulkner'den başka bir de Şolohov var, o da büyük bir destancı bence, benziyorlar ikisi de birbirine, doğayı bütün ayrıntılarıyla Homeros gibi veriyor o da...

Ben — Dur, bu önemli: doğayı bütün ayrıntılarıyla vermek ne demek? Bunu biraz daha kesince betimleyebilir misin?

Yaşar Kemal — Bana öyle geliyor ki, Homeros doğayı, doğanın olaylarını, devinimini insanoğluna çarptığı gibi vermiş. Karacaoğlan da öyle: «evrim evrim giden turnalar»... Homeros da öyle diyor aşağı yukarı...

Ben — Peki doğada insana çarpan şey nedir?

Yaşar Kemal — Bunlar doğayı yaşarken, doğanın en ayrıntısına giderler. Şolohov'un bir yaprağı, bir karıncayı, bir çiğ tanesini anlatması da Homeros gibi...

Ben — Senin doğayı anlatman da öyle uzun ve ayrıntılı...

Yaşar Kemal — Benim doğam daha klasik, daha belli olmuş doğadır. Benim doğam benim çeşidime, cinsime uyuyor, benim doğamı Karacaoğlan'ın doğasından zor ayırabilirsiniz. «Çukurova bayramlığın giyerken» diyor Karacaoğlan baharın geldiğini belirtmek için. Ben de öyle diyebilmek isterdim. Bahar geldiği zaman Çukurova müthiş donanır, dağlar... bizim Çukurova'da «ninnilendi dağlar» derler, sıcaklık, ninnilenme-

si yumuşaması, sıcaklanması... büyük sanatçı halkın dediğini söyler, bu bir anlatış biçimidir... Homeros zamanında halk ninnilendi dağlar deseydi, muhakkak Homeros'un şiirine girerdi. Halk bir biçim buluyor doğayı anlatmak için, büyük şair de özümsüyor bu biçimi, kendi destanına alıyor. Duygusunu, doğa ilişkisini hatta klişe halinde de olsa alıyor... «kuzu meler koyun meler»...

Yaşar Kemal burada kendini Karacaoğlan'ın şiirine bıraktı, söyledi okudu, bir ara takıldı, kalktı Karacaoğlan kitabını getirdi, oradan açtı okudu:

Koyun meler kuzu meler
Sular hendeğine dolar
Ağlayanlar bir gün güler
Gamlanma gönül gamlanma

Yaşar Kemal — «Ağlayanlar bir gün güler» halkın bir atasözü, ama koymuş şiirine, güzel umudu söylemek için, daha çok örnekler verebilirim:

Yiğit yiğide yad olmaz (düşman olmaz)
İyilere hamsüt olmaz (ihanet olmaz)
Bin kaygı bir borç ödemez
Gamlanma gönül gamlanma

«Bin kaygı bir borç ödemez» deyimi de halktan alınmış, halktan bir deyim, bir atasözü.

Ben — Aman ne güzel!

Yaşar Kemal — Karacaoğlan bu çeşit deyimlerle, atasözleri ile bezemiş şiirini, oysa mükemmel mimarisi olan bir şiir bu, ama halkın psikolojisinden, halkın klişeleştirdiği duygulardan meydana gelmiş.

Yaşar Kemal Şiirin tümünü okuduktan sonra şöyle sürdürdü konuşmasını:

Yaşar Kemal — Bunu bir örnek olarak verdim. Karacaoğlan epope, büyük epope yazmış değil, o bir kişi, kuvvetli kişiliği olan bir birey, ama bir geleneğin sürdürücüsü, öyle olmasa kendisi de bu kadar sürdürülür, bu kadar yaşatılır mıydı.

Ben — Şimdi gene Homeros'a dönelim. Biliyorsun ki yüzyıllardan beri süregelen bir tartışma var bilginler arasında, Homeros diye bir ozan var mı yok mu, Homeros yaşadı mı, yani Homeros bir kişi mi yoksa birçok ozanlara birden verilen bir ad mı? Homeros bir tek büyük şair mi, bir halk geleneği mi? Sen okudun İlyada ve Odysseia'yı, severek, anlayarak ve yaşayarak okudun, senin bir düşüncen olmalı, sen nasıl anlıyorsun Homeros'u, ne diyorsun bu tartışmada?

Yaşar Kemal — Ben Homeros araştırmacısı değilim, olamam, olanağım yok araştırmaya. Ben Homeros'u okuduktan sonra, senin ve Halikarnas Balıkçısı'nın Homeros hakkında verdiğiniz bilgileri işittikten ve Türk basınında ne çıktıysa onları da okuduktan sonra bir sonuca vardım. Benim sağlıklı düşüncem şu olabilir: bugün Türkiye'de, Anadolu'da yaşayan epik gelenekten Homeros'a gidebiliriz, Homeros'u bugünkü çağımıza bağlayabiliriz. Benim işim bu, biliyorsun, ben folklorla, Türk halk edebiyatı ile otuz kırk yıldır uğraşıyorum, 16 yaşımdan beri uğraşırım, bu geleneğin içinde doğdum büyüdüm, halk şairlerinin arasında. Gençliğimde, çocukluğumda başladım,

sekiz yaşında başladım, atışma diyorlar ya, ben saçı sakalı ağarmış altmış yaşında bir ozanla sabaha kadar atıştım. Âşık Rahmi dedikleri bir ozan vardı onunla. Sonra halk şairleri gelirlerdi, biz onları dinlerdik, ilkokulda bir arkadaşım vardı, Âşık Mecit, öldü Allah rahmet eylesin, öğretmenler onunla atıştırırlardı beni. Elimize bir saz verirler, ben iyi saz çalmasını bilmezdim, şimdi de iyi bilmiyorum ya, ama bizi dışarıya çıkarırlar Mecit'le akşama kadar atıştırırlardı.

Ben — Peki nasıl atışırdın, ne söylerdin? Bana öyle yabancı ki anlamıyorum. Nerden öğrendin?

Yaşar Kemal — Bir öğrenme değil, bir gelenek bu. Halk şairlerini görüyordum, dinliyordum, içimden geldi, ben de katıldım. Ben ilk şiirimi ne zaman uydurdum bilmiyorum. Örneğin köyde değirmen çekerlerdi, değirmen çekerken mâni söylerlerdi. İlk onlara benzeterek uydurduğum mâniler oldu ve kızlara öğretiyordum ben yeni öğrendim diye, oysa kendim uyduruyordum. «Bizim deli Kemal nerden öğrendi bunları?» derlerdi. İşte onun için Homeros'a benim yaşantımdan gitmek çok daha ilginç olur. Ben bu gelenekten geldim, sonra okur yazar oldum, hikâye, şiir, roman yazmaya başladım, ama asıl sözlü gelenek içinde yetiştim.

Başka bir örnek daha vermek istiyorum: Kürtlerde büyük bir epope şairi var, adı Abdalı Zeyniki, Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşamış. Büyük efsanedir o Kürtler arasında, bir de dengbeiler vardı, destan söyleyicileri, ben dengbeilerle karşılaştım. Kürtlerin bir epopesi var: Memo

Alan, homerik epope gibi bir şey, yalnız bu Kürt epopelerinde uyak yoktur, bizim bugünkü serbest şiirimiz gibidir. Dede Korkut da serbest şiirdir bir yerde. Dengbejler Memo Alan'ı okudukları zaman, bu Abdalı Zeyniki.nin Memo Alan'ıdır diyorlardı. Demek ki Abdalı Zeyniki hem kendi şiir söyleyen, hem eski epopeleri tekrarlayan büyük bir şairdir.

Ben — Homeros da öyle olabilir.

Yaşar Kemal — Memo Alan'ı ben beş yerde duydum, beşinde de söyleyen dengbej bu şimdi söylediğim Abdalı Zeyniki'nin Memo Alanıdır dedi. Ama banda alamadım, teypim filan yoktu o zaman. Çukurova'da bizim bir Gıco Mehmet diye destanlar bilen bir şairimiz vardı, sabaha kadar söyler, komşumuz olduğu için ben de çok meraklıyım, sabahlara kadar dinlerdim onu. Sonra Abdal Musa vardı, ailenin dengbeji, aile para verirdi ona, sonuna kadar. O işte Abdalı Zeyniki' nin kendi destanını anlatırdı, «Yer Demir Gök Bakır»da yazdım. Müthiş bir destandır, hayatının hikâyesi. Abdalı Zeyniki âmâ imiş, bir gün yolda giderken bir kuş bulmuş, yaralıymış, yaralı kuşu almış kucağına köye gitmiş, bu ne kuşudur diye sormuş, demişler ki turna kuşudur, ne olmuş buna, kanadı kırılmış demişler. Abdalı Zeyniki müthiş acımış kuşa, bir dağa gitmiş, turnayı önüne koymuş, günlerce gecelerce Allaha yalvararak, doğaya yalvararak şu kuşun kanadını eyit, benim gözümü sağlal demiş, birden bir ışık patlamış gözünün önünde ve patlayan ışıkta turnayı görmüş, turnaya elini uzatmış, turna uçmuş gitmiş...

Ben — Ne güzel! Abdalı Zeyniki'nin gözü açılmış mı?

Yaşar Kemal — Açılmış tabii. Ve gerçekten de açılmış, altmış yaşından sonra açıldığı söyleniyor ve gören var. Abdal Musa'ya sordum, görmüş onu, bizim evimize de gelmiş, Van'daki ailemin evine. Abdalı Zeyniki türkü söylemiş ve gözü açıkmış söylediği zaman, Birinci Dünya Savaşında...

Ben — Homeros da kördü derler ya. Peki Yaşar sen Homeros'u okuduğun zaman aynı duyguları...

Yaşar Kemal — Memo Alan destanının tarihi bilinmiyor, fakat çok eskilerden beri geliyor, sonra daha bir şey var, bu destanı Abdalı Zeyniki'nin söyleyişi başka, bir başka ozanın söyleyişi başka. Destan konusunda beni en çok etkileyen, destan anlatımının kişilere göre değişmesidir, yani destancının anlatımını kendine göre yapması, yeni yeni yaratması. Onun için Homeros'u hiç bir zaman bir tek kişi olarak düşünmedim, mümkün değil, destan dilden dile geçer biçimlenir. Yazılı gelenekten gelmeyen bir şairin koca bir destanı tek başına yaratamaz, destan sözlü geleneğin ürünüdür. Biz şimdi yazılı edebiyat yapıyoruz, ama ben kendimi epik geleneğe bağlı sayıyorum, çünkü gençliğimde, Çukurova'da ben kendimi yaşadığım kadar bütün halkı da yaşadım, bütün olayları yaşadım. Roman yazınca da ben artık yalnız bir Hatice değilim, olamam, ama bugünkü kafamla Abdi Ağa olamam, bir İnce Memet bile olamam. İnce

Memet'te bir Abdi Ağa var ya, ben ona düşman değilim, olamam, ama bugünkü kafamla Abdi Ağanın değişmesi lazım diyorum. Homeros da Hektor'u tuttuğu halde, onu öldüren Akhilleus'u da tutuyor. Onun babasını kabul ederken, kendi babasını anımsıyor, onun acısına katılıyor, kendi ile ölçüyor düşmanını da, o korkunç öfkesi içinde bile düşmanını aşağılamıyor.

Ben — Çok, çok önemli bir şey söyledin, Yaşar, Homeros destanı insanca bir umut ve iyimserliği dile getiriyor. Acaba destan türünün bir özelliği mi bu?

Yaşar Kemal — (güler) Destan türü diye bir şey düşünmüyorum, edebiyat var, edebiyat sağlıklı ve doğal bir edebiyatsa, deştan türü sürüyor demektir. Ben başka türlüsünü kabul edemiyorum.

Ben — Epiğin romanla ilişkisini nasıl kuruyorsun?

Yaşar Kemal — Amerika'da verdiğim konferansta da belirttim, epik aktüeldir, günceldir, epiğin ana özelliği doğayı da halkı da yaşayabildiği kadar yaşamaktır, yaşamak da algılamak demektir. Oysa bizim çağımızda yapılan edebiyat yabancılaşmış bir edebiyattır. Ben bu geleneğin adamı değilim. Üstelik bu bencil, hastalıklı edebiyatın insanoğlunu da iyi yansıttığına inanmıyorum.

Ben — Ne var ki bu edebiyatı bizim zamanımızda roman türü dile getiriyor. Hiç kuşku yok, roman yirminci yüzyılın epiğidir, epik gelenek-

ten çıkmadır ve bir yerde epik geleneği sürdürür. Ama daralmış bir türdür. Düşünüyorum da, bu daralma, bu yabancılaşma acaba adı ile de ilişkili mi, yani biliyorsun, epik, epope, Yunanca «epos» sözcüğünden gelme, epos basbayağı söz demek, roman ise ilk anlamıyla Latince olarak yazılmamış, Latinceden türeme roman dedikleri dillerle yazılmış eserdir. Yani epos çok geniş anlamda bir terim, roman ise çok daha dar. Epos bütün insanlığa seslenen bir tür, romansa gitgide daralan bir tür.

Yaşar Kemal — Kürtçe «dengbej» sözcüğü de öyle genel anlamda: deng: ses demek, bej ise söyleyen, dengbej tipik olarak profesyonel destan söyleyen adam demek. Birkaç yıl önce Anduk dağına çıkmıştım, orada bir çeşit festival, büyük bir bayram yapıyorlardı, binlerce dizelik destanlar okuyordu doksanlık bir dengbej, elinde değnek vardı.

Ben — Ya tıpkı Homeros'ta olduğu gibi, destan okuyucularına «rhapsodos» yani değnekle söyleyen denir biliyorsun. Demek bu özelliğe de rastlanıyor Anadolu'da.

Yaşar Kemal — Homeros'un epiği bir çağın epiğidir, kabilelerin, boyların epiği, Agamemnon'un boyu Priamos'un boyuna saldırır, Troya savaşı bu yüzden kopar.

Ben — Destan deyince çokluk bir savaş gelir akla, Batı destanlarının hepsinde bir savaşma, bir çarpışma söz konusudur.

Yaşar Kemal — Batıda bu yönden bir yanlış anlama var gibime gelir, destan ille de kahra-

manlık destanı olacak, gümbür gümbür söylenecek.

Ben — Destan öyle anlaşıldı mı, Odysseia destan sayılmamalıdır, orada bir savaşma yok, kahramanlık yok da bir insanın doğa güçlerine karşı koyması var.

Yaşar Kemal — Bizim destanlarda bu kahramanlık havası günlük yaşamdan alınma, masal ögeleri ile de karışıyor. Manas destanı öyle, Dede Korkut da öyle. Orada iri sözlere rastlanmıyor, palavrası yok, kahvede konuşur gibi konuşuyor insanlar, yalın, sade. Ben, bacı, destan deyince ille de hamaset anlamam, benim için Cervantes'in Don Quichotte'si de bir destan, öyle güncel ve evrensel biçimde yansıtıyor çünkü çevresini. Daha ileri gidip Yunus Emre'yi de epik sayabiliriz, çünkü kendini değil, tümüyle tekke'nin yaşamını ve düşüncesini yansıtıyor. Özetle kendini değil, kişiyi değil, evreni ve insanı derinlemesine yaşayan, doğayı insanı çelişkileri ile canlandıran yazın türüne epik diyebiliriz. Ben epiği böyle anlıyorum.

Ben — Bu tanım doğrudur gibime geliyor, böyle anlaşılınca da epik binyıllar önce nasıl güncel idiyse, nasıl insanı ve doğayı en iyi yansıtan türüdiyse, yarın da insanlık, büyük toplulukların oluşturduğu insanlık bugünün daralmış, insana ve doğaya yabancılaşmış edebiyatından giderek uzaklaşıp epiğe yaklaşacaktır diye inanıyorum. Bugün bile edebiyatın her türü ne kadar büyükse, ne kadar evrensel ve uluslararası düzeye yükselebiliyorsa, o kadar epik nitelik taşır. Bunca binyıl sonra Homeros destanlarının böy-

lesine güncel, böylesine gerçek sayılması boşuna değil. Epik, geleceğin türüdür sanırım.

Yaşar Kemal ile konuşmamız daha sürdü, destan üstüne, Homeros üstüne daha çok söyleyecek şeyler olduğunu bile bile kesiyorum burada söyleşimizi. Bu konuşmadan amacım Homeros'u okuyucularıma yalın biçimde yaklaştırmaktır. İlyada ve Odysseia binlerce dizelik koca destanlar olabilir, geçmiş göçmüş bir olayı ya da olayları, tarihe ya da masala karışmış kişileri canlandırabilir, adlarını bile zor okur söyleyebiliriz o kişilerin. Ama biraz çabayla —ki değer bu çabaya— bu iki yapıta yaklaşma yolunu bulduk mu, bu yazının giderek günlük yazınımızdan çok bize yakın olduğunu görürüz. Yaşar Kemal ile konuşmamız bu gerçeği kanıtlıyor sanırım.

("Homeros", Cem Yayınları Eğitim Dizisi, İstanbul, 1976)

TERCÜME BÜROSU

Ömrümde geçirdiğim büyük şoklardan biridir: 1939 sonbaharında Birinci Neşriyat Kongresi toplanmış, 1940'ın başlarında da Maarif Vekâletince tercüme ettirilecek Klasikler Listesi çıkmıştı. İşte bu liste elime geçince, çarpıldım, göklere, yıldızlara merdiven dayanmış da biz o merdivenden yukarı tırmanacağız gibime geldi. Bir gün Fakülteye giderken Nurullah Ataç'a rastladım:

— Nasılsın bakalım, kedi yavrusu? dedi. Kıs kıs gülerekten kedi yavrusu derdi bana, bu deyiş de ustanın bir okşayışı gibiydi benim için.

— Heyecan içindeyim, Nurullah Bey, bu Klasikler Listesi ne? Kim çevirecek bunları? Başta Homeros, İlyada ve Odysseia, Sophokles, Eflatun... daha kimler kimler, bunları Türkçeye çevirtecekmişiniz, olmaz ki, çevirebilecek adam yok ki Türkiye'de.

— Yok mu? görürsün. İlkin senden başlayacağız, hangisini seçtin bakalım?

Çaresizlikle omuz silktim:

— A Nurullah Bey, ben Türkçe bilmem ki...

O sevimli, muzip gülüşüyle bir daha güldü ve sinirli parmaklarıyla çenesini kaşıyarak:

— Höt, o da ne demek, insan ana dilini bilmez mi? Sen bir tercüme seç bakalım, seçemezsen, ben seçeyim senin için. Elektra nasıl? Tam sana göre bir şey, senin gibi hırçın, inatçı bir kız. Hadi, Fakültende vardır, git al kitabı da hemen başla, vaktimiz dar...

Ataç'ın bu sözlerini hiç ciddiye almadım, aradan bir hafta geçmemişti ki, Sabahattin Eyuboğlu çıktı karşıma, Edebiyat Fakültesinden hocam, Ankara'ya yeni gelmiş, onun hiç şakası yok, ilişkilerimiz hoca talebe ilişkileri, put kesilirim önünde, naz etmeye dilim varmaz. Ataç'la konuşmuş üstelik, Elektra'yı bana vermişler, onunla da kalmıyor, Tercüme Bürosuna gelecekmişim, tercüme üzerine bir iki yazı konusu ayırmışlar benim için, Almanya'da tercüme faaliyeti, bir de Aeneis çevirisi varmış, Türkçe yapılmış, onu eleştirecekmişim.

O gün bugün diyeceğim, ama bugüne yetişmedi o güzel günler, o unutulmaz salı günleri, Tercüme Bürosunun toplantıları... Ulus postanesinden yukarı gidilir, sola sapılır, orada yeşil mi ne, dar, yüksekçe bir bina vardı, Talim Terbiye oraya sıkışmıştı, bir de Neşriyat Müdürlüğü, Kadri Yörükoğlu, İhsan Sungu orda, Sabahattin Eyuboğlu da orda. Tercüme Bürosuna ilk katıldığım gün nasıldı? O gün gibi her salı günü, yüreğim tıp tıp ederek gelir, masanın ucunda bir köşeye kıvrılır, bu büyük adamların arasında benim işim ne diye utanır, büzülürdüm, bana bir şey soruldu mu, yüzüm kızararak bir şeyler gevelerdim. Akşam geç vakitlere kadar çalışılır, gelen tercümeler okunur, tartışılır, dergi için çeviriler, yazılar dağıtılır, sonra da çıkar, Yenişehir'e doğru hep birlikte yürünür, Kutlu'da mola verilir, oturulur, bir şeyler içilir, bir şeyler yenir ve konuşmalar, tartışmalar böyle süregiderdi, bir bir ayrılıp da evlerimize gidene kadar. Ataç konuşurdu çokluk, edebiyat, şiir, dedikodu, fıkra... neler bilmez, neler anlatmazdı, onun ağzından yüzlerce yıllık siir, dize dize, birer kelebek gibi uçuşurdu ortalıkta, kelimeler birer canlı varlık oluverirdi gözlerimizin önünde. O ne bellekti, o ne şaşmaz zevk! Ağzım açık dinlerdim ve inanmıştım artık ki Klasikler, ister Yunan, ister Latin, Arap, Hint, Fransız, Rus, İngiliz ya da Alman, Klasikler çevrilecekti Türkçeye, dile gelecekti Türkçe olarak. Çünkü bu adamlar mühim adamdı, büyük dilci idi ve Türkiye dünya klasiklerine inanmış, dünya klasiklerine bel bağlamıştı kendi kültürünü ve dilini bir düzeye, klasik diyeceğim bir düzeye getirmek için.

Çok yıllar sonra, Almanya'nın Bad Godesberg şehrinde Uluslararası Çevirmenler Birliği bir toplantı yapmış. Bu toplantıda Hasan Âli Yücel yok artık, Bedrettin Tuncel bulunmuş, o anlatmış, ama Yücel yazıyor Cumhuriyet Gazetesinde (10 eylül 1959): Birlik Başkanı, ünlü bir Fransız yazar ve çevirmeni kalkmış ve Türkiye'deki tercüme faaliyetine değinerek: «Türkiye bir tercüme cennetidir» demiş.

Bu nasıl bir cennetti ve neden cennetti, onu anlatmaya çalışacağım. İstatistik bilgiler kimi zaman bir anlam vermez, kimi zaman da bir gerçeği apaçık ortaya çıkarmaya yarar. Yücel'in yukarda sözünü ettiğim yazısında şu sayılar veriliyor devlet eliyle Türkçeye çevirtilip yayınlanan tercüme eserleri için: 1940: 10, 1941, 13, 1942: 28. 1943: 71, 1944: 103, 1945: 129, 1946: 165; ondan sonra duraklama, gerileme, çünkü Yücel bakanlıktan ayrılmış ve Tercüme Bürosunun ilk kadrosu dağılmıştır, ama çeviriler sürüp gidiyor gene de ve 1958'de toplam 965 sayısını buluyor. On sekiz yılda bine yakın eser, klasik eser Türkçeye çevrilmiş ve devlet eliyle basılmış, yayınlanmış. Ne var ki bu sayılardan çok daha anlamlı, çok daha somut ve çarpıcı bir kanıt 1940 yıllarından bu yana hemen her aydının evinde o güzelim beyaz kitaplardan koca koca kitaplıklar kurulduğudur. Bunlar gerçekten klasik niteliğe ermiş çevirilerdir, çünkü bir yandan dünya klasiklerini içeriyor, bir yandan da Türkiye'de gerçek çeviri ve gerçek kitap kavramını ortaya koyarak, bu alanda klasik denebilecek bir temel atıyor, bir geleneğin doğup yaşamasına öncü oluyordu.

Ankara caddelerinde yürürken, Kutlu'larda,

Özen'lerde, ya da evlerimizde oturup konuşurken hep bu klasik kavramı üstünde tartışırdık. Durum malumdu: Tazminat'ta Batı'ya açılmışız, ama hep düzeyde kalmışız, hep ikinci elden yönelmişiz, kültür verilerini almaya da aktarmaya da. Daha doğrusu Tercüme Oda'ları, Encümen-i Daniş'ler kurulmuş ama bir tek eser, Batı ya da Doğu düşüncesinin bir tek ana eseri doğru dürüst çevrilmemiş dilimize. Parça parça çeviriler, gelişi güzel seçmeler, ya da kenarda köşede kalmış, hiçbir edebiyat akımının gerçek temsilcisi olamayacak ikinci, üçüncü derecede önemli kitaplar çevrilmiş. Bunlarda asıl metnin saptanmasına, ya da tercümenin doğruluğuna hemen de hiç bakılmamış, üstelik de yapılan çevirilerin hiçbiri kalıcı bir biçimde yayına çıkarılmamış. 1939 yılında Birinci Neşriyat Kongresi toplandığı zaman durum buydu ve bu duruma bir çare bulmak içindir ki, Yücel Kongre'de şöyle konuşmuştur:

«Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuriyet Türkiyesi, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet, bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor. Bunu nasıl yapacağız? Neleri tercüme etmeliyiz ve hangi sıra ile, nasıl bir yoldan bu işleri başarmalıyız? Bugün, iyi niyetlere rağmen, elde muayyen bir program bulunmayışı yüzünden bu yolda heba olan emeklere ve paralara acımıyor muyuz?»

Yücel'in bu önerisi kabul edilir, kurulan 27 üyelik Tercüme Encümeni* raporunda şöyle der:

«Memleketimizin irfan hayatı için tercümenin bugün büyük bir ehemmiyeti olduğu herkesçe malumdur. Tercüme, hem memlekete medeniyet âleminin fikirlerini ve hassasiyetini getirmek, hem de dilimizi zenginleştirmek hususunda hizmet edecektir. Bunun için tercüme işinin bugünkü perişan halinden bırakılmayıp bir usul ve nizam altında alınması muvafık olacaktır».

Bunun için alınacak tedbirler şunlardır: çevrilmesi gereken klasik eserlerin listesini yapmak ve çevirmenlere dağıtmak, «listedeki eserlerin tercüme sırası, mütercimlere tevzii, tercümelerin tetkiki ve tab'ı işleriyle meşgul olmak üzere daimî bir **Tercüme Bürosu** ihdası» Bedrettin Tuncel **Tercüme** Dergisinin Sayı 75-76, Temmuz-Aralık 1961'de yayınlanan «Hasan-Âli Yücel ve Tercüme» başlıklı yazısında, Tercüme Bürosu üyeleri şöyle gösteriliyor: ilk toplantıda: Halide Edip Adıvar, Saffet Pala, Dr. Adnan Adıvar, Bedri Tahir Şaman, Avni Başman, Nurettin Artam, Ragıp Hulûsi Erdem, Sabahattin Eyuboğlu, Nurullah

* Tercüme Encümeni şu üyelerden kurulmuştu: Etem Menemencioğlu (Reis), Mustafa Nihat Özön (Raporiör), Abdülhak Şinasi Hisar, Ali Kâmi Akyüz, Bedrettin Tuncel, Burhan Belge, Cemil Bilsel, Fazıl Ahmet Aykaç, Fikret Âdil, Galip Bahtiyar Göker, Halil Nihat Boztepe, Halit Fahri Ozansoy, İzzet Melih Devrim, Nasuhi Baydar, Nurettin Artam, Nurullah Ataç, Orhan Şaik Gökyay, Rıdvan Nâfiz Edgüer, Sabahattin Rahmi Eyuboğlu, Sabahattin Ali, Sabri Esat Siyavüşgil, Selâmi İzzet Sedes, Suut Kemal Yetkin, Şinasi Boran, Yusuf Şerif Kılıçer, Yaşar Nabi, Zühtü Uray.

Ataç, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Sabahattin Ali, Cemal Köprülü, Abdülkadir İnan, Kadri Yörükoğlu. Daimî Büro'ya seçilen üyeler: Nurullah Ataç (Reis), Saffet Pala (Umumî Kâtip), Sabahattin Eyuboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Nusret Hızır. Zamanla bu listede epey değişiklikler olduğu, bazı kimselerin çekildiği, çok daha kalabalık sayıda kişilerin katıldığı bilinir. Ataç'ın küsüp toplantıya gelmez olduğu bir gerçektir, yerine Eyuboğlu yönetirdi toplantıları, ne var ki Tercüme Bürosu hiçbir zaman çalışmaları başkan, kâtip, şu bu mevkilerdeki belli görevlilerle çalışan resmî bir kurum olarak yönetilmedi, dostça bir işbirliği ve imece havası içinde çalışmaya ve iş çıkarmaya bakıldı. Nitekim yapılacak çevirileri hazırlamak ve yapılanları eleştirmek için haftada bir salı günleri toplanıp çalışmanın yeterli olmadığı hemen görüldü ve bunun için de ayrı gruplar topluca çeviriler yapmaya koyuldular, başka gruplar ya da kişiler gelen çevirileri incelemeye ve bunları birer rapor halinde salı toplantılarına sunmaya başladılar. Gün geldi çattı: 19 Mayıs 1940'da TERCÜME Dergisinin ilk sayısı çıkıverdi.

İlk dört sayıyı annem bir cilt halinde toplamış da onun için elimde var, göz gezdirebiliyorum. 114 sayfalık koca bir kitap, başında Hasan Âli Yücel'in bir önsözü var, şöyle diyor:

«Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklariyle bu bütünün birer tezahürü sayılabilir. Biz Türkler, tarihin türlü çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan, bizim için yeni olan unsurları hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır... Maarif Vekilli-

ğinin tercüme işi ile ciddi surette meşgul oluşu, bu hareketin devlet kadrosu dışında inkişafına bir başlangıç olmak içindir. Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının milli kütüphanemizde bulunmayışı, gelişigüzel çalışıldığının en kuvvetli, fakat en acıklı bir delilidir... Tercüme bizim nazarımızda mekanik bir nakil hareketi değildir. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lazımdır. Böyle olunca da o cemiyetten alacağı mefhumlarla kendi cemiyetinin fikir hazinesini zenginleştirmesi tabiidir. Bunun içindir ki, ana dilimizin, bu inzibatlı fikir çalışmaları ile, yepyeni tekâmül imkânları kazanacağına inanmaktayız. Her anlayış bir yaratma olduğuna göre iyi bir mütercim, büyük bir müellif kıymetindedir.»

Dergi iki bölümlüdür: TERCÜMELER adlı birinci bölümden sonra, TETKİKLER adlı ikinci bölüm geliyor. Birinci sayıda dikkati çeken bir nokta çevirilerin çevrilen metinlerin aslı ile karşılıklı verilmiş olmasıdır. Ataç'la Eyuboğlu'nun birlikte çevirdikleri Valéry'den **Düşünceler** üstünde durmadan geçemeyeceğim. Burada Ataç italik yazdığı bir notta şöyle diyor: «Sabahattin Eyuboğlu benim gibi değildir; o, tercüme edilen parçanın şekline sadık kalmak ister, ben ise değiştirmeden, «Muharrir Türk olsaydı bunu nasıl söylerdi?» diye düşünüp Türkçeye daha munis bir şekil bulmadan rahat edemem. Fakat itiraf

edeyim ki kendimde Valéry ile hiçbir yakınlık hissetmiyorum; fikirlerini kabul etmediğim için değil, bilâkis onlara hayranım. Fakat Paul Valéry yazı dilinin sanatkârıdır; ben ise yazıya bir konuşma edası vermek isterim. Bunun içindir ki bu parçaların tercümesi hususunda Sabahattin Eyuboğlu'na uymayı daha doğru buldum; yani aşağıdaki parçalarda, aslın şeklinden ayrılarak tercüme edilmiş olanlar pek azdır. Bilmem söylemeye hacet var mı? Ben asıl onlardan memnunum. Sabahattin Eyuboğlu ile münakaşa ettiğimiz yerler de oldu; bunların ancak ikisinde sonra uyuşamadık: onlardan birini onun istediği gibi muhafaza ettim, ötekini benim hoşlandığım şekilde alıyorum; onları da haşiye ile gösteriyorum. N.A.»

İki yerde ayrı çevirilerè varmışlar, biri şu: «L'idée habite la prose; mais assiste, surveille, guide la poésie» Eyuboğlu: «Fikir nesrin içine yerleşir; şiire ise nezaret eder, refakat eder, yol gösterir.» demiş; Ataç ise ilk tümceyi şöyle çevirmeyi yeğlemiş: «Fikir nesrin içine çekilir. Nazma ise...» Ne kadar ilginç, değil mi? Aralarındaki tartışma «**habite**» sözcüğünden geliyor besbelli; **habite**: içinde oturur demektir, bir eve oturmak. yaşamak, bir kabı doldurmak anlamına gelir ve statik bir içerik taşır, oysa çevirilerin ikisinde de bu fiil dinamik birer sözcükle karşılanmış: içine yerleşir, ya da çekilir. Valéry'nin demek istediği de şu olsa gerek: düşünce düzyazıyı doldurur, düzyazının doğal içeriğidir, kendi evindeymiş gibi rahat oturur düzyazının içinde, oysa şiir için öyle değil, düşünce onun dışında kalır, ona yol

gösterir olsa olsa. Böyle bir şey. Görüyorsunuz o gün bugün çeviri olanaklarımız çok gelişmiş, çok zenginleşmiş diyebiliriz. Ataç'la Eyuboğlu o gün düşünmüşler, tartışmışlar, tam bir çeviri bulamamışlar bu tümceye, oysa bugün, elbette onların verimli, akla durgunluk verecek çalışmaları ve önderlikleri ile dilimiz ne aşamalar aşmıştır ve biz ne kadar daha rahatız. Bu ikili çevirilerden birkaç örnek daha alalım: «Ecrire, c'est prévoir» -«Yazmak, geleceği görmektir.» «Nos plus importantes pensées sont celles qui contredisent nos sentiments» «En ehemmiyetli fikirlerimiz, hislerimizle tezat teşkil edenlerdir.» Ve bir de şu: «Dieu créa l'homme, et ne le trouvant pas assez seul, il lui donna une compagne pour lui faire mieux sentir sa solitude.» - Allah erkeği yarattı; yalnızlığını kâfi görmedi; ona bir de eş yarattı ki yalnızlığını daha fazla hissetsin».

TERCÜME BÜROSU, TERCÜME Dergisi ve Klasikler çevirileri Türkiye'de bir çığır açmıştır. Bu çığırı bütünü ve çeşitli yönleri ile burada incelememe olanak ve yer yoktur. Bu çığır kültür ve edebiyatımızda yenilik getirmekle, dilimizi biçimlendirmekle kalmadı, yayın hayatımızı da bir düzene soktu, bilimde metne ve somut gerçeğe dayanılmasına yol açtı, dünya düşünü, yazını ve sanatı ile alış verişe koydu Türk aydınını ve sanatçısını. Yazara ve okura bir kitap ahlakı aşıladı. Sağladığı faydalar ve değerler sonsuzdur. Açtığı yoldan yürüyoruz, daha da çok yürüyeceğiz. Bugün anılarımı ve belgelerimi toplayarak böyle bir yazıya koyulmamın asıl nedeni, belki Tercüme Bürosu ve Klasikler Yayınları gibi dev-

let eliyle yeni bir girişimin eşiğine gelmiş olmamızdır. Geldikse, ilk Tercüme Bürosu'nun düşündükleri ve yaptıkları üstünde iyice durmamız ve çizeceğimiz yolu onların ışığında, ama zamanın gelişimini ve gereksinmelerini derinliğine tartışarak belirtmemiz gerekir. Diyeceğim bu kadar.

(Yeni Ufuklar, 1975)

İnsancı düşüncenin Türklüğe sinmesi amacıyla çırpınan tanınmış yazar Azra Erhat, bu tutkusunu somutlayan bir yapıtını daha sundu bizlere: Sevgi Yönetimi.

Soy ekinle, öz kültürle, yüklü olarak yetişmemişse kişi, ülkesine, halkına, giderek bütün insanlığa nasıl sevgi duyabilir? Ulusal ve evrensel duygularla nasıl beslenebilir? Kolay mı sevgiyle yönetmek?

İşte Azra Erhat bu yapıtında o soy ekini yaratan: yazın, şiir, dil, felsefe, tarih, arkeoloji, mitolojiden halk bilimlerine, uygarlıklara değin bütün konulara bilimsel bir yaklaşımla ve zengin bir ruh katarak eğilmekte, sevgi yönetimini benimseyecek kafaları yaratmaya çalışmaktadır.

Uygarlıklara, özellikle Anadolu Uygarlığına tutkun, «Mavi Yolculuk»ların büyüleyici yazarı Azra Erhat'ın bu yapıtını da büyük ilgiyle okuyacaksınız.

Reyo Basımevi

30 LİRA